

MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚ”
CLUJ-NAPOCA

ARHIVA SOMEȘANĂ

XV

2016

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ
SERIA A III-A

XV

Pe copertă:

Ofițerul năsăudean Albert Porkolab (1880–1920) – fotografie realizată pe frontul din Polonia în timpul Primului Război Mondial, în fața garnizoanei Új Naszód (Năsăudul Nou) – Colecția Muzeului Grăniceresc Năsăudean.

MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚ” CLUJ-NAPOCA

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ
SERIA A III-A

XV

NĂSĂUD
2016

REFERENȚI DE SPECIALITATE:

Prof. Francesco Guida, Universitatea „Roma Tre”, Roma
Prof. Ardian Ndreca, Universitatea Pontificala „Urbaniana”, Roma
Prof. Jakov Kulić SJ, Institutul Pontifical Oriental, Roma
Prof. Nicolae Bocșan, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
Prof. Toader Nicoară, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
Prof. Mircea Gelu Buta, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactori coordonatori:

Dan Lucian Vaida, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Mirela Popa-Andrei, Academia Română, Institutul de Istorie „George Bariț”,
Cluj-Napoca

Membri:

Cristian Găzdac, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
Iuliu-Marius Morariu, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Cluj-Napoca (doctorand)
Adrian Onofreiu, Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud
Dan Prahase, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Carmen Rontea, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Paul-Ersilian Roșca, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Cluj-Napoca
Claudia Septimia Sabău, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Floare Vaida, Colegiul Național „George Coșbuc”, Năsăud

Coperta: Marcela Tamaș
Tehnoredactare: Rodica Pop
Traducere texte: Andreea Sărmașiu
Prelucrare imagini foto: Dumitru Rotari

Orice corespondență se va adresa:
MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
Năsăud, B-dul Grănicerilor nr. 19
Tel.: 004-0263-361363
E-mail: muzeu_gr@yahoo.com
România

Please send any mail to the following address:
MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
Năsăud, B-dul Grănicerilor nr. 19
Tel.: 004-0263-361363
E-mail: muzeu_gr@yahoo.com
Romania

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor din cuprinsul volumului
aparține exclusiv autorilor.

ISSN 1583-3542

LISTA AUTORILOR

Mircea Gelu Buta	Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Facultatea de Teologie Ortodoxă.
Alexandru Dărăban	Cluj-Napoca.
Daniela Deteșan	Institutul de Istorie „George Bariț”, Cluj-Napoca.
Vasile Dobrescu	Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureș.
Dorin Dologa	Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud.
Adrian-Cosmin Iușan	drd. Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Facultatea de Istorie și Filosofie.
Dan Jumară	Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Muzeul Literaturii Române, Iași.
Ironim Marțian	Universitatea Tehnică Cluj-Napoca.
Iuliu-Marius Morariu	drd. Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Facultatea de Teologie Ortodoxă.
Adrian Onofreiu	Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud.
Mirela Popa-Andrei	Institutul de Istorie „George Bariț”, Cluj-Napoca.
Carmen Rontea	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
Crin-Triandafil Theodorescu	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
Grigore-Toma Someșan	drd. Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Facultatea de Teologie Ortodoxă.
Diana Suci	masterand, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Facultatea de Istorie și Filosofie.
Florin Vlașin	Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș.

CUPRINS

LISTA AUTORILOR.....	5
----------------------	---

I. ȚARA NĂSĂUDULUI – ISTORIE ȘI CULTURĂ

ADRIAN ONOFREIU

Modalități de înregistrare a proprietății în satele năsăudene în a doua jumătate a secolului XIX. Încercare de sinteză.....	13
---	----

<i>Modalités d'enregistrement des propriétés dans les villages de Năsăud pendant la seconde moitié du XIXème siècle. Synthèse.....</i>	31
---	----

CARMEN RONTEA

Nestor Șimon – date statistice privind satele năsăudene la sfârșitul secolului al XIX-lea.....	33
--	----

<i>Nestor Șimon – des statistiques concernant les villages de Năsăud à la fin du siècle XIXème.....</i>	39
--	----

MIRCEA GELU BUTA

Protopopiatul Bârgăului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.....	41
--	----

<i>Bârgău Deanery in the second half of the nineteenth century.....</i>	55
---	----

ADRIAN ONOFREIU

Din istoricul proprietății funciare asociative. Composesoratul Poșmuș (1875–1930)...57
--

<i>De l'histoire de la propriété foncière des biens associatifs. Le «composesorat» Posmuș (1875-1930).....</i>	77
--	----

MAXIM (IULIU-MARIUS) MORARIU

Un episod inedit din anul 1891 din istoria parohiei Salva.....	79
--	----

<i>A 1891 episode from the history of Salva parish.....</i>	87
---	----

ALEXANDRU DĂRĂBAN

Fruntașul român Maxim Haliță din Sângeorgiul-Român.....	89
---	----

<i>Le soldat roumain Maxim Haliță de Sângeorgiul-Român.....</i>	92
---	----

DORIN DOLOGA

Locuitori din Mocod participanți la Primul Război Mondial.....	99
--	----

<i>Les habitants de Mocod participants a la Première Guerre Mondiale.....</i>	108
---	-----

FLORIN VLAȘIN

Locuitori din Runcu Salvei participanți la Primul Război Mondial.....	109
---	-----

<i>Les habitants de Runcu Salvei participants a la Première Guerre Mondiale.....</i>	116
--	-----

VASILE DOBRESCU	
Emil Tișca – un proiect cultural și edilitar neîmplinit.....	117
<i>Emil Tisca – Un projet culturel et administratif inachevé.....</i>	127
MIRELA POPA-ANDREI	
Portretul unui preot de țară atipic: Iulian Chitta din Vicariatul Rodnei (1930–1948). 129	
<i>The Portrait of an Atypical Country Priest: Iulian Chitta from the Vicariate of Rodna (1930–1948).....</i>	141

II. VARIA

IRONIM MARȚIAN	
Academia Română – 150 1/13 aprilie 1866 – 1 aprilie 2016.....	145
<i>Académie Roumaine – 150.....</i>	161
DIANA SUCIU	
Câteva aspecte privind comunitatea evreiască din Lechința în perioada administrației maghiare (1940–1944).....	163
<i>The Jewish community of Lechinta in the period of the hungarian administration (1940–1944).....</i>	168
ADRIAN-COSMIN IUȘAN	
Colectivizarea satului Unirea din județul Bistrița-Năsăud.....	169
<i>The collectivization of Unirea village from Bistrița-Năsăud County.....</i>	175
CRIN TRIANDAFIL THEODORESCU	
Peștera de la Izvorul Tăușoarelor.....	177
<i>The cave from Izvorul Tăușoarelor.....</i>	243

III. RECENZII

DR. MIRELA POPA-ANDREI	
Claudia Septimia Sabău, „Și ne-au făcut din grănițeri, țărani...” <i>Mentalități colective în satele năsăudene foste grănicerești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea</i> , Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, 347 p.....	261
DR. DANIELA DETEȘAN	
Claudia Septimia Sabău, „Și ne-au făcut din grănițeri, țărani...” <i>Mentalități colective în satele năsăudene foste grănicerești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea</i> , col. „Teze de doctorat”, vol. XIX, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015, 347 p.....	269
DRD. MAXIM (IULIU-MARIUS) MORARIU	
Claudia-Septimia Sabău, „Și ne-au făcut din grănițeri, țărani...” <i>Mentalități colective în satele năsăudene foste grănicerești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea</i> , col. „Teze de doctorat”, vol. XIX, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015, 347 p.....	273
DRD. MAXIM (IULIU-MARIUS) MORARIU	
Cristian Găzdac, Dan Lucian Vaida (ed.), <i>Academicianul Dumitru Protase la 90 de ani – magistrul și omul</i> , Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016.....	277

CONF. UNIV. DR. DAN JUMARĂ Pr. Gavrilă – Tudor Zinveliu, ierom. Maxim Morariu, <i>Noi aspecte ale martiriului sfinților nășăudeni</i> , Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2016, 196 p.....	279
CONF. UNIV. DR. DAN JUMARĂ Iuliu Marius-Morariu, <i>Restitutio Grigore Pletosu</i> , Editura EIKON, Cluj-Napoca, 2014.....	281
DRD. GRIGORE-TOMA SOMEȘAN Iuliu-Marius Morariu, <i>Restitutio Grigore Pletosu</i> , Editura Renașterea / Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2016.	283

I. ȚARA NĂSĂUDULUI – ISTORIE ȘI CULTURĂ

MODALITĂȚI DE ÎNREGISTRARE A PROPRIETĂȚII ÎN SATELE NĂSĂUDENE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XIX. ÎNCERCARE DE SINTEZĂ

Adrian ONOFREIU

Pământul, sursă primară și permanentă a vieții zilnice pentru majoritatea populației satelor transilvănene de-a lungul veacurilor, a cunoscut o prețuire aparte în zona fostului confiniu militar năsăudean. S-a datorat aceasta, condițiilor fizico-geografice deosebite, definite de un relief în general muntos, cu terenuri situate în pante abrupte, de-a lungul catenei munților Rodnei, Bârgăului și Călimani. Au contribuit la aceasta și condițiile climaterice, manifeste prin ierni lungi și geroase, veri scurte și ploioase. De aceea, aici omul s-a aflat într-o continuă luptă cu natura, pentru asigurarea condițiilor minimale ale existenței.

Pe de altă parte, statutul populației de aici s-a schimbat profund odată cu îmbrățișarea – la început ordonată și impusă, apoi asumată conștient – a meseriei armelor. Statutul social nou primit odată cu acceptarea „chepeneșagului” / a condiției de militari grăniceri ai monarhiei austriece, a impus o altă atitudine față de proprietatea funciară. Pământul, care le era leagăn în pruncie, sursă de trai și comuniune cu natura, în trecerea prin lume și loc de odihnă veșnică¹, a devenit un dat existențial, o constantă a vieții zilnice.

Nu întâmplător, acest fel de proprietate a fost evaluat și consemnat de mai multe ori și în amănunțime, în timpul existenței graniței militare și, cu atât mai mult, după desființarea ei.

Deși diferită ca și izvor de proveniență, proprietatea asupra pământului a fost contestată de „neprieteni” foștilor grăniceri imediat după momentul desființării confiniului militar. Dacă pentru locuitorii din valea superioară a Someșului, cu afluenții lui, Ilva, Sălăuța și Țibleș, s-a admis statutul de „civi” – egali cu „burgerii” bistrițeni – dobândit prin privilegiul regal din 1475, pentru cei din văile Bârgăului, a Șieului și a celor de „După Târg” s-a conturat cu putere caracterul dominial al proprietăților, care nu a fost schimbat total decât în perioada militarizării.

¹ Fapt oglindit în testamentele locuitorilor de aici, care descriu în detaliu și proprietățile funciare „testate” urmașilor, și nu de puține ori o parcelă de pământ asigura acoperirea cheltuielilor înmormântării. Vezi ed. Daniela Deteșan, Adrian Onofreiu, Mircea Prahase, Claudia Septimia Peteanu, *Testamente din Districtul Năsăud (1861–1876)*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2011.

Apoi, permanenta extindere a pajurei imperiale spre răsărit, de multe ori depășind „cumpăna apelor”, a creat un status-quo care a fost mereu atacat și contestat de cei de „dincolo”, de aceeași limbă și neam cu grănicerii năsău-deni, dar cuprinși în forme statale străine.

Cu atât mai mult s-a valorizat această proprietate odată cu transpunerea locuitorilor de aici în „statul civil”. Atunci, în 1851, meseria armelor nu a mai fost un mod de viață, și supraviețuitorii îndelungatelor „taberi” militare sau a „viforoșilor ani 1848–1849”, ca și prima generație a urmașilor, au fost puși în fața unei dileme existențiale. Nu întâmplător, cu îndreptățire a definit vicarul Macedon Pop situația nouă și așteptările din anul 1851: „*Noi, cei ce ne-am înmulțit pe o moșioară de nu ne putem aproviziona de traiul vieții de azi pe mâine – scria vicarul – dacă nu vom avea școli mai înalte și industriale, ca să ne organizăm un alt mod de trai, o meserie, un serviciu la jurisdicțiunea civilă, pentru care acum suntem complet nepregătiți, vom fi peste puțin timp, cei mai săraci*”².

Direcția de evoluție a fost determinată atât de statutul proprietății, cât și de intervenția statului, în cadrul mai general al impunerii ei, în noile condiții de eliberare din constrângerile feudale și a înscrierii în circuitul valoric al relațiilor capitaliste.

Tocmai acestor elemente definatorii s-a circumscris și înregistrarea proprietății funciare. Aici însă, ea a fost consemnată sub două forme diferite, rezultat al statului special din timpul grănițeriei. Pe de o parte, pentru prima dată a fost descrisă în amănunt proprietatea individuală. Acest fapt s-a datorat egalității de tratament a foștilor grăniceri cu ceilalți locuitori ai Transilvaniei. Pe de altă parte, atacul asupra formei asociative de proprietate, declanșat de erariu, prin Ministerul de Finanțe și cu sprijinul autorităților politico-administrative, a făcut ca răspunsul foștilor grăniceri să ofere o varietate de modalități de asumare a acesteia, pentru legitimitate în fața autorităților.

„Conscrierea” proprietății individuale a fost făcută de autorități imediat după Revoluția din 1848–1849. Acest fapt s-a datorat unui motiv simplu, dar extrem de pragmatic, atât din partea autorităților centrale, cât și a comunităților locale: pământul, ca principal bun imobil, s-a înscris pe traiectul ascendent stimulat de desființarea relațiilor de producție feudale, prin actele succesive din perioada 1848–1854. El a devenit marfă, a intrat în circuitul de valori al economiei capitaliste, era prețuit și valorizat prin ceea ce reprezenta, *încă* principala sursă de trai pentru marea masă a celor eliberați din sistemul feudal al stărilor privilegiate³.

O primă înregistrare a avut loc în anii 1851–1852 și a fost făcută la inițiativa autorităților statului de atunci. Introdusă în monarhie prin *Patenta* din 4 martie 1850, conscrierea a fost făcută cunoscută în Transilvania prin *Publicarea* din 2 aprilie același an. Scopul actului era acela de a se introduce și aici un sistem după care urma să se facă o egală distribuție a greutăților publice la

² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 20/1851, p. 91.

³ Pentru cadrul general al evoluției societății transilvănene după Revoluția de la 1848–1849, vezi Iosif Marin Balog, *Dilemele modernizării. Economie și societate în Transilvania, 1850–1875*, Cluj-Napoca, 2007.

toți proprietarii de pământ, printr-o dreaptă contribuțiune. Responsabilitatea pentru realizarea conscrierii revenea – în primă instanță – *comitetelor comunităților*, urmând a fi verificate și îndreptate de autoritățile statului. Ca bază erau considerate măsurile autentice cauzate de segregări și comasări, conscrierile și descrierile, chiar neautentice⁴.

Realizate pentru toate localitățile din arealul fostului regiment de graniță, aceste consemnări cuprind – acolo unde s-au păstrat – descrierea hotarelor, cu ramurile de cultură, calitatea fiecărei sole de pământ, cantitatea și calitatea recoltelor obișnuite, modul de lucru al pământului, indicarea plantelor cultivate

Aflăm astfel de pildă că, în baza § 31 din sus citata ordonanță, „spițele de cultură” pentru localitatea Ragla, după „călcarea hotarelor de pământuri, și asemenea, a bucăților de pământ ale oamenilor, după asemănarea felurilor de cultură ce se află la acestea” au convenit cei de față – reprezentanți prin oficialul conducător, reprezentantul posesorilor de pământ, ardeul de pădure și oamenii din comitet – ca „următoarele feluri de culturi să se primească într-această comună ca faprice: semănături, fânațe și grădini acestora, pășuni, păduri”, care, în aceste 4 spițe de cultură, „se cuprind toate bucățile de pământ ale comunității”⁵.

La fel era descris hotarul și trecutul comunității Mocod. Aici erau enumerate, după priceperea celor care au alcătuit descrierea, date din vechime, referitoare la denumirile succesive, de unde „s-a împopulat” – „de la descălecarea coloniilor aduse de împăratul Traian în Dacia” – ne întăresc oamenii locului, originea numelui și apoi părțile de hotar, pentru fiecare dintre acestea, oferindu-se și explicația plauzibilă a provenienței denumirii fiecăreia⁶.

În baza aceluiași reglementări au fost descrise și hotarele localităților, ca și a proprietăților lor, atât cele intravilane sau din apropiere, cât și cele comunitare, din munții de pășunat pentru animale sau pentru exploatarea pădurilor. Pe lângă consemnarea unor denumiri toponimice, ne aflăm în acest caz, în fața unei adevărate „înfrățiri” a oamenilor cu natura, cu locurile înconjurătoare, cu diferite forme de relief sau indicii ale „mejdelor” între comunități sau între proprietățile lor din munții îndepărtați.

⁴ „Publicarea nr. 25 a.c.r. Guvernator civil și militar din 2 aprilie 1850 în privința prea înalt demandatei introducerii unui provizor pentru contribuțiunea după pământuri în Transilvania” în „Foaița legilor provinciale și a Guvernului pentru Țara de Coroană Transilvania”, dărabul IV, estrădat și trimis în 30 aprilie 1850, pp. 37-39; vezi și „Instrucțiunile” sub titlul „Instruktion für Ausführung der Grundertrags=Erhebungen für daß mit dem allerhöchsten Patente vom 4 März 1850 angeordnete Grundstener=Provisorium, Kronstadt, Gedruckt bei Johann Gött, 1850, 51 p, la Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale (în continuare A.N.BN.), fond *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene*, d. 9/1838-1863, f. 73-99.

⁵ Adrian Onofreiu, „Contribuții documentare privind caracterizarea hotarului satelor năsăudene la mijlocul secolului al XIX-lea”, în „Studii și cercetări etnoculturale” (în continuare, „S.C.E.”), Bistrița, XII, 2007, pp. 182-183.

⁶ *Cetățuie*=o ridicătură înaltă și râpoasă, în mijlocul unei lunci strâmte și formează o asemănare cu o cetățuie; *Dâmbu Roșu*=numit după fața pământului; *Fântâna Corni*=numit după o fântână ce poartă numele la proprietarul Corni; vezi pe larg, în *Ibidem*, pp. 185-186.

Aici, în aceste documente, hotarul „curge” după un tipic și o înșiruire cunoscută doar de oamenii locului. Ei sunt cei care-l „povestesc”, îl umanizează, îl „sucesc”, arată că merge, ba „oblu, în vale”, ba, „sui” pe spinarea vreunui deal sau coastă de munte, când spre răsărit, când spre apus sau miazănoapte. Repere importante pentru acele timpuri erau unii arbori deosebiți, movile de piatră sau pământ însemnate cu diferite semne specifice, pâraie sau izvoare de ape, diferite forme de relief; lungimea era de ordinul sutelor de pași, iar toate acestea defineau faptul că hotarele se „grănițeau” între ele.

În cazul localității Tiha Bârgăului, după ce au „călcat” întreg teritoriul hotarului, la data de 30 mai 1851, membri comunității au transpus într-un document tot ceea ce au identificat ca fiind granițe ale hotarului. Descrierea începea în locul unui triplex confinium, între Tiha, Bistrița și Prund, pe *Podereiul Piscului*, de unde urmează cursul, „grănițându-se”, cu cel al Leșului și Ilvei Mari, din teritoriul fostului regiment de graniță, apoi cu localitatea Pilugani, din Bucovina și revine la localitățile Mureșeni, Prund și Bistrița Bârgăului.

Interesante sunt unele aspecte particulare, cum ar fi măsurarea anumitor porțiuni de graniță cu timpul necesar pentru parcurgerea lor: o jumătate de ceas, un ceas, un ceas și jumătate; în alte locuri s-a utilizat lungimea măsurată de pasul omului: 600, 800, 2.000 de pași. Granița urcă, coboară, urmează trasee bine definite și îndeobște cunoscute de localnici, când spre răsărit, când spre sfințit, când spre miază noapte. Abundă de asemenea denominațiile toponimice, reprezentate fie de forme de relief, fie de denumiri de plante sau animale. Într-un final, spre sfințit, „Pe Poderei, 2.800 de pași depărtare până la movila ce s-a făcut la începutul hotarului, pe locul lui Vasile Uifelean, și aici s-a și sfârșit granița hotarului Borgo-Tiha”⁷.

La fel „curge” hotarul și în cazul descrierii pentru Năsăud. Acesta începea „de la răsărit, de la apa Someș, până la movila dintâie, de unde se începe hotarul Rebrișorii”. Semne distinctive erau fie un „pociumb”⁸, o movilă cu două semne, cununa hotarului, linia apei Someșului. Distanțele dintre repere erau variabile, fie de 100 de pași la deal, pe pârâu, fie 1.000 de pași pe pârâu, 950 de pași se „întinge” până într-un vârf de deal, 2.000 de pași pe deal, 1.000 de pași la vale, 300 de pași „pe picior”. În aceeași notă, descrierea hotarului se raportează la punctele cardinale, față de care, fie se „înstânga”, fie se îndrepta către unul din acestea, la răsărit, asfințit sau miază noapte. Descrierea ne precizează și formele de relief; hotarul fie urcă pe coama dealului, fie urmează cursul unui pârâu, fie coboară în vale, pentru ca să sfârșească în albia bătrânului Someș⁹.

⁷ Ioan Băca, Adrian Onofreiu, „Aspecte particulare privind modul de delimitare a unei entități administrativ-teritoriale din cadrul Districtului năsăudean. Studiu de caz: comuna Tiha-Bârgăului”, în „S.C.E.”, XII, 2007, pp. 189-196.

⁸ Par/țaruș scurt înfipt în pământ.

⁹ Adrian Onofreiu, *Evoluția Năsăudului în perioada 1851-1876*, în *Monografia orașului Năsăud (1245-2008)*, Vol. I, Ed. Napoca-Star, Cluj-Napoca, 2009, anexa I, *Descrierea hotarului Năsăudului 13 aprilie 1851*, pp. 229-230. Faptul că asemenea descrieri au fost întocmite pentru toate localitățile foste grănicerești este și mențiunea despre existența aceluiași gen de document și pentru localitatea Bistrița-Bârgăului în: *Bistrița Bârgăului. Contribuții documentare*, volum

Proprietățile comunitare, constituite în principal din munții localităților, au urmat același traiect al descrierilor. „Movilitul” muntelui *Dieci* al localității Maieru se începea din vârful *Dealului Tăutului*, triplex confinium între aceasta și proprietățile localităților învecinate, *Salva* și *Șanț*. Puncte de reper erau movile de pământ, o „roată de jnepeni”, confluența a două pâraie, locul unde „se bagă *Izvorul Roșu* în *Diacă*”, din nou în triplex confinium, cu proprietățile localităților *Șanț* și *Feldru*, izvorul unui pârâu – locul unde „se iscade” *Izvorul Diaca* – opține, ca cea de sub *Vulfa*, unde se afla o „piatră mare, statornică”, un nou punct de confluență a două pâraie, „locul unde se bagă *Izvorul Vâlfii* în apa *Coșni*, un nou triplex confinium, cu proprietățile localităților *Feldru* și *Ilva Mică* și se întoarce la originea de pornire, și la „care se încheie”.

La fel, hotarul urmează formele de relief, merge pe dealuri, pe firul pâraielor, denumite pretențios „ape”, se urcă pe vârfuri, „muchia dealului”, coboară în văi. Urmând punctele cardinale, își începe traiectul către răsărit, către amiază zi, între amiază zi și sfințit, către miază noapte. Distanțele dintre repere sunt, firește, mai mari decât în cazul hotarului apropiat al localităților, prin însăși întinderea mai mare a proprietăților descrise; 300 de pași, 600, 800, dar și o distanță foarte mare, de 5.400 de pași.

Descrierea a fost validată de comitetele celor trei localități care se „grănițereau”, compuse din conducătorul oficial, membrii comitetului și, de regulă, cel cu știință de carte, denumit cu sintagma „de nume scriitor”.

În cazul descrierii hotarului muntelui *Piciorul Oncului*, al localității *Leșu*, reperele erau, fie „numai de piatră făcute”, fie „de piatră și lut”. Iar hotarul, în anumite puncte, „se sucește”, apucând spre altă direcție. În descrierea muntelui *Lala*, al aceleiași comunități, întâlnim și măsurarea distanței în forma clasică, „depărtare de un ceas”. La fel „curge” hotarul în cazul muntelui *Munceii Înșirați*, al localității *Feldru* sau al muntelui *Perșa*, al localității *Măgura*. În cazul din urmă, apar noi repere, cum ar fi o movilă de pământ și piatră, iar în mijlocul ei „se află un stâlpuț de lemn, însemnat cu litere”, o movilă de pământ „și găteje”, o movilă veche, care „numai s-a înnoit cu lut”, „gruețiu de piatră, ca movilă fizică”. Traseul ocolește obstacole, le „lasă în mâna stângă”, se „întoarce în mâna stângă”, merge „ceva cam către miază noapte”, mai înainte „apucă” într-o nouă direcție. Ea își urmează cursul, fie pe plai, în jos, fie „oblu”, la vale, apoi, „cam la deal, pe plai”, „cam la vale, pe plai”, „ca, la deal, în sus”, apoi, „lasă” *Maria Mare* și „apucă” *Maria Mică*, într-o altă direcție, „apucă” plaiul la deal și iese deasupra de *Târnița Perșuții*, de unde s-a început¹⁰.

îngrijit și adnotat de Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2010, document nr. 26, poziția 7, p. 249; la fel, protocolul din 15 iulie 1851 despre hotărârea felurilor de cultură, poziția 8, descrierea felurilor teritorii din 10 mai 1851, poziția nr. 9 și protocolul despre clasificarea pământurilor din localitatea Bistrița Bârgăului, din 16 iulie 1851, poziția nr. 10, în *Ibidem*.

¹⁰ A.N.BN., fond *Anton Coșbuc*, d. 209, f. 1-2. *Piciorul Oncului*: *Izvorul Zăpodii*, jumătate cu *Sân-Georgiu*; *Izvorul Putred*, jumătate cu *Maieru*; *Pârâul Știol*, jumătate cu *Borșa*; pădure, 315 jug; pășune, 210 jug; pășune, 30 jug; pădure, 200 jug; pășune, 220 jug; pășune, 8 jug; stâni, 19 jug; pășuni, 2 jug; total, 1.004 jug. *Ibidem*, d. 116, f. 1. *Piciorul Oncului*, munte (1.547 m.) a comunei *Leș*. Părțile interne sunt *Izvorul Tătarului*, *Capătul Piciorului Oncului*, *Fântâna din Stegi*,

La fel a fost conșcrisă și proprietatea la nivel individual. În acest context trebuie să precizăm că ea a fost mai puțin investigată pentru teritoriul fostului regiment de graniță de la Năsăud. Este oarecum și firesc, prin natura și structura acesteia, cât și a orientării cercetărilor pe această temă. Dintre factorii care au influențat preocupările în această direcție, determinant a fost cel care a îndrumat cercetarea spre forma asociativă a vieții grănicerești, în care indivizii se atomizau în masa comunităților. Rarele excepții au fost doar atunci când erau analizate personalități care au „creat” aici istoria la nivel individual.

De aceea individul a fost privit doar ca o entitate bună de „umplut” formularele statistice sau ca participant în marea masă a celor „duși” în tabere, în timpul campaniilor militare. Nu surprinde de aceea faptul că documentele create de instituții din epocă și cuprinse recent în circuitul științific ne introduc în mecanismul conșcrierii proprietății individuale. Operațiunea a fost realizată în baza aceluiași text reglementativ din 4 martie 1850, comunicat în Transilvania oficial prin publicația guvernatorului civil și militar din 2 aprilie 1850.

După ce enunță necesitatea ca și în Transilvania să fie realizată conșemnarea proprietății, similar cu cea realizată în celelalte Țări de Coroană, actul normativ definește caracteristicile generale ale operațiunii, concretizate în faptul că urmau să fie conșemnate proprietățile „după procente curatului procent din producătoarea suprafață a locului”. În primul rând, trebuiau conșemnate „edificiile, ce se află în locuri de acelea, unde cea mai mare parte a

Dumbrava și Fântâna Știoli (Rainei). În dreapta se mărginește cu muntele *Putredul* a comunei Sângeorgiu, și linia despărțitoare e *Izvorul Oncului (Uncului)*; în stânga, muntele *Știol*, spre sud cu muntele *Galați* a comunei *Zagra și Nedeii*. Acest munte foarte ușor de umblat e curat și plan. Pădure și apă sunt de ajuns și peste tot se numără în clasa cea mai bună. Pășune e pentru 1.000 de oi pe 3 luni, 400 boi pe 2 ½ luni, 100 cai, pe 2 ½ luni. În *Piciorul Oncului* se află un loc numit *Șdeabul Tătarului*, unde se spune că românii maramureșeni, pe timpul năvălirii tătarilor, au înținat o pădure și băgându-i pe un plai, i-au omorât, răsturnând pădurea pe dânsii; Nestor Șimon, *Dicționar...* p. 148. „Granița în sudul hotarului se începe din *Vârful Ciosi* până în gura *Izvorului Tisii*; de aicea, pe *Ciosa* în jos până în *Gura Izvorului Prislopașu*, către sud-vest, până unde izvorăște acesta; de aici se întinde pe picior la deal până pe *Vârful Porcoiului cel Mare*; de aici, pe alt picior, către sud-vest, până la *Fântâna Erboșeli*, în marginea locului lui *Alexa Cionca* din *Tiha*; de aici, pe picior la deal până în *Vârful Erboșii* – pe acesta îl numesc borgovenii și *Porcoiul Mic*; de aici fuge granița pe picior în jos, către apus, până în *Izvorul Părăului* ce vine din locul lui *Ioan Lăzurca* din *Tiha*; de aici, pe picior la deal, prin *Tomorogoaia*, pe muchea dealului, prin *Muncel*; de sub *Tarnița Muncelului* se mărginește hotarul nostru cu hotarul *Prundului* și înceată granița hotarului *Tiha*; de aici curge granița pe lângă lacul *Tăul Muncelului* la *Vârful Muncelului*, spre apus; de aici vine granița în *Parâng*, unde se taie granița cu hotarul *Suseni* și înceată cu *Prundul*; de aici fuge granița pe picior, până în vârful *Heniului*; aici se află trei mete, anume: movilele hotarelor *Leșu, Suseni și Ilva Mică*; de aici curge granița între hotarul nostru și *Ilva Mică* pe *Piciorul Gol* în vale, spre nord-vest, pe la *Craia Bătrână* pe *Piciorul Făgețelului*; de aici, drept spre nord, tot pe piciorul menționat, prin poiana lui *Vasile Andron* din *Ilva Mică*, până pe marginea de apus a locului lui *Ștefan Feldrihan*; de aici tot pe picior, în apus de la locul lui *Cosma Morariu*, prin pădure, până în *Lunca cu Răchițele*, în apa principală *Leșu*, unde se împreună granița peste *Șdeabul Sterp*, spre nord, cu granița poienarilor, ce s-a descris mai sus; *Simion Retegan, Satele năsăudene la mijlocul secolului al XIX-lea*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2002, pp. 98-99.

acestora se poate privi de inchiriabilă, după productul interesului, iar în alte locuri, o contribuție hotărâtă după numărul părților din care stă locuința fiecărui căsă¹¹.

În continuare, trebuia să fie realizată consemnarea pământurilor. Aici „se va erua curatul provent – preciza textul actului normativ – după modul economizării obișnuit în fiecare comunitate, adică, urmat de către cea mai mare parte a posesorilor de pământ, prin puțința acurată cercare a suprafeții, a producției naturale, prin computarea valorului ei după prețurile anului 1824, care au fost cele mai potrivite într-un curs de timp mai mare de 70 ani, și prin computarea cheltuielilor culturii și detragerea unei părți din crudul product corespunzător trebuincioaselor erogări¹².

Mijloacele de realizare a operațiunii cuprindeau toate documentele, atât cele din „arhivele deregătorilor și ale comunităților, cât și în mâinile privaților”; de asemenea, „măsurările autentizate cum s-au făcut acelea pentru segregării și comasării” și „fractele lucrului, ale Iosefinei regulării de contribuție, apoi, conscripțiile și deslușirile, deși neautentizate, și toate documentele acelea care ar da o deslușire despre cuprinsul posesiunii singuraticilor comunități sau proprietari¹³.

Vasta operațiune prin care s-a aplicat a făcut parte din planul noilor autorități de după Revoluție de a introduce un sistem după care urma să se facă o egală distribuție a greutăților publice la toți proprietarii de pământ. Documentele întocmite ne oferă o imagine sugestivă a descrierii hotarelor localităților, cu ramurile de cultură, calitatea fiecărei sole de pământ, cantitatea și calitatea recoltelor obținute, modul de lucru al pământului și al plantelor cultivate.

De la acest nivel, s-a trecut la cel al conscrierii individuale, care ne oferă o „oglină” a proprietății imobiliare, cu descrierea denumirilor de părți de hotar, a categoriei de folosință, a suprafeței, clasa de prețuire și valoare, exprimată în bani.

Potrivit anexei la instrucțiune, formularul tip de conscriere a proprietăților individuale cuprindea informații referitoare la numărul topografic al parcelelor, denumirea parcelelor, clasa de valoare a pământului – situată pe o scară de la 1 la 4 – categoriile de folosință, măsurate în jugăre și stânjeni pătrați – arătură, fânaș, grădini, vii, pășune, păduri, trestiiș, neproductiv și la final, venitul curat, socotit în florini și cruceri. Consemnarea începea întotdeauna cu locuința – casa de locuit – și grădina, apoi alte parcele din intravilan și cele din extravilan¹⁴. Toate acestea au fost consemnate după „Măsura suprafeței după obiceiul satului”, adică 1 jug = 1.600 stj².

¹¹ „Foaia legilor provinciale și a Guberniului pentru Țara de Coroană Transilvania”, dărabul IV, extrădat și trimis în 30 aprilie 1850, p. 37.

¹² *Ibidem*, p. 38.

¹³ *Ibidem*, p. 39.

¹⁴ Câteva modele asemănătoare, sub denumirea de recensământ agricol pe categorii de cultură, dotat și cu un index alfabetic, care erau asemănate cu vechile conscripții urbariale și forma practică, cu rubricatura acestora, la Dr. Alexandru Herlea, *op. cit.*, pp. 38–39. Vezi și planșa reprodusă de noi la sfârșit, după un document din zona fostului confiniu militar năsăudean.

Documentele astfel întocmite ne introduc în universul existențial la nivel individual. Suntem într-o perioadă când abia se întrezăreau oportunitățile oferite de desființarea servituților feudale și în care pământul, atât de mult prețuit și în zona fostă militarizată nășăudeană, își proba pentru prima dată valoarea, o dată cu desființarea sistemului care l-a generat, în mare parte, ca proprietate.

Observăm și modul interesant de consemnare a diferitelor parcele. Ele curg după principii bine stabilite, începând cu proprietatea în intravilan – constituită de regulă din casă și grădină – și continuând apoi cu diferite trupuri/porțiuni mai mare, numerotate cu cifre romane în continuare, în funcție de poziționarea față de intravilan, distanță, calitatea solului și natura culturilor. În primele sole se află de regulă pământul arător, cel mai prețuit, mai ales aici, unde mare parte din teritoriul localităților – cu deosebire a celor de pe Valea Someșului și zona Bârgăului – era situat la altitudine și unde fiecare palmă de pământ arabil smulsă naturii era eficient valorificată.

De altfel și în clasele valorice situate pe o scară de la 1 la 4, cele mai apreciate erau grădinile, apoi terenurile arabile, fânațele din apropierea intravilanului, apoi cele mai depărtate, pășunile alpine și pădurile. La prima vedere, constatarea pare surprinzătoare, având în vedere rolul important al acestora din urmă în economia grănicerească. Însă această situație s-a datorat faptului că proprietatea asupra acestor categorii de terenuri era importantă în contextul general al activităților economice, în care ele asigurau hrana pentru animale o lungă perioadă de timp din an și lemnul necesar pentru diferite activități și, în parte, pentru încălzit.

Mult mai târziu, cel puțin din exploatarea asociativă a pădurilor, localitățile și membrii comunităților acestora s-au bucurat și de beneficii materiale directe, sub forma tangentelor repartizate pentru fiecare localitate, în funcție de suprafața deținută.

În schimb, întotdeauna a existat aici și o proprietate individuală, circumscrisă în jurul locuințelor și în spațiul imediat al hotarului, care asigura necesitățile imediate ale traiului zilnic, cum erau legumele, cerealele, plantele de nutreț pentru animalele de lapte și lemnul pentru primele nevoi, îndeosebi pentru încălzit și construcție.

În perioada confiniului militar această formă de proprietate a avut un caracter difuz, a fost încorsetată în regulile strict militare și asumată ca atare de întregul sistem. Odată cu desființarea acestuia și a relațiilor de servitute, această formă de proprietate și-a arătat importanța sa, în contextul în care foștii militari trebuiau să-și găsească alte „rosturi” în viața civilă. De aceea, proprietatea individuală a căpătat importanță, a devenit criteriu de raportare pe scara noii ierarhii sociale și asigura existența pentru fiecare nucleu, provenit din fostul sistem al sesiilor militare. E drept, acest fenomen a dus și la fărâmițarea acestui tip de proprietate; eliberată de constrângerile sistemului militar, ea s-a divizat, s-a transmis urmașilor în proporții bine definite de proprietari, mai vârstnicii părinți sau bunici.

De aceea, consemnările la nivel individual ne oferă și o ierarhizare a oamenilor, în funcție de valoarea pământului, echivalat în venitul curat, exprimat în florini și cruceri.

În același timp, ne prezintă o imagine a calității pământului, în diferite zone ale fostului teritoriu militarizat. În funcție de poziționarea geografică, în zone de altitudine diferită și preponderența tipurilor de culturi diferă. Acestea erau constituite din grădini, arabil și pășuni, în zonele mai domoale ale reliefului – propice pentru culturi agricole – care scădeau și erau înlocuite de fânațe, pășuni alpine și păduri, în zonele înalte, propice în principal creșterii animalelor.

De asemenea, este interesant și contextul în care au fost create documentele. Sigur, în prima fază, ele au fost emanația comisiilor cadastrale, organizate potrivit textului patentei, pe districte, cercuri și subcercuri de contribuție. Însă astfel întocmite, ele au servit în anii următori pentru a fi prezentate fie ca evaluări în cazul succesiunilor – cazul celor provenite de la Sedria Generală a Districtului Năsăud – fie, și mai interesant, ca și garanții/gajuri pentru împrumuturi solicitate de la diferite instituții, în zonă, în special de la Administrația fondurilor grănicerești.

În acest mod, documentele valorizează proprietatea din momentul înregistrării ei, în baza patentei din 1850. Dar, în același timp, cele întocmite mai târziu, relevă importanța acesteia și de aceea, în unele cazuri, consemnările sunt mai amănunțite, după modele create la nivel local, în care sunt trecuți, de exemplu, vecinii proprietarilor, în raport cu toate punctele cardinale. Și acestea au același caracter, de a potența funcția valorică a pământului, care devenea instrument de schimb, marfă, în accepțiunea modernă a epocii¹⁵.

În continuarea acțiunii de înregistrare a proprietăților individuale, în anul 1871 a fost introdusă cartea funciară și în Districtul Năsăud. Această operațiune s-a realizat în baza Ordonanței Ministerului de Justiție nr. 30.174/12 octombrie 1872. În localitățile districtului comisia desemnată a explicat „din punct în punct” ce e cartea funciară, scopul și folosul ei.

Datele conținute în colile de carte funciară descriu: în *foaia A, foaia posesiei*, numărul topografic atribuit fiecărei parcele de teren, descrierea tuturor imobilelor deținute în proprietate în diferitele parcele de către o familie sau persoană, suprafața exprimată în jugăre și stânjeni pătrați; *foaia B, foaia proprietății*, conținea numele proprietarilor funciari și mențiunea actului juridic pe baza căruia a fost dobândit imobilul, precum și schimbările ulterioare ale proprietarilor ce vor dobândi acest drept; *foaia C, foaia greutăților*, în care se înscriau servituțile, dreptul de uzufruct și creanțele asupra imobilului.

Averea imobilă înscrisă în colile de carte funciară era alcătuită din casă, curte și grădină, considerate în intravilan; locurile de pe hotar, viile și pădurile,

¹⁵ Vezi pe larg, inclusiv documentele publicate în anexe, la Adrian Onofreiu, „Contribuții referitoare la consemnarea proprietății individuale în „granița năsăudeană” în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, în *Fascinația trecutului. Omagiu istoricului Simion Retegan la împlinirea vârstei de 75 de ani*, coordonatori Daniela Deteșan, Mirela Popa-Andrei, Mădly Loránd, Editura Mega, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2014, pp. 511–527. Pentru derularea procesului de conscriere a proprietăților în zona fostului confiniu militar năsăudean, mărturiile unui „actor” participant, la Adrian Onofreiu, Claudia Septimia Sabău, „Jurnalul lui Toader Ionașc (1848–1851)”, în „Arhiva Someșană”, seria III, XI, 2012, pp. 33–51.

considerate în extravilan. Semnul I sau † defineau caracterul proprietății din trecut; semnul I indica proveniența din proprietatea iobăgească, iar semnul † indica bunurile dobândite după desființarea iobăgiei sau ale oamenilor liberi. Toate colile de carte funciară pentru Valea Someșului și a Ilvelor aveau semnul †, mărturie a statutului de oameni liberi al locuitorilor de aici, *ab antiquo*, statut reconfirmat o dată cu militarizarea.

Analiza datelor cuprinse în documente ne oferă oglinda realităților economice din această perioadă. În general, atât pentru localitățile din zona montană, dar mai ales, pentru cele din zonele colinare sau depresionare, structura era aproape uniformă; intravilanul era compus din casă, curte și grădină și avea o pondere redusă. Repartizarea intravilanului arată importanța grădinilor în cadrul acestuia, locul unde se asigurau cele necesare consumului imediat al gospodăriei, legume și fructe.

Ponderea mare era dată de fânaț, urmat de arabil și pășune. Acest fapt întărește ideea unei dispersări a spațiului agricol pentru o economie mixtă, bazată pe agricultură și creșterea animalelor.

În extravilan exista o repartizare relativ echilibrată a spațiului pentru producerea cerealelor (arabil), asigurarea hranei animalelor în hotarul satului sau la munte (pășune) și în perioada de stabulație, iarna (fânaț).

Creșterea cantitativă a spațiului arabil reflecta procesul de extindere a culturilor agricole, fenomen general aici. Procesul se realiza în detrimentul pășunii și al ogorului, prin „lăzuirea” sau „pojarul” pădurilor și „spargerea” imașului, transformate astfel în suprafețe pentru cultura cerealelor. În același timp, constatăm faptul că încă mai subzistau în cadrul parcelelor, categorii diferite de teren: arabil, fânaț și pășune; arabil și pășune; pășune și fânaț. Sunt rare parcelele în care exista o singură categorie de teren, cea ce arată accentuarea caracterului intensiv al agriculturii, în care alternau spațiile pentru cultura cerealelor, cu cele pentru creșterea animalelor.

În mod aparte erau înregistrate proprietățile comunitare, din munții îndepărtați de hotarul localității. De regulă, acestea erau consemnate pe munți, în părțile notate cu cifre romane care începeau cu II, în continuare, numărul I fiind rezervat întotdeauna intravilanului și hotarului apropiat localității.

În aceste registre erau consemnate proprietarul, denumirea trupurilor și categoriile de teren, de regulă fânaț, pășuni și păduri, la care se adăuga neproductivul: pietriș, steril, râpi sau chiar drumuri de acces. Ponderea mare era dată, de altfel, în mod firesc, de pășuni și păduri. Aceste suprafețe asigurau hrana animalelor în timpul pășunatului (de regulă, de la Sfântu Gheorghe – 23 aprilie până la Sfântul Dumitru – 26 octombrie) și lemnul necesar pentru construcții, încălzire și comercializare¹⁶.

În același registru interpretativ se înscriu și documentele care consemnau averea rămasă în urma decesului persoanelor. Întocmite fie de autoritățile locale, fie de instanțele judiciare, acestea cuprindeau inventarul averii celor

¹⁶ Pentru localitatea Ilva-Mică au fost întocmite un număr de 383 de coli de carte funciară; vezi pe larg la Adrian Onofreiu, *Districtul Năsăud 1861–1876*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2010, capitolul 2, „Viața social-economică”, pp. 33–108 și Tabelul nr. 6, pp. 360–395.

decedați. Conținutul lor a fost reglementat prin Patenta imperială nr. 93 din 29 mai 1853, pentru punerea în aplicare a *Codului Civil General* pentru Marele Principat al Transilvaniei¹⁷. În principiu, documentele în această speță cuprindeau: la *stare activă*, parcele de pământ aflate încă în proprietate la momentul decesului, clădiri – casa și anexele gospodărești, unelte de „economie” – car, plug, bute de curechi, securi, sfredele, veșminte ale celui decedat – inclusiv în grad avansat de uzură. La *starea pasivă* erau consemnate datoriile, fie la „casa bisericii”, fie la persoane fizice; apoi cheltuielile înmormântării, cele relative la întocmirea inventarului și taxele judiciare. Toate oferă „oglinda” a ceea ce rămânea după trecerea în lumea umbrelor a celor care trudiseră din greu la acumulările materiale, în timpul viețuirii lumesti¹⁸.

Consemnările din documentele oficiale erau întărite și argumentate la nivel individual în conținutul testamentelor. Documente oficiale, constituite pe principiul libertății testamentare, cuprindeau prologul (se identifica testatorul după nume, statul marital, religie, localitate de origine), partea religioasă (se oferea sufletul lui Dumnezeu și trupul pământului), stabilirea moștenitorilor, numirea martorilor, locul și data întocmirii.

Analiza acestor documente ne relevă faptul că, în primul rând, copleșesc informațiile la *proprietate* – în acest caz, individuală – văzută ca o sumă a realizărilor și acumulărilor din timpul vieții indivizilor. Sub forma celor *imobile* sau *mobile*, proprietatea ocupa locul central în cuprinsul acestor documente. Ea ne arată *ce* și *cât* acumulau indivizii, fie în particular, fie ca rezultat al căsătoriei, în decursul vieții.

Proprietatea mobilă cuprindea, în primul rând, pământul, sub diferitele lui forme. Mai ales aici, unde conta fiecare palmă de pământ smulsă pentru cultură, unde omul se identifica până la identitate cu pământul – sursa principală de trai – prețuirea lui devenea esențială. De aceea, diferitele categorii de pământ – arabil, fânaș, pășune, pădure – se individualizau, deveneau componente ale traiului zilnic al oamenilor.

Bunurile mobile sunt prezente în aceste documente într-o varietate de forme. Întâlnim, în primul rând, bunuri specifice cultivării pământului; carul, uneltele agricole, toate, sub denumirea generică de „toată moșia rămasă după mine, dimpreună cu bunul meu mișcător și nemișcător”, sau, și mai concret, în forma „toate uneltele economice și casnice ce se găsesc în casă și așijderea”. Apoi, continuă cu lenjeria de pat și articolele de îmbrăcăminte, toate rezultat al activităților casnice sau al îndeletnicirilor gospodărești manuale. În completare, se adăugau animalele, mai ales în cazul femeilor. Erau bine individualizate bunurile aduse în comun la căsătorie, eforturile testatorilor de a asigura

¹⁷ *Legislația ecleziastică și laică privind familia românească din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, ediție de texte, studiu introductiv și note de Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteșan, Marius Eppel, Crinela Elena Holom, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2009, pp. 117-163.

¹⁸ Vezi pentru exemplificare, Adrian Onofreiu, „Moștenirea în debaterile succesoriale la Rodna în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, în „Cetatea Rodnei”, editor, Muzeul Etnografic și al Mineritului, Rodna, VII, nr. 15, decembrie 2010, pp. 3-9.

un trai decent urmașilor sau, în completare, destinația specială a unor categorii de bunuri – o parcelă de pământ sau animale, în cantitate și număr suficiente, pentru acoperirea cheltuielilor de înmormântare. Iar ca destinație finală, erau adăugate unele drepturi de utilizare a diferitelor prestații economice: dreptul la venitul morilor sau din exploatarea lemnului, cât și dorința unor testatori de a fi recompensați pentru donații, prin recunoașterea lor ca ctitori de biserici.

Proprietatea pământului era valorizată prin exprimarea cantității muncii înglobate în lucrul acestuia, apoi, echivalarea în prețul unor animale, a celor necesare acoperirii cheltuielilor de înmormântare, a transferului acesteia, prin asumarea condiției de „cap al familiei” pentru bărbatul căsătorit într-o familie care nu avea urmași de sex bărbătesc – cunoscutul obicei în zonă, al „măritatului pe moșie”. Toate aceste informații ne oferă „grila” de apreciere a realizărilor celor decedați, *mai ales* în domeniul proprietății, fie ea imobiliară, sau valorizată sub diferite forme, ca expresie a statutului social¹⁹.

Aproximativ din aceeași perioadă datează un alt gen de documente care oferă informații referitoare la proprietate. După Revoluția din 1848–1849 oficialitățile vremii au căutat să evalueze consecințele evenimentelor din acei ani pentru a elabora o politică fiscală, economică și militară conformă cu realitățile existente. În acest context, s-au executat operațiunile de recenzie a populației în anii 1850 și 1857. La scurt timp după încheierea Anscluș-ului, în 1867 a luat ființă Oficiul Central Maghiar de Statistică. Prima realizare a noii instituții a fost recensământul populației din anul 1869. În cadrul formularelor de recensământ, numite „coale de recepțiune”, erau trecute, în ordinea numerelor de casă din fiecare localitate, locuințele, în fișe statistice, populația, în tabele nominale pe familii, iar animalele domestice în tabele statistice pe specii.

De interes pentru tema noastră sunt consemnările referitoare la locuințe și animale. În fișele locuințelor erau specificate numărul nivelelor acestora, numărul camerelor de locuit și al dependințelor, numărul și categoria anexelor gospodărești, iar în situații speciale s-au menționat cazurile de utilizări ale locuințelor pentru ateliere, magazine, case de rugăciuni.

Aflăm astfel că în fosta reședință a regimentului, Năsăud, au fost recensate un număr total de 428 clădiri, din care 13 ale instituțiilor, 385 case de locuit în oraș, 25 case în câmp, 5 hrube țigănești. Structura locuințelor individuale cuprindea un număr de 5 la subsol, 410 cu parter, 2 cu etaj. Din punct de vedere al compartimentării interioare, existau 2.271 de locuințe cu o cameră, 92 cu 2 camere, 23 cu 3 camere, 14 cu 4 camere și 12 cu mai mult de 4 camere. Ca anexe, existau 375 antreuri, 70 bucătării, 144 cămări. Anexele gospodărești erau compuse din 48 pivnițe, 237 grajduri, 166 șuri, 34 șoproane, 3 staule, 25 magazine, 12 magazii.

Animalele aflate în proprietatea fiecărei familii au fost înscrise în tabele numeric pe specii. La sfârșit s-au făcut totaluri pentru fiecare număr de casă. Aflăm astfel că locuitorii aveau în proprietate 250 de vaci, 174 viței, 308 boi, 4

¹⁹ *Testamente din Districtul Năsăud*, editori, Daniela Deteșan, Adrian Onofreiu, Mircea Prahase, Claudia Septimia Sabău, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2011, pp. 24–31, iar pentru textul acestor documente, *passim*.

bivoli, 2 tauri, în total, 738 bovine. Din numărul total de cabaline, 163, erau 60 de cai, 70 iepe, 30 mânji, 1 armăsar, 2 asini. Înzeestrarea era completată de 917 oi, 402 capre, 395 porci și 76 de stupi.

În total, o imagine cuprinzătoare, integrală și completă pentru o parte a proprietății. Cu atât mai mult, cu cât ne oferă aspecte particulare referitoare la numărul și organizarea locuințelor, ca și a speciilor de animale. O completare pozitivă a ceea ce însemna proprietatea locuitorilor din fosta graniță militară²⁰.

Proprietatea comunitară, consemnată pentru prima dată în conscrierile de la mijlocul secolului al XIX-lea, a fost mult mai prezentă în documentele ce au urmat desființării regimentului.

O primă înregistrare o datorăm implicării autorităților neoabsolutiste în reglementarea acesteia pentru teritoriile fostelor regimente românești de graniță.

Denumit *Contract și expertiză referitoare la segregarea proprietăților în fostul Regiment grăniceresc II român*, documentul întocmit în anul 1858 prezintă punctul de vedere al erariului financiar, care căuta prin toate mijloacele să-și adjucece în favoarea sa proprietățile foștilor grăniceri. Conținutul lui este interesant în primul rând pentru faptul că în abordarea fiecărei zone face un inventar al actelor și privilegiilor vechi, care i-au servit în documentare. Apoi, prin aceea că prezintă în detaliu situația proprietăților în cele două areale grănicerești: zona liberă de servituți, a Văii Someșului superior și a Ilvei și zona dominială a Bârgăului și localităților din Valea Șieului.

Pentru a accentua caracterul celei din urmă, documentul prezintă în amănunt proveniența și apoi descrierea proprietăților comunitare pentru fiecare localitate în parte, pe categorii de folosință, cu indicarea altor posibile surse de venit, exploatații sau activități de comercializare a băuturilor, datorită dreptului de crâșmărit.

Un capitol aparte ne înfățișează situația localităților neaservite, în care sunt accentuate privilegiile care au stat la baza dobândirii și care au consacrat apoi acest statut.

În conturul administrativ-politic al celor două zone s-au situat așa numiții „munți revendicați”, de la granița de est, care sunt descriși în amănunt, urmărindu-se traseul pajurei imperiale pe crestele lor, cu referire la documentele favorabile erariului²¹.

Debutul regimului liberal, început târziu în 1860 și continuat pe parcursul întregului an 1861, a determinat și reactivarea vechilor autonomii în Transilvania. În acest context, urmare a străduințelor intelectualilor zonei,

²⁰ Pentru detalii și ineditul informațiilor la momentul publicării, vezi Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, Viorel Rus, *Familiiile din Năsăud în anul 1869. Contribuții de demografie istorică*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2010, *passim*, ca și tabele centralizatoare de la pp. 438–440. La fel de interesante sunt datele pentru o localitate din cele 44 foste grănicerești; vezi Adrian Onofreiu, Ioan Bolovan, Mircea Chira, *Familiiile din Telciu în anul 1869. Perspective demografice și socio-economice*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2015.

²¹ *Bârgăul sub Pajura Imperială*, ediție de texte și tabele, studiu introductiv și note de Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, Andreea Salvan, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2011, pp. 65–162.

atât cei de acasă, cât și cei plecați în delegații la Viena, s-a constituit Districtul Năsăud, unitate administrativă care „decupa” teritoriului fostului regiment de graniță²².

Însă noua structură administrativă nu putea susta, dacă nu avea și baza economică, reprezentată de proprietate. De aceea, eforturile pentru redobândirea acesteia, începute prin prevederile înțelepte de păstrare a formei asociative asupra celor două fonduri, de montur și de provente, statuate prin Erklärung-ul din 13 martie 1851, au fost continuate. Ele s-au finalizat, datorită stoicismului și determinării unuia din reprezentanții de frunte ai foștilor grăniceri în capitala imperială, Vasile Nașcu²³, prin recunoașterea statutului acesteia din timpul militarizării.

Fixate în cele 14 puncte ale Rezoluției imperiale din 27 august 1861 de la Laxenburg, principiile generale restitutive au fost aplicate în practică de organismul imperial denumit în acest scop, *Comisia regulatoare de proprietate pentru teritoriul regimentului II român de graniță*. Lucrările acesteia, condusă de generalul Pöck, au constat în cercetarea documentelor de proprietate, reambularea tuturor hotarelor, identificarea suprafețelor cu rigoare specific imperială și emiterea unor documente care să ateste dreptul de proprietate pentru fiecare din localitățile foste grănicerești.

Documentele emise – Erkenntniß = sentință, decizie, ca expresie a voinței imperiale – descriu cu cea mai mare rigurozitate, pe de o parte pământurile, izvoarele de venit care reveneau comunității, bisericilor, preoților, școlilor, familiilor fiecărei localități, iar pe de alta, pe acelea care rămâneau în proprietatea *erariului*. Sunt consemnate separat, cu precizarea exactă a întinderii în jughere și stânjeni cadastrali, grădinile, arabilele, fânațele, pășunile, pădurile, locurile neproductive din interiorul hotarelor; separat, munții sau părțile de munți aparținătoare satelor, aflați în afara hotarelor lor, cu menționarea vecinătăților; separat, diverse izvoare de venit: mori, cârciumi, gatere, vămi, dreptul de măcelărit, de vînat, de pescuit, fiecare cu venitul, cu interdicțiile, reglementările sale.

Copleșesc în principal informațiile asupra pământului, bunul cel mai de preț al localităților și locuitorilor acestora. Pământul apare în aceste documente în toate ipostazele sale juridice: proprietate comunală, bisericească, preoțească, școlară, familială, în toate condiționările geografice: intra și extravilan, în hotar sau în afara acestuia, de șes, deal, munte, de față, de dos. În completare, sunt oferite informații referitoare la bunurile colective ale satelor, cum erau păduri, pământuri, case comunale, școli, cârciumi, fireze, fierării și, mai ales, mori, asupra bunurilor bisericilor, asupra dreptului de cârciumărit, de morărit, de măcelărit, de vînat, de pescuit²⁴.

²² Adrian Onofreiu, *Districul Năsăud*, passim.

²³ Nestor Șimon, *Vasile Nașcu. Viața și faptele lui în legătură cu luptele grănicerilor năsăudeni pentru asigurarea averilor și fondurilor grănicerești*, Năsăud, Editura Librăriei M. Onișor, 1911.

²⁴ Cele 31 de Erkenntniß-uri identificate, în: *Contribuții documentare referitoare la situația economică a satelor năsăudene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, volum îngrijit de Simion Lupșan, Adrian Onofreiu, Ed. Mesagerul, Bistrița, 2007, pp. 3–1–491. Ele au fost completate cu cele

Aproximativ în aceeași perioadă a fost lansat, cu sprijinul guberniului transilvan, chestionarul întocmit și lansat la cererea și în beneficiul omului de știință maghiar Pesti Frigyes. În răspunsurile la cele 7 întrebări, satele năsăudene s-au străduit, prin membrii comitetelor comunale și redactarea notarilor, să ofere informații cât mai amănunțite. Dacă cele referitoare la trecut, denumiri ale localităților și evenimente mai importante sunt oarecum standardizate – creionând încă o dată perspectiva unitară a graniței – ele se diferențiază pentru fiecare dintre localități, atunci când se referă la proprietate.

Aici, în aceste descrieri, oamenii se identifică cu pământul, și-l însușesc, îl valorizează, în funcție de anumite criterii, și-l oferă ca suport esențial în viața zilnică. Arabilul, fânașul, pășunea, pădurea, toate sunt descrise în amănunt, cu precizia stânenilor cadastrali. Aflăm astfel cât și unde este „pământul de hrană” al oamenilor și animalelor, arabil și fânaș, câtă, unde și cum este folosită pășunea, câte, de ce fel, care este numele și cum sunt folosite pădurile, care sunt denumirile localităților și înfățișarea lor generală, care sunt cursurile de ape și traiectul metelor care despărț hotarele satelor, unele de altele.

Sunt inventariate fiecare rid în parte, cum este și firesc, începând cu intravilanul – câmpul sau ridul satului – unde sunt descrise construcțiile comunale, școala, biserica, gospodăriile, grădinile care produceau legumele necesare gospodăriei și livezile de pomi, care asigurau necesarul de fructe. Urmează apoi, în succesiune, celelalte părți din hotarul satului, cu locuri pentru arabil, imaș și țarină, care se schimbau potrivit sistemului trienal de cultură și care asigurau cerealele pentru oameni și animale și nutrețul pentru cele din urmă.

Părțile din hotarul îndepărtat, situate de regulă în munți, departe de hotarul satelor, aduceau aportul fânețelor, al pășunilor alpine și al lemnului din păduri. Toate descrierile oferă imaginea potențialului economic al satelor năsăudene, având ca bază proprietatea funciară. Parcă citim printre rânduri – o dată cu personajul din romanul *Ion*, de mai târziu – mesajul transmis de cei care au întocmit documentele, anume, acela că pământul era izvorul principal al celor necesare vieții, mijlocul de a asigura vieții trudite țărănești o anumită siguranță a zilei de mâine, întruparea bogăției, a prestigiului și rangului în societate. Cu atât mai mult aici, în teritoriul fostului confiniu militar năsăudean, unde, pe de o parte relieful, pe de alta caracterul predominant comunitar al proprietății, au determinat relații economice și sociale aparte²⁵.

Instituirea funcționalităților entității districtuale năsăudene a făcut ca aceasta să se racordeze la cerințele administrației moderne. Cu atât mai mult

pentru localitățile Ilva Mare și Maieru; vezi Adrian Onofreiu, „Contribuții documentare referitoare la situația proprietății funciare în perioada Districtului Năsăud (1861–1876)”, în „Arhiva Someșană”, Năsăud, seria III, IX, 2010, pp. 53–60. Documentul pentru localitatea Năsăud cuprinde, pe lângă descrierea proprietăților funciare și aceea a quartirelor erariale – foste clădiri care au servit în scopuri militare, confiscate de erarii – ca și a drepturilor fiecărei localități, în cotă parte, la clădirile recunoscute pentru scopuri școlare; Idem, „Contribuții documentare privind evoluția problemei de restituire a proprietăților grănicerești în perioada 1862–1866”, în *Ibidem*, VIII, 2009, pp. 27–50

²⁵ Simion Retegan, *Satele năsăudene la mijlocul secolului al XIX-lea*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 202, pp. 52–179.

după anul 1867, când statul maghiar a manifestat un interes aparte pentru culegerea datelor necesare elaborării strategiilor de dezvoltare.

Această tendință a fost asumată și de autoritățile districtuale năsăudene. Motivată astfel și, cu suportul preocupărilor constante de a evidenția consecințele pe termen lung a sistemului confiniar, interesul acestora s-a concretizat în multiple realizări practice.

În primul rând, în anii 1870 și 1875, vice-căpitanul districtual, Florian Porcius, a întocmit un chestionar care solicita date privitoare la trecutul localităților, descrierea evenimentelor mai importante, a proprietăților de orice natură, a înzestrării economice și sociale. Toate, pentru „compunerea unei mape cadastrale” – de fapt, o sinteză a ceea ce era entitatea administrativă năsăudeană.

Răspunsul localităților din cercurile Mocod, Monor și Năsăud, din anul 1875, ne oferă imaginea în detaliu a proprietății funciare. Organizată pe riduri, ea este prezentată începând cu partea I – hotarul satului, cu intravilanul și apoi celelalte părți, cu denumirea și localizarea geografică a fiecăreia. Urmează descrierea vecinătăților întregului hotar, totalizarea suprafețelor, pe categorii de folosință: arabil, fânaș, pășune, pădure, neproductiv și evaluarea venitului curat. În partea a doua, sunt descrise proprietățile din munți, aflate la distanțe variabile de hotarul satului, dar niciodată în imediata lui vecinătate. La fel, sunt arătate vecinătățile, categoriile de terenuri și suprafețele lor și, în final, cuantificarea valorii, exprimată în venitul curat²⁶.

Activitatea de culegere a datelor referitoare la diferite aspecte din situația economico-socială a districtului s-a instituționalizat prin crearea *comisiei statistice*, sub îndrumarea aceluiași destoinic om de administrație, Florian Porcius.

Rezultatele de interes pentru preocuparea noastră s-au materializat și în consemnări ale proprietății. Astfel, s-au păstrat tabele centralizatoare, care ne oferă informații referitoare la populație și fondul funciar, pe categorii de folosință, la nivelul cercurilor districtului²⁷, situația statistică a localităților din district pe categorii de folosință²⁸, a terenurilor cultivabile private, comunitare și a numărului de pluguri²⁹, populația și destinația fondului funciar³⁰ sau statistica morilor, grupate în funcție de forța de mișcare: apă, vânt, vapori, cai și boi³¹.

Date de sinteză ne prezintă structura proprietății funciare, consemnată sub forma „ariei de pământ”, pe categorii de folosință, arabil, fânaș, pășune, pădure, neproductiv. Pentru prima dată sunt diferențiate clar cele două categorii de proprietate, a comunității, ca și corp moral și, separat, cea privată. În completare, sunt prezentate date referitoare la taxele datorate statului,

²⁶ Adrian Onofreiu, *Toponimie și relații geografice în Districtul Năsăud*, în „Revista Bistriței”, Bistrița, XVII; 2003, pp. 331–351.

²⁷ Adrian Onofreiu, *Districtul Năsăud...Anexe*, tabel nr. 12, p. 396.

²⁸ *Ibidem*, tabel nr. 16, pp. 402–404.

²⁹ *Ibidem*, tabel nr. 17, pp. 405–407.

³⁰ *Ibidem*, tabel nr. 18, p. 408.

³¹ *Ibidem*, tabel nr. 19, pp. 409–411.

concretizate în impozitul asupra pământului, a celui personal, a locuințelor, la producția realizată – expresie a potențialului productiv al proprietății funciare – în calcul mediu, pentru principalele plante cultivate: mălai, grâu, secară, ovăz, orz, hrișcă, mei, fasole, mazăre, linte, cartofi, bob, varză, apoi a producției fânelor: fân, otavă, paie, a plantelor textile: tabac, cânepă, in, a produselor obținute de la animale – oi și vaci: brânză, lapte, unt, lână, a produselor naturale: fântâni de slatină, borcuturi/ape minerale, a „produselor chimice”, rezultat al activității vinarseriilor/cazane de fiert rachiu și berării, a producției de ulei, oțet și ceară, situația cultivării pomilor fructiferi și a arborilor folositori în grădinile școlare, ca și consumurile anuale și vânzările pentru lemne de foc și scopuri casnice: poște, scânduri, lețuri, dranițe/șindrile și veniturile realizate în urma valorificării lor.

O imagine integratoare a proprietății și consecințelor stăpânirii acesteia, exprimată în producțiile realizate și impozitarea lor, cât și a activităților lucrative, legate de prelucrarea produselor rezultate din exploatarea pământului sau a materialului lemnos³².

Nu ar fi complet excursul nostru dacă nu am preciza și alte modalități de consemnare a proprietății. În primul plan, menționăm oglinda realizată la sfârșitul secolului XIX, mai ales pentru ceea ce a însemnat proprietatea comunitară.

Deși utilizează ca bază de date informațiile din conscrierea anului 1796, consemnarea este actualizată în permanență cu datele din momentul redactării manuscrisului, din varii surse. După descrierea generală – asumată conform criteriului alfabetic al denominațiilor „acest munte constă din o coastă de deal situată spre vest, jumătate e pădure de brad. În general era numai bună de pășune și loc plăcut, afară de pădure ruptă de vânturi și o parte pietrasă, plină de stânci și aproape nefolositoare” – identificarea „părților interne”/subdiviziuni „Izvorul Ursului, În Poiana Rotundă, Sâhla Craiei” și „curgerea hotarului”: „în partea sudică merge linia de graniță de la Vîrful Dușilor până în Tarnița, de aici, pe lângă Izvorul Tarniții, până în Pârâul Rebra; în partea nordică granița merge pe lângă Izvorul Paltin în sus, până la o piatră albă, la Piciorul Paltin, și mai departe, drept în sus, până sub nedeia Craiei, la o piatră însemnată cu o cruce, unde e linia despărțitoare dintre acest munte și muntele Craia”, urmează evidențierea unor caracteristici aparte. Aflăm astfel date referitoare la calitatea pământului, mai ales în munți: din rocă tare sau, dimpotrivă, din teren moale, fertil pentru pășuni; a capacității de asigurare a hranei pentru animale, exprimată în numărul acceptabil al acestora: 800 de oi, pe 3 luni, 200 de boi, pe 1½ lună, a producției obținute: 4 care de fân sau a surselor de apă, esențiale pentru animale, a calității pădurilor: „puțina pădure ce se află în acest munte e bună numai pentru pășunat, pentru extirpațiuni/exploatare, nu”, a căilor de acces: „de la Cucureasa e scoborârea spre Rodna Nouă, pe un drum de munte, care a fost odinioară drum de țară, acum însă e

³² Idem, „Informațiile statistice – importantă bază de date pentru perioada Districtului Năsăud”, în „Arhiva Someșană”, seria III, XIII, 2014, pp. 15-52.

în stare rea”. Un alt mod de a consemna și caloriza proprietatea, cu precădere, cea comunitară³³.

Același autor a sintetizat datele despre localitățile foste grănicerești într-un proiect al unui dicționar toponomastic. Conceput având ca bază chestionare lansate public de diferite societăți sau ASTRA, imaginatul dicționar prezintă date interesante și despre proprietate. După descrierea generală a fiecărei localități, unde sunt consemnate clădirile mai importante și alte utilități publice (piețe, locuri de instrucție, mori, joagăre, piue), sunt consemnate în amănunt părțile de hotar, după același sistem al descrierii, dinspre intravilan, spre hotarul apropiat și apoi munții stăpâniți cumulativ. Descrierea hotarului satului abundă, pentru fiecare localitate, în enumerarea fiecărei parcele/rid, încât creează, pe de o parte, o stare de respect al oamenilor pentru fiecare palmă de pământ, pe de altă parte, a unor coli de carte funciară foarte bine întocmite. Este o oglindă a acumulărilor datorate generațiilor succesive, care și-au pus amprenta pe structura și organizarea proprietății, mai ales în hotarul satului, locul unde „curgea” viața zilnică a locuitorilor în succesiunea generațiilor³⁴.

În privința modului de evaluare a proprietății funciare, întâlnim atât modalități ale statului, cât și specifice deținătorilor. Teritoriul Districtului Năsăud era încadrat în circumscripția cadastrală Cluj și era evaluat din punct de vedere al impunerii, după categorii și clase.

Arabilul era de două categorii; în prima, sumele/juger coboară de la 6 florini până la 30 de creițari, iar în a doua categorie, de la 1,40 florini la 30 creițari. Grădinile aveau, în clasa a I, valori de la 8 florini până la 1,40 florini, iar în categoria a II-a, doar de 1,70 florini.

Livezile, înțelegând aici și fânașul care era cosit, cuprindeau, în clasa I, valori de la 7 florini la 30 de creițari, iar în categoria a II-a, de la 6 la 3 florini. Pășunea, înțelegând aici atât izlazul, cât și pășunile montane, avea, în categoria I, valori de la 1 florin la 10 creițari, iar în categoria a II-a, de la 12 la 2 creițari.

Pădurea inclusă în categoria I avea valori între 40 și 4 creițari, iar în a II-a, de la 12 la 2 creițari. Constatăm astfel că autoritățile statului ierarhizau categoriile funciare punând preț mai mare pe fânețe, arabil, pășuni, grădini și livezi și, la urmă, pădurile.

Și mai interesante sunt evaluările făcute de cei care trudeau zilnic pentru asigurarea surselor de subzistență. Aceștia prețuiau pământul în funcție de culturi în clase, pe o scară descrescătoare, începând de la 1 până la 4. Mai pregnant sunt consemnate aceste forme de evaluare în extrasele provizoriului de cadastru din anii 1851-1852, unde, după categoria de folosință, urma consemnarea clasei de valoare.

În lumea satelor se utilizau și modalități de prețuire proprii, în funcție de timpul necesar pentru executarea unor lucrări agricole, cantitatea de produse

³³ Nestor Șimon, *Dicționar toponimic*, volum îngrijit de Ioan Mureșan, Adrian Onofreiu, Mircea Prahase, Ed. Napoca Star, Cluj-Napoca, 2007.

³⁴ Nestor Șimon, *Schițe monografice ale localităților din fostul Regiment II român de graniță de la Năsăud*, editori, Adrian Onofreiu, Mircea Prahase, Claudia Septimia Sabău, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2014.

însămânțate sau recoltate de pe o anumită suprafață de teren sau de rezultatul recoltei, evaluat în capacități de transport ale atelajelor. Întâlnim astfel, ca mod de evaluare a pământului, ½ zi de arătură, 1 zi de arătură, de o cupă de semănătură de cucuruz, fânașul de două zile de cosit, de o zi de arătură, mălai, pe față, 2 care de fân, 3 ½ zile de arătură sau o adusătură de fân, o zi de mălai, o moină de o zi.

Atât exprimările oficiale cât și cele particulare, specifice limbajului arhaic al gospodăriilor țărănești, ne arată truda zilnică pentru cultivarea pământului sau recoltarea hranei necesare animalelor. Toate, la rândul lor, asigurau parcursul existențial proprietarilor, fie la nivel individual, fie comunitar.

Excursul nostru nu ar fi întreg fără scurte considerații referitoare la toponimie. În toate înregistrările proprietății funciare, copleșesc denumirile *toponimice*. Menționate la fiecare descriere, acestea surprind o multitudine de aspecte din cadrul identificării omului cu natura, principala lui sursă de trai. Cunoștințele despre hotare, marginile și întinderea acestora, denumirile principale sub care erau consemnate erau transmise prin viu grai, în succesiunea generațiilor.

Ele se bazau atât pe tradiția, oficializată în zonă, de prețuire a pământului, cât și pe experiența proprie a fiecărui individ. Cele mai frecvente toponime sunt cele care desemnează formele de relief, asociate cu un proprietar, individual sau familial, cu unele animale domestice sau sălbatice; a doua mare categorie este reprezentată de cele care indică particularități ale solului, flora, apele; cea de a treia categorie este reprezentată de toponimele care conservă, continuă sau episodică, prezența ființei umane. Ca trăsătură generală, abundă în densitatea denominațiilor – descrescătoare dinspre vatra satului spre pământul de cultură, dinspre acesta spre pășune și pădure – ca și un limbaj savuros, încărcat de fraze tipic țărănești, cuprinzând numeroase cuvinte arhaice³⁵.

Toate aceste denominații aveau rolul, alături de enumerarea vecinilor, de a fixa corect și concret atât locul, cât și asumarea comuniunii interesului particular cu cel general, al comunității, în care se integrau și denumirile toponimice.

MODALITÉS D'ENREGISTREMENT DES PROPRIÉTÉS DANS LES VILLAGES DE NĂSĂUD PENDANT LA SECONDE MOITIÉ DU XIXÈME SIÈCLE. SYNTHÈSE

Résumé

L'auteur présente une systématisation des préoccupations à l'égard de la reconstruction des biens dans la zone de l'ancien régiment de gardes-frontières de Năsăud. On a pris en compte la propriété individuelle et la propriété communautaire également, moins analysées.

³⁵ Vezi pe larg la Simion Retegan, *op. cit.*; Nestor Șimon, *Dicționar toponimic...*, *passim*; Nestor Șimon, *Schițe monografice...*, *passim*.

Dans le contenu de l'étude sont présentés les moments clés de l'enregistrement par les autorités; 1851 - le cadastre provisoire; 1858 - l'expertise du comité de ségrégation d'anciennes propriétés gardes-frontières; 1861 - les décisions / erkenntniß(s) du comité de propriété pour la même région; 1864 - la réponse requise par les autorités centrales au questionnaire du spécialiste PESTY Frigies; 1869 - le recensement de la population et des propriétés; 1872 - l'introduction de registres fonciers modernes, ainsi que la présentation des résultats des efforts locaux attestés par des déclarations statistiques, des testaments ou des documents présentés aux tribunaux comme preuve dans certaines affaires. Tous ces documents contiennent des descriptions détaillées et un trésor toponymique de la région

NESTOR ȘIMON - DATE STATISTICE PRIVIND SATELE NĂSĂUDENE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Carmen RONTEA

La sfârșitul Evului Mediu pe întreg teritoriul Transilvaniei întâlnim o situație confesională complexă, rezultată din conviețuirea celor trei mari culte: ortodox, romano-catolic și reformat. Cu toate că populația românească era majoritară, aceasta era considerată „tolerată”, la fel cum era privită și religia ortodoxă. În acest context, biserica a jucat din vechime un rol important și în viața populației din zona Năsăudului, care era una profund religioasă.

Pentru a se bucura de unele drepturi, de care beneficiau celelalte națiuni, românii din Transilvania se convertesc la catolicism, consimțind catolicizarea. În acest mod, o parte a Bisericii Ortodoxe se transformă în Biserica Unită cu Roma, sau Biserica Greco-Catolică. Chiar dacă românii au acceptat unirea, ei își păstrează în continuare limba strămoșească în slujbele oficiate și ritualul ortodox.

În anul 1762 are loc înființarea graniței militare în ținutul năsăudean, eveniment care i-a „aflat pe locuitorii acestei văi cu aceeași credință tare către legea și limba lor ce au avut-o în trecut, fără vreo deosebire între unit și neunit, mulțumiți când li se zicea că sunt de «lege românească»”¹. O condiție importantă pentru a fi primiți în regimentul de graniță era și aceea de a îmbrățișa religia greco-catolică, și astfel „au trecut foarte multe familii la unire, numai pentru a fi acceptate la statutul grăniceresc”². Ca urmare, Karl Klein, care a fost căpitan în cadrul regimentului năsăudean, precizează în manuscrisul său faptul că grănicerul român „mărturisește religia și anume: 83% greco-catolică și 16% ortodoxă greco-orientală. O mică parte a minerilor Rodnei mărturisesc religia romano-catolică 1%”³.

La fel ca și biserica, școala a avut o mare însemnătate pentru locuitorii din această regiune, rolul său fiind de a educa tineretul, de a deschide porțile către emancipare, de a crea cadre cât mai calificate și bine pregătite. Învățătura era privită ca un mijloc pentru un trai mai bun, fie că era făcută în limba neamului ori în alte limbi. Ca atare, învățământul din ținutul grăniceresc năsăudean a devenit unul foarte bine organizat, și de înaltă calitate, instituțiile școlare

¹ Pamfil Grapini, „Viața religioasă, socială și culturală în ținutul nostru” în „Arhiva Someșană” (în continuare „A.S.”), Năsăud, 1939, nr. 26, p. 34.

² Virgil Șotropa, „Înființarea graniței militare năsăudene 1762”, în „A.S.”, Năsăud, nr. 24, 1938, p. 24.

³ Adrian Onofreiu, Ioan Bolovan, *Contribuții documentare privind istoria regimentului grăniceresc năsăudean*, București, 2006, p. 58.

bucurându-se de un prestigiu deosebit. Profesorul Nicolae Albu menționează în lucrarea *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800–1867*, că: „Nu există regiune din țara noastră care s-ar putea compara în organizarea și funcționarea școlilor românești din secolul trecut (secolul XIX, n.n.) cu Țara Năsăudului”⁴. Situația a contribuit la frecventarea școlilor năsăudene de numeroși tineri veniți și din alte regiuni ale Transilvaniei.

Pornind de la aspectele amintite, pentru a avea o imagine de ansamblu asupra vieții religioase și școlare din Vicariatul Rodnei, spre finele secolului al XIX-lea, în timpul păstoririi vicarului Grigore Moisil, ne-am propus să oferim cititorilor conținutul unor însemnări aparținând lui Nestor Șimon, păstrate în manuscris la arhivele din Bistrița, care ne prezintă statistic situația din 31 de comune foste grănicerești, cu referire la bisericile din aceste localități, edificiile școlare, casele parohiale, preoții slujitori, învățătorii și structura religioasă a locuitorilor⁵.

„Vicariatul Rodnei

Arhidiaconul Năsăudului se estinde prin Comitatul Bistrița-Năsăud.

Vicar, foraneu și Arhidiacon: Gregoriu Moisil

Notar districtual Simion Tancu, parohul Sângeorzului și protopop onorar.

1. Bichigiu (Biniș) – comună mică; cu biserică de lemn, edificată la 1778; casă parohială de lemn; edificiul școlii din lemn; matricula⁶ dela 1808; preot administrator – Vasiliu Dumbravă; cantor, decretată definitiv – Alexa Simion; învățător – Ioan Pop.

Numărul sufletelor: gr. cat. 738, jidovi 6 = 744.

2. Borgo Bistrița – comună mare; cu biserică de piatră, edificată la 1850, casă parohială din lemn; matricula dela an 1802; administrator local – Vasile Pop; cantor definitiv – Simion Popandron senior, cu decret dela 1835; învățător – Vasile Monda.

Numărul sufletelor:

	Gr. C.	R. C.	G. O.	JUD.	SUMA
În Matre	547	13	569	45	1774
În filiale:					
B. Prund	10	52	1005	64	2011
B. Suseni	1	1	665	16	682
B. Mijloceni	-	-	926	6	932
B. Joseni	-	3	1077	30	1110
B. Rus	-	7	764	17	788
Suma	558	56	5806	178	4298

⁴ Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800–1867*, București, 1971, p. 147.

⁵ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 32/1851, ff. 1-10. Mulțumim d-lui cercetător Adrian Onofreiu pentru informațiile și precizările oferite cu multă generozitate.

⁶ Registrul cu datele parohiale (botezuri, căsătorii, înmormântări).

3. Feldru (Foldra) – comună mare; biserică de piatră, edificată la 1783; casă parohială de lemn; edificiul școlar de piatră; matriculă au dela 1809; paroh – Gregoriu Mureșian; cantor definitiv – Emil Pop; învățător – Ioan Cosma.

Numărul sufletelor: 1745 gr. cat., 5 ort. și 4 jidovi = 1754.

4. Găureni – comună mică; biserică de arsă⁷; casă parohială lipsește; edificiul școlar de piatră; matricula dela 1820; paroh – Mihăilă Onișor; cantor interimal – Georgiu Timoce; învățător – Ipate Dudău din Poeni.

Numărul sufletelor: 268 gr. cat. și 2 jidovi = 270.

5. Hordău (Hordo) – comună mică; biserică de lemn, edificată la 1782; casă parohială lipsește; edificiul școlar de lemn; matriculă are dela 1816; paroh – Sebastian Coșbuc; cantor decretat definitiv – Clement Coșbuc; învățător – Leon Onița.

Numărul sufletelor: 652 gr. cat., 12 jidovi = 664.

6. Ilva Mare (Nagy Ilva) – comună mare; biserică de lemn, edificată la 1748; casă parohială de lemn; edificiul școlar de piatră; matricula dela 1773; paroh – Iosep Bal; cantor definitiv – [...] Moldovan; învățători – Ioan Constantin și Ioan Dănilă.

Numărul sufletelor: 2239 gr. cat., 10 rom. cat., 3 aug.⁸, 33 jidovi = 2285.

7. Ilva Mica (Kis Ilva) – comună mare; biserică de piatră, edificată în 1875; casă parohială și școală de lemn; matriculă dela anul 1803; paroh – Niculae Georgiță; cantor – Elie Olar; învățător – Damian Nechiti.

Numărul sufletelor: 1078 gr. cat., 3 gr. or., 4 elv.⁹, 15 jidovi = 1100.

8. Leș – comună mică; biserică de piatră, edificată în 1885; casă parohială și edificiu școlar de lemn; matriculă dela anul 1805; administrator local – Leon Coșbuc; cantor definitiv – Vasile Mălai; învățător – Simion Leonte.

Numărul sufletelor: 958 gr. cat., 2 rom. cat., 1 aug., 10 jidovi = 971.

9. Lușca – comună mică; cu biserică de lemn; casă parohială și edificiu școlar de lemn; administrator local – Necita Suia; cantor provizor – Vasile Epure; învățător – George Mutul.

Numărul sufletelor: 331 gr. cat., 15 jidovi = 346.

10. Maier – comună mare; cu două biserici de piatră, cea mai veche edificată la 1836 și cea mai nouă edificată la 1872–1873; casă parohială și cantorală lipsesc; edificiul școlar de piatră; paroh – Vasile Groze; cantor def. – Teodor Pop; învățători – Demetriu Boșca și Basiliu Tofan.

⁷ Biserică trecută printr-un incendiu.

⁸ Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană.

⁹ Confesiune Helvetică (Calvină).

Numărul sufletelor: 2269 gr. cat., 54 r. c., 18 gr. ort., 12 aug., 2 elv., 17 jidovi = 2347.

11. Măgura – comună mică; cu beserică de lemn edificată la 1752; casa parochială și cantorală lipsește; edificiul școlar de lemn; matricula dela an 1809; paroch – Iacob Sităriță; cantor – Damian Hangea.

Numărul sufletelor: 793 gr. cat., 12 jidovi = 805.

12. Mititei – comună mică; cu beserică de lemn, edificată la 1770; edificiul școlar de lemn; matricula este din 1802; paroch – Basiliu Soldea; cantor definitiv – Ieremie Pop; învățător – Gavrilă Finegar, interimal.

Numărul sufletelor: 615 gr. cat., 1 r. c., 13 jidovi = 628.

13. Mocod (Makod) – comună mică; cu beserică de piatră, edificată la 1700; casă parochială de lemn; edificiu școlar de lemn; matricula dela anul 1804; paroch – Leon Vertic; cantor – Larion Dănilă; învățător – Dănilă Mureșian.

14. Mureșeni (Borgo -) – comună mică; cu beserică de lemn, edificată la 1808; casa parochială de lemn; edificiul școlar de lemn; matricula este dela anul 1810; administrator interimal – Basiliu Pop; preotul din Borgo-Bistrița; cantor definitiv – Ștefan Rus; învățător – Dionisiu Istrate.

Numărul sufletelor: 792 gr. cat., 24 jidovi = 816.

15. Năsăud (Noszod) – Opid, comună mare; cu beserică de piatră, se edifică alta nouă; casă parochială (vicarială) de piatră, capelanală de lemn; edificiul școlar comunal de lemn, edificiul școlii normale de piatră; matricula este dela anul 1808; paroch – vicariul Gregoriu Moisil; cooperator – Ioan Lazor; cantor definitiv – Teodor Rus.

Numărul sufletelor: 1992 gr. cat., 60 rom. cat., 55 gr. or., 51 aug., 20 elv., 275 jidovi = 2453.

16. Nepos (Vărarea) – comună mică; cu beserică de lemn, edificată la 1752; edificiul școlar de lemn; matricula este dela an [...]; paroch – Macedon Măierean; cantor definitiv – Nestor Tofan; învățător – Clement Grivasă.

Numărul sufletelor: 1041 gr. cat., 2 r. c., 5 jidovi = 1048.

17. Parva – comună; cu beserică de lemn, edificată la 1882; edificiu școlar de lemn; matricula este dela anul 1800; paroch – Ioan Sângeorzan; cantor definitiv – Emanuel Alexi; învățător – Vasile Strugariu.

Numărul sufletelor: 698 gr. cat., 14 jidovi = 712.

18. Poieni – comună mică; cu biserică de lemn, edificiul școlii de piatră; matricula este dela 1824; administratoarele local – Ioan Zimveli; cantor definitiv – Echim Dudău; învățător – Ipate Dudău, substituit.

Numărul sufletelor: 495 gr. cat., 4 jidovi = 499.

19. Rebra Mare – comună mică; cu biserica de lemn, în stare slabă; casa parochială de piatră; edificiul școlar de lemn; matricula este dela 1811; administrator actual – Onisim Rotar; cantor – Demetriu Rus, interimal; învățător – Zaharie Catarig.

Numărul sufletelor: 991 gr. cat., 16 jidovi = 1007.

20. Rebrișoara – comună mare; cu 2 biserici de lemn; edificiul școlar de piatră; matricula este dela 1849 (celea vechi au ars în 1849, la retragerea insurgenților); paroch – Ștefan Pop; ca cooperador provizor – preotul Iacob Măierean din Nepos, la biserica capelanală de pe Gersa; cantor definitiv – Leon Pop; învățător – Vasile Oniga.

Numărul sufletelor: 2234 gr. cat., 15 jidovi = 2349.

21. Rodna Noua (Uy Rodna) – comună mică; parochie erectă¹⁰ la 1780, cu biserică de piatră, edificată la 1845; edificiul școlar de lemn; matricula este dela 1783; paroch – Florian Filipoi; cooperador – Pamfilu Grapini; cantor – Luca Olar; învățători – Cosma Cotul și Ioan Ștefănuț.

Numărul sufletelor: 1144 gr. cat., 18 r. c., 24 gr. or., 5 aug., 39 jidovi = 1230.

22. Rodna Vechie (O Rodna) – Opid, parochie vechie; cu biserică de piatră; casă parochială de lemn; matricula are dela 1803; paroch – Clement Lupșiai, v. archidiacon decorat cu crucea de aur pentru merite; cooperador – Gerasim Domide; cantor definitiv – Pamfilu Scripeț; învățător – Silvestru Mureșan și Iacob Șciopul.

Numărul sufletelor:

	Gr. cat.	R.c.	Gr. or.	Aug.	Elv.	Unitari	Jid.	Suma
În matre	2008	612	4	17	33	3	99	2846
În filia Colbu ¹¹	59	171	-	-	-	-	-	282
	2567,	853,	4,	17,	33,	3,	99,	3048

23. Romuli (Strâmba) – comună mică; parochie erectă la 1768, cu biserică de lemn, edificată în 1768; casa parochială și școală de lemn; matricula are dela 1801; administrator local – Ioan Pop; cantor definitiv – Vasile Terente; învățător – Petru Neamț.

Numărul sufletelor: 559 gr. cat., 25 r. cat., 65 jidovi = 658.

24. Runc (Runk) – comună mică; cu biserică de lemn, edificată la an 1808; casa parochială de piatră; matricula este dela an 1808; paroch – Ioan Popu; cantor definitiv – Toma Pop; învățător – Ștefan Pavelia.

Numărul sufletelor: 924 gr. cat., 4 jidovi = 928.

¹⁰ Rezultată dintr-o altă parohie.

¹¹ Localitatea Valea Vinului.

25. Salva – comună mare; cu 2 biserici, edificate la 1700; casa parochială de piatră; edificiul școlar e de piatră; matriculă are dela 1808; paroch – Ioan Catone; cantor definitiv – Isidor Bodescu; învățător – Gavrilă Morar.

Numărul sufletelor: 1395 gr. cat., 1 rom. cat., 23 jidovi = 1419.

26. Sangeorz – opid, comună mare; cu o biserică de piatră, edificată la 1876 și alta de lemn; casa parochială de lemn, casa capelanală și școala de piatră; matriculă este dela 1800; paroch – Simion Tancu, v. protopop onoral; cooperador – Silviu Sohorca; cantor definitiv – Iosep Marica; cantor interimal – Ioan Sohorca; docenți la școala trivială – Mihai Domide, Ieremia Sorobetea, la școala elementară Ștefan Utolea și Vartolomei Sorobetea.

Numărul sufletelor: 2601 gr. cat., 4 r. c., 4 gr. or., 4 aug., 4 elv., 48 jidovi = 2665.

27. Sânt-Iosef (Sz Iozsef), Poiană – comună mică; parochia erectă la 1765, cu biserică de lemn, edificată la anul 1719; edificiul școlar de lemn; matriculă este dela anul 1808; paroch – Iacob Căndale; cantor definitiv – Demetriu Candale; învățător – Constantin Pop.

Numărul sufletelor: 418 gr. cat., 6 jidovi = 724.

28. Suplai – comună mică; cu biserică de lemn; edificiul școlar de lemn; matriculă este dela 1828; paroch – Georgiu Fetti; cantor – Pavel Fetti; învățător – Ioan Fetti.

Numărul sufletelor: 389 gr. cat., 6 jidovi = 395.

29. Telciu – comună mare; cu biserică de lemn, edificată în 1806; edificiul de școală de piatră; matricula este dela 1808; paroch – Grigoriu Pop; cantor definitiv – Ioan Alexa; învățători la școala trivială – Ioan Ionașc, Ioan Miron; la școala elementară – Niculaie Pupăză.

Numărul sufletelor: 2411 gr. cat., 5 r. c., 45 jidovi = 2461.

30. Borgo Tiha – comună mare; cu biserică de piatră, edificată la 1853-5; casă parochială de lemn; edificiul școlar de lemn; matriculă este dela 1812; paroch – Moise Pop, viceprotopop; cantor definitiv – Ioan Dologa, decorat cu crucea de argint; învățător – George Georgiță.

Numărul sufletelor: 1594 gr. cat., 26 r. c., 50 gr. or., 10 aug., 1 unitar, 59 jidovi = 1740.

31. Zagra – comună mare; cu biserică de lemn; casă parochială de lemn; edificiul școlii de piatră; matriculă este dela 1784; paroch – Petru Vertic; cantor – Isidor Kosteia; învățători la școala trivială – Ioan Drăgan, Macedon Man; la școala elementară – Teodor Drăgan, provizor.

Numărul sufletelor: 1116 gr. cat., 10 jidovi = 1126".

După cum bine se poate observa, în aceste localități ale ținutului grăniceresc au existat biserici și edificii școlare, de lemn sau de piatră, mai mari sau mai mici, în care cu ajutorul preoților și învățătorilor s-au cultivat sentimentele dragostei față de pământul strămoșesc și față de tradițiile locurilor. Aceste instituții au avut rolul de a emancipa tineretul grăniceresc, au dus la ridicarea lor culturală, au făcut să apară o elită intelectuală bine pregătită, au reușit să înalțe oamenii greu încercați ai acestui ținut la prosperitate.

**NESTOR ȘIMON - DES STATISTIQUES CONCERNANT LES
VILLAGES DE NASAUD À LA FIN DU SIÈCLE XIXÈME**

Résumé

On présente dans ces pages une statistique de la fin du XIXÈME siècle, concernant les églises et les écoles de 31 villages du Vicariat de Rodna, dirigé à l'époque par le vicaire Gregoriu Moisil. Les données ont été extraites d'un manuscrit réalisé par Nestor Șimon, gardé au Service Départemental des Archives Nationales de Bistrița-Năsăud.

PROTOPOPIATUL BÂRGĂULUI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Mircea Gelu BUTA¹

1. Biserica Ortodoxă după Revoluția de la 1848

În scurt timp de la încheierea Războiului civil din Transilvania, Consistoriul ortodox de la Sibiu cerea, prin circulara din 10/22 sept. 1849, eliminarea „*nelegiuirilor introduse pe vremea stăpânirii republicii maghiare*”². Se aveau în vedere dispozițiile și măsurile întreprinse de „*vicariatul cel nelegiuit*”³, în persoana lui Ioan Hania, numit vicar la Sibiu de către regimul Kossuth.

Treptat, Episcopul Andrei Șaguna și-a reluat transmiterea poruncilor episcopoești destinate protopopiatelor, de regulă de natură administrativă, iar viața bisericească a început să intre pe făgașul normal.

La 20 septembrie 1849, era anunțat începutul anului școlar pentru data de 1 noiembrie 1849 și măsurile ce trebuiau luate în vederea înlăturării urmărilor revoluției. Este vorba de repararea clădirilor, asigurarea lemnului pentru foc și convingerea părinților să-și trimită copiii la școală. O atenție deosebită a fost acordată situației cursurilor preparandice de la Năsăud și Orlat, dat fiind faptul că în aceste școli nu exista biserică de rit ortodox, unde „*cei de legea noastră răsăriteană ar putea asculta dumnezeiasca slujbă și a se împărtăși la vreme cu sfânta taină a cuminecăturei*”, neexistând nici preoți care ar putea preda religia. În această situație, Andrei Șaguna propune să fie rânduite cursuri preparandiale cu câte un catehet pentru tinerii ortodocși de la Năsăud și îl delegă pe protopopul locului, Terente Bogat, să se deplaseze la Năsăud de cel puțin două ori pe săptămână, pentru a preda cursurile de religie, pentru această osteneală urmând să primească de la „*Înaltul Guberniu o remunerație potrivită sporului ce vei aduce*”⁴.

Călătorind în luna septembrie 1849 spre Viena, Andrei Șaguna trece pe la Suceava, în Bucovina, unde va lăsa o ladă cu cărțile de hirotonie și îl roagă pe protopopul Terente Bogat să o recupereze și să o expedieze la Sibiu⁵.

¹ Prof. Dr. Facultatea de Teologie Ortodoxă, UBB Cluj-Napoca, e-mail: butamircea@yahoo.com

² Serviciul Județean Bistrița Năsăud al Arhivelor Naționale, fond *Protopopiatul Ortodox Bistrița*, dos. 240/1849, ff. 1–2 (în continuare, A.N.B.-N.).

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, ff. 3–4; vezi și Nicolae Bocșan, Gabriel-Viorel Gârdan, Ioan-Vasile Leb (editori), *Andrei Șaguna, Corespondența – IV*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2011, pp. 64–65; 68.

⁵ *Ibidem*, dos. 242/1849, f. 1.

În luna iulie 1851, Episcopul Andrei Șaguna îl roagă pe protopopul Terente Bogat din Mijlocenii Bârgăului să-i mijlocească legătura cu „moara de hârtie din Borgo Prund”, întrucât Tipografia diecezană avea mare nevoie pentru tipărirea cărților⁶. Peste câteva luni, protopopul Terente Bogat este anunțat că a fost deschisă Tipografia diecezană, iar primele cărți care au ieșit de sub teasc au fost: „Catehismul mic”, „Orologhieriu” (Ceaslovul), „Abecedariul”, „Istoria biblică pentru prunci”, „Calendariul pe anul 1852” și „Cărticica de rugăciune a Născătoarei de Dumnezeu”⁷.

În primăvara anului 1851, parohul Nicolae Rus din Simotelec a cerut să fie numit în parohia vacantă Galații Bistriței. Cererea nu a fost acceptată, deoarece obștea avea un alt candidat, pe preotul Nicolae Briciu, care a fost hirotonit în ziua de 26 septembrie 1851. La contestația lui Nicolae Rus, Episcopul precizează că locuitorii comunei nu au fost de acord și, pentru a consola pretendentul, i-a oferit un ajutor de 30 florini⁸.

La scurt timp, protopopul Terente Bogat este anunțat de hirotonirea clericului Nicolae Briciu, căruia i-a fost încredințată parohia vacantă Galații Bistriței, și este însărcinat să-l supravegheze, ca nu cumva parohul să cuteze „a se amesteca cu preoții și creștinii cei de altă lege în slujbele dumnezeiești, ...să ducă o viață potrivită chemării sale, ferindu-se de tot răul, dar mai vârtos de beție, care este izvorul celor mai multe și mai urâte păcate și care din partea mea se pedepsește cu toată asprimea”⁹.

La începutul anului 1852, Episcopul Andrei Șaguna îl dojenește pe protopopul Terente Bogat, trimițându-i următoarea misivă: „Cu mare durere, am trebuit să înțeleg cum că-n unele părți din eparhia acesta ar fi obiceiul acela urât, cu prilejul ospețelor de nuntă, a se ține niște vorbiri necuviincioase, a se juca niște jocuri nepotrivite și a se săvârși încă și alte lucruri scandaloase, prin care ospețele de nuntă, care ar trebui să fie niște veselii nevinovate și plăcute lui Dumnezeu, degenerază în niște saturnalii demoralizatoare de popor și vătămare de sfințenia Tainei căsătoriei. Ba ce e mai mult și mai trist, am auzit și aceea că la astfel de prânzuri se cere de la preoți ca și ei să ieie parte la vorbele și mășcările cele urâte, ca ei să fie care-ncep și dau poreclă la aceea. La astfel de obiceiuri, care își au începutul încă din veacurile păgânești, Sfânta noastră Biserică totdeauna le-a osândit și le osândește până astăzi și strâns poruncește ca fiecare creștin să se lase de ele, dar mai vârtos preoții, care trebuie să fie sarea pământului, păstori și pildă poporului. Așa canonul al 55-lea al Soborului din Laodicea poruncește ca nici preoții, nici clericii, ba chiar nici creștinii să săvârșească ospețe cu zgomot mare, iar în Canonul 54 al aceluiași sobor se zice: «Nu se cade la preoți ori la clerici a privi la nunți ori la cine și, mai înainte de a intra muzicanții, să se scoale și să se ducă»... Așadar, precum se vede în citatele canoanelor, nu numai legile buneicuvințe și ale moralului, dar chiar sfânta noastră Biserică oprește glumele și jocurile cele netrebnice la ospețe, fie acelea la nunți ori la alte prilejuri, dar mai cu seamă preoților li

⁶ *Ibidem*, dos. 253/1851, f. 12.

⁷ *Ibidem*, dos. 253/1851, f. 17; vezi și Nicolae Bocșan, Gabriel-Viorel Gârdan, Ioan-Vasile Leb (editori), *op. cit.*, p. 77.

⁸ Nicolae Bocșan, Gabriel-Viorel Gârdan, Ioan-Vasile Leb (editori), *op. cit.*, p. 17.

⁹ *Ibidem*, dos. 253/1851.

se poruncește, că de sunt ei chemați la vreun ospăț, numaidecât să se depărteze odată ce încep niște glume urâte sau mășcări și lucruri netrebnice... Prea Cucernicia ta vei îndatora preoțimea tractuală ca nu numai să nu ieie dâșzii parte la acelea, dar să și lucre spre stârpirea lor, spunând și învățând poporul că sfânta Biserică îngăduie și sloboade veselile mai vârtos cu prilejul nunților, dar oprește a se întrebuița la astfel de petrecerii glume urâte și rușinoase, jocuri nepotrivite și, cu un cuvânt, lucruri obscene.

Poporul să asculte și să se contenească de astfel de lucruri scandaloase, căci aceasta este porunca Bisericii și cine nu ascultă de Biserică, zice Mântuitorul Hristos, să fie ca un păgân și vameș.

Asemenea și tinerii, să se dojenească și să se învețe a nu ține jocuri în zilele de post, ci a merge la Biserică și a învăța rugăciunile și poruncile bisericești¹⁰.

În primăvara anului 1852, Andrei Șaguna își anunța călătoria prin dieceză pentru împărțirea ajutoarelor acordate de împărat bisericilor arse sau păgubite în revoluție. Între acestea se afla și biserica din Galați, din protopopiatul Bârgăului, pentru care ajutorul împărătesc urma să fie înmănat în 15/27 aprilie 1852, în prezența preotului și a ctitorilor acelei biserici¹¹. Inspectia Episcopului Andrei Șaguna în protopopiatele din Ardeal s-a dorit, probabil, o pregătire a parohiilor, în vederea vizitei Împăratului Francisc Iosif I din luna iulie, care începea de la Caransebeș, trecea prin Sibiu, Brașov, Sf. Gheorghe, Odorhei, Sighișoara, Bistrița, Dej, Gherla, Cluj și se încheia la Baia Mare. De altfel, prin circulara din 13 iunie 1852, protopopilor li s-a înmănat un protocol de conduită, care să fie adus la cunoștința preoților și credincioșilor¹².

În luna octombrie 1852, Protopopului Terente Bogat i se cere de către Episcop să-l instaleze pe tânărul cleric Marcu Briciu dascăl în Galați, întrucât „s-au purtat prea bine în vremea cursului clerical, prin care își merită patronajul meu”¹³.

În luna iunie 1854, învățătorul Marcu Briciu din Galați solicită să-i fie ridicat salariul anual din fondul sidoxiei la oficiul de dare. Totodată, acesta a solicitat ca, pe lângă postul de învățător, să slujească și la parohia din Galați, în locul celei din Șarpatac, unde fusese repartizat de Episcop.

În luna octombrie 1856, apare un nou pretendent pentru postul de învățător în Galați, în persoana lui Ilie Cosma, pe care însă Episcopul Șaguna inițial îl respinge, pe motivul că „afară de aceea că cursul pedagogiei nu l-a petrecut, nu are nici testimoniu școlar destul de bun”, sfătuindu-l pe protopop să îl mențină în continuare pe preotul Marcu Briciu¹⁴. Două luni mai târziu, Episcopul se răzgândește, recomandându-i Protopopului ca tânărul dascăl Ilie Cosma să fie instalat învățător în locul preotului Marcu Briciu, despre care mărturisește: „Să fi știut eu acelea despre el, nu l-aș fi hirotonit, însă păcatul va fi asupra acelor care tăinuiesc faptele cele rele ale netrebnicilor... Preotul Marcu Briciu nu va primi nicio

¹⁰ *Ibidem*, dos. 259/1852.

¹¹ *Ibidem*, dos. 259/1852, f. 18; vezi și Nicolae Bocșan, Gabriel-Viorel Gărdan, Ioan-Vasile Leb (editori), *op. cit.*, p. 14.

¹² *Ibidem*, dos. 259/1852, ff. 20–21.

¹³ *Ibidem*, dos. 264/1852.

¹⁴ *Ibidem*, dos. 293/1856.

slujbă, pentru că slujba unui preot, care o face fără binecuvântare și îngăduială arhierască, nu este primită de Dumnezeu și Marcu Briciu până atunci nu va căpăta parohie mai nouă, până când nu va dovedi ascultare firească”¹⁵.

În toamna anului 1856, Terente Bogat, nemaiputându-și purta „sarcina dregătoriei protopopești”, fiind slăbit și bolnăvicios, este scutit de această nevoință, dregătoria fiind transmisă părintelui Teodor Buzdug din Borgo Rus¹⁶.

În anul 1857, în urma morții părintelui protopop Terente Bogat, administratorului protopopesc Teodor Buzdug din Borgo Rus îi va fi încredințat „Protopopiatul Borgo Prund, ca unui bărbat bisericesc, blând și înzestrat cu cele trebuincioase la ducerea acestei greutăți alese, pentru ca să-l ocârmuiască în treburile cele bisericesti și școlare, după povața cunoștinței sale și îndreptările ce se dau de aici”¹⁷.

În anul 1858, la cererea lui Andrei Șaguna, este realizată conscripția credincioșilor din protopopiatele ortodoxe ale Transilvaniei. Pentru Protopopiatului Bărgăului, aceasta arăta în felul următor¹⁸:

Nr. crt.	Parohia	Numărul credincioșilor
1.	Bistrița Bărgăului	1255
2.	Prundu Bărgăului	1544
3.	Susenii Bărgăului	574
4.	Mijlocenii Bărgăului	948
5.	Josenii Bărgăului	1089
6.	Rusu Bărgăului	836
7.	Livezile	218
8.	Dorolea	216
9.	Cușma	446
10.	Budacu Mic	671
11.	Orheiu Bistriței	38
12.	Simionești	273
13.	Budacu de Jos	67
14.	Bârla	181
15.	Șieu	510
16.	Galații Bistriței	851
17.	Viile Tecii	460
18.	Dipșa	80
19.	Chintelnic	650
20.	Sfântu	307
21.	Caila	526
22.	Blăjenii de Jos	492
23.	Blăjenii de Sus	434

¹⁵ *Ibidem*, dos. 293/1856, f. 20.

¹⁶ *Ibidem*, dos. 291/1856, f. 2.

¹⁷ „Scrisoarea lui Andrei Șaguna către preoții și credincioșii din Protopopiatul Bărgău”, Sibiu, 10 iulie 1857, în: Nicolae Bocșan, Gabriel-Viorel Gârdan, Ioan-Vasile Leb (editori), *op. cit.*, p. 129.

¹⁸ Pavel Cherescu, *Episcopia Ortodoxă Română a Ardealului în lumina conscripției șaguniene din anul 1858 (II)*, Anexe, pp. 79–80.

24.	Târpiu	60
25.	Sigmir	48

2. Biserica de piatră din Galații Bistriței

În deceniul șapte al secolului al XIX-lea, românii ardeleni își manifestă dorința de a construi biserici de piatră în locul vechilor biserici de lemn. Cel mai elocvent exemplu l-a oferit comuna Galații Bistriței¹⁹, care prin preotul Nicolae Briciu, solicită în luna februarie 1860 Episcopului Andrei Șaguna „a îngădui ca 100 de oameni să dea un ajutor de 10.000 fl., că ar dori împreună cu curatorii și cu întreaga comună bisericească ca suma de 570 fl. dată la împrumutul statului, dimpreună cu camăta de 4 ani, care nu a mai căpătat-o, să o capete și dacă s-ar putea, să li se mai mijlocească câte ceva și de la creștinii din țară”²⁰.

Încântat de râvna acestei obști bisericești, Andrei Șaguna recomandă ca în problema împrumutului de stat, să se adreseze Prefecturii, iar în privința colectei, să se respecte dispozițiile episcopale. Concomiteant, Episcopul va aproba planul pentru noua biserică și va face o donație de 40 fl.²¹.

În aprilie 1860, Episcopul Andrei Șaguna, solicitând Prefecturii Bistrița informații în privința împrumutului de stat cerut de biserica din Galați, află că acesta nu s-a realizat.

Între timp, pacea comunității din Galații Bistriței este tulburată de „arătările judei comunal Coman Pavel din Galați, pentru administrația cea rea a bunului bisericesc”²². În urma cercetărilor făcute de Consistoriu, Protopopul Teodor Buzdug este informat că „arătările acelea sunt false și că judele ar fi un tulburător de pace bisericească, care ar dori numai să apuce ca un inspector și veșmânt, și altele și că i-ar fi impus unii curatorii”. În plus, acesta este sfătuit să aducă pace între credincioși, întrucât nu este bine să fie neînțelegeri tocmai când aceștia s-au apucat de zidirea bisericii. În ce privește lada cu documente și bani, urma ca

¹⁹ Comuna Galații Bistriței (în maghiară, Galac; în germană, Heresdorf, Heeresdorf), era situată în raionul Bistrița, Regiunea Cluj. În documentele vremii, localitatea apare sub diverse denumiri: în anul 1345 – Galoz, Golaz, Goloz (*Documente privind istoria României*, seria C, Transilvania, vol. I, București, p. 275; *Idem*, vol. IV, pp. 646–647); în anul 1356 – Galaz (Franz Zimmermann, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Ed. Zimmermann Franz, Werner Carl și Müller Georg, vol. II – 1325–1390, p. 129); în perioada 1587–1589, 1733 – Galacz (Jakó, Adatok, *Adatok a dézsma fejedelemségkori adminisztrációjához*, Date cu privire la administrarea dijmelor pe timpul principatului, Cluj, 1945, 46; c.K); în anul 1750 – Gelacz (Csáky, *A Körösszegi és Adorjani gróf Csáky család története. Oklevéltár – Istoria familiei comiților Csáky de Cheresig și Adrian*, Documente, vol. I-1 – 1229–1499, vol. I-2 – 1500–1818, Ed. Bártfai Szabó László, Budapesta, 1919); în anul 1805 – Galatz (Csánky Dezso, *Magyarország történeti földrajza a hunyadiak korában – Geografia istorică a Ungariei pe timpul Huniazilor*, vol. I, II, IV, Budapesta, 1890, 1894, 1913); în anul 1854 – Galatz, Heresdorf, Galaț (*Buletinul Guberniului Provinciale pentru Marele Principat Transilvania*, cursul anului 1854, II Septiune, Mănunchiul IV, partea românească cu chirilice, p. 70). *Apud* Coriolan Suciu, *Dicționar Istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, A-N, Editura Academiei Republicii Socialiste România, p. 250.

²⁰ A.N.B.-N., fond *Protopopiatul Ortodox Bistrița*, dos. 328/1859.

²¹ *Ibidem*, dos. 328/1859.

²² *Ibidem*, dos. 334/1860.

prima să rămână și pe viitor la curatorul Câmpean Gheorghe, iar cealaltă la judele și curatorul Coman Pavel, „așa să nu se poată umbla unul fără altul cu banii bisericii”²³.

În anul 1865, comuna Galați a încheiat contract cu un meșter din Gherla pentru zidirea bisericii de piatră. Ridicarea noului edificiu a pus scaunul arhieresc în fața unor probleme delicate privind aprobarea planului bisericii, a devizului, precum și identificarea resurselor necesare, ținându-se seama de dorința credincioșilor. Prudența manifestată în iunie 1865 în legătură cu hotărârea comunei Galați și problemele ridicate protopopului s-au dovedit, în timp, întemeiate²⁴.

Optimismul preotului paroh cu privire la adunarea sumelor destinate construcției nu s-a adeverit, fapt pentru care creștinii din Galați s-au adresat Mitropolitului în decembrie 1865, pentru a primi un ajutor necesar continuării construcției. Acesta a răspuns însă că nu-i poate ajuta și îi sfătuiește să-i convingă pe datornici să își onoreze obligațiile față de biserică²⁵.

Judele comunal și președintele comitetului bisericesc, Coman Pavel, insistă și în cele din urmă reușește să-l convingă pe Episcopul Andrei Șaguna să dea un ajutor de 1000 fl. pentru continuarea lucrărilor la biserică²⁶.

În luna aprilie 1866, parohul din Galați, Nicolae Briciu, și învățătorul Ilie Cosma se plâng Episcopului că vice-comitele Petru Anca „tot cere bani din lada bisericii, de câte ori merge acolo”. Acesta le va răspunde ca pe viitor „să nu mai dea nimic din banii bisericii, la niciun amplotat comitatens, până ce acesta nu va arăta spre ce scop cere banii și apoi acea arătare să o aștearnă încoace, ca Consistoriul să hotărască”²⁷.

Suspiciunile asupra gestionării banilor parohiei vor continua și în anii următori, dar cercetările întreprinse de Protopopul Teodor Buzdug și comunicate în luna august 1868 Consistoriului relevă „că incusele²⁸ ridicate asupra comitetului numit sunt neadevărate și, prin urmare, nu s-ar fi comis niciun abuz în privința averii bisericești din partea membrilor comitetului..., ele fiind scrise de niște oameni parte uniți, parte de oameni cu nume rău”²⁹.

În luna ianuarie 1868, președintele comitetului parohial, Pavel Coman, informa Mitropolitul că biserica din Galați a fost ridicată până la acoperiș, „iar acum, prin trândăvia judeului comunal, care nu îndeamnă și nu silește pe oameni a mai lucra, și-a făcut pe locuitorii comunei dușmani și-i cer să dea socoteală”. Într-o scrisoare adresată Protopopului Teodor Buzdug, Andrei Șaguna apreciază efortul președintelui comitetului bisericesc, Pavel Coman, de „a scoate datoria de la săteni și alții, în sumă de 6.000 fl., spre folosul bisericii”. Desigur, aceasta i-a atras ura sătenilor, care și-au manifestat intenția de a-l înlocui, Episcopul sfătuindu-l

²³ *Ibidem*.

²⁴ Nicolae Bocșan, Gabriel-Viorel Gârdan, Ioan-Vasile Leb (editori), *op. cit.*, p. 21.

²⁵ A.N.B.-N., fond *Protopopiatul Ortodox Bistrița*, dos. 394/1866.

²⁶ *Ibidem*, dos. 395/1866.

²⁷ *Ibidem*, dos. 391/1866.

²⁸ Acuzele.

²⁹ A.N.B.-N., fond *Protopopiatul Ortodox Bistrița*, dos. 418/1868.

pe Protopop să iasă „la fața locului să dojenească pre oameni pentru purtarea cea neplăcută a lor cu președintele comitetului bisericesc și să-i îndemne a nu-l trimite la drumuri, ci în contră, să-l cinstească și să privească de aici înainte într-însul pe președintele comitetului lor bisericesc”³⁰.

3. Școlile confesionale din Protopopiatul Bârgăului

Întrucât Revoluția din 1848/1849 a bulversat învățământul transilvan de toate categoriile, Episcopul Andrei Șaguna a preluat coordonarea școlilor, fiind interesat de refacerea clădirilor și numirea de învățători, pe cât posibil cu studii pedagogice sau măcar gimnaziale, ținând cont atât de prestația socială a acestora, cât și de obținerea acordului comunității și dregătoriei politice.

Conscripția lui Andrei Șaguna din anul 1858 înregistra, în Districtul Protopopesc al Bârgăului, 18 școli confesionale, 18 învățători și 1054 elevi³¹, după cum urmează:

Nr. crt.	Localitatea	Nr. elevi	Băieți	Fete	Învățător
1.	Bistrița Bârgăului	102	56	46	Ilie Ciurea
2.	Prundu Bârgăului	137	76	61	Domide Morariu
3.	Susenii Bârgăului	52	24	28	Gabriel Bondriș
4.	Mijlocenii Bârgăului	63	32	31	Gabriel Rus
5.	Josenii Bârgăului	102	55	47	Ioan Pahonie
6.	Rusu Bârgăului	67	36	31	Ioan Morariu
7.	Cușma	28	20	18	Avram Popovici
8.	Buduș	60	33	27	Ioan Popovici
9.	Simionești	28	14	14	Ștefan Dohotariu
10.	Bârla	20	12	8	Pr. Eremia Șuteu
11.	Șieu	47	25	22	Constantin Câmpian
12.	Galații Bistriței	80	44	36	Simeon Raita
13.	Ida Mare	43	24	19	capelan Ștefan Rus
14.	Chintelnic	59	39	20	George Batzon
15.	Șieu Sfântu	22	13	9	Pr. Ioan Mora
16.	Caila	63	25	38	George Sigmirean
17.	Blăjenii de Jos	48	24	24	capelan Iacob Chifa
18.	Blăjenii de Sus	23	13	10	Iacob Bacea

Pentru a ne închipui cu ochii minții lumea satului românesc din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, prezentăm conținutul-cadru al contractului care se încheia între învățător și comunitatea locală în acea perioadă, valabil atât pentru spațiul greco-catolic, cât și pentru cel ortodox. „Contract, care s-a încheiat în ziua de astăzi între comunitatea... și între învățătorul comunal...”, în modul următor: 1. Primește.... oficiul de învățător anual în comunitatea...., apromite

³⁰ *Ibidem*, dos. 425/1868.

³¹ Nicolae Bocșan, Gabriel-Viorel Gârdan, Ioan-Vasile Leb (editori), *Andrei Șaguna, Corespondența - IV...*, pp 32-33.

și pe credința și cunoștința sa, a fi exemplu viu în frica lui Dumnezeu și în purtarea morală, atât înaintea școlarii, cât și înaintea poporului și a-și pune toată străduința într-acolo, ca și școlarii să se crească în frica lui Dumnezeu și să sporească în învățătura creștinească. Totodată, apromite învățătorul a se feri de beție și de orișicare faptă nemorală sau scandaloasă. 2. Învățătorul se obligă din partea sa, a ține în timpul din 1 octombrie și până în finea lui iulie a fiecărui an cu stricte orele prescrise pentru propunere în școală și anume, 3 ore înainte și 2 după amiază, sau, unde umblă școlarii înainte și școlărițele după amiază, și după amiază, 3 ore, a propune obiectele prescrise spre învățământ, după știința, metodică și didactică, pregătindu-se totdeauna cu toată grija pentru orele de propunere și a stăruii într-acolo, ca școlarii săi să facă în toate obiectele propuse, sporul dorit. Tot asemenea, se deobligă învățătorul a deprinde pe școlari și la grădinarit, legumărit, precum și la creșterea, rodirea și altoirea pomilor, spre ce scop îi stă la dispoziție grădina școlii, destinată anume, numai pentru acest scop. 3. Se deobligă învățătorul a fi totdeauna cu ver câteva minute înainte de începerea timpului de prelegeri în școală, pregătindu-și cele de lipsă pentru propunerea următoare, a ține școala în ordine bună și curată, a deprinde și a strânge³² pe școlari la o ordine și curățenie exemplară, atât în școală, cât și în afară de școală, și a-i trata pe aceștia în un mod corespunzător chemării sale, apoi, aplecării și gradului de dezvoltare a școlarii, abținându-se de la orice tratare neomenoasă, tiranică sau batjocoritoare. În cazul în care mijloacele iertate³³ învățătorului s-ar arăta fără de efect sau când vre-un școlar ar necesita pedeapsa trupească, va fi datoria învățătorului a face arătare la directorul și la inspectorul local și numai cu convingerea și baremi în prezența unuia dintre aceștia, se poate aplica pedeapsa trupească necesită. 4. Se deobligă învățătorul a arăta la locul competent și în timpul prescris pe toți școlarii care absentează de la școală fără de cauză justificată. Învățătorului nu-i este iertat a lipsi sau a absentă de la școală, fără de știrea directorului local, care-l poate dispensa³⁴ în cauze urgente, numai pe timp de 48 de ore. Pentru o absență mai îndelungată, este a se cere concediu de la inspectorul școlar superior. 5. Învățătorul este deobligat a ține în timpul cursului de școală, în toată duminica și sărbători, învățătura repetitoare cu școlarii repetitori, totdeauna câte 2 ore înainte și 2 ore după-amiază, observând³⁵ și pentru acești școlari stipulațiunea din punctul precedent, a duce pe toți școlarii, în toate duminicile, la Sfânta Liturghie și la Vecernie, să vegheze ca școlarii să se poarte cu cuviință. 6. Se deobligă învățătorul a învăța pe școlari și cântările bisericești, stăruind ca, cel puțin la Sfânta Liturghie, să cânte și numai școlarii, sub conducerea învățătorului. 7. În fine, se deobligă învățătorul a se folosi în școală numai de acele cărți, ce sunt prescrise spre acest scop din partea autorităților supreme școlare, a se îngriji pentru susținerea și starea bună a edificiului de școală, pentru păstrarea cărților și a tuturor rechizitelor din școală, procurate pe spesele comunității și a purta un

³² Obliga, constrânge.

³³ Îngăduite, permise.

³⁴ Învoi.

³⁵ Respectând.

inventar peste toate acestea, din care una parte, deodată cu un conspect peste cărțile cumpărate din lada comunală³⁶ și date școlarilor spre întrebuițare, la examenul de vară îl va așterne inspectorului școlar suprem. 8. Comunitatea... se deobligă din partea sa, a plăti sus-numitului învățător un salariu anual de... florini în valută austriacă din lada comunei sau din fondul școlar local, apoi, ... stj. de lemn și cortel³⁷. Acest salariu este de a se solvi³⁸ învățătorului în 12 rate lunare decursive de câte... florini, iar lemnele și cu quartirul sunt de a se da în natură până în... 9. Comunitatea se deobligă a da învățătorului, îndată cu începutul anului școlar, materialul scripturistic de lipsă pentru școlari peste tot anul, adică hârtie, negreală³⁹, spongia, cretă și ciruze⁴⁰, asemenea, și cărțile, tabele și alte rechizite necesare, procurate din lada comunală, precum și a se îngriji pentru încălzitul școlii într-un mod corespunzător, așa cât să nu pătimească învățământul. 10. Acest contract, scris în două părți, una pentru comunitate și cealaltă pentru învățător, se încheie pe timp nedeterminat, cu acea observare, că învățătorul poate abzice acest contract numai cu 3 luni înainte de începerea anului școlar, când însă, nefăcând aceasta, contractul rămâne cu valoare și mai departe; iar abzicerea din partea comunei poate avea loc numai în cazurile prevăzute în lege, însă nici de cum cu intențiunea de a scări⁴¹ salariul sau a depărta pe învățător. Această abzicere, de asemenea, are să se facă cu 3 luni înainte de începerea anului școlar. Spre întărire, se subscrie de ambele părți. Dat în comunitatea... Învățător comunal... Din partea comunității... În fața noastră, paroh...; catechet...; și director local...; inspector școlar local..."⁴².

La instalare, învățătorul depunea un jurământ, precum cel rostit de Simion Monda în momentul când a fost numit învățător la Școala Normală din Borgo-Prund, în fața comisiei formate din Grigore Moisil, vicar foraneu și președinte; Demetrie Vaida, prim-pretor și martor; Toma Hontilă, secretar: „...Eu, Simion Monda, jur Atot-Părintelui Dumnezeu și apromit pe onoarea și credința mea, că voi fi statornic, fidel și ascultător Majestății Sale Cesare și Apostolice Regești și Preaînălțatului Principe și Domn Francisc Iosif I din grația lui Dumnezeu, Împăratul Austriei, rege apostolic al Ungariei, regele Bohemiei, Dalmației, Croației, Slavoniei, Galiției, Lodomiriei și Iliriei, Arhiducele de Austria, Mare Principelui de Transilvania etc. etc., și după Majestatea Sa, următorilor și descendenți din același sânge. Mai încolo, jur, cum că voi împlini datoriile mele ce-mi obvin⁴³ din oficiul de învățător la Școala Normală din Borgo-Prund, cu toată acuratețea și conștiința, că voi evita abuzurile, și anume: *toate acelea ce sunt periculoase statului, religiei și moralității*, că

³⁶ Casieria; aici, în sensul de bugetul propriu.

³⁷ Locuință; aici, în sensul de cazare, a asigura locuința.

³⁸ Plăți, achita.

³⁹ Cerneală.

⁴⁰ Creion; aici, cu sensul de instrument de scris.

⁴¹ Evita plata salariului.

⁴² A.N.B-N., fond *Districtul Năsăud*, dos. 38, ff. 177-182, în vol. Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, *Bistrița Bârgăului. Lupta familiei Monda pentru Biserică, Școală și Națiune*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2015, pp. 35-37.

⁴³ Revin.

voi fi cu reverință, supunere și ascultare prescrisă către patronii, fondatorii și directorii acestui institut, la care conlucrez și eu și, mă voi sili, după putință, a fi într-o armonioasă conlucrare cu colegii mei și, voi cerca din toate puterile, pe lângă științele propuse, a deștepta și lăți între școlarii concrezuți mie și simțul de religiozitate, moralitate și ordinea prescrisă în cercul lor de activitate. La acestea și la clasificarea prestațiunilor școlarilor, voi fi cu o rigoare și nepărținire conștiincioasă, și nu mă voi abate de la aceste datorii nici prin grație, nici prin dizgrație și, nici prin ori ce alt fel de considerațiuni. În urmă, apromit că nu mă voi înfrăți, nici în prezent, nici pe venitor, cu vreo societate oprită în Monarhia Austro-Ungară, nici voi păși în vreo legătură cu atare societate, ce ar exista în patrie ori în afară. Toate aceste cereri le-am înțeles bine și chiar trebuie, și voiesc fidel, a le împlini. Așa să-mi ajute Dumnezeu și să-mi dea mântuința sufletului. Așa am jurat, în Năsăud, în 26 septembrie 1874. Simion Monda, învățător provizoriu”⁴⁴.

În problema administrării școlilor, nu întotdeauna opinia Arhiereului s-a potrivit cu cea a Protopopului locului. Atunci când Teodor Buzdug anunța, în octombrie 1866, numirea în posturile de învățători a lui Ștefan Vrajmașu la Ida Mare și Nicolae Rău la Bârla, preparandiști din Năsăud, Andrei Șaguna a reacționat negativ, informând Protopopul că nu îi recunoaște, deoarece erau absolvenți ai unui institut străin, de altă confesiune, și îl avertiza să nu se mai facă asemenea propuneri. La fel s-a întâmplat și în iulie 1869, când Arhiereul a respins cererea Protopopului de a întări cu decret pe Grigore Tamaș, cu un salariu de 120 fl. După absolvirea pedagogiei la Năsăud, acesta a funcționat ca învățător la Cușma. Răspunsul Mitropolitului și acuzațiile formulate la adresa Protopopului ilustrează nemulțumirea Vlădicului pentru că s-a apelat la preparandiști de Năsăud⁴⁵.

În situația în care învățătorul se afla în atenția autorităților judecătorești sau politice, Arhiereul se abținea să reacționeze, respectând deciziile oficiale. De asemenea, în cazul încălcării normelor de conduită, intransigența acestuia nu se lăsa așteptată. Așa a fost cazul învățătorului Gavril Bondriș din Susenii Bârgăului, care a fost arestat pentru că a maltrat un elev. La cererea Guvernului, acesta a fost îndepărtat din post, nemaiputând profesa decât cu aprobarea împăratului⁴⁶.

În anul 1865, comunele Simotelec, Budacu Mic, Galați, Chentelec, Caila, Blașfalău de Jos și de Sus din comitatul Dăbâca s-au înțeles pentru edificarea unei școli centrale și au hotărât să contribuie în acest scop cu venitul din cârciumărit pe trei luni și un procent de doi la sută din venitul pământului. Condiția

⁴⁴ A.N.B.-N., fond *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene*, dos. 2.537/1866-1884, f. 31. Amănunte despre atmosfera existentă în școlile comunale și confesionale, ale fostului Regiment de graniță, pot fi găsite în vol. Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, *Bistrița Bârgăului...*, pp. 29-53.

⁴⁵ Nicolae Bocșan, Gabriel-Viorel Gârdan, Ioan-Vasile Leb (editori), *Andrei Șaguna, Corespondența - IV...*, pp. 36-37.

⁴⁶ Andrei Șaguna către Teodor Buzdug, 26 septembrie 1858, A.N.B.-N., fond *Protopopiatul Ortodox Bistrița*, d. 310/1858, în vol. Nicolae Bocșan, Gabriel-Viorel Gârdan, Ioan-Vasile Leb (editori), *Andrei Șaguna, Corespondența - IV...*, p. 38.

pe care Andrei Șaguna a pus-o acestei inițiative a fost ca acele comunități să-și plătească obligațiunile de stat și banii pentru școala centrală⁴⁷.

Datorită divergențelor apărute între comunitățile de confesiune greco-orientală din fostul teritoriu al Regimentului de graniță și Comisiunea administratoare a Fondurilor grănicerești născute privind autonomia școlară, în anul 1886, Protopopul Simion Monda, împreună cu reprezentanții comunelor vizate, iau următoarea hotărâre: „... Fondul școlar confesional al comunității greco-orientale și greco-catolice din Borgo Bistrița să se ia din Năsăud și să se administreze de aici înainte în Borgo Prund, cumulativ cu a celorlalte comunități din Borgou, după statutul ce s-a făcut și s-a aprobat încă la anul 1880. Mai departe, fiindcă după ordinațiunea comitelui suprem sus amintită, fondul comunității Borgo Bistrița ar veni împărțit între ambele confesiuni, ceea ce ar fi numai spre paguba școlii și învățământului din această comunitate, apoi ar da ansă⁴⁸ la neînțelegeri între locuitorii din ambele confesiuni, mai departe, combate cu unanimitate hotărârea ca fondul comunității Borgo Bistrița, sub nici o împrejurare să nu se împărțească, ci rămânând ca și până acum laolaltă, să se administreze împreună, după cum s-a hotărât mai sus”⁴⁹.

La data de 8 iunie 1896, a avut loc la Năsăud o consfătuire a Administrației fondurilor centrale școlare și de stipendii cu profesorii ordinari definitivi de la gimnaziul superior din localitate, în care aceștia au fost informați de faptul că disciplina de religie greco-orientală nu putea fi luată în calcul drept catedră de sine stătătoare, așa cum erau celelalte catedre. Drept răspuns, profesorul Grigore Pletosu reamintea celor prezenți că „fondul central, din care se susține gimnaziul nostru, este proprietate comună a populației greco-catolice și greco-orientale, fosta graniță din fostul district al Năsăudului și din fostul Regiment II Român de Graniță”. De aceea, Comisia de administrare a fondurilor era rugată să binevoiască a lua măsurile necesare de alăturare a catedrei de religie greco-orientală cu cea de religie greco-catolică, ambele devenind, astfel, catedre de sine stătătoare⁵⁰.

La insistențele profesorului Grigore Pletosu, parohul ortodox al Năsăudului, protopopul ortodox Simion Monda solicită, în anul 1897, conducerii Gimnaziului Grăniceresc din Năsăud desemnarea unui loc de rugăciune pentru elevii de confesiune ortodoxă, „din cauză că nu este acolo o casă de rugăciune după ritul bisericii ortodoxe greco-orientale, unde să li se poată servi și cultul divin și administra sfintele taine, nu primesc partea cea mie însemnată din învățământul religios-moral, partea practică. Aceasta a fost și este și azi o lipsă foarte simțită pentru elevii greco-orientali de la școlile amintite, pentru că nu este suficient ca învățământul religionar, care este baza educației bune a elevilor și are cea mai mare influență

⁴⁷ A.N.B.-N., fond Protopopiatul Ortodox Bistrița, dos. 393/1866.

⁴⁸ Motiv.

⁴⁹ Document nr. 28 și Document nr. 29, în vol. Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, *Bistrița Bârgăului. Contribuții documentare*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2010, pp. 256-257; 258-259.

⁵⁰ A.N.B.-N., *Colecția registrelor parohiale de stare civilă*, reg. inv. 774, f. 2, în vol. Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, *Biserica Ortodoxă din Bistrița. O cronologie documentară*, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, pp. 35-36.

la formarea caracterului acelora, li se predă numai teoretic, în școală și, nu și practic, prin serviciul bisericesc, după ritul bisericii lor”⁵¹.

4. Sfințirea bisericii ortodoxe din Galații Bistriței

În toamna anului 1901, de Ziua Crucii, Excelența Sa ÎPS Ioan Mețianu, arhiepiscop și mitropolit, a întreprins o vizită pastorală în tractul ortodox al Bistriței, ocazie cu care a sfințit frumoasele biserici din Galații Bistriței⁵² și Borgo-Prund⁵³.

Călătoria a început miercuri, 25 septembrie, spre seară, din gara Sibiului. Prima oprire a fost la Bonțida, unde a fost primit de comitetul parhial, în frunte cu preotul Augustin Cupșa. Fiica preotului greco-catolic din localitate a oferit Înaltpreasfinției Sale un frumos buchet de flori. La gara din Dej, oaspeții au fost așteptați de întreaga preoțime din tractul Dejului, în frunte cu protopresbiterul tractual Teodor Herman, care a rostit următorul discurs: „*Excelența Voastră! ÎPS Arhiepiscop și Mitropolit! Cuprinși de cea mai profundă iubire și venerațiune fiască, ne-am prezentat la acest loc, căci vestea despre trecerea Excelenței Voastre prin acest tract a umplut inimile și sufletele noastre de cea mai înaltă bucurie și ardeam de dorul fierbinte de a vă vedea în acest ținut, atât de expus, al arhidiecezei noastre transilvane. Mângâierea fiască ne este acum deplină și adâncă ne este recunoștința către providența divină, care în înalta persoană a Excelenței Voastre ne-a binecuvântat cu un următor atât de vrednic al Apostolilor, care, prin meritele nepieritoare pe care le-ați câștigat și prin uriașa activitate ce dezvoltați, ați trezit admirațiunea noastră, a tuturor! În numele clerului și poporului din acest tract, cu cea mai profundă umilință fiască vă rugăm să binevoiți a primi în semn de recunoștință inimile noastre iubitoare și devotamentul nestrămutat ce vă păstrăm. Totodată, ridicăm inimile și sufletele noastre sus, la treptele tronului ceresc, și cu umilință rugăm pe Părintele luminilor ca, spre binele și prosperarea sfintei noastre biserici, să vă conserve viața și sănătatea, nouă atât de scumpă, la mulți și fericiți ani! Să trăiți, Excelența Voastră!*”⁵⁴. După cuvântul de

⁵¹ Document nr. 31, în vol. Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, *Bistrița Bârgăului. Contribuții documentare...*, pp. 260–266.

⁵² Comuna Galații Bistriței s-a aflat la zona de contact dintre două protopopiate greco-catolice, al Bistriței și Fărâgăului (jud. Mureș) și zona ortodoxă de pe Valea Șieului. Potrivit Conscriptiei Klein din anul 1733, comunitatea se afla în componența Protopopiatului greco-catolic Copru (Arhidiaconatus Kapraensis/Kapor, cu 35 de credincioși gr-cat, fără preot). În Conscriptia din anul 1750 a făcut parte din Protopopiatul Chețiu (Arhidiaconatus Ketyensis/Ketély, cu 95 de credincioși, un preot și o biserică). În urma mișcării religioase a lui Sofronie, din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, comunitatea a revenit la cultul ortodox, fiind înregistrată astfel în Conscriptia clerului ortodox transilvan din anul 1767, în cadrul Protopopiatului Sic, avându-l ca preot pe Alexandru Vidican. *Apud* Augustin Bunea, „Statistica românilor din Transilvania în anul 1750”, în „Transilvania”, Sibiu, XXX, 1901; vezi și Keith Hirschins, Ioan Beju, „Conscriptia clerului ortodox transilvan din 1767”, în „Mitropolia Ardealului”, Sibiu, XXIX, nr. 7–8, 1984, pp. 534–568; Nicolae Togan, „Români din Transilvania la 1733”, în „Transilvania”, Sibiu, XXIX, 1898.

⁵³ „Sfințire de biserici”, în „Renașterea”, nr. 100, sâmbătă, 8/21 septembrie 1901, p. 409.

⁵⁴ „Înaltpreasfinția Sa mitropolitul în părțile Bistriței. Raport special. 16 Septembrie v.”, în „Telegraful Român”, anul XLIX, nr. 104, Sibiu, Joi, 20 Septembrie / 3 Octombrie 1901, pp. 423–424.

mulțumire al Înalt Preasfinției Sale, domnișoarele Aurelia Herman, fiica protopresbiterului Teodor Herman, și Ana Purdean, fiica preotului din Gârbou, au oferit înaltului oaspete un buchet de flori.

În călătoria spre Bistrița, s-au alăturat suitei protopresbiterii Teodor Herman și Galaction Șagău, protopresbiterul onorar Grigore Pletos, profesor la gimnaziul din Năsăud, presbiterul Ioan Pașca, paroh în Geaca, și presbiterul Gavril Hango, duhovnic la penitenciarul din Gherla.

Distinșii oaspeți au sosit în gara din Bistrița joi după-amiază și au fost întâmpinați de presbiterul tractual Simion Monda, de „întregul poporul și inteligența din Bistrița și jur, fără deosebire de confesiune”⁵⁵. De aici, mulțimea s-a îndreptat către biserica greco-orientală din oraș⁵⁶, unde „era ridicată o poartă de triumf, superb împodobită cu flori, verdeață, steaguri și cu inscripții foarte frumoase...”. La intrarea în lăcașul de rugăciune, suita a fost întâmpinată de comitetul parohial, condus de Pavel Beșa, administratorul parohiei. În discursul de bun-venit, acesta a mulțumit Înalt Preasfinției Sale pentru că s-a îndurat să cerceteze parohia Bistriței, l-a poftit să intre în lăcașul Domnului, „modest în prezentare, dar cu atât mai bogat în venerațiunea și dragostea față de arhiereul său”⁵⁷. La intrarea în biserică, s-a cântat „Împărate ceresc”, s-au oficiat rugăciunile, după care ÎPS Ioan Mețianu a ținut o predică plină de sfaturi și învățături. De la capelă, oaspeții au fost conduși la hotelul „König von Ungarn”, unde s-a luat masa în cerc restrâns, numai în societatea clerului din ținuturile Bistriței.

După masa de prânz, în cadrul unei recepții, a fost prezentată Înalt Preasfinției Sale întreagă preoțimea din tractul Bistriței, condusă de presbiterul tractual Simion Monda; comitetul parohiei greco-catolice din Bistrița, în frunte cu noul paroh Gerasim Domide; protopopul romano-catolic Decsei; reprezentanța parohiei evanghelice luterane, în frunte cu veteranul preot Budacker; reprezentanța parohiei evanghelice reformate, în frunte cu protopopul Balazs; comunitatea religioasă israelită, în frunte cu rabinul; fișpanul, conte Paul Bethlen; căpeteniile militare, în frunte cu colonelul Neudeck; oficialii comitatului, în frunte cu vicecomitele Kuales; magistratul orășenesc, în frunte cu primarul Sadler; oficialii de stat, în frunte cu judele Tamas; inspectorul reg. școlar, Dr. Csernatonyi; Reuniunea Meseriașilor Români din Bistrița, condusă de secretarul Dr. Valer Moldovan; comitetul parohiei greco-orientale din Bistrița, în frunte cu prezidentul Dr. Vasile Pahone.

Dintre discursuri, s-a remarcat cel al Dr. Valer Moldovan, care s-a arătat încântat că Înalt Preasfinția Sa a acceptat să fie protector al Reuniunii Meseriașilor Români din Sibiu și Sebeș, dând astfel dovadă de dragoste și interes față de progresul clasei industriale. Meseriașii români din Bistrița și-au manifestat și ei fireasca dorință de a se prezenta Înalt Preasfinției Sale, față de care și-au exprimat stima și dragostea și l-au rugat ca, la rândul său, acesta să reverse și asupra lor bunăvoința și interesul său. În final, Dr. Vasile Pahone,

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Biserica greco-orientală era amenajată într-o clădire de pe actuala stradă Alba Iulia, peste drum de Spitalul de Boli Infecțioase.

⁵⁷ „Înaltpreasfinția Sa mitropolitul în părțile Bistriței...”, *op. cit.*, pp. 423–424.

prezidentul comitetului parohial, a încercat să scoată în relief faptul că numai grație interesului și îngrijirii Consistoriului din Sibiu, condus de Înalt Preasfinția Sa, s-a reușit ca, în cele din urmă, și credincioșii din Bistrița să aibă parohie și biserică. Pentru această îngrijire și pentru însemnatul sprijin material, acesta a mulțumit Înalt Preasfinției Sale, în numele credincioșilor din Bistrița.

Seara, s-a dat „o masă splendidă” la hotel „König von Ungarn”, la care, pe lângă suită și întreaga preoțime, au luat parte toate oficialitățile clericale și civile, în frunte cu fispanul, contele Paul Bethlen⁵⁸.

A doua zi, înalții oaspeți s-au deplasat în comuna Galații Bistriței, așezată la 18 km de Bistrița, pentru sfințirea bisericii ortodoxe din localitate. Suita, din care făcea parte clerul ținutului și un număr mare de „inteligență mireană”, a fost întâmpinată la hotarul Galațiilor „de călăreți voinici și sărbătorește îmbrăcați și împănați, care au bineventat pe Excelența Sa, conducându-l până în comună, unde a fost primit și salutat cu toată căldura”⁵⁹.

Din Pisania scrisă de protopopul Teodor Buzdug din Rusu Bârgăului, document pus în piatra fundamentală a acestei biserici, aflăm că cei care au întemeiat comuna Galați au fost celto-gali, care s-au stabilit aici înainte de venirea romanilor. Istoria satului până în anul 1848 a fost un neîntrerupt șir al durerii, suferinței și umilinței, locuitorii fiind iobagi, dar în anul 1848 și-au proclamat libertatea. Istoricul Nicolae Iorga amintește că, între anii 1458 – 1469, în Galații Bistriței a fost sediul unui episcop român. În arhiva Bistriței se află două documente din care reiese că, în anul 1661, a trecut pe aici mitropolitul Sava Brancovici, iar în anul 1684, Dumitrașcu Vodă al Moldovei, care a poposit cu armata mai mult timp în sat. Dintre Preasfințiții Arhieriei au mai vizitat comuna episcopul Vasile Moga, în anul 1824, când s-a sfințit biserica veche, iar apoi mitropolitul Andrei Șaguna⁶⁰.

La Sfânta Liturghie, oficiată de un impresionant sobor de preoți, a asistat „o mare de popor din toate comunele vecine și din cele mai mari îndepărtări, de la Toplița Română și chiar de la Corbu, de lângă Moldova, de la o depărtare de aproape 200 km, cale făcută pe osie. Evlavia tuturor se putea vedea nu numai din atenția și farmecul cu care au asistat la toate, ci și din numărul grandios de prescuri și de prinoase aduse, care abia mai încăpeau în spațiosul altar”⁶¹. Cu acest prilej, Dionisie Radu a fost hirotonit diacon și fixat ca paroh în Nădașa-Română din tractul Reghinului. Au fost hirotesii lectori și ipodiaconi clericii Dionisie Radu, din Meșterhaza⁶², Ioan Langa, din Șimontelnic⁶³, cititori, clericii Grigorie Măgherușan, din Chintelnic și Chifa, din Brașfalăul de Sus⁶⁴.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem, pp. 427–428.

⁶⁰ „Conferința preoților din Tractul Bistrița”, în „Renașterea”, anul XXV, nr. 40–41, Cluj, 12 octombrie 1947, p. 1; vezi și Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, *Biserica Ortodoxă din Bistrița. O cronologie documentară*, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, pp. 178–179.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Actuala localitate Meștera, din județul Mureș.

⁶³ Azi, localitatea Simionești, județul Bistrița-Năsăud.

⁶⁴ Azi, localitatea Blăjenii de Sus, județul Bistrița-Năsăud.

În acompaniamentul corului, cântările rituale au fost interpretate de protoiereul Grigore Pletosu, asistat de parohul Alexandru Boeriu, din comuna Sfântul.

După oficierea Sfintei Liturghii, ÎPS Ioan Mețianu a primit delegația preoților greco-catolici din ținut, condusă de protopopii Raica din Teaca și Rus. În continuare, cei prezenți au fost invitați să servească masa în frumosul și spațiosul edificiu școlar. S-au servit numai bucate de post, fiind Ziua Crucii. Au toastat: Excelența Sa, pentru monarh; protopopul tractual Simion Monda, pentru Excelența Sa; protopopul Reghinului, Galaction Șagău, pentru Arhimandritul Dr. I. Pușcariu, iar acesta, la rândul lui, pentru parohie și popor, „pe care îl află vrednic, judecând după frumoasa biserică și școală, care sunt fala ținutului întreg”; protopopul Dejului, Teodor Herman, pentru organele politice și fiziolgăbirăul Lani⁶⁵, reprezentantul lor; Dr. Vasile Pahone din Bistrița, pentru suita arhiepiscopului, îndeosebi pentru directorul seminarial Dr. Eusebiu Roșca și arhidiaconul Dr. Elie Cristea; protoiereul Grigore Pletosu, pentru frații greco-catolici și pentru ceilalți oaspeți; parohul Teodor Cotuș, din Diug⁶⁶ a ținut un toast frumos pentru poporul român, în general, și, în special, pentru gălățeni; protopretorul Lani, mulțumind pentru atenția dată organelor politice, a închinat pentru Excelența Sa.

În încheiere, protopopul Simion Monda a prezentat istoricul zidirii bisericii, aducând calde cuvinte memoriei poporeanului Pavel Coman, decedat, care, împreună cu parohul de atunci, Nicolae Briciu, a ostenit pentru biserică, având primul merit al serbării. În continuare, a evocat meritele epitropului și primarului Ioan Raita, care a știut a urma exemplul răposatului Pavel Coman, de a conduce lucrările și a aduna mijloacele pentru construirea frumosului frontar și a înfrumusețării interioare. De asemenea, a arătat că și proprietarii moșiei din zonă, baronul Weselenyi și Ludvig Darko, au sprijinit bunul mers al lucrărilor. La final, protopopul Simion Monda a închinat pentru urmașii răposatului epitrop Pavel Coman, îndeosebi pentru fiica acestuia, Domnița Coman, mama secretarului Dr. Elie Cristea, și pentru primarul Ioan Raita. Preotul Alexandru Boeriu a vorbit pentru secretarul Dr. Elie Cristea și protopopii Simion Monda, Galaction Șagău, Teodor Herman și Grigore Pletosu. La finalul mesei, ÎPS Ioan Mețianu și întreaga suită s-au întors la Bistrița, unde au rămas peste noapte⁶⁷.

BÂRGĂU DEANERY IN THE SECOND HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

Summary

Although it has been exposed for a long time to a united aggressive missionary action, The Orthodox Church from the former border of Nasaud area managed to retain

⁶⁵ Proto-pretorul/prim-pretor.

⁶⁶ Dumbrăvița, județul Bistrița-Năsăud.

⁶⁷ Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, *Biserica Ortodoxă din Bistrița...*, op. cit., pp. 16–20.

its identity, thanks to priests' worthiness and piety of the faithful people from Bârgău Valley and villages from the area "After Fair".

With the onset of Archimandrite Andrei Șaguna in Sibiu, in the summer of 1846, The Orthodox Diocese of Transylvania was experiencing a profound existential crisis. Through his measures and actions, grace and hard work, he will eventually succeed, to recover and stabilize the institutional foundations of the Transylvanian church body.

There is a rich correspondence of Metropolitan Andrei Șaguna with Deans Terentie Bogat (1830-1857) and Teodor Buzdug (1857-1875) of Bârgău Deanery, published in the volume "Andrei Șaguna - Correspondence - IV", cared for by professors Nicolae Bocșan, Gabriel-Viorel Gârdan and Ioan-Vasile Leb, where, besides issues regarding pastoral activity of the Hierarch, we can also identify the way he, together with deans of the area, were trying to get involved in solving social and economic problems of Orthodox communities⁶⁸.

⁶⁸ *Andrei Șaguna - Corespondența - IV*, Ediție, studiu introductiv și note de Nicolae Bocșan, Gabriel-Viorel Gârdan, Ioan-Vasile Leb, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2011, vol. 271 pag.

DIN ISTORICUL PROPRIETĂȚII FUNCIARE ASOCIATIVE. COMPOSEȘORATUL POȘMUȘ (1875-1930)

Adrian ONOFREIU

Pământul, această sursă primordială și inepuizabilă de trai pentru majoritatea populației satelor transilvănene de-a lungul veacurilor, a cunoscut o valorizare aparte în zona fostului confiniu militar năsăudean. S-a datorat aceasta, pe de o parte, condițiilor fizico-geografice aparte, care au caracterizat un relief în general muntos, cu multe terenuri situate „prețipiș” de-a lungul coamelor munților Rodnei, Bârgăului și Călimani. Aici, condițiile climaterice, impuse de ierni lungi și geroase, veri scurte și ploioase, au determinat o necurmată luptă a omului cu natura, pentru a-i smulge cât mai mult din ceea ce oferea cu parcimonie.

Pe de altă parte, în noile condiții de după Revoluția de la 1848-1849, această resursă devine marfă, intră în circuitul de valori al economiei capitaliste, este prețuit și valorizat prin ceea ce reprezintă, încă, principala sursă de trai pentru marea masă a celor eliberați din sistemul feudal al stărilor privilegiate¹.

De aceea, liberalizarea proprietății asupra lui și posibilitatea tranzacționării, prin evaluare și cumpărare, a devenit o constantă și pentru localitățile foste grănicerești.

În continuare, analizăm, pe baza suportului oferit de documente, acest proces pentru localitatea Șieuș.

În primul rând, analiza statutului proprietății pe Valea Șieului ne relevă o trăsătură aparte, definită de faptul că aceasta a provenit din cea nobiliară. Odată cu includerea în sistemul confiniar, și aici caracterul proprietății s-a atomizat în ceea ce a fost definit prin caracterul liber al acesteia, proces extins pentru întregul teritoriu militarizat.

Nu surprinde de aceea faptul că o dată cu desființarea sistemului grăniceresc, reconsiderarea statutului proprietății a fost un permanent subiect de controversă și atitudini contradictorii. Pe de o parte, din partea fostelor localități militarizate, care-și revendicau integral ceea ce dobândiseră ca urmare a

¹ Adrian Onofreiu, „Contribuții referitoare la consemnarea proprietății în „granița năsăudeană” în secolele XVIII-XIX”, în: coord. Iosif Marin Balogh, Rudolf Gräf, Ioan Lumperdean, *Economia regională: Ipostaze rurale și urbane*, Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2011, p. 188.

includerii în acest sistem, pe de altă parte, erariul militar, care reclama pentru sine această proprietate.

Deloc întâmplător, într-un document din anul 1858, acesta din urmă își exprima comandamentele definite de noua situație, prin accentuarea caracterului nobiliar al proprietății în teritoriul fostului confiniu militar, cu deosebire pentru zonele Bârgăului și a Șieului².

Atitudinea imediată a autorităților imperiale a fost influențată, cu deosebire în perioada neoliberală, de demersurile și acțiunea concertată a fruntașilor foștilor grăniceri. Datorită eforturilor conjugate ale acestora, la 27 august 1861 monarhul a recunoscut, prin rezoluția validată la Laxenburg, caracterul aparte, liber, al proprietăților foste grănicerești. Se deschidea astfel o nouă etapă în evoluția acestui proces, în care urmașii grănicerilor deveneau partener de dialog cu autoritățile imperiale și cele budapestane³.

Evoluția atitudinii față de proprietatea funciară la sfârșitul secolului XIX a impus noi modele atitudinale. Fie prin segregare, fie prin procesul de „pauperizare” a marilor proprietari funciari feudali, aceasta a cunoscut un proces accentuat de integrare în regulile economiei de piață. Devenită marfă, simbol și necesitate a traiului zilnic, ea a fost tranzacționată în varii forme și împrejurări.

Acestui proces de transformare în direcția integrării în circuitul schimbului de valori materiale îi răspundem prin publicarea unui document definitoriu pentru localitatea Șieui.

Acesta cuprinde expunerea amănunțită a modalității prin care o parte a locuitorilor din Șieui, constituiți în forma asociativă a composesoratului, și-au constituit o nouă proprietate, scut, pavăză și ajutor de nădejde în procesul complicat al evoluției societății transilvănene la cumpăna veacurilor XIX-XX. Scopul declarat al autorului, preotul Ioan Mihăilaș, a fost acela ca „posteritatea să vadă necazul și împrejurările grele în care antecesorii lor au fost când, în lipsă de arător, fânaș și, cu deosebire, de pădure, lipsiți de bani, totuși, au trebuit ca să se determine pentru cumpărarea acestui dominiu”, pe de o parte, iar pe de alta, „ca din această carte... să se cunoască composesorii, precum și drepturile care le are, unul, fiecare, la acel domeniu, precum și eventualele strămutări, ce cu timpul s-ar întâmpla, referitor în familiile lor, la acel drept sau parte”.

Având sprijinul și consilierea fruntașilor români din nou înființatul comitat Bistrița-Năsăud în anul 1876 – Ciril Deac, preot și vicar foraneu în

² Vezi descrierea proprietăților, atât a localității cât și a unor stăpâni feudali, în momentul 1858, sub denumirea generică de „Contract și expertiză referitoare la segregarea proprietăților în fostul Regiment grăniceresc II român”, pentru localitatea Șieui, inclusiv cele „curiale”, aparținătoare nobilului Franz Also, în *Bârgăul sub Pajura Imperială*, ediție de texte și tabele, studiu introductiv și note de Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, Andreea Salvan, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2011, pp. 104-107.

³ Descrierea proprietăților localității Șieui, în documentul elaborat de Comisia regulatoare de proprietate/erkeretniß=decizie, sentință, în *Contribuții documentare referitoare la situația economică a satelor năsăudene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, volum îngrijit de Simion Retegan, Adrian Onofreiu, Ed. Mesagerul, Bistrița, 2007, pp. 464-467; Simion Retegan, *Satele năsăudene la mijlocul secolului al XIX-lea*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2002, doc. 45, pp. 170-174.

Năsăud, Ioan Câmpean Florian, președintele Sedriei/Tribunalului din Năsăud și Alexandru Bohățel, căpitan suprem al Districtului Năsăud (1861–1876), ca și al fruntașilor locali, „economii” Marian Cueșdean, Grigore Câmpean și Istrate Suci – au reușit, prin sacrificiul individual și comunitar, să constituie o formă asociativă importantă, prin cumpărarea unor întinse proprietăți funciare de la urmașii stăpânilor feudali ai bine-cunoscutei familii nobiliare Teleki, din fosta localitate săsească Posmuș.

Efortul lor, garantat prin ipotecarea domeniului – constător, în momentul cumpărării din 250 jug. arător și fânaț, 12 jug. intravilan și 426 jug. pădure, răscumpărate de comună, ca și corp moral cu suma de 20.000 florini, 12 curialiști care erau obligați a presta 360 zile de lucru pe an, apoi, jumătate dreptul regal din întreaga comună Posmuș, una casă cu 4 chilii, pentru servitori, una șură și un grajd pentru 34 de vite, evaluat la impresionanta sumă de 40.000 de florini – și a altor surse de venit, cu sprijinul instituției reprezentative bancare a românilor ardeleni, „Albina” din Sibiu, ca și a celei circumscrise arealului fostului regiment grăniceresc năsăudean, Fondul de stipendii și montur – s-a dovedit benefic pentru ei și urmași.

Pentru a recunoaște această realitate, s-a implicat noua generație a românilor din comitat, organizați în Clubul Național Român, în frunte cu juristii Victor Onișor, Gavril Tripon, Dionisie Login, Vasile Pahone, George Linul, Leon Scridon. Ei au reușit să obțină anularea repetatelor măsuri de sechestrare a proprietății și recunoașterea proprietății definitive în favoarea composesorilor.

Reglementat în cadrul monarhiei austro-ungare, prin respectarea comandamentelor legislative și a jocului cererii și ofertei, actul lor a fost periclitat în noua conjunctură de după 1918.

Reforma Agrară, debutată în Transilvania încă în anul 1919⁴ și apoi finalizată la nivel reglementativ în anul 1921⁵, „ca să îndestulească lumea și pe cei rămași din război, dându-le pământ și pășune celor lipsiți”, a determinat și o resuscitare a spiritului revendicativ al diferitelor comunități de aici. În acest context, a fost contestată și valabilitatea formei composesorale de proprietate a șieuțienilor de către vecinii lor, posmușeni.

⁴ În „declarația” localității Șieuț din 19 noiembrie 1919, document cadru pentru demararea lucrărilor de reformă agrară, erau precizate următoarele proprietăți: Suprafața totală a proprietății, 309 jug. 546 orgi², 2 case, șură, grajduri, 1 grădină.

Arător: 3 jug. 275 orgi²; fânețe, 11 jug. 148 orgi², pășuni, 126 jug. 1.452 orgi² păduri, 134 jug. 347 orgi², neproductiv, 32 jug. 1.415 orgi². Venitul total al proprietăților, 439 coroane 67 fileri; darea de pământ, 87 coroane 93 fileri; darea caselor, 8 coroane; A.N.BN., *Comisia de ocol pentru expropriere și împroprietărire Bistrița-1921*, d. 314, ff. 1–2, la care se adăugau cele cumulative: „pe hotarul propriu și pe hotarul comunei Borgo Mureșeni 1.369 jug. pădure comunală grănicerească, care este administrată cumulativ de Regiunea Silvică. Din această pădure, 285 jug. este pădure de protecție. Posedă apoi pe hotarul propriu 165 jug. pășune comunală, iar pe hotarul comunei Borgo Mureșeni, 1.625 jug. pășune comunală de munte”; *Ibidem*, d. 315, f. 18.

⁵ Vezi parcursul legislativ al acestui proces în perioada interbelică la Adrian Onofreiu, *Legislația agrară în Transilvania în perioada interbelică (1918–1940)*, în „Revista Bistriței”, Bistrița, VII, 1993, pp.229–238.

Întortocheat și devorator al energiilor celor două comunități, în evoluția temporală, procesul s-a diluat evolutiv în masa amorfă a societății românești interbelice, fie prin înregistrarea unor conflicte deschise între membrii acestora – cu implicarea autorităților statului, pretura și jandarmeria – fie prin fixarea status-quo-ului din partea autorităților de aplicare a reformei agrare – Consilieratul Agricol al județului Cojocna, plasa Teaca sau Comitetul Agrar din Cluj, în anul 1929.

Documentul pe care-l prezentăm în continuare – „cronica” procesului evolutiv schițat sumar mai sus – ne introduce în lumea satului transilvănean de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Narațiunea debutează, undeva, în plin proces de consolidare a realităților determinate de Anshluß-ul din 1867 și continuă, prin consemnarea aspectelor importante în plan evolutiv, până în perioada interbelică a României întregite.

Efortului și reușitelor generației de intelectuali – la nivel elită – în ansamblul Transilvaniei, ca și a comunității șieuțiene – care au făurit România Mare i se poziționează un „alt” adversar, determinat de evoluția ulterioară în cadrele statului unitar român.

Decelăm pe parcursul dezvoltării evenimentelor evoluția unei comunități transilvănene în procesul sinuos și dificil de redefinire, într-o primă etapă, în perioada următoare desființării relațiilor feudale – urmare a evenimentelor din 1848–1849 – și apoi, în plan secund, prin noua atitudine față de proprietatea funciară, determinată de legislația reformatoare în domeniul agrar.

Și într-una, și în cealaltă, „composesorii”, cei care și-au jertfit siguranța și statutul social, au dovedit coeziune și unitate, ceea ce i-a întărit și le-a asigurat viabilitatea formei asociative create în 1875. Este și un bun exemplu *de la cei de ieri, pentru cei de azi*.

În transcrierea documentului am căutat să respectăm exprimarea și limbajul celui care l-a creat, actualizând însă modul tributar influențelor curentului latinizant din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Pentru completarea informațiilor, prezentăm și punctul de vedere al autorităților, consemnat în două documente, care conțin rapoartele comandantului subunității de jandarmi care a anchetat incidentul din 2 și 9 iulie 1922, dintre șieuțeni și posmușeni, o decizie a Comitetului Agrar Cluj din anul 1927, în defavoarea compose-soratului din Șieuț și o scurtă schiță a trecutului localității, întocmită de același personaj, preotul Ioan Mihăilaș.

Intervențiile noastre s-au limitat la explicarea unor termeni arhaici sau ieșiți din uz și la lărgirea ariei informative, prin trimiteri bibliografice sau documentare, acolo unde s-a simțit nevoia⁶.

*

⁶ Mulțumirile noastre se cuvin a fi adresate d-lui. Olari Partenie, actualul președinte al „Composesoratului „Ioan Florian” Șieuț”, care ne-a pus la dispoziție documentul/registrul cu averea compose-soratului, manuscris.

„Schiță istorică asupra așa numitului Domeniu de la
Posmuș, proprietate a Composesorilor din Șieuț

-1875-

Subscrisul preot Ioan Măhăilaș am aflat de bine a pune pe hârtie aceste schițe istorice asupra așa numitului „Domeniu de la Posmuș”, proprietatea a composesorilor din Șieuț în părți nedeterminate în cartă funduară, dar în realitate, cunoscându-se și recunoscând-și dreptul ca composesori (sic!) unul, fiecare, ca, deoparte, posteritatea să vadă necazul și împrejurările grele în care antecesorii lor au fost când, în lipsă de arător, fânaț, și, cu deosebire, de pădure, lipsiți de bani, totuși, au trebuit ca să se determine pentru cumpărarea acestui domeniu, iar de altă parte, ca din această carte, ce se va folosi ca o carte principală funduară, să se cunoască composesorii, precum și drepturile care le are, unul, fiecare, la acel domeniu, precum și eventualele strămutări ce cu timpul s-ar întâmpla, referitor în familiile lor, la acel drept sau parte, după cum au stat la cumpărare și au folosit-o până în prezent.

Timpu trece, oamenii se schimbă și, în fine, posteritatea nu va avea cunoștință că cum (sic!) și pe ce cale au putut să ajungă antecesorii lor, ca părinți, la acea avere domnească-grofească, sub stăpânire ungurească, pe teritoriul altei comune vecine lor, nu ar avea cunoștință pentru cei acei antecesori – ca să nu se poată vinde și înstrăina – l-au cumpărat și l-au înregistrat în cartea funduară Teaca – ca și composesorat și genere, și nu pe unul, fiecare, cu numele, nu ar avea cunoștință despre multe alte faze prin care a trecut acel domeniu și antecesorii până în prezent. Deci, voi începe ...

La anul 1875 erezii⁷ contelui – grofului – Eduard Teleki din Posmuș, în persoanele Teleki Geza, Sándor și Gizela, după ce mai mulți ani își esarendară proprietatea lor de pe teritoriul comunei Posmuș, hotărâră a o vinde pentru totdeauna și încheiară târg cu locuitorii sași din Posmuș.

Înțelegând despre acest lucru, fruntașii și conducătorii cu inimă deschisă față de locuitorii din Șieuț, în persoanele Ciril Deac, preot, protopop și, mai târziu, vicar foraneu în Năsăud, apoi Marian Cueșdean, Grigore Câmpean și Istrate Suci, economi, s-au pus în co-înțelegere cu Ioan Câmpean Florian, președinte de tribunal în Năsăud, care era originar din Șieuț⁸ și au rugat și pe Alexandru Bohățel, căpitan suprem al Districtului Năsăud, ca pe baza cunoștinței ce o au cu numiții conți, respectiv erezii lui Teleki Eduard, să intervină ca acea avere să o vândă Șieuțienilor. Încredințării espoerară⁹ de la erezii Teleki ca dacă locuitorii sași din Posmuș, cu care erau în legătură de târg până la 1 aprilie 1875, nu le vor prezenta banii, atunci se simt dezlegați de ei și vor încheia târgul cu Șieuțienii.

În urmarea acestora, sașii din Posmuș, neputând a ține târgul și condițiunile de 1 aprilie 1875, s-a făcut oferta locuitorilor din Șieuț, care prin

⁷ Urmași, moștenitori.

⁸ Autorul face o eroare; Ioan Florian Câmpean s-a născut la data de 25 septembrie 1829, în localitatea Posmuș; apud. Iuliu Moșil, *Figuri grănicerești năsăudene – Ioan Florian Câmpean*, în „Arhiva Someșană”, Năsăud, nr. 21/1937, p. 608; întreaga biografie, în *Ibidem*, pp. 608–624.

⁹ Au obținut.

reprezentanții lor, Ciril Deac, preot, Istrate Suci, primar, Grigore Câmpean, prim curator și făt, apoi, Andei Mihăilaș, locotenent în retragere, au încheiat în Năsăud, în prezența lui Ioan Câmpean Florian, președinte de tribunal și Alexandru Bohățel, căpitan suprem, la 19 aprilie 1875 târgul, cu suma de 40.000 (patruzecimii floreni), când totodată, stabilesc anumite puncte provizorii între cumpărători și vânzători, pentru a nu se putea desface târgul făcut și aceasta, cu atât mai vârtos, deoarece pertractarea pentru ereditatea contelui Eduard Teleki nu era terminată și, mai mult, dominiul lor nu era segregat prin o linie demarcatoare, față de a unchiului lor, Teleki Sandor¹⁰.

Acel domeniu consta atunci din 250 jug. arători și fânaș, 12 jug. intravilan și 426 jug. pădure, 12 curialiști¹¹ care erau obligați a presta 360 zile de lucru la an, apoi jumătate dreptul regal din întreaga comună Posmuș (acesta s-a răscumpărat mai târziu), una casă cu 4 chilio, pentru servitori, una șură și un grajd pentru 34 de vite, care mai târziu s-a demolat și vândut.

Aducându-se acest târg la cunoștința locuitorilor din Șieuș, se învoieră și primiră provizoriu ca să se cumpere și, fiindcă pe vara anului 1875 era dominiul în arendă, conchemară adunare generală numai în 10 și 11 octombrie a acelui an, ca să se poată iuți lege despre modul cumpărării și plătirii acelui dominiu.

Adunarea generală din 10 și 11 octombrie 1875 hotărăște cumpărarea, cer împrumut de 10 mii florini de la Institutul Albina din Sibiu, pe subscrierile lui Alexandru Bohățel, Ioan Câmpean Florian și Ciril Deac.

Tot atunci, ca aceste 10 mii de florini de la Albina să se plătească cu cele 10.000 florini cerute ca împrumut de la Fondul de stipendii și montur al comunelor grănicerești din Năsăud, care împrumut din partea Comitetului fondurilor era votat și se aștepta numai aprobarea Înaltului Ministru de Culte, deoarece ca cauțiune (sic!) pentru cele 10.000 florini de la fond era depusă întreaga avere comunală de la munți și comună.

Hotărăște că 20.000 florini să le plătească comuna, iar 20.000, singuraticii contribuabili. Comuna va primi, pentru 20.000, cele 426 jug. pădure, dreptul de regalii și crășmărit (care s-a expropriat) iar singuraticii contribuenți vor intra în proprietatea și folosința celor 250 jug., arători și rât, și fiindcă pe atunci, conform concluzului lor, locuiau în Șieuș 216 familii, după pâine, de pe care se încasau câte 100 florini, se încasau 21.600 florini, cu suma aceea să se plătească cele 10.000 florini de la Năsăud, 10.000 florini să se solvească erezilor

¹⁰ Iată cum sunt interpretate evenimentele de atunci într-o lucrare recentă. „La anul 1875 – citim în monografia Posmușului, fără a se indica însă sursele documentare, intuim, doar pe consemnarea tradiției orale – șieușienii au cumpărat de la groful Teleki circa 180 ha pășune și 180 ha pădure. Licitația s-a ținut la Cluj. Șieușienii au trișat pe cei duși acolo, posmușeni, uileni, pinticani și sîntioneni (locuitori din satele învecinate Uila, Pinticul Tecii și Sântioana n.n.). Au avut un avocat din Șieuș, Florean Cîmpian, care a împrumutat 40.000 florini de la Banca „Albina” din Sibiu și au plătit pe loc ceea ce trebuia negociat cu sătenii veniți la Cluj. Pământul și pădurile luate de la grofu le au și astăzi (2104)”; apud. Aurica T. Someșan, Ioan T. Someșan, Vasile Șt. Tutula, *Monografia Posmușului: (1228–2014) județul Bistrița-Năsăud: un sat într-o carte de istorie: reevaluări în timp și spațiu*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2014, p. 361.

¹¹ Țărani care locuiau pe un domeniu feudal și aveau anumite obligații față de stăpânul acestuia.

lui Teleki Eduard, iar cu 1.600 florini toate spesele obveninde¹². Celelalte 20.000 florini, ca parte căzătoare pe comună, hotărâsc a se plăti din contragerea unui împrumut pe amortizare, care va fi a se replăti din veniturile comunale, regal, părul pădurii¹³ de la dominiu și munți, iar ca ipotecă pentru împrumutul acesta comunal, hotărâște a pune întreg dominiul cumpărat.

Toate aceste hotărâri se trimit prin pretura de atunci a Monorului¹⁴ la district, în Năsăud, iar acesta la Înalțul Minister, pentru aprobare, care, cu scri-soarea din 12 mai 1876, zice cum că: după ce din domeniul cumpărat pentru comuna Șieuț, 250 jug. se împărțesc între singuraticii locuitori, numai atunci îl va preda, dacă fiecare șieuțian participant va lua răspundere că primește concluzul din 10 și 11 octombrie 1875 și comuna va fi asigurată că vor plăti sumele căzătoare pe fiecare a lui. Primind toate acestea au subscris protocolul luat la ordinațiunea Înalțului Minister de sub-judele procesual din Monor.

Satorindu-se termenul pentru încheierea contractului definitiv pe ziua de 6 ianuarie 1877, comuna și-a trimis plenipotențiații săi, pe Ciril Deac, preot Marian Cueșdean, Istrate Suci și Grigore Câmpean care, prezentându-se în Cluj, unde era și Alexandru Bohățel, deoarece se desființase Districtul Năsăud și Ioan Câmpean Florian, de prezent, președinte de tribunal în Székely Udvárhely¹⁵ și nu în Năsăud, încheiară contractul definitiv, subscriindu-l Teleki Sándor, în numele erezilor și reprezentanții trimiși în numele comunei con-proprietară composesoră Șieuț, în hotelul Beazini.

Cu această ocaziune s-a plătit la mâna vânzătorului suma de 10.000 florini, împrumutați de la fondul de stipendii. Altă rată s-a plătit din împrumuturi de la „Albina”, făcute pe subscrierile George Suci, învățător în pensiune și cantor Petru Echim, Grigore Câmpean, Teodor Someșan, Marian Cueșdean, Istrate Suci, Filimon Someșan, Ilie Șoimușan, Laurențiu Dornean, care au întâmpinat ulterior destul neceaz cu cambiile acestea, ba, în mai multe rânduri, li s-au estimat avutul lor, deoarece banii erau scumpi, oamenii nu puteau plăti, situația și hotărârile lor s-au schimbat și așa greutatea rămăsese pe umerii și avutul lor.

Toate aceste hotărâri la început au fost bune și chiar pe hârtie, dar în realitate nu s-au întâmplat, căci îndată după cumpărare au trebuit să poarte

¹² Aici, cu sensul de cheltuieli de reprezentare.

¹³ Dreptul de a tăia lemne din pădure, de a exploata un anumit parchet de pădure; vezi și Adrian Onofreiu, „Contribuții documentare, privind istoria comitatului Bistrița-Năsăud 1876-1889” (I), în „Arhiva Someșană”, Năsăud, seria III, V, 2006, p. 335, unde este menționat acest drept pentru localitățile din fosta graniță militară năsăudeană, interzis de către comitele suprem Dezideriu Bánffy, sub formula „pe alte comune le-a împiedicat în facerea de contracte pentru *vinderea perului de păduri* până atunci, până când planurile despre economizarea pădurilor vor fi întărite de minister, deși au avut planuri de economizare conform ordinațiunilor existând mai înainte de emanarea celor noi, pe baza cărora s-au putut vinde unele secțiuni de păduri, fără de a se cauza acelora vreo daună”.

¹⁴ Autorul face o confuzie între sistemul administrativ din perioada în care a elaborat manuscrisul și cea anterioară. Pentru perioada de existență a Districtului Năsăud, acesta a fost împărțit din punct de vedere administrativ în 6 cercuri – echivalentul preturilor de mai târziu – unul dintre ele a fost cel al Monorului, care a inclus și localitatea Șieuț.

¹⁵ Odorheiu Secuiesc.

un proces cu arendatorul lui Eduard Teleki, pe care numai cu greu l-au putut scoate din arendă. Singuraticii contribuenți au intrat în folosința arătorului, ba chiar și a pădurii, fără ca să se îngrijească ca din venitul acela să se acopere datoriile făcute la „Albina”, căci acolo interesele creșteau și așa sumele care aveau să incurgă de la privații înscriși, câte 100 florini de un drept și acela, în 4 rate de 4 ani, le-au folosit mai mult în plățirea de interese și speze, decât din capital.

Comuna a hotărât ca să vândă părul pădurilor de la munți și din banii aceea să se solvească partea căzătoare pe comună și au și început a tăia, dar venind administrarea pădurilor, i-au împiedicat de a tăia, cu totalul, fără, numai secțiune de secțiune și așa dâșii fiind scurtați și afacerea lor de câștig, au intentat proces comunei și, pe lângă paguba că lemnele le-au rămas tăiate și au putrezit pe loc, au trebuit să mai plătească, desdăunându-i pe neguțatori, cu suma de 6.000 florini, care bani s-au plătit din sumele încasate de pe singuraticii contribuenți și așa tot planul pus pe hârtie de la început a fost zădărnicit, atât pentru singuratici, cât și pentru comună.

Ca să poată ține termenele în înțelesul contractului și până la aprobarea împrumutului de la fond, și pentru comună, singuraticii contribuenți au tot împrumutat bani pe cambii subscrise de ei și i-au dat vânzătorilor, iar sumele incuse de la singuraticii contribuenți înscriși le-au folosit mai mult pentru solvirea de interese¹⁶ și speze, decât pentru amortizarea capitalurilor împrumutate, și toate acestea pentru neglijența comunei și a locuitorilor, care nu s-au îngrijit ca să împrumute cele 20.000 pentru comună, pentru care au fost luat răspunderea, și așa, Înaltul Minister, când a făcut răspunzători pe privați pentru sumele lor, mai bine făcea, dacă făcea răspunzătoare comuna, pentru cele 20.000 florini, cu care se deobligau la început pentru cumpărare, și când dominiul, față de vânzatori, era plătit prin sumele contrase¹⁷ de la privați ca împrumuturi, pe atunci comuna a fost liberă să facă nici o răspundere față de ceilalți 20.000 de florini, hotărâți și promiși, căci tot prețul dominiului era pe cambii, în sarcina privaților. Deci dominiul, cumpărat de la început a format proprietatea posesorilor, și nu a comunei politice, precum unora le plăcea a asera¹⁸.

După ce datoriile erau făcute, folosul părului dominiului pe atunci rău administrat, abia aducea din interesele mari care trebuie să corespundă împrumuturilor luate, pentru care răspunzători erau numai privații, ce au amânat lucrul până în 1888, când din administrarea rea, nu au mai putut plăti nici interesele la timp și așa, au fost amenințați privații cu pâri și execuțiuni, ba chiar și cu vânzări de moșii, când apoi 13 inși cu stare materială mai bună și totodată și fruntași ai comunei în primărie, care datorau pe la bănci, au înaintat o rugare la comună, prin care au cerut ca să le ieie datoria de pe numele lor, și averea care ei, pentru comună, conform protocolului luat la 1875, nu pot să le plătească. Dâșii au cerut-o, dâșii ca fruntași și membri ai primăriei au rezolvat-o, și

¹⁶ Plata dobânzilor.

¹⁷ Încasate.

¹⁸ A susține, a arăta.

așa lucrurile au mers la comitat, apoi la minister, și toate s-au aprobat fără ca să se întrebe de la locurile competente, cum că sunt învoiți la aceea și ceilalți composesori, sau nu?

În urmarea acestora, dominiul, care deja întreg era și forma proprietatea composesorilor, ba era și întăbulat pe dânșii, ca composesori (sic!) li s-au sechestrat, și sechestrul s-a pus pe composesorat și s-au denumit, la cererea celor 13 fruntași și membri ai primăriei, ca con-tutore¹⁹ (sic!) Dr. Gavril Man, avocat din Bistrița, pe care mai târziu comitele suprem baron Banffy nu l-a voit, și atunci s-a încredințat, din partea congregațiunii județene²⁰, Dr. Demetriu Ciuta din Bistrița, care 5 ani l-a administrat, din 1890–1895, iar dominiul, care, conform situației, aparține județului Cluj²¹ și Direcției Silvanale de acolo.

Pe acest timp ministru de Agricultură în Pesta era Bethlen Andras, care mai târziu, după schimbarea guvernului și ducerea comitelui suprem Dezideriu Banffy, a ajuns ca comite (sic!) suprem al județului Bistrița-Năsăud²². Bethlen Gabor, care în urma plângerilor privaților face raport ministerului și sechestrul l-a încredințat Direcțiunii Silvanale din Bistrița, care parcelase pădurea și a vândut părul ei, iar singuraticii contribuenți, deși au plătit sumele căzătoare pe dânșii, și esarendaseră din nou teritoriul lor, și încă cu o arendă destul de mare, și așa, în 1902, vine dominiul plătit, dar pentru aceea s-a mai esarendat câțiva ani, până ce, composesorii înțelegând, s-a radiat sechestrul.

În anul 1906 Direcțiunea Silvanală, avizată de comuna politică cum că dominiul a plătit și cum că a mai rămas și ceva bunuri în bani, cam 11.705 coroane și 76 fileri.

Composesorii, neștiind despre cele întâmplare în 1888, și văzând cum că în cartea funduară dominiul e întăbulat pe dânșii, cum că sechestrul tot pe dânșii s-a pus, cum că ei l-au plătit din sumele contribuite, din arenda și părul locului, va să zică cu lâna oii au plătit oaia, mai mult, că, și, și l-au folosit de atunci și până astăzi și, văzându-l acum plătit, au înaintat o rugare Direcțiunii Silvanale, să nu se trimită comunei politice, ci composesorilor, căci acea sumă este provenită din sumele lor, plătite ca arendă, căci din 1888 îl țineau în arendă, și nu a comunei politice, și această ridicare a sechestrului cu atât mai vârtos, deoarece, după contractul de arendă ce era între dânșii și Direcțiune trebuiau să mai plătească și o a doua dare de venit, și aceasta era tot în greutatea composesorilor, ca după teritoriul cumpărat și plătit de ei cu multă greutate, să mai arunce în vânt, încă o dare din nou.

În urmarea acestora, din partea Direcțiunii s-a făcut arătare la vice-comite, care predând cauza fiscoi județean²³, ni s-a ordinar din nou sechestrul. Din partea composesorilor s-a înaintat o rugare subprefectului²⁴, cerând ridicarea sechestrului și a curatei Direcțiunii Silvanale, și, alăturând

¹⁹ Contutore.

²⁰ Corect, comitatensă, până în 1918.

²¹ Până în 1918, comitatul Mureș-Turda.

²² Comite suprem al comitatului Bistrița-Năsăud în perioada 1892–1905.

²³ Comitatens.

²⁴ Vice-comitelui.

mai multe documente, ca contract (sic!) provizoriu, original, mai multe procese-verbale, din care se vede cum că până la sechestrul, dominiul acela s-a folosit numai de privați și că între comuna politică și comuna compozesoare a fost întotdeauna o deosebire, mai mult, s-au provocat și la dreptul de folosință.

Cauza, apoi, la stăruința inteligenței române din Bistrița - Clubului Național Român - s-a transpus congregațiunii, care a emis o comisiune de 9, care a studiat cauza, pentru a 2-a oară congregațiunii. Tot la stăruințele Clubului Național Român nu s-a adus nici o hotărâre, fără s-a emis din nou o comisiune de 6, care să iasă la fața locului și să aplaneze cauza pe cale pașnică, și acestea toate, la stăruința Clubului Național Român din Bistrița, care ca membri ai congregațiunii, nu au voit să lase prada străinilor, o avere românească, câștigată cu atâta greutate și plătită așa de scump.

Comisiunea de 9 a constat din Godofried Lani, subprefect²⁵, ca președinte, Dr. Onișor Victor, Dr. Tripon Gavril, Dr. Login Dionisiu, Dr. Pahone Vasile, Dr. Linu George, ca fisc județean²⁶, Dr. Scridon [Leon], ca prim-notar județean²⁷, Dr. Kelp Gustav și Dr. Berthalan Kösagy, notari publici și Ciril Deac, vicar foraneu episcopesc, ca fost preot, protopop în Șieuț.

Comisiunea de 6 a fost tot aceea, fără de Dr. Gustav Kelp, dr. Berthalan, Ciril Deac. În locul lui Godofried Lani, subprefect, a ieșit Schmid Arpad, pretor. Ieșind comisiunea de 6 la fața locului și neputând a-i capacita nici de cum, deoarece compozesorii nu voiau a ceda nimic din dreptul lor de proprietate și folosință, au luat proces-verbal, dându-le compozesorilor termen de 8 zile ca să se declare.

Expirând termenul de 8 zile și nedeclarându-se, Comisiunea de 6 a fost referad congregațiunii, care și-a formulat opiniunea în următoarele: că, adică, pădurea să treacă pe comuna politică, arătorul și râțul (fânațul), pe compozesori, iar suma de bani ce se află ca bonuri la Direcțiunea Silvanală, să se împartă în două, jumătate comunei politice și jumătate compozesorilor, iar pentru terminarea definitivă, îndrumă pe compozesori ca, în timp de 6 luni, sau să încheie pace judecătorească sau să înceapă proces²⁸.

Aducându-se aceasta la cunoștința compozesorilor și văzându-se destul de înșelați cu scrisoarea celor 13 inși din 1887, noiembrie 9, în nepriceperea lor, nu au făcut deosebire între comuna politică și comuna comproprietară-compozesoară, au hotărât pace, dar numai cu condițiunea ca cei ce au stat la cumpărarea dominiului și voiesc a se bucura de acea pădure să plătească pentru un drept întreg, 200 coroane, cei ce au stat jumătate, 100 coroane, iar cei care nu

²⁵ Vice-comite.

²⁶ Ca și contabil-șef comitatens.

²⁷ Prim-notar comitatens.

²⁸ Fapt consemnat și în presă. Relatând desfășurarea lucrărilor congregației de toamnă, se preciza că în ședința congregației comitatense din 24 octombrie 1906 „șieuțienii au fost îndrumați la proces pentru bunul de la Posmuș, în contra comunei. Procesul îl pot începe în 6 luni”; apud. „Congregația de toamnă s-a ținut în 24 octombrie 1906”, în „Revista Bistriței”, Bistrița, II, nr. 41, sâmbătă, 27/15 octombrie 1906, p. 3.

au competență comunală și taxa de 200 coroane, care bani vor fi a se folosi la cumpărarea de pământ în jurul pădurii, ca așa, cu toții, să poată zice că la acea cumpărare de pădure au contribuit.

Arătorul și fânașul (râtul), va să zică, 250 jug., să treacă pe biserică - cu titula - dar administrarea și folosința să rămână a lor. Pentru că biserică îi va primi cu titula, se obligă a solvi bisericii, din venitul celor 250 jug., suma anuală de 100 coroane, iar biserică să-i asigure prin un document, cum că la administrarea și folosință nu are nici un drept, și când vreo dată își va face drept, să fie deobligată, în înțelesul documentului acela, a-l preda acel dominiu iar composesorilor.

Toate cele impuse din partea congregațiunii nu s-au întâmplat. Timpul de 6 luni a trecut. Composesorii nu au mai resuscitat lucrul, l-au prefăcut dat uitării, pacea judecătorească nu s-a făcut, proces nu au început și așa a rămas la titlu de drept a cărții funduare până în ziua de azi, folosind și administrându-și composesorii averea cumpărată, precum au folosit-o mai dinainte.

Înfricați composesorii în urma hotărârii congregațiunii, s-au fost determinat pentru pace, dar pace condiționată, precum se vede mai sus, dar în fine și la aceasta au abstrat²⁹, deoarece contrari acum nu mai erau, hotărârea celor de sus a rămas hotărârea uitată, susținându-și composesorii dreptul lor, după cartea funduară și aceasta cu atât i-a întărit mai tare, cu cât ei se cunoșteau, se recunoșteau și nu cedau intruderea³⁰ altor străini sau descendenți, chiar de a-i lor, dar strămutați în altă comună.

Fiecare familie sau composesor avea cunoștință despre aceasta și apla-narea de ereditate între familii, chiar s-au strămutat în altă comună, o îndepl-neau în altă formă, prin vite, bani, pământ, etc., și dreptul composesor rămânea la familia de acasă.

Ulterior s-a făcut încercarea ca, tot din punct de vedere al înstrăinării, să se strămute pe biserică, s-au făcut pașii de lipsă, dar Prea Veneratul Consistoriu nu a voit a-l primi și încă condiționat, dându-le părerea ca să rămână conform întăbulării, și așa s-a continuat până în prezent.

În toamna anului 1914 erupse războiul mondial. Lumea se împrăștie, înrolați zi de zi la miliție, rămân acasă bătrânii, neputincioșii, femeile și copiii. Terenul composesorilor rămâne nelucrat, vitele nu se pot duce la pășune la munte, fiind munții cuprinși în zona de război, vitele nu le pot vinde, căci nu știau ce va produce ziua de mâine, și așa cei ce mai erau pe acasă hotărâsc ca acel teritoriu al composesorilor să se folosească de pășune, s-au și folosit până în 1918, când în toamna aceluși an erupe revoluția și se pune capăt războiului mondial.

După unirea noastră cu Vechiul Regat se introduce reforma agrară - arendarea forțată - ca să îndeestulească lumea și pe cei rămași din război, dându-le pământ și pășune celor lipsiți, parte din averile conților, domnilor de țară, parte din averile acelea care aveau un surplus de peste 200 jug. pământ.

²⁹ Renunțat.

³⁰ Includerea, acceptarea ca membrii.

În 1919 cu ocaziunea arendărilor forțate, locuitorii vecini din comuna Posmuș și fac pretensiune asupra averii composesorilor pentru arendare și nu asupra contului de acolo, care avea atâta avere, cât și composesorii; deoarece el fiind în comună, prin agenți bine plătiți, sumuțeau³¹ locuitorii că sașii să facă pretensiune asupra avutului composesorilor, deși averea composesorală era schițată în natură și fiecare își folosea partea lui, nu era schițată în cartea funduară.

La cererea locuitorilor din Posmuș, iese la fața locului comisiunea județeană – prefectura – căci ea era însărcinată cu arendarea forțată și predă pentru pășunat vreo 200 jug. arător și fânaș, iar composesorilor le da dreptul ca să poată ara, pregătind fânașul pentru arătură de toamnă cu grâu, iar locuitorii din Posmuș dau, prin reprezentanții lor la proces-verbal, că numai pe vara anului 1919 îl cer, deci cu ocaziunea reformei agrare ei nu vor face asupra averii composesorilor nici o pretensiune, recunoscând întru toate acea avere, ca avere a composesorilor.

În 1920 composesorii l-au folosit arătorul și fânașul. În 1921 composesorii au arat arătorul și l-au semnat cu mălai – cucuruz – dar în mai, pe când composesorii erau ieșiți la sapă, se primește recercare din partea consiliului județean Cluj³² pentru reforma agrară, recercarea ca surplusul peste 200 jug. să se predea posmușenilor, va să zică partea cea mai bună, peste 50 jug. arător, de care composesorii aveau lipsă ca pâinea cea de toate zilele.

În urmarea acestora composesorii apelând, motivează că pământul e împărțit în realitate și tot ce au acolo, cu ceea ce au acasă, nu da quantul căzător sub legea de expropriere, că sunt familii care numai de pe acel teritoriu trăiesc, cum că și la noi sunt oameni lipsiți și invalizi și, dacă nu au în județul Bistrița³³ de unde să le dee, să rămână baremi cu a lor, însă să esmită comisiune mixtă din județul Bistrița și Cojocna, care să decidă.

Toate plângerile composesorilor sunt zadarnice, totuși s-a putut ajunge ca agronomul să relateze la Comisiunea județeană Cojocna în Cluj, lipsa și a sieuțienilor, și a posmușenilor, dar de averea contului Teleki din Posmuș tăceau domni de la cârmă, și noi, fiind din județul Bistrița, eram priviți de către cei din județul Cojocna ca niște copii vitregi.

Toți erau în contra composesorilor, începând de la servitorul satului, până la căpetenii, nu mai aveau nici un drept, nici un motiv convingător. Cugetau composesorii că pe baza scrisorii date în 1919 din partea reprezentanților din Posmuș, și alte motive, că lipsa lor vor putea-o scăpa și folosi pe vara anului 1921 și cositorul.

Dar nu noi, locuitorii din Posmuș, în urma decisului Consieleratului Agricol din Cluj insistă pe lângă agronomul din Teaca și pe lângă prim-pretorul Greavu și, fără a aștepta rezoluția noastră și a agronomului de la Consieleratul din Cluj, în 21 mai 1921, iese prim-pretorele din Teaca cu 15 jandarmi, adună vitele de pe teritoriul comunei Posmuș și cu puterea forțată le duc la pășune

³¹ Ațâțau, întărâtau.

³² Corect, Comitetul de Reformă Agrară Cluj.

³³ Corect, județul Bistrița-Năsăud, pentru perioada 1919-1925.

în teritoriul de peste 50 jug. al composesorilor și pradă, cu pășunatul vitelor, cositorul composesorilor.

De aici apoi, necaz, drumuri, plângeri, deschideri de uși, afronturi și, câte și mai câte greutăți, care din partea composesorilor toate erau puse în sarcina preotului Ioan Mihăilaș, ce prezida composesorilor.

S-au încercat pașii de lipsă la Consilieratul Agricol în Cluj, Comitetul Agrar din Sibiu, apoi în Cluj, la Secretariatul General pentru Reforma Agrară. Comitetul Agrar din Cluj cheamă telefonic pe agronomul plasei Teaca și reprezentanții reformei agrare din Poșmuș la pertractare în Cluj, îi așteaptă câteva zile și nu se prezintă. În fine, preotul Ioan Mihăilaș și cu delegații composesorilor, Mihăilă Gotea și Istrate Cueșdean, în înțelegere, compun o plângere adresată către Secretariatul General pentru Reforma Agrară de la Cluj. Se prezintă preotul în persoană și verbal, predă plângerea, la ce, Secretariatul General roagă pe preot ca să înainteze numai câteva rânduri în scris.

Fiindcă audiențele erau numai de la 12–1 ore după masă, în ziua următoare, la timpul satorit, se prezintă scrisoarea și Secretariatul General rescrie Comitetului Agrar, ca afacerea șieuțienilor, numaidecât să se rezolve. Se convoacă după masă ședința comitetului și, după o pertractare de câteva ore, întrebări și răspunsuri, cu date și dovezi, dau dreptul composesorilor și recercă, prin prim-pretorul plasei Teaca, ca să dea ordin ca posmușenii, numaidecât, să iasă afară din acel teritoriu de cosit.

Prim-pretorul, pe baza ordinului telefonic, nu voiește a da ascultare și aleargă iar la Cluj și se aduce în scris și totuși, și după scrisoarea aceea, numai a treia zi i-au scos, așa că iarba, care era de cosit, toată au prădat-o cu pășunatul și composesorii au rămas fără nutreț, ba nici paguba nu au voit a o plăti sau răscumpăra, în oareceva preț.

Comitetul Agrar, în acea ședință, când au adus hotărârea pentru scoaterea vitelor posmușenilor, au adus și decisul ca locuitorii din composesori să le dea o parte din pădurile lor, care aparțineau la composesorat, pentru pășune, posmușenilor. În zadar au încercat a-i abate de la acea hotărâre, în zadar spuneau că să ceară și să aducă decis față de contele Teleki, din acea comună, căci el e privat și poate să le dea afară, de aceea, și legea îndreptățește exproprierea de la acel conte, tot așa au fost zadarnice, căci nu auzeau, nu vedeau decât numai averea composesorilor și, vrând-nevrând le aprobă posmușenilor peste 100 jug. din pădurea composesoratului, în care teritoriu era și o poiană numită „Poiana Petrii”, cam 15 jug., care jur-împrejur era înconjurată de tăietură proaspătă și, în urmarea legilor silvanale, nu puteau merge cu vitele la pășune, căci erau înfricați de prevaricații și așa, în 1921 nici nu au pășunat.

În anul 1922, la sfatul și indemnul oare-cuiva, au hotărât posmușenii ca să meargă și să cosească, să-l uște³⁴ și uscat să-l scoată afară. Zis și făcut. Statoresc ziua de cosit în acea poiană, tocmai în ziua când composesorii au mers la cosit la cele peste 50 jug., care erau în legătură cu arătorul și pe care în 1921 l-au prădat posmușenii cu vitele lor.

³⁴ Formă stricată pentru să-l usuce.

Mergând pe drum toți composesorii, deoarece așa era obiceiul, ca în o zi anumită să-l cosească, observă că în pădure, în poiana numită, posmușenii, în număr de peste 40, cosesc, atunci composesorii din Șieuf, fără ca să-i îndemne cineva, din îndemn propriu, se îndreaptă către acel teritoriu, iritați că dacă în 1921 nu le-a trebuit și nu l-au folosit, și iarba acolo s-a uscat și composesorii au avut pagubă, și acum, în 1922, fără de a întreba și fără altă dispoziție nouă din partea Consilieratului Agricol față de pășune, se duc și cosesc, instruați³⁵ de la miliție, din decursul războiului, se desfac în linii, ca să-i poată înconjura și să-i prindă.

Dar avizați prin strigăt despre cele ce erau să se întâmple, partea cea mai mare au fugit către Uila, comună vecină Posmușului, iar vreo 10-12 inși, încredințați că se cunosc, au stat locului, continuând cositul.

Înconjurați și întrebați, că cine i-a trimis acolo, cu ce drept, au dat răspunsul că în 1921 li s-a dat lor, nu l-au folosit atunci și acum au venit să-l folosească, deși peste tot locul, posmușenii au pus tabele, fiindcă tăieturile erau tinere, „intrarea în pădure oprită”. S-au încăierat laolaltă, nevoind a se lăsa aduși în Șieuf din partea composesorilor, ba unul, căpătând o palmă, i s-a pornit curgerea de sânge pe nas și așa s-a lăsat de s-a murdărit cămașa, ca să dovedească, prin semne vizibile, că e bătut.

Fracturări de coaste nu s-au întâmplat, nici spargerii de capuri nu au fost, în fine, totuși i-au adus în comuna Șieuf, unde s-a avizat jandarmeria, care ieșind la fața locului în comună, a luat proces-verbal cu ei, după aceea i-a eliberat, însoțându-i jandarmeria până ce i-a scos din comună, ba, ajungând la crâșmă, le-a permis ca să beie vreo 2 litre de vinars și i-au îndrumat să meargă acasă în Posmuș.

Mergând acasă, în ziua următoare se duc la prim-pretorul din Teaca, insinuă³⁶ despre cele întâmplate, ba îi descoperă că composesorii, în mersul lor prin comună, au aflat mai multe găște în grădina lor din mijlocul comunei și, iritați de prada ce se face asupra avutului lor, le-au tăiat la câteva picioarele.

Atunci prim-pretorul Greavu, cam sărit cum era, telefonează sau telegrafiază la procuror în Cluj, de cele întâmplate și, în loc ca din telefon sau telegraf să iasă că au tăiat picioarele la patru găște, a ieșit că au tăiat picioarele la patru oameni³⁷.

Procurorul ordonează investigație și îl însărcinează pe prim-pretorul cu conducerea investigației. Prim-pretorul însărcinează pe un locotenent de

³⁵ Instruiți, aici cu sensul de instrucție militară.

³⁶ Relatează.

³⁷ Raportul din 25 iunie 1922 consemna că „Poporul din comuna Șieuf (Kissajo) județul Bistrița-Năsăud agitat de sub-primarul, ieri dimineață, înarmat cu furci de fier și coase au năvălit asupra comunei Posmuș, din plasa Teaca, unde maltratând poporul, pe 10 inși, luându-i de pe hotar, i-au dus cu ei în Șieuf, unde, în cel mai brutal mod i-au maltrat, astfel că unul trage de moarte. Rog binevoii a dispune de urgență ancheta și a lua măsurile necesare, deoarece se prevede a nouă revoltă. Am luat măsurile preventive cu jandarmeria din loc., și cercetarea decurge, dar în comuna Șieuf, județul Bistrița-Năsăud, este necesar a fi recercată dar și procuratura și prefectura din Bistrița pentru anchetă”; A.N.BN., fond *Prefectura județului Năsăud-prefect*, d. 208/1922, f. 2.

jandarmi și 15 inși și se prezintă în comuna Șieuș cu ordinul de a duce o mulțime de composesori la investigație în comuna Posmuș. Se prezintă locotenentul cu jandarmii, se esmit servitorii comunali pentru curențarea³⁸ și aducerea celor înscriși pe lista lor, dar fiind lucrul câmpului și oamenii împrăștiați la lucrul lor, cât ce-au înțeles despre ce e vorba, s-au aglomerat la casa comună, declarându-i locotenentului că ei, morți, dar vii, nu se duc cu jandarmeria, declarându-le și aceea că ei, o mulțime nu se vor duce acolo fără să poftească prim-pretorul la ei în comună și se vor supune în liniște investigației ce li se va face.

Locotenentul începe cu teroarea, amenințându-i că va aduna mai multă jandarmerie, va cere miliție și el, totuși, trebuie să satisfacă ordinului primit. Composesorii se revoltă și atunci observă locotenentul că nu e bine cu teroarea și trimite după președinte, în persoana preotului Ioan Mihăilaș. Prezentându-se președintele și văzând situația, îl capacitează pe locotenent ca să-și trimită jandarmii, că se vor prezenta cei chemați fără jandarmerie, luând în persoană răspunderea pentru prezentarea lor.

Locotenentul se lasă capacitat, trimite jandarmeria iar președintele le dă sfatul celor chemați că merge și dânsul cu ei, avizează pretura plășii Beșineu³⁹, Bistrița, ca să iasă la fața locului în Posmuș, deoarece era temere că atâția jandarmi, după ce-i vor căpăta în Posmuș, să nu-i terorizeze. Plecați la Posmuș, comisiunea investigatoare era acolo, s-a început investigația, fasiunile⁴⁰ au mers cam la o formă. În fine, pretorul deține pe sub-primarul de atunci George Pui, pe păzitorul de făină, ca divulgator, despre cele ce au hotărât posmușenii cu mersul la cosit și pe un al treilea, Ilie Groze, care în decursul investigației a intrat în sală ospătat și a înjurat, amenințând că dacă în ½ oră nu-s eliberați composesorii investigați, nici din domni, nici de cei din Posmuș, nu se alege nimic.

După investigație, pe cei deținuți i-au dus la pretura din Teaca, iar ceilalți au fost eliberați acasă. În urmarea deținerii, s-a telefonat Prefecturii județului Năsăud ca să avizeze și să telefoneze după cele relatate preturii Teaca, ca deținuții să nu fie terorizați. A treia zi i-au eliberat și s-au întors și ei acasă. În fine, pretorul dă sfatul posmușenilor investigați ca să se prezinte la medic, că sunt foarte bătuți și, în înțelegere pretorul cu medicul, le predă atestate peste 20 de zile de lucru de crimă, deși nu a fost, căci a doua zi după cele întâmplate s-au văzut pe câmp la ei lucrând și pe piața Tecii, în linie de mărturie, ducând saci cu bucăți.

S-a început procesul, apoi investigații peste investigații, atât la jandarmerie, cât și la Tribunal, în Cluj și Bistrița, s-a îndelungat procesul pe toate căile, dar, în fine, totuși, vreo 14 inși dintre composesori au fost dejudecați la 3 luni închisoare și 2.000 lei pedeapsă în bani; s-a apelat această sentință la Curtea de Apel, unde li s-a ridicat la 5 luni și 2.000 lei. S-a apelat la Casație prin Dr. Mihail Mihăilaș și, în fine, totuși au fost eliberați. Procesul a durat până în

³⁸ Căutarea, identificarea.

³⁹ Iad, azi Livezile.

⁴⁰ Declarațiile, mărturiile.

1929 și s-a cheltuit mult cu procesul, având composesorii a plăți și apărătorilor, și al posmușenilor, dar totuși composesorii nu au voit a ceda dreptul lor de a li se înstrăina averea aceea, fără drept și pe bază de hotărâri stângace, adusă din partea conducătorilor de atunci de la reforma agrară, care în orice formă voiau a scruta pe composesori, bine înțelegând români și apărau pe contele Teleki din Posmuș, de naționalitate ungar.

Am scrisul istoricul acestui dominiu și a unei averi cumpărate din mână ungurească, cu mult necaz, trudă și ostenele și jertfe adusă din partea conducătorilor de inimă de atunci și ulterior, dar nu pot să tac și să nu amintesc în această scrisoare despre unele persoane care, cu toată dragostea, și-au dat mintea și cuvântul, ba chiar și personalitatea, numai și numai ca să poată veni în ajutor composesorilor în susținerea acelei averi întregi, așa cum au cumpărat-o, ca și o avere românească, cumpărată cu multă greutate în era ungu-rească de către o comună curat românească.

Istoricul e pe scurt aici, posteritatea care va dori să afle mai mult va răsfoi documentele din arhiva dominiului de la Posmuș și va vedea și se va convinge ce greutăți, alergări, griji și drumuri erau în persoana conducătorului, a preotului Ioan Mihăilaș, numai și numai ca acea avere, de care nu multe comune românești dispun, să nu se altereze și înstrăineze.

Fără oarecare retribuție, decât singur, spesele reale de drum, a îndeplinit și a mântuit această avere românească a composesorilor, ajutat de cuvintele și sfatul, în timpurile cele mai grele, ale lui Dr. Gavril Tripon, fost avocat în Bistrița, Dr. Petre Poruțiu, avocat și profesor de universitate, Dr. Alexandru Pop, avocat, procuror și notar public în Cluj, care, totdeauna, recercați pentru sfat și îndrumare din partea președintelui Ioan Mihăilaș, cu bunăvoință și-au dat concursul, numai și numai să poată ajuta cauzei drepte.

Și, dacă pe alte cele, nu li s-a putut aduce nici un tribut, rog posteritatea ca să fie cu stimă și recunoștință, totdeauna, față de numele lor.

Șieuț, la 31 decembrie 1930.

L.S. Composesoratul din Șieuț. Dominiul Posmuș.

Ioan Mihăilaș, paroh protopop și președinte al composesoratalui.

Urmează „Foaia de recunoștință” composesorală a unuia, fiecăruia dintre composesori, în nr. de 191 (unasutănouăzecișiuu) de drepturi, prelu-crată cu ajutorul composesorilor Toader Suciu și Traian Bogâldea, fruntași și conducători ai acestei averi, pe care prin subscrierea lor proprie, îi rog ca să adeverească „Foaia de recunoștință” composesorală, condusă până în prezent și lăsată posterității, spre continuare”.

*

„Anexa nr. 1.

Compania de Jandarmi Bistrița, nr. 1.484 din 2 iulie 1922.

Prefectura județului Bistrița-Năsăud.

Urmare la raportul nr. 1.410 din 28/6/1922, am onoare a raporta următoarele:

Din informațiunile culese de subsemnatul în comuna Șieuț și Posmuș, aceasta din urmă aparținând județului Cojocna, am dedus:

La 26 iunie a.c. locuitorii din comuna Șieuț, județul Bistrița-Năsăud au bătut grav pe 10 locuitori din comuna Posmuș, pentru faptul că aceștia au cosit un teren al celor dintâi, fără de a avea dreptul.

Ducându-mă în comuna Posmuș, pretorul Ioan Tonariu mi-a dat următoarele relațiuni: Acum 40 de ani o moștenitoare a bătrânului conte Teleki a oferit spre vânzare locuitorilor din comuna Posmuș întreaga sa parte de moștenire din acea comună și pe care posmușenii nu au voit să o cumpere. Acest refuz la invitația făcută se datorește consiliului comunal din acel timp.

Locuitorii din Șieuț auzind despre acest lucru și, întrucât comuna Posmuș a refuzat să cumpere, s-au oferit ca cumpărători (sic!) și pe un preț mai avantajos pentru moștenitoare.

Astfel, șieuțienii sunt astăzi proprietarii a 800 jug. (aproximativ) chiar pe teritoriul comunei Posmuș. Ceva mai mult, au 11 jug. chiar lângă biserica satului (în mijlocul satului).

Mai acum vreo doi ani posmușienii au luat în arendă forțată 150 jug. din acest teren și urmau să fie puși în posesie.

În posesie, ni s-a spus, au fost puși de prim-pretorul din Teaca și, din eroare, nu acolo unde se acordase prin decisul Consilieratului Agricol din Cluj.

Șieuțienii au intervenit și s-a făcut o nouă punere în posesie, pe *Dealul Poienii Petrii*, atrăgându-i-se atenția să nu facă stricăciuni pădurii, introducând vite ce să se folosească de fâneață.

Primarul comunei Posmuș, anume Narva Ioan, îmi completează informațiile, astfel: posmușienii nu au început să se folosească de aceste terenuri, sub motiv ca să nu fie forțați a plăti stricăciunile pădurii, făcute de șieuțieni, fără de a face o comunicare oficială și ca o comisie la fața locului să constate cum se află pădurea la data punerii în posesie.

Primarul a căutat să-mi arate că dacă în ziua de 26 iunie a.c. a îndemnat populația să se ducă să-și folosească terenul, prin cosirea fânului, spune că așa a avut instrucțiuni de la Cluj, trimise prin un delegat, fără însă a-mi arăta un act oficial de ultimele dispozițiuni luate. Pentru noua începere de folosire a terenului nu a încunostințat oficial pe comuna Șieuț, și de aici a început bătaia.

Din informațiunile arătate reiese că comuna Posmuș a refuzat la arenda forțată, nefolosind terenul.

Toată vina este a primarului din Posmuș, neprocedând legal, distrugându-se și îngrădirile șieuțienilor.

Cercetările se fac de șeful postului Monor pentru bătaie.

Am căutat și am convins pe primar, și pe cei de față, a fi cu liniște, deoarece chestiunea lor va fi rezolvată și comunicată la timp.

Suntem de părere a se lua urgent măsuri în această chestiune, ca să se prevadă incidente, cu toate că locuitorii din Posmuș recunosc vina primarului lor.

Rugându-Vă să binevoiți a dispoza.

Comandantul Companiei de Jandarmi „Bistrița”,
s.s. indescifrabil⁴¹.

*

„Anexa nr. 2.

Compania de Jandarmi Bistrița, 9 iulie 1922.

Prefectura județului Bistrița-Năsăud.

Am onoare a raporta că în ziua de 6 iulie a.c. s-au făcut cercetările de către primul pretor al plășii Teaca, din ordinul procurorului general din Cluj, relativ la incidentul dintre comuna Șieuiș și Posmuș.

Rezultatul a fost:

Locuitorii din comuna Posmuș au avut luate 115 jug. de pământ din posesorul comunei Șieuiș, aflate pe teritoriul comunei Posmuș, cu arendă forțată.

În ziua de 26 iunie a.c. posmușenii, venind a-și folosi terenul, au fost împiedicați de posesori, luându-se la bătaie, șieuișenii reușind a prinde pe 10 cei dintâi, pe care, ducându-i în comuna Șieuiș, i-au maltratată și bătut grav.

Posmușenii și-au susținut dreptul lor și au făcut dovada că, posesorul din Șieuiș știa de dreptul pe care-l au.

Spiritele au fost în comuna Șieuiș în acest timp așa de ațâțate, încât a fost nevoie să ținem două, zile 4 jandarmi în acea comună.

Subsemnatul, însoțit de primul pretor al plasei Beșineu, am luat parte la cercetările ce s-au făcut și care ar fi fost zădărnice, dacă prezența noastră nu ar fi fost, din cauza repulsiunii pe care au arătat-o șieuișenii, și care aveau ideea a face demonstrația prin care credeau și că susține dreptul lor.

Am intervenit printre locuitori și i-am sfătuit să fie cu răbdare, până la clarificarea situației, și că, cercetările pentru crima ce au comis-o, trebuie să aibă loc.

În ziua de 6 iulie a.c. au reușit ca să se împrăștie cu vorba bună mulțimea ce se adunase ca semn de demonstrație, că sunt „batjocoriți” în dreptul lor și că, posmușenii nu au nici un drept legal, fapt ce s-a dovedit contrar, cu ocazia cercetărilor.

Jandarmii concentrați acolo, i-au ridicat în ziua de 8 iulie a.c. în urma raportului șefului de secție „Bistrița”; că a fost liniște și că spiritele sunt liniștite.

⁴¹ A.N.BN, fond Prefectura județului Năsăud-prefect, d. 208/1922, f. 1.

În comuna Poșmuș, de asemenea, s-au ținut jandarmii acolo, în urma înțelegerii ce am avut cu primul pretor al plășii Beșineu și Teaca.

Ca rezultat al cercetărilor, au fost 4 deținuți și trimiți la Cluj.

Alte cercetări nu s-au făcut.

Rugându-Vă să bine voiți a dispoza,

Comandantul Jandarmi „Bistrița”,
ss, indescifrabil⁴²”.

*

„Anexa nr. 3.

Comitetul Agrar

Sedința de la 8 aprilie 1927

Hotărârea nr. 426 S. Tr.

Comitetul Agrar, luând în dezbatere cererea de revizuire făcută de Composesoratul din Șieutș contra hotărârii Comisiunii Județene Cojocna nr. 6-3/924 din 20 iunie 1924, prin care s-a declarat de expropriat o întindere de 2 jug. din proprietatea numitei pentru construirea unei școli în comuna Poșmuș.

Având în vedere cererea de revizuire prin care se cere reducerea întinderii expropriate la un jugher, ca fiind suficientă pentru edificarea unei școli.

Considerând că prin hotărârea atacată Comisiunea Județeană constată că în comuna Poșmuș nu este școală de stat și că cel mai potrivit loc pentru clădirea unei școli este proprietatea recurentei, care are o întindere de 10 jug., situată în mijlocul comunei și făcând aplicația art. 40 și 20 din lege, declară expropriată o suprafață de 2 jug.

Având în vedere că, potrivit art. 4 din lege, pentru construcție de școală se poate expropria până la cel mult 2 jug. din orice teren.

Că, astfel, fiind odată ce Comisiunea Județeană a constatat nevoia de școală în comuna Poșmuș, cu drept cuvânt a expropriat terenul din discuțiune, a cărei întindere, în aprecierea sa, a putut-o stabili în 2 jug. așa că cererea de revizuire e neîntemeiată.

Pentru aceste motive, Comitetul Agrar hotărăște:

Respinge ca neîntemeiată cererea de revizuire făcută de composesoratul din Șieutș-Bistrița, cu petiția înregistrată la nr. 20.297 din 7 iulie 1924, în contra hotărârii Comisiunii Județene Cojocna, cu nr. 6-24/3b din 20 iunie 1924, pe care o susține în total⁴³”.

*

⁴² *Ibidem*, f. 5.

⁴³ *Idem*, fond *Consieleratul Agricol al județului Năsăud*, d. 1.032, f. 8.

„Anexa nr. 4.

Date istorice tradiționale referitoare la comunitatea Șieuț

Cum că, în vechime, să fi avut alt nume comuna aceasta nu se știe. Unde astăzi este situată comuna Șieuț a fost comunitate cu locuitori sași, afară de puțini români, care erau aplicați ca păstori la vitele lor.

Pe la anul 1716 erau în această comunitate tot sași. Dovedește o clădire săsească ai cărei pereți erau din 3 lemne de stejar și pe o casă, ca grinzii, erau inscripții săsești nedescifrabile, afară de anul 1716 și care a existat până în anul 1916, când de către erezii proprietarilor de atunci a fost dărâmată.

Se zice că depărtarea sașilor din această comună, pe care ei o numeau Klein Schogen, a fost urmarea faptului care ei l-au comis față de fiul păstorului cu numele Ilieși, pe care, prinzându-l în furt de struguri, l-au aruncat în un par, sau, poate, urmărindu-l și fugind, a sărit el într-un par.

Tatăl lui, indignat asupra sașilor, împreună cu alții, ca să se răzbune asupra sașilor, în mai multe rânduri au trecut peste munți și au dus vitele sașilor din pășune în Moldova.

Apoi, în mai multe rânduri, au aprins comuna săsească de toate părțile, până în urmă, îngroziți, au părăsit comuna și s-au strămutat mai spre sud, în comuna de astăzi Uila, Vajolea, Uilak⁴⁴.

Fundamentele bisericii lor există și astăzi. Turnul bisericii a stat până în anul 1833, când, demolându-l, materialul l-au folosit la edificarea bisericii românești greco-catolice.

După depărtarea sașilor, locul lor a fost colonizat de către domnii de atunci cu români, care au fost iobași până la militarizare, când o parte din ei s-au militarizat, deodată cu cei din alea Bârgăului, 1783, iar o parte au trecut în Moldova.

După militarizare a fost lipsă de o nouă colonizare, care s-a și făcut din partea Regimentului II din Năsăud, aducându-se coloniști noi, ca cueșdeni, din comuna de pe Mureș, Cueșdi. Deodată, din comuna de pe Mureș, Deda; șoimușeni, din comuna Șoimuș; năsăudeni, din comuna Năsăud; someșeni, din alte comune de pe Someș; dumbrăveni, din comuna de pe Mureș, Dumbrava; archiudeni, din comuna de pe câmpie Archiud; Matei, din comuna de pe câmpie Matei.

Vechile familii sunt Pantea, Gotea, Bogâldea.

Cel mai vechi preot a fost preotul Dănilă. Matricule există numai din anul 1799. Hotarul comunei e de 2.699 jug.

Aceste date au fost date spre publicare și în Schematism-ul diecezan din 1900.

Alte date în scris nu se află. Se poate că în regimul unguresc, în arhiva din Cluj s-ar fi aflat, căci de acolo, au tras fostul secretar al fondurilor Șimon, față de comunitatea Ragla.

⁴⁴ Vezi confirmarea legendei, ca și descrierea proprietăților, a averii bisericii și numelui preoților, școlii și averii comunale, și la Nestor Șimon, *Schițe monografice ale localităților din fostul Regiment II român de graniță de la Năsăud*, editori, Adrian Onofreiu, Mircea Prahase, Claudia Septimia Sabău, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2014, pp. 273-277.

Cum că mai există acea arhivă și că cine o stăpânește și că s-ar mai putea afla ceva date nu știu, dacă aș ști, aș lăsa bucuros ca să caute, având copii la universitate acolo.

Șieut, la 19 ianuarie 1921.

Ioan Mihăilaș, preot⁴⁵.

DE L'HISTOIRE DE LA PROPRIÉTÉ FONCIÈRE DES BIENS ASSOCIATIFS. LE «COMPOSESORAT»⁴⁶ POSMUȘ (1875-1930)

Résumé

L'étude présente la création et l'évolution graduelle de la propriété foncière des biens associatifs, le *composesorat* de Posmus (1875-1930). Les documents historiques du prêtre Ioan Mihăilaș conservés dans le registre du *composesorat* de Posmus, représentent le fondement théorique.

Pour compléter les informations du document, on a ajouté quatre annexes, des documents créés par les autorités de l'époque et qui complètent la présentation.

Par la réintégration du *composesorat* après 1989, on valide sa forme primaire de l'année 1875 et, en même temps, sa durée dans les pensées et dans l'attitude de gardes-frontières de l'ancien régiment de Năsăud, en utilisant le syntagme «à longue durée».

⁴⁵ Idem, colecția *Virgil Șotropa*, d. 96/2, ff. 1-2.

⁴⁶ Le *composesorat* représente une organisation socio-politique, spécifique pour la région de la Transylvanie, qui gère, en commun, les lots du pâturage, le bois de construction afin de couvrir les dépenses de la construction et de l'entretien des routes, des forêts, des églises et d'autres bâtiments publics.

UN EPISOD INEDIT DIN ANUL 1891 DIN ISTORIA PAROHIEI SALVA

Maxim (Iuliu-Marius) MORARIU

Despre istoria parohiei Salva s-a scris răzleț și insuficient. Scurtul material al profesorului Dionisie Piciu¹, micul articol al părintelui greco-catolic de la acea vreme al localității, Login Ceuca² și medalionul dedicat de către subsemnatul părintelui Iuliu Morariu³, rezumă aproape toată istoriografia acestei teme. Cu toate acestea, s-ar mai putea scrie multe, Arhivele Naționale de la Bistrița sau Cluj așteptând încă valorificarea unor momente importante din istoria acestei instituții. Un astfel de episod este și cel asupra căruia dorim să ne oprim în rândurile următoare. Pentru a-l ilustra mai bine, am socotit potrivită înzestrarea lui și cu o anexă ce să conțină principalele documente ale problemei.

Înainte însă de a-l prezenta în amănunt, se cuvine să menționăm faptul că, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, localitatea a fost păstorită de doi preoți înrudiți direct cu marele poet George Coșbuc. Cel dintâi a fost chiar tatăl lui, care a slujit aici 6 ani, între anii 1866–1871. El a fost urmat de ginerele său, preotul Ioan Catone (1871–1890), a cărui prezență o amintește pe scurt profesorul Dionisie Piciu:

„Preotul Catone este localnic și servește 19 ani până în ianuarie 1890. El se îmbolnăvește de nervi în timpul slujbei religioase; bolnav este dus la tratament la Sibiu, unde decedează și este înmormântat tot acolo”⁴.

În urma decesului acestuia, parohia va rămâne vacantă, fiind suplinită, din ianuarie și până în decembrie 1890, de către Ioan Macaveiu, iar apoi din

¹ Dionisie Piciu „Biserica și slujitorii ei”, în Ana Filip, Ioan Morariu, coord., *Salva – repere monografice*, Editura „George Coșbuc”, Bistrița, 2005, pp. 213–223.

² Login Ceuca, „Scurtă istorie a parohiei greco-catolice din Salva”, în Ana Filip, Ioan Morariu, coord., *Salva – repere monografice*, Editura „George Coșbuc”, Bistrița, 2005, pp. 224–231.

³ Iuliu-Marius Morariu, „Preotul astrist Iuliu Morariu din Salva”, în Virgil Șerbu Cisteianu, coord., *Reporter prin Țara Năsăudului*, Editura Gens Latina, Alba-Iulia, 2012, pp. 66–72. Acestora se pot adăuga, de asemenea, cele scrise de către doamna profesoară Ana Filip și subsemnatul cu privire la istoria mănăstirii, componentă și ea, într-un fel, a parohiei. Cf. Ana Filip, Iuliu-Marius Morariu, *Istoria Mănăstirii „Izvorul Tămăduirii” Salva*, Editura „Astra”, Blaj, 2013.

⁴ Dionisie Piciu, *op. cit.*, p. 221.

ianuarie 1891 și până în luna noiembrie a aceluiași an de către Demian Popa⁵. Acestuia îi va urma Basiliu Dumbravă, fost paroh în Bichigiu⁶ (1891–1907), în timpul căruia se vor efectua și diferite lucrări edilitare, cea mai importantă fiind edificarea bisericii de zid din localitate.

Perioada păstoririi lui Demian Popa nu va fi însă una foarte liniștită. În timp ce vicariatul își dorea cel mai probabil numirea lui Anton Coșbuc⁷, o parte a locuitorilor localității făcea presiuni asupra autorităților eclesiale de la Năsăud, cerând numirea lui Gavrilă Petri. Însuși administratorul parohial mărturisește acest lucru într-o scrisoare adresată preotului Vasile Groze de la Maieru, administratorul vicariatului:

„Cu parochia Salva în timpul prezentu, precum și mai înainte de când o administrescu eu aceasta pacochia, a domnit cea mai mare liniște și domnește și acuma; se află însă aici (o) partida, respectiv neamurile preotului Gavrilă Petri”⁸.

Conform micii biografii pe care șematismul din anul 1900 i-o oferă, cel din urmă era născut la Salva în anul 1856, absolvise Gimnaziul la Năsăud, Institutul Teologic de la Gherla, fusesse hirotonit în anul 1885, iar din anul 1886 devenise paroh în Măluț. Ulterior, începând cu anul 1892, va deveni preot în Nimigea Românească⁹.

În momentul în care sălăuanii au cerut vicariatului numirea lui, s-a iscat, se pare, și o oarecare zădărniciere între credincioși, fapt ce a determinat autoritățile eclesiastice să îi interzică să mai meargă în satul său natal, interdicția persistând din luna mai a anului 1890 până în luna martie a celui următor¹⁰. Imposibilitatea de a-și vizita satul natal l-a deranjat pe acesta, nu atât de mult din pricina dorului de casă, cât mai ales pentru că deținea, în colaborare cu alți doi sălăuani¹¹, o moară în localitate și nu își putea monitoriza corespunzător afacerile. Provocați de el, dar probabil și din proprie inițiativă, sălăuanii vor înainta o serie de sesizări și rugăminți atât vicariatului Rodnei, cât și episcopului Ioan Alexi de la Gherla, amenințând că, în cazul în care cererile lor nu vor beneficia de un aviz favorabil, vor trece cu toții la ortodocși¹². Faptul că semnatarii erau în număr de 137 și se recomandau ca fiind capi de familie și

⁵ *Ibidem*, p. 221.

⁶ Vasile Tutula, *Comuna Telciu (1245–2004) – județul Bistrița-Năsăud. Repere monografice. Un sat de pe Valea Sălăuței – Muza lui George Coșbuc*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2004, p. 111.

⁷ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud (în continuare ANDJBN), Fond Vicariatul Rodnei, dosar 649/1891, f. 26.

⁸ *Ibidem*, f. 41.

⁹ ***, *Schematismus cleri diocesis Syamosujvariensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato MDCCCC*, Typis Tipographiae Diocesanae, Syamosyujvarini, 1900, p. 326.

¹⁰ ANDJBN, Fond Vicariatul Rodnei, dosar 649/1891, f. 90.

¹¹ *Ibidem*, f. 85–88.

¹² *Ibidem*, f. 43–46.

reprezentanți a peste 1.000 dintre sălăuani¹³, l-a făcut pe ierarhul de la Gherla să se impacienteze.

Pe de altă parte, administratorul temporar al parohiei va trimite și el cu regularitate scrisori vicarului și chiriarhului¹⁴, fapt ce va contribui la încingerea spiritelor. În cele din urmă, episcopia va declanșa o anchetă, spiritele se vor calma, părintele Cosma va deveni paroh la Bichigiu, iar în locul lui va fi adus preotul Basiliu Dumbravă, antecesorul său de acolo. Episodul va rămâne însă unul interesant pentru istoria confesională a localității, el reliefând atât dragostea pe care o aveau unii dintre sălăuani pentru fii locului, cât și anumite aspecte privitoare la orientarea confesională.

Redăm mai jos câteva documente ce relevă evoluția acestui dinamic episod, pentru ca cititorul să pătrundă direct și nemijlocit în istoria Salvei acelor vremuri. Din dorința de a păstra izul acelor vremuri, am păstrat grafia de atunci, intervenind doar arareori cu câte o vocală, marcată de două paranteze, acolo unde aceasta lipsea, sau propunând, în subsidiar, un sens mai actual al unor termeni ieșiți din uz.

Anexă

„Multu Onorate întru Christosu Frate!

Rogarea acelu 137 poporeni din Salva de dtto 10 Martie a. c în care ceru se li se denumiască pe preotu Gavrilă Petri din Măluti, amenintundu altcum cu defecționarea cu f. alaturatu in neo (?) cu ordinatiunea Consistoriala de dto 3 Martie a. c. No. 1750 strapunandu-se¹⁵ Fratiei Tale Ti se concrede ca fara intarziere a iesi la facia locului si se constatezi starea lucrului cu privire la dorintia poporului de a ave(a) preotulu stabilu si respective incatu ar dori pe Gavriila Petri ce a datu in sa acelu credinciosi pentru a lu cere pe Petri si ca acesta facuta ceva pasi si cari in privinta aceasta capacitandu totodata pre acei poporeni, se fie in pace si liniste si se astepte si se se odichneasca in dispusetiunile acestui Consistoriu tientitorie numai la binele loru spiritualu, relationandu apoi aici despre starea lucrului cu opiniune meritoria.

Din Siedintia Consistoriala tinuta in Gherla la 14 Martie 1891

Ioanu Episcopu”.

(ANSJBN, *Fond Vicariatul Rodnei*, dosar 649/1891, f. 42 r.)

*

¹³ *Ibidem*, f. 42.

¹⁴ *Ibidem*, f. 84.

¹⁵ Probabil „arătându-ți-se” sau „încredințându-ți-se”.

„Ilustre Domne Episcopse Prea Gratio(a)se Părinte

În urma rogărei noastre, a majorității poporului care am sușternutu mai întâi a trecutu anulu după Bobote(a)ză și anulu trecutu prin Bvis (?) fostu Vicariu Moasil din Năszeudu, în care ne-am rogatu Se Ve îndurați a conferi Parohia Salva dlui. Gavrilă Petri, preotu in Măluțiu – Totu aceia capi de familie atâte(a) adunări am făcutu în acestu intervalu și am emisu comisiuni și scri-sori despre dorinția no(a)stră, dară fără nice un rezultatu favorabilu facia de dorinția no(a)stră. Noiu umiliții totu aceia dorinția o avem, nu am schimbat-o, nice nu o vom schimba până la ultima no(a)stră suflare, ba încă a mai crescutu dorintia noastră, încātu abia așteptămu resolvirea cauzei noastre drepte.

Noi umiliții, care numărămu aprobe la 200 capii de familia – și noi care avem sub conducerea noastră preste una mie de suflete, nu ne putemu lăsa ca, avântu noi un fiu iubit u din sânulu nostru, care scie referințele locurilor, afacerilor, de interesu fericitoriu, a comunei bisericesci, se lu depărtămu dela sânutu nostru și se ne alipimu de unu streinu care nu ne scie dorerile sufletesci și trupesci, a parohiei no(a)stre.

Pentru aceia aici nu am amentitu aceea, că din ce motivu dorim aceasta, pentru că am amentit-o în celea 4 suplici ale noastre care se află la Sfântulu Consistoriu, ce le-am transmisu și restămpu de preste unu anu.

Astfeliu amu constatat u definitiv u, ca decă nice după atâte suplici, comisiuni, telegrame, totu nu ni se face destutu dorinții atătoru suflete, se ne mai încercămu și de asta dată, spre care scopu semitemu ace(a)sta comisiune, în care ne rogamu ca Se Vă Îndurați acum a ne da o rezoluțiune că potemu căpăta pe Dlu Petri sau la care se o aducă comisiunea acest a; fie rezoluțiunea pro pri contra dorinței noastre, nu va fi supărare, căci vomu ști apoi, pre ce cale să purcedemu. Vom ruga pe Il. Sa. Dlu Episcopu Miron, care ne-a promis u că la casu contrariu ne va primi în senuu seu și nu puternicimu fie aceasta comisiune ca se nii se întâmple ase Departe din Reisidiția (jurisdicți a) Ilustrației Sale până nu va căpăta Resoluțiunea. Nu trebuie adusu la atăta neconsiderare dorinția atătoru suflete, și nu ar fi de doritu că se ni se întâmple și nouă ca Feldrului.

Serutându-vă Sfânta Dreaptă remânemu
in Salva la 10 Marte 1891

Subscriși din suplica prima în care am cerutu prima data pe Dl Petri dintre care șiedinția de astăzi neamu prezentatu următorii:

Petri Ioseph,
Conon Gavrilă
Popu Vasalie
Baj George
Sas Toma
Sas Gavrilă
Ostace Sanson

Onul Ioan
Onul Gavrilă
Filip Ioan
Filip Nicolai
Ostace Foca
Ostace Dumitru
Pop Ioan Vizur

Pop Dumitru	Nascuu Tofeni
Ostace Gavrilă	Mihai Ioanu
Lari Conon	Ursu Bartolomei
Dumitru Sas	Ursu Dumitru
Nicolae Pinca	Ursu Simion
Ignat Pinca	Ursu Niculae
Ion Pinca a lui Niculaie	Ursu Nicolae I. Toader
Todor Fetinca	Vaszele Pavelea
Teodor Ștefănuț	Vasele Butai
Luca Ștefănuț	Gavrilă Butaciu
Maței Nimigean	Menenteni Tănase
Marcu Vasile	Ursu Ilie
Nicolai Pavelea	Nasculu Calistru
Ion Ștefănuți	Toma Petri
Franti Ștefănuți	Vasele Petri
Todor Ștefănuți	Pop Tanacsze
Conon Cleja	Butaciu Ciforu
Nicolai Gavrilă	Butaciu Ilie
Luca Nașcu	Butaciu Ioan
Ion Cleja	Popu Ilie
Vasie Vasile	Zuzuruga Ivan
George Cleja	Zuzuruga George
Ion Popu	Nașculu George
Iacob Gavrilă	Nașculu Leon
Ion Pinca	Nașculu Foca
Nicolae Rebrean	Belteagu Ivan
Vasile Petri	Oniția George
Anton Pinca	Dedean Peter
Ion Ilieș	Ignatu Wazele
Grigore Ștefănuțiu	Verticu Alecsandru
Ion Sas	prin Pavelia
Tănase Ceșa	Josefu Petri,
Vasile a Gani	Ioanu Petri
Dumitru Urs	Ignatu Petri
Pavelea Vasele	Grigore Petri
Cleja Nicolae	Vasele Gevi
Clesia Gaboru	Ionu Ageavi
Puia Nistoru	Vasele Ageri
Puica Ioannu	Ioan Nașcu a Rafili
Nimigean Istrate	Ionu Ceua
Titieni Dumitru	George Cleja Mărtian
Titieni Ioanu	Ilie Kleja
Nimigeanu Iacob	Ionu Moldovanu
Ani Peter	Ilie Puika
Ani Gaboru	Simionu Puila

Todoru Kotuzu	Kononu Davidu
Ionu Kotuzu	Kosma Davidu
Romanu Ștefănuzu	Ionu Sîrbu
Ignatu Zegreanu	Petre Boita
Paramon Deadea	Vasele Boita
Ion Deadea	Filipu Furcea
Todor Ostace	(?) Vasele
Iacobu Miltigere (?)	Clement Petri
Antoniou Michai	Ionu Belteagu
Ionu Zegreanu	Simeonu Puica
Vasile Zegreanu	Todoru Belteagu
Vasele Zegreanu (a)l Ignat	Vasele Belteagu
Ionu Vasile	Petre Hismanu
Ftolde Ceuca	prin Iosifu Petri
Todoru Pavelea	Gavrilă Ianulu
Vasele Simionese	Ion Oniția".

(ANSJBN, Fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 649/1891, f. 43-46).

*

„Multu Onorate în Christosu Frate!

La scripta Frăției Tale de dttto 6 Februaru despre acea cumcă parochia Salva o administre(a)ză preotulu Demianu Popu rescientu esti recercatu a relaționa aici, că este aici numitulu asiediatu¹⁶ in Salva cu locuintia seu de unde administreza.

Din Siedintia Consistoriala tienuta in Gherla la 10 Februaru 1891.

Ioannu Episcopu
Multu Onoratului Vasiliu Groze parochu in Maieru".

(ANSJBN, Fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 649/1891, f. 71 r.).

*

„Multu Onorate în Christosu Frate!

Telegrama subscrisă de „Salvenii” în carea ceru a li se dispune de preotu Gavrilă Petri amenintiandu altcum cu defectionare la scihisma aci alaturata strapunantu-o Fratiei Tale, ti se concrede: ca informandu-te exactu despre imprejurarile din acea parochia, ca si ce a datu ansa la aceasta telegrama, se relationezi aici cu opimire meritoria.

¹⁶ A se citi „așezat” sau „stabilit”.

Gherla, 11 3 Martiu 1891

Ioannu Episcopu
Multu Onoratului Vasiliu Groze, preot parochu in Maieru”.

(ANSJBN, Fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 649/1891, f. 82).

*

„Multu Onorate Domnule Administratoru Vicariale!

Ase(a)ră, după ce ați plecatu de aici, neamurile preotului Petri au totu subscrisu o(a)meni câte doi și trei din o casă în conspectulu, care aveal sel înainteze Iluștrii sale, ba din școla comună au făcut astă noapte crășmă și au beut acolo 4 felii de vinarsu, și apoi după ce s-au imbetatu, au subscrisu pe cine nu l-au mai pututu prinde.

Aici alăturatu am ono(a)re a suscrie copia dechiarăiui preotului Petri cu care stola a deciaratu dânsul, ca voiesce ale servi în Salva și care e inceputul tuturor reuțăiilor de aici...

De la oficiul parochial
Salva in 23/III – 891

Damian Popu
preot adm”.

(ANSJBN, Fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 649/1891, f. 84).

*

„Reverendissime Domnule Vicariu in Majeru,

În urma îngăduinței ce a-Ți binevoie a ne-o da umilitu subscrisu avem ono(a)re a ascerne conspectulu preste aceia capi de familia din comuna Salva, care dorescu pentru eternu de a avea preotu pre O. D. Gavriile Petri și care la casu de lipă voiescu in personă a calatori cu toții deodată la Iluștritatea Sa Dlui Episcopu in Gherla la casului cându nice după acesta nu ne s-ar împlini dorința.

În urma sfatului ce ne l-a datul Iluștritatea sa Dlui Episcopu – nu dorim noi a ne părăsi credința cea adeverată, ci numai cu părere de reu din adâncului inimei vomu fi necesitați a face aceasta la acelu casu, când nice după acestea nu ne s-ar u putea împlini dorința no(a)stră, a majorității poporului, pentru că dincei ce nu sunt de părere no(a)stră, suntu forte mulți care nice dorescu pre-unulu, nice pre altulu, ci se îndestulescu ori cu cine li s-ar u da ca preot. Er ca contrari dlui. Petri cu ziua de astăzi fo(a)rte puțini se află, carii pe zi ce merge

se totu împușinează. Acești contrari de aceea nu dorescu pre Dlu Petri pentru că sunt composesori neîmpărțiți la o mo(a)ră de farină cu 2 petri, și cugetă că de arfu potea depărta pre Dlu Petri se nu vină în Salva, atunci ei cu incetulu ar putea cuprinde moara dela părinții Dlu Petri.

Îndura-Ți-Ve, reverendissime Domnule Vicariu a ne sprijini și a ne da mână de ajutoriu la fiasca no(a)stră rugare și a descrie și Ilustrității Sale în colorile cele mai adeverate starea lucrului și causa cu mo(a)ra de unde se tragu acei puținii contrari ce nu ar dori pre Dlu Petri.

În fine, Înturați-Ve a descrie Ilustrității Sale și ace(a)stă umilită dorință a no(a)stră cum că Se Se Îndure Prea Grațio(a)se a no lu da nouă la care lui dorimu pre Dlu Petri înainte de ase începe aratulu clejei parochiale, pentru ca să nu se întâmple neplăceri, fiindcă timpul lucrării pământului sosește.

Rămânem liniștiți și umiliții subscrișii din conspectulu sub-alăturatu până la căpătarea răspunsului din partea Ilustrității Sale.

Salva în 26 Martie 1891

Cei mai umiliți fii”.

(ANSJBN, Fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 649/1891, f. 85 r-v.).

*

„Multu Onorate în Christosu Frate!

Rogarea preotului din Salva Gavrilu Petri d. d. 31 Martie a. c. în care cere a se elibera de sub interdiculu Veneratului Consistoriu d. d. 31 Maiu 1890 No. 3506 prin care a fost opritu de a merge pre la Salva, ca avendu de a-și vede de economia ce dice că o ar avea acolo trebuie să meargă sub alăturatu spre informațiune și opiniune, se transmite frăției Tale.

Din siedintia Consistoriala tinuta în Gherla la 4 Aprilie 1891

Ioanu Episcop
Multu Onoratului Vasiliu Groze, Parochul Maierului”.

(ANSJBN, Fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 649/1891, f. 90).

A 1891 EPISODE FROM THE HISTORY OF SALVA PARISH

Abstract

In this study, the author presents an important moment from the history of the Salva Greek-Catholic parish, Bistrița-Năsăud County: the election of the new priest in 1891. This moment generated a correspondence between the villagers, the Vicariate of Rodna and the bishop of Gherla. One hundred thirty-seven villagers wrote a request to the bishop in order to propose Gavrilă Petri, which was born in Salva. They also promised to the bishop Ioan Alexi that, if their request is not solved, all of them will become part of the Orthodox Church. Finally, after negotiations, the villagers accepted in their parish the priest Basiliu Dumbravă, named by the ecclesiastic authorities from Gherla.

The author begins with a short presentation of the problem and then he presents the most important documents from the history of the Salva parish.

FRUNTAȘUL ROMÂN MAXIM HALIȚĂ DIN SÂNGEORGIUL-ROMÂN

Alexandru DĂRĂBAN

În rândurile care urmează ne-am propus să oferim cititorilor câteva date biografice despre un personaj merituos, dar mai puțin cunoscut din Țara Năsăudului. Este vorba de Maxim Haliță din Sângeorgiul-Român, nimeni-altul decât tatăl renumitului profesor și om politic Solomon Haliță. Demersul nostru a pornit de la un manuscris autobiografic păstrat în fondul Bibliotecii Liceului „Solomon Haliță” din Sângeorz-Băi, în care este consemnat de către Maxim Haliță că în anul 1877 era „curator primar bisericesc și magistrul poștal”¹. Tot acolo, este menționat că acesta s-a „născut la 24 mai 1826 (calendar nou) din părinți legitimi căsătoriți, Luca Haliță, urmaș de grănicer și muierea Varvara, – precum arată matricola în anul 1826 la pagina 25”².

În continuare, aflăm din aceeași sursă că s-a căsătorit în anul 1852 cu Ileana lui Gherasim și Sofia Ciocan (numele adoptiv Isipoaie). A avut o fiică cu numele Elisabeta, născută în anul 1853, apoi trei fii, cu numele: Auxențiu – născut în anul 1856 (decedat la vârsta de 9 ani, înmormântat în cimitirul bisericii), Solomon – născut la 17 aprilie 1859 și Alexandru – născut la 24 ianuarie 1862³.

Solomon a studiat liceul (gimnaziul) superior de la Năsăud, apoi „Înaltul Pedagogic”, cât și Universitatea de la Viena, a fost în „funcțiunea statului a Regatului României, ca profesor la Bârlad, concomitent cu funcția de revizor școlar”⁴.

Fiul Alexandru se afla „ascultat de filozofie” la Universitatea din Cluj. Înainte studiase liceul de la Năsăud, apoi teologia la seminarul de la Gherla⁵.

Fiica Saveta (Elisabeta) a studiat la Școala de fetețe la Năsăud, apoi la Bistrița⁶.

¹ Maxim Haliță, *Autobiografie în manuscris*, Biblioteca Liceului „Solomon Haliță” Sângeorz-Băi, Fond documente.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem.*

„Eu am studiat numai școală sătească și cea trivială”⁷, mărturisește Maxim Haliță. În continuare, a făcut școala normală de 4 clase la Năsăud, apoi Preparandia, tot la Năsăud, nefiind alte instituții în confiniul militar de graniță⁸.

În anul 1843 a fost azântat (recrutat n.n.), pe rugarea tatălui său, în locul fratelui Ioan, ca recruta grănicer, purtând armele. În toamna aceluiași an, la 1 noiembrie 1843, a ieșit de sub arme, primind serviciul de „învățător național” în comuna natală, fiind în acest post până la izbucnirea revoluției de la 1848, când a fost chemat la armată, ajungând la gradul de sergent. Cu „Regimentul de graniță nr. II, 17 Grăniceri” a fost dislocat pe frontul din Galiția, în brigada comandată de generalul Krautner și adj. Rudolf Berka, staționând în localitățile Prezemysel și Jaroslav.

Odată cu desființarea regimentului în anul 1851 este lăsat la vatră, venind acasă și, la rugarea poporului, în frunte cu parohul local Iacob Pop, a primit serviciul de „notar comunal și conducător de cadastru”⁹.

În anul 1869, la data de 7 iunie, participă alături de alți consăteni la o conferință greco-catolică din Vicariatul Rodnei, în urma circularului vicarial privind congresul romano-catolic din Budapesta, a regularizării administrării bunurilor bisericești, a cauzei scolastice, sub președinția vicarului foraneu Grigore Moșil¹⁰.

În anul 1872 a primit serviciul de cancelist la pretura dislocată în Sângeorgiu de pretorele Dănilă Lica (născut aici), care era avocat provincial în Bistrița¹¹. În anul 1873 a primit serviciul de pretor, adică judele preturei în Sângeorgiu¹², pentru un interval de aproximativ doi ani, aflându-se implicat nemijlocit în diverse activități sociale, politice și bisericești locale.

Este perioada în care în localitate s-a pus problema construirii unei noi biserici, a cărei necesități se anunța încă de pe timpul vicarului Marian, care, adesea, prin cuvântări însuflătoare, zicea poporului sângeorzan: „clădiți-vă biserica, pentru că nu mi-e milă de voi, ci de copiii voștri care vor cădea victimă zidurilor acestora”¹³. Îndată după lansarea acestui proiect, s-au născut două păreri cu privire la locul pe care ar trebui să se edifice noua biserică.

O primă părere, sprijinită de cea mai mare parte a poporului, a fost ca să se edifice în locul bisericii celei vechi. A doua părere, sprijinită de întreaga „intelligență”, lor alăturându-se și Maxim Haliță, a fost ca noua biserică să se ridice lângă piață.

Între timp, Maxim Haliță și-a schimbat opțiunea pentru care pledase inițial, punându-se în fruntea poporului, susținând că locul cel mai bun pentru noua biserică este amplasamentul vechi. Văzând această schimbare de atitudine, intelectualitatea a înaintat un protest către președintele districtului în

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, Anul XXXII, 1869, nr. 51, p. f. n.

¹¹ Maxim Haliță, *op. cit.*

¹² *Ibidem.*

¹³ „Federațiunea”, Pesta, Anul VI, 1873, nr. 53-378, p. 205.

care se cerea trimiterea unei comisii „politico-tehnice”. Această comisie s-a înfățișat la fața locului la 27 iunie 1873, recomandând construirea bisericii conform cu părerea intelectualilor, argumentându-se că spesele vor fi mai mari cu 10.000 florini dacă se va construi pe locul vechi. Atunci a intervenit Maxim Haliță care, întorcându-se către popor, le-a spus oamenilor că totul este minciună, iar împotriva viceprotopopului Simion Tanco, care s-a aflat pe aceeași poziție cu adepții construirii bisericii pe un amplasament nou, a replicat: „nu ascultați de popa că nu e sătean!”¹⁴. În 29 iunie au fost convocați oamenii la cancelarie pentru a-și da votul, fiind convocat un fel de referendum local în această chestiune. Cu această ocazie, partida lui Maxim Haliță a avut câștig de cauză (nelipsind unele mișcări de agitație), intelectualitatea fiind în minoritate. Aceștia din urmă, văzând rezultatul, au luat în considerare întocmirea unui memoriu către minister¹⁵. Cert e că biserica s-a construit așa cum s-a hotărât la acel referendum, adică după părerea lui Maxim Haliță și a celor care l-au sprijinit.

Cam tot în această perioadă (în jurul anului 1870), îl găsim pe Maxim Haliță ca „arendatorele scaldelor minerale” din Sângeorgiu¹⁶. Pentru a-și face cunoscut acest fapt, trimite o scrisoare ziarului „Federațiunea” din Pesta (în anul 1870) în care făcea cunoscută „fântâna de apă minerală”, de fapt o formă de publicitate (în accepțiunea modernă a termenului), a cărei conținut îl prezentăm, de asemenea, în rândurile ce urmează:

„În comuna românească Sant-Georgiu, în Valea Rodnei, într-un ținut romantic al districtului Năsăud în Transilvania, se află o fântână de apă minerală sigură pentru tot omul – și în cele mai multe morburi e vindecătoare.

Omul sănătos care a băut această apă, plăcută la gust – s-a făcut mai sănătos, iar cel pătimaș-morboș, s-a mântuit de patima sa, adică s-a vindecat de morbul său, dacă s-a putut conțeni de la altă băutură în timpul curei.

Până în anul 1853/1854 această apă minerală era necunoscută străinilor, numai locuitorii acestei comune se foloseau de dânsa; în anul 1853/1854 însă, văzând d-l Gavril Manu ca pretore în tractul pretorial Rodna, era și Sân-Georgiu, înființată îndată un comitet pentru ridicarea de scalde de cură la fântâna minerală, câștigând spre acest scop concesiunea de la Înaltul guvern regesc transilvan, însă lipsind comunei proprietare Sân-Georgiu mijloacele bănești, s-au ridicat numai câteva scalde de cură: șase cabine pentru cele calde și un bazin pentru scaldătoarea rece; cele dintâi se preparau cu pietre fierbinți. Având cura un rezultat minunat cu băutul apei minerale și folosirea acelor scalde simple, necesitatea aduse cu sine, cât în anul trecut 1869, prin părinteasca grijă, energia și înțelepciunea onorabilului d. căpitan suprem districtual, Alexandru Bohățel, s-a pus stabilimentul scaldelor în stare corespunzătoare, edificându-se din nou cabinele pentru scalde calde și înmulțindu-se până la 20, iar bazinul pentru scalde reci până la 4; scaldele calde nu se mai gătesc prin pietre fierbinți, ci prin o mașină cu vapor. Este ospătăria corespunzătoare timpului prezent, medic de scalde

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Idem, Anul III, 1870, nr. 46-378, p. 182.

foarte priceput, anume d[r]. fizic districtual, Dr. Ștefan Pop; este speranța ca peste puțini ani această scaldă de cură va fi cea mai renumită și mai frecventată între toate celelalte calde minerale din Transilvania, nu doar pentru frumusețea de localități și alte întocmiri frumoase, ci pentru cura și folosul cel mare, ce-l câștigă omenirea din această apă, care în sine esența acelei puteri vindecătoare care în alte ape minerale din patrie, dar și alte provincii, nicidecum nu se află ceea ce este dovedit prin analizarea chimică, precum se poate vedea și din broșura de d-l Dr. Folbert din anul 1860.

Ca rezultate mari a adus cura acestei ape și folosirea acestor calde, pot mărturisii mulți, care s-au vindecat, mântuit de morbul lor și, de exemplu d-l medic militar de stab (Militar-Stabs-Arzt) Schmidt, al cărui fiu de tot neputincios, – care zăcea ca mort fiind adus pe căruță, – prin cura acestei ape și calde s-a făcut deplin sănătos.

Sezonul scaldelor, de aici, începe în acest an cu 1 iunie și va dura până la finea lui septembrie, deci doritorii de a veni la acest stabiliment de calde, se pot adresa – pentru mijlocire de cartele – prin epistole francate la scrisul.

Sant-Georgiu, în 15 mai 1870¹⁷.

Începând cu anul 1875 a primit serviciul de magistru poștal regesc în Sângeorgiu, în care funcție a stat până la sfârșitul lui septembrie 1889. După cum însuși mărturisește, acest serviciu de 15 ani „i-a fost amar”, pentru că nu a avut cunoștința de limba maghiară a statului¹⁸, dar „ca toți oamenii din lume am petrecut viața mai mult amar ca dulce, în fapte nu am putut fi înger, am putut greși, iar crescut de un tată tare credincios și rugător de Dumnezeu, încât mi-a fost posibil, m-am ferit de păcate, pe când la fapte bune am stărui, despre ce voi descrie în această carte, pe foile din urmă”¹⁹. Din aceste ultime cuvinte se poate trage concluzia că avea intenția să-și scrie un fel de „memorii”, dar foile următoare sunt goale. Tot acolo, se menționează de către acela care a avut în grijă de acest manuscris că „Maxim Haliță a murit la 22 ianuarie 1893 (stil nou)”²⁰.

LE SOLDAT ROUMAIN MAXIM HALIȚĂ DE SÂNGEORGIUL-ROMÂN

Résumé

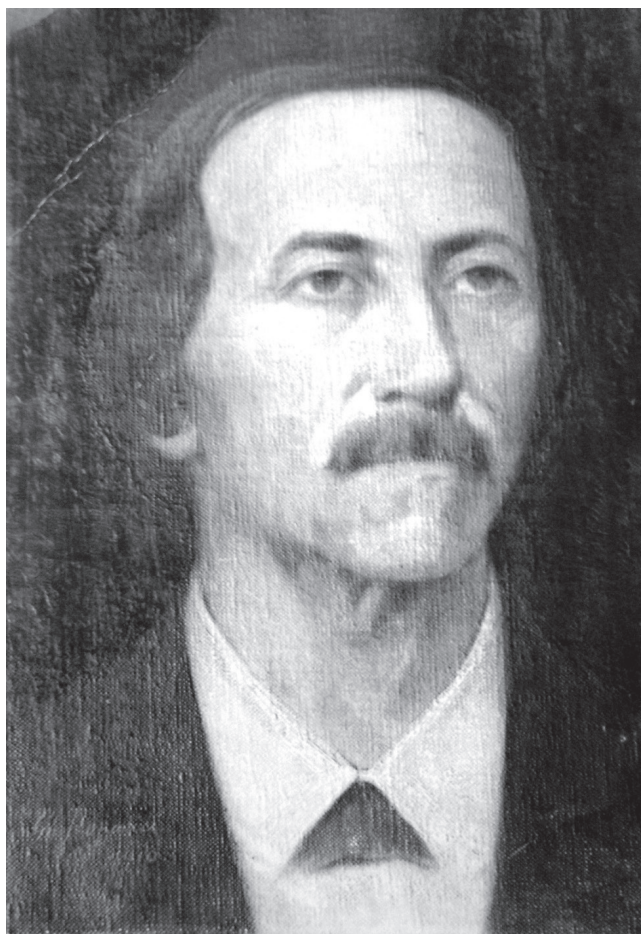
L’auteur propose à ses lecteurs la biographie de Maxim Haliță de Sângeorgiu-Român (actuellement Sângeorz-Băi), le père de l’inspecteur scolaire Solomon Haliță. Les informations ont été extraites d’une œuvre de la collection de manuscrits autobiographiques, gardée au lycée „Solomon Haliță” de Sângeorz-Băi.

¹⁷ *Ibidem.*

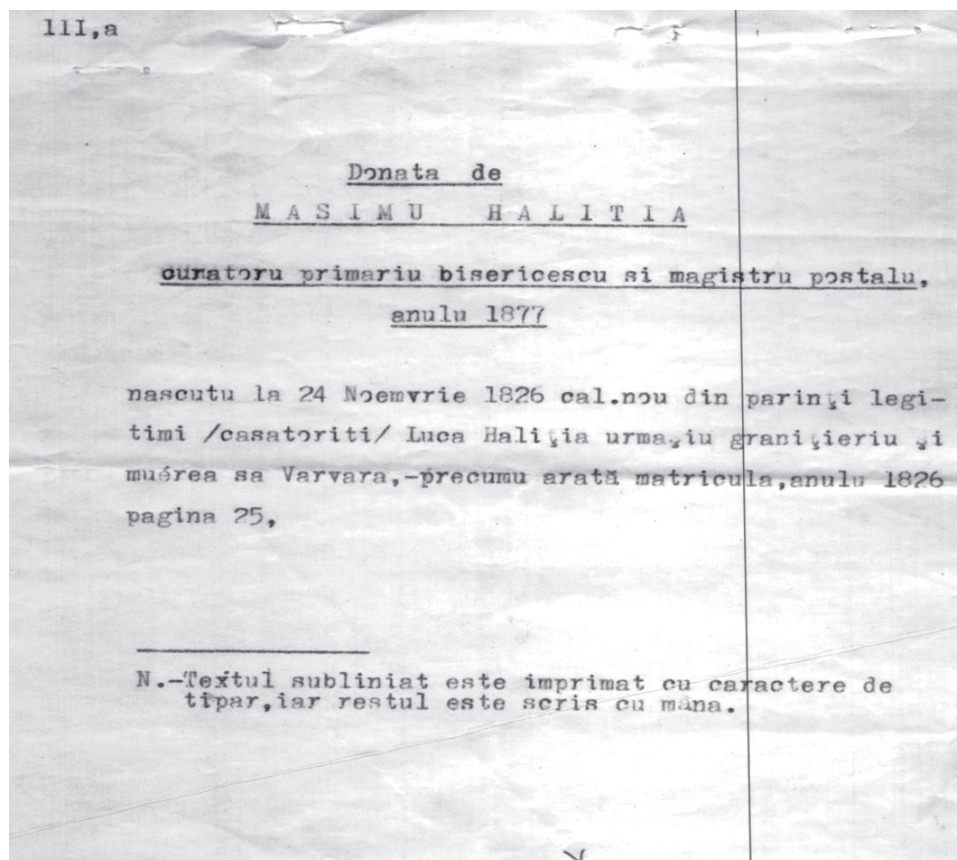
¹⁸ Alexandru Dărăban, *op. cit.*, p. 208.

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem.*

Maxim, tatăl lui Solomon Haliță

Facsimil 1

III, b

Continuare la 3 Martie 1891

Mă amu casatoritu la anulu 1852 cu Ileana lui Gerasim și Sofia Ciocanu /pronumele adoptivu Isipoe/.

Am avutu o fica cu numele Elisabeta născută la anulu 1853 apoi 3 fii cu numele: Auxențiu născutu la anulu 1856 reposatu in etate de 9 ani, inmormântatu in cimiteriulu bisericeii; - Solomon născutu la 17 Aprilie 1859 și Alesandru născutu la 24 Ianuarie 1862.

Solomon au studiatu liceulu /gimnasiulu/ superioru dela Naseudu, apoi Inaltulu Pedagogiu cătu și la Universitatea de Viena carele astăzi e in funcțiunea statului a regatului Romania, ca profesor la Bérlad, deodata in funcțiune și ca Revisor școlar:-

Fiulu Alesandru, astăzi se afla ascultantu de filsofia la universitatea dela Clujiu.-Mainainte au studiatu liceulu dela Naseudu, apoiu teologia la seminariulu dela Gherla.

Fica Saveta au studiatu scóla de fetișie la Naseudu apoi la Bistritia.

Eu amu studiatu numai scóla sătésca și cea triviala, apoi la Naseudu scóla normală de 4 clase precum preparandia totu la Naseudu, nefiendu alte institute in confiniulu militaru de

Facsimil 2

graniția.-

La anul 1843 amu fostu asentatu pe rogarea tatamio, in
loculu fratelui Iucnu, și ca recrutu granițieriu amu porțatu
armele, iară tómma, la prima Noemvre 1843 amu esitu de sub ar-
me și amu primitu serviciulu ca invațiatoriu naționalu in co-
muna natală Sangeorgiu, in care postu amu petrecutu până la
erumperea revoluțiunei dela anulu 1848, cându iară, i amu lu-
atu și avansatu la charge de sergentu, fiindu esitu regimentu-
lu nostru de graniția Nro II Rom. 17 de Granițieri, in Galicia,
amu fostu comandatu la Brigada sub generalulu Kräutner și
adjutantulu Rudolf Berka; staționatu la Przemyssel apoi la
Ianoslau.

La anulu 1851 amu esitu din statulu militar, amu venitu
acasă și la rogarea poporulu in massa in frunte cu domnulu
parohu Iacobu Popu, amu primitu serviciulu de notariu comunalu
și conducătoriu de catastru.

La anulu 1872 amu primitu serviciulu de cancelistu la
Pretura dislocată aicea /in Sangeorgiu/ de pretorele Danila
Lica - Garele acesta acuma e advocatu provincialu, cu locuirea
in urbea Bistriția.

La anulu 1873 amu primitu serviciulu de ~~magistratu~~ Pre-

./.

(1)

toru / adeca Iudele preturei / in Sângeorgiu apoi eșitu
din aceasta functiune, la anulu 1875 amu primitu serviciulu
de magistru postalu regescu la statiunea de postă aicea in
Sângeorgiu, in care functiune amu statu până la finea Septem-
vre 1889.

Serviciulu la posta ca magistru in periodu de 15 ani, -
mi-a fostu amaru, pentrucă nu amu avutu cunosciantia limbei
magyare /a statului/.

Ca toți omenii din lume, amu petrecutu vieția mai multu
amaru ca dulce, și in fapte nu amu potutu fi angeru, amu potutu
greși, iar crescutu de unu tată, tare credinciosu și rogatoriu
de domnedieu, încātu mi-a fostu posibilu, mă amu feritu de pă-
cate; precându la fapte bune amu staruitu, despre ce voiu des-
crie in aceasta carte, pe foile la urmă.

N.-Pe foile următoare nu se mai găsesc date autobiografice.
Maxim Haliță a murit la 22 Ianuarie 1893 st.n.

✓(1)

LOCUTORI DIN MOCOD PARTICIPANȚI LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Dorin DOLOGA

În timpul Primului Război Mondial, din localitatea Mocod au fost mobilizați și trimiși pe front un număr de 198 de soldați români. Dintre aceștia 172 de soldați au fost încadrați la partea activă, iar 26 soldați la partea sedentară. Dintre ei 15 și-au pierdut viața în timpul luptelor de pe front, 11 au încetat din viață în închisori, în pribegie, sau în spital, în urma rănilor și a bolilor, 10 au rămas invalizi, 13 au dispărut, iar 47 au fost răniți și s-au vindecat. În urma celor care și-au pierdut viața au rămas 20 de văduve și 34 orfani de război¹.

Prezentăm în continuare cazurile unor locuitori din Mocod participanți la marea conflagrație de la începutul secolului XX:

BONCEA GAVRILĂ – s-a născut la 09.06.1885 în localitatea Mocod; era fiul lui Boncea Maței și Boncea Nastasia (născută Scridon). În anul 1909 s-a căsătorit cu Toader Maria, născută la 01.02.1891 în localitatea Mocod, fiica lui Toader Gavrilă și Toader Nastasia (născută Ignat). Împreună cu aceasta a avut un copil, Nastasia – născută la 21.12.1913. Boncea Gavrilă a aparținut contingentului 1910. În timpul Primului Război Mondial a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. În timpul luptelor a încetat din viață „pe câmpul de luptă de nord”, conform datelor comunicate de Ministerul Regal Maghiar de Interne, prin actul nr. 68554 din anul 1916². Rămasă văduvă, soția sa, Boncea Maria, s-a recăsătorit cu Puica Ioan³.

BUGA PETRU – s-a născut în anul 1890; era fiul lui Buga Andrei și Buga Rodovica. La 07.10.1911 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Batalionului 23 vânători austro-ungar din Târgu Mureș, iar ulterior a fost trecut în rezervă. În timpul Primului Război Mondial a fost mobilizat ca soldat în cadrul aceluiași batalion din Târgu Mureș și trimis pe frontul din Serbia. La 30.11.1914 a fost rănit în timpul luptelor și internat în spitalul din Oradea. În urma rănii suferite a fost diagnosticat cu „pierderea funcțională a

¹ Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.BN.A.N.), Fond *personal Leon Bancu*, d. 1, f. 1.

² Probabil în Galiția.

³ S.J.BN.A.N., Fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, inventar 618, d. 197, ff. 1-12.

inelarului și auricularului stâng consecutiv rănirii prin metacarp⁴. Ca urmare, la 10.02.1915 a fost demobilizat și lăsat la vatră ca invalid de război. El a fost căsătorit și a avut împreună cu soția doi copii: Petru – născut la 08.06.1925 și Iosif – născut la 07.07.1928⁴.

BULBUC GAVRILĂ – s-a născut la 28.08.1875; era fiul lui Bulbuc Ioan și Bulbuc Maria (născută Sângeorzan). La 01.10.1898 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar după două luni a fost trecut în rezervă. La 09.03.1905 s-a căsătorit cu Telcean Saveta, născută la 01.08.1880, fiica lui Telcean Pavel și Telcean Todosia (născută Poenar). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Petru – născut la 28.05.1909 și George – născut la 10.06.1911. La 01.08.1914 Bulbuc Gavrilă a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. În anul 1917 a fost rănit în timpul luptelor din Galiția și internat în spitalul din Budapesta. Ca urmare a răniilor suferite i-a fost amputat brațul stâng, iar în luna septembrie 1917 a fost demobilizat și lăsat la vatră ca invalid de război. Din cauza faptului că operația chirurgicală a fost nereușită, restul brațului care îi fusese amputat „i s-a înnegrit”, s-a îmbolnăvit de „înveninare de sânge”⁵, iar la 11.11.1918 a încetat din viață în localitatea Mocod⁶.

CORNEA ILIE – s-a născut la 01.08.1883; era fiul lui Cornea Andrei și Cornea Ana (născută Lazăr). La 01.10.1904 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Batalionului 23 vânători austro-ungar din Târgu Mureș, iar după două luni a fost trecut în rezervă. La 22.11.1905 s-a căsătorit cu Olariu Floarea, născută la 06.06.1886, fiica lui Olariu Ioan și Olariu Firoana (născută Găvrilaș). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Andrei – născut la 24.02.1907 și Maria – născută la 01.09.1911. În timpul Primului Război Mondial a fost mobilizat ca soldat în cadrul Batalionului 23 vânători austro-ungar din Târgu Mureș și trimis pe frontul din Serbia. La 01.10.1914 a încetat din viață în timpul luptelor de la Pricinovic, de pe frontul din Serbia⁷.

DRĂGAN VIOREL – s-a născut la 01.04.1896 în localitatea Ilva Mare; era fiul lui Drăgan Grigore și Drăgan Margareta (născută Puica). Ulterior s-a stabilit în localitatea Mocod. În timpul Primului Război Mondial a fost mobilizat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. Înainte de a fi mobilizat a fost „aspirant de învățător”⁸. Ca militar a avut gradul de sublocotenent. În anul 1916 a fost rănit în timpul luptelor și a suferit o amputație. La 05.10.1918 a fost demobilizat și lăsat la vatră, din Cluj, cu diagnosticul „amputația membrului inferior stâng din treimea inferioară a coapsei”. La 27.10.1927 s-a căsătorit cu Pălăgeșiu Elisabeta, născută la 12.08.1899. Împreună cu aceasta

⁴ *Ibidem*, d. 721, ff. 1-7.

⁵ Probabil a făcut cangrenă și apoi septicemie.

⁶ S.J.BN.A.N., Fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, inventar 618, d. 772, ff. 4, 5, 11-13.

⁷ *Ibidem*, d. 1005, ff. 9-13.

⁸ Dorea să obțină titlul de învățător.

a avut trei copii: Viorica Margareta – născută la 02.08.1928, Mircea Nicolae – născut la 05.12.1930 și Silvia Elisabeta – născută la 25.08.1933. După război, Drăgan Viorel a îndeplinit funcția de notar cercual în localitatea Mocod⁹.

FOȘLUI MACEDON – s-a născut la 19.04.1893 în localitatea Mocod; era fiul lui Foșlui Ioan și Foșlui Nastasia (născută Herța). La 15.09.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 07.11.1915 a fost rănit în timpul luptelor de pe frontul din Italia și internat în spitalul din Gratz (Graz)¹⁰. Ca urmare, la 20.09.1916 a fost demobilizat din localitatea Hajduszoboszlo și lăsat la vatră cu diagnosticul „cicatrice alipită de os pe osul pulpei și pe partea dreaptă a bazinului”. La 11.03.1919 s-a căsătorit cu Scridon Floarea, născută la 08.03.1906 în localitatea Mocod, fiica lui Scridon Gavrilă. Împreună cu aceasta a avut trei copii: Ioan – născut la 17.11.1919, Gavril – născut la 15.08.1921 și Gheorghe – născut la 23.01.1928¹¹.

GAVRILAȘ IOAN – s-a născut la 18.06.1883; era fiul lui Gavrițaș Andrei și Gavrițaș Ludovica (născută Dumitru). Gavrițaș Ioan a aparținut contingentului 1905. La 17.02.1908 s-a căsătorit cu Filimon Ludovica, născută la 10.10.1872, fiica lui Filimon Vartolomeu și Filimon Maria (născută Pop). Împreună cu aceasta a avut un copil, Andrei – născut la 30.09.1908. La 15.04.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej îndeplinind serviciul de pază. La 16.04.1917 a încetat din viață¹².

GAVRILAȘ PETRU – s-a născut la 26.01.1884; era fiul lui Gavrițaș Andrei și Gavrițaș Rodovica. La 06.01.1906 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar la 10.10.1908 a fost trecut în rezervă. A fost căsătorit și a avut împreună cu soția trei copii: Ioan – născut la 24.08.1911, Floarea – născută la 28.06.1914 și Andrei – născut la 12.06.1922. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe frontul din Rusia. În anul 1916 a fost transferat pe frontul din Italia. La 20.06.1916 a fost rănit în timpul luptelor de pe frontul din Italia și internat în spitalul din Szombathely¹³. La 30.03.1918 a fost demobilizat din Cluj și lăsat la vatră ca invalid de război cu diagnosticul „anchiloză în extensie a degetelor doi și trei de la mâna dreaptă”¹⁴.

⁹ S.J.BN.A.N., Fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, inventar 618, d. 1723, ff. 2, 4, 9, 10, 13, 19, 30, 31, 33.

¹⁰ Oraș situat în sud-estul Austriei.

¹¹ S.J.BN.A.N., Fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, inventar 618, d. 1853, ff. 6, 25–29 și d. 1934, ff. 4, 5.

¹² *Ibidem*, d.2136, f. 4 și d. 2182, ff. 3, 5, 6–9.

¹³ Oraș situat în Ungaria aproape de granița cu Austria.

¹⁴ S.J.BN.A.N., Fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, inventar 618, d. 2086, ff. 1–4, 6–8 și dosar 2091, ff. 6, 7.

GRIGORE IOAN – s-a născut la 17.09.1911; era fiul lui Grigore Todor și Grigore Docea (născută Scridon). La 17.09.1911 s-a căsătorit cu Habic Floarea, născută la 19.08.1893, fiica lui Habic Todor și Habic Maria (născută Pintelei). Împreună cu aceasta a avut un copil, Petru – născut la 26.06.1914. La 01.10.1911 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița. În luna septembrie 1913 a fost înaintat la gradul de fruntaș, iar ulterior a fost trecut în rezervă. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca fruntaș în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 30.11.1914 a încetat din viață în timpul luptelor de lângă localitatea Prusiczko din Rusia¹⁵.

HABIC IOAN – s-a născut la 28.01.1888; era fiul lui Habic Gavrilă și Habic Irina (născută Iftene). La 01.10.1909 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar după trei ani a fost trecut în rezervă. La 19.11.1911 s-a căsătorit cu Olăsău Maria, fiica lui Olăsău Ioan și Olăsău Maria (născută Pop). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Gavrilă – născut la 17.07.1914 și Leon – născut la 07.10.1917. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 01.09.1914 a fost rănit în timpul luptelor de pe front și diagnosticat cu „calus vicios al metacarpinelor de la mâna dreaptă și cicatrice palmară cu impotența funcțională a patru degete în afară de police”. Ca urmare, în luna martie 1915 a fost demobilizat și lăsat la vatră ca invalid de război¹⁶.

HONTILĂ GAVRILĂ – s-a născut la 20.11.1892; era fiul lui Hontilă Dumitru și Hontilă Nastasia (născută Crăciun). La 15.10.1913 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar la 01.08.1914 a fost trimis pe front. La 26.11.1914 s-a căsătorit cu Vârtic Nastasia¹⁷, născută la 24.07.1895, fiica lui Vârtic Gavrilă și Vârtic Floarea (născută Bodiu). Împreună cu aceasta a avut un copil, Floarea – născută la 10.03.1915. Din cauza condițiilor de pe front, Hontilă Gavrilă s-a îmbolnăvit de tuberculoză și a fost internat în Spitalul militar de rezervă din Bistrița. În luna mai 1915 a fost demobilizat și lăsat la vatră, iar la 18.07.1915 a încetat din viață din cauza tuberculozei. Rămasă văduvă, soția sa, Hontilă Nastasia, s-a recăsătorit la 18.03.1919 cu Puica Ioan, născut la 22.11.1887, fiul lui Puica Andrei și Puica Floarea (născută Herța). La 03.04.1920, Puica Nastasia a încetat din viață în timpul nașterii unui copil. Ca tutore al orfanei Hontilă Floarea a fost numit Măgherușan Dumitru¹⁸.

HONTILĂ TIMOFTEI – s-a născut la 04.03.1869; era fiul lui Hontilă Ștefan și Hontilă Firoana (născută Foșlui). La 25.02.1897 s-a căsătorit în comuna

¹⁵ *Ibidem*, d. 2189, ff. 9–12.

¹⁶ *Ibidem*, d. 2326, ff. 12, 26–29.

¹⁷ Așa apare menționat în documente.

¹⁸ S.J.BN.A.N., Fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, inventar 618, d. 2381, ff. 3–9, 12.

Salva cu Nașcu Ileana, născută la 21.03.1875, fiica lui Nașcu Iacob și Nașcu Nastasia (născută Piciu). Împreună cu aceasta a avut un fiu, Ioan – născut la 20.01.1909. În luna septembrie 1916 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 31.03.1917 a încetat din viață în timpul luptelor de la Putna. La 30.05.1929, soția sa, Hontilă Ileana, a încetat din viață din cauza unei peritonite¹⁹.

MĂIEREAN EMIL – a fost fiul lui Măierean Ilie și Măierean Floarea. La 18.02.1919 a fost încorporat în cadrul Regimentului 84 infanterie română din Bistrița, iar la 01.03.1919 a plecat împreună cu regimentul pe frontul de pe Tisa din Ungaria. A fost avansat la gradul de caporal la 15.03.1919. La 19.07.1919 a fost rănit în timpul luptelor cu armata maghiară de la Tiszafüred²⁰, iar la 20.07.1919 a fost trimis la Spitalul militar din Sibiu. La 01.12.1920 a fost avansat la gradul de sergent, iar la 01.04.1921 a fost demobilizat și lăsat la vatră. Tot în anul 1921 a fost decorat cu Ordinul „Bărbăție și Credință”, cu spade, clasa a III-a²¹.

MOLDOVAN IOAN – s-a născut la 10.02.1894; era fiul lui Moldovan Dumitru și Moldovan Maria (născută Foșlui). La 15.02.1912 s-a căsătorit cu Crăciun Ioana, născută la 15.06.1894, fiica lui Crăciun Ioan și Crăciun Irina (născută Bulbuc). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Dumitru – născut la 25.07.1916 și Maria – născută la 06.07.1920. La 20.09.1914 a fost încorporat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 15.03.1915 a fost înaintat la gradul de fruntaș. În luna august 1915 a fost rănit în timpul luptelor fiind diagnosticat cu „atrofia și impotența funcțională parțială a degetelor fără police ale mâinii stângi prin rănirea metacarpienelor”. Ca urmare, în luna noiembrie 1917 a fost demobilizat și lăsat la vatră ca invalid de război²².

OLAR DUMITRU – s-a născut în anul 1883; era fiul lui Olar Ioan și Olar Firoana. La 06.10.1904 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar la 01.10.1907 a fost trecut în rezervă. A fost căsătorit și a avut împreună cu soția trei copii: Ioan – născut la 03.06.1910, Floarea – născută la 11.04.1913 și Dumitru – născut la 08.11.1916. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe frontul din Serbia. La 12.08.1914 a fost rănit pe frontul din Serbia, iar după ce s-a refăcut a fost trimis pe frontul din Italia, unde, la 23.07.1915, a fost din nou rănit, fiind diagnosticat cu „calus vicios consolidat al omoplatului stâng cu cicatrice aderentă și jenă mare în ridicarea membrului superior respectiv”. Ca urmare, la 30.09.1916 a fost demobilizat și lăsat la vatră ca invalid de război²³.

¹⁹ *Ibidem*, d. 2380, ff. 4, 5, 9–12.

²⁰ Oraș situat în Ungaria.

²¹ S.J.BN.A.N., Fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, inventar 618, d. 3230, ff. 4, 5.

²² *Ibidem*, d. 3071, ff. 10, 14, 16–18.

²³ *Ibidem*, d. 3765, ff. 3, 5, 7, 8.

ONUL ANDREI - s-a născut în anul 1890; era fiul lui Onul Petri și Onul Docea. La 01.10.1912 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej. În anul 1913 a fost transferat în cadrul Regimentului 4 honvezi din Oradea, iar după izbucnirea Primului Război Mondial a fost trimis pe front. La 01.01.1915 a fost rănit în timpul luptelor de pe frontul din Galiția, internat în spitalul din Lemberg (Liov)²⁴ și diagnosticat cu „amputația medio-tarsiană (chopart) a ambelor picioare. Ca urmare, la 10.02.1917 a fost demobilizat și lăsat la vatră ca invalid de război²⁵.

PETRI PETRU - s-a născut în anul 1862; era fiul lui Petri Andrei și Petri Nastasia (născută Filimon). La 16.11.1884 s-a căsătorit cu Petri Firoana, născută în anul 1864, fiica lui Petri Doce. Împreună cu aceasta a avut trei copii: Saveta - născută la 02.08.1885, Gavrilă - născut la 02.04.1887 și Ioan - născut la 23.08.1889. La 30.08.1916, Petri Petru a fost mobilizat în cadrul Regimentului 351 muncitori militari austro-ungar și trimis pe frontul din Rusia, unde a suferit un neuron-traumatism, fiind diagnosticat cu „cecitate completă a ambilor ochi”. Ca urmare, în luna septembrie 1917 a fost demobilizat și lăsat la vatră ca invalid de război. La 17.10.1929 a încetat din viață în urma unei hemoragii cerebrale, urmare a contuziei cerebrale suferite în timpul războiului²⁶.

POP DUMITRU - s-a născut la 28.10.1893 în localitatea Mocod; era fiul lui Pop Eremie și Pop Maria (tutore al acesteia era Toader Iacob). Pop Dumitru era frate cu Pop Gavril. În anul 1915 el a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 17 artilerie austro-ungară, iar la 15.03.1916 a fost trimis pe front. Se pare că pe front a fost transferat în cadrul Regimentului 35 obuziere austro-ungar din Cluj. La 16.09.1918 este declarat dispărut în timpul luptelor²⁷.

POP GAVRIL - s-a născut la 02.02.1889 în localitatea Mocod; era fiul lui Pop Eremie și Pop Maria (tutore al acesteia era Toader Iacob). Pop Gavril era frate cu Pop Dumitru. El a aparținut contingentului 1911. La 15.03.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej, iar după două luni a fost trimis pe front. La 20.07.1917 a încetat din viață ca prizonier de război în Rusia²⁸.

POP GRIGORE - s-a născut la 04.02.1885; era fiul lui Pop Ioan Leonte și Pop Nastasia (născută Dănilă). La 01.10.1906 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din

²⁴ Oraș situat în vestul Ucrainei.

²⁵ S.J.BN.A.N., Fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, inventar 618, d. 3804, ff. 1, 2, 17, 20, 23, 29, 30.

²⁶ *Ibidem*, d. 4115, ff. 7, 8, 11-13, 16, 20, 24, 29, 30.

²⁷ *Ibidem*, d. 4188, ff. 10, 12, 13, 15, 23.

²⁸ *Ibidem*, d. 4188, ff. 10, 11, 14, 16, 23.

Bistrița, iar după trei ani a fost trecut în rezervă. La 22.02.1911 s-a căsătorit cu Foșlui Maria, născută la 19.09.1889, fiica lui Foșlui Ioan și Foșlui Nastasia (născută Herța). Împreună cu aceasta a avut un copil, Maria – născută la 03.10.1914. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front, iar la 04.02.1916 a încetat din viață în timpul luptelor. Rămasă văduvă, soția sa, Pop Maria, s-a recăsătorit la 26.11.1923 cu Iftene Grigore, născut la 04.06.1887, fiul lui Iftene Gavrilă și Iftene Irina (născută Bulz)²⁹.

POP IOAN – s-a născut în anul 1855 în localitatea Mocod; era fiul lui Pop Leonte și Pop Paraschiva. La 17.02.1879 s-a căsătorit cu Dănilă Nastasia, fiica lui Dănilă Ion și Dănilă Todosia. Împreună cu aceasta a avut opt copii. La 10.12.1916 a fost mobilizat ca muncitor militar în cadrul armatei austro-ungare și trimis pe front, iar la 04.03.1917 a dispărut în timpul luptelor³⁰.

PROTASE IOAN – s-a născut la 03.04.1880 în localitatea Mocod; era fiul lui Protase Teodor și Protase Varvara (născută Bun). La 05.03.1905 s-a căsătorit cu Dănilă Dochia, născută la 06.09.1890, fiica lui Dănilă Andrei și Dănilă Palagea (născută Meruța). Împreună cu aceasta a avut un copil, Palagea – născută la 10.02.1909. La 07.06.1911, Protase Dochia a încetat din viață din cauza tuberculozei. Rămas văduv, Protase Ioan s-a recăsătorit la 08.08.1911 cu Man Victoria din Zagra, născută la 22.09.1890, fiica lui Man Ioan și Man Nastasia (născută Rus). Împreună cu ce-a de-a doua soție a avut doi copii: Dochia – născută la 14.03.1913 și Varvara – născută la 24.09.1915. La 15.03.1915 Protase Ioan a fost încorporat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej, iar după două luni a fost trimis pe front, unde a dispărut la 20.09.1915. Ca tutore al orfanei de ambii părinți, Protase Palagea, a fost numit Scridon Leon. La 25.05.1924, Protase Palagea s-a căsătorit cu Văsieș Ioan, născut la 20.07.1906, fiul lui Văsieș Todor și Văsieș Irina (născută Moldovan)³¹.

PUICA GAVRILĂ – a fost mobilizat în anul 1914 în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. În timpul luptelor a fost rănit, fiind diagnosticat cu „pierderea funcționalității policelui stâng cu deformare”. Ca urmare, a fost demobilizat și lăsat la vatră ca invalid de război³².

SCRIDON IACOB – s-a născut la 10.05.1879 în localitatea Mocod; era fiul lui Scridon Ioan și Scridon Ileana (născută Pampa). La 01.10.1900 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar după două luni a fost trecut în rezervă. La 23.02.1903 s-a căsătorit cu Iftene Sânziana, născută la 10.07.1882, fiica lui Iftene Gavrilă și Iftene Irina (născută Bulz). Împreună cu aceasta a avut un

²⁹ *Ibidem*, d. 3962, ff. 6, 14–17.

³⁰ *Ibidem*, d. 4219, ff. 4–6, 9.

³¹ *Ibidem*, d. 4222, ff. 3, 4, 7–12 și d. 4243, ff. 4–9, 15.

³² *Ibidem*, d. 4250, ff. 1–4.

copil, Floarea – născută la 10.09.1907. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. La 21.06.1915 a căzut prizonier în timpul luptelor de pe front și a încetat din viață în prizonierat. Rămasă văduvă, soția sa, Scridon Sânziana, s-a căsătorit cu Covaci Petru, născut la 11.07.1889, fiul lui Covaci Alexa și Covaci Floarea³³.

TELCIAN ALEXA – s-a născut la 21.03.1879 în localitatea Mocod; era fiul lui Telcian Grigore și Telcian Irina (născută Scridon). La 01.10.1900 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița. În luna iulie 1901 a fost avansat la gradul de fruntaș, iar ulterior a fost trecut în rezervă. La 19.02.1906 s-a căsătorit cu Scridon Maria, născută la 17.07.1879, fiica lui Scridon Iacob și Scridon Palagea (născută Plăian). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Rafila – născută la 10.03.1909 și Ioan – născut la 24.07.1909. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca fruntaș în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. La 25.10.1914 este declarat dispărut în timpul luptelor³⁴.

TOADER GAVRILĂ – s-a născut la 20.11.1881 în localitatea Mocod; era fiul lui Toader Mihai și Toader Rodovica (născută Frișan). La 01.10.1902 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej, iar după două luni a fost trecut în rezervă. La 25.11.1906 s-a căsătorit cu Herța Floarea, născută la 28.07.1888, fiica lui Herța Ștefan și Herța Dochia (născută Partene). Împreună cu aceasta a avut un copil, Ioan – născut la 24.09.1909. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. La 20.05.1916 a dispărut în timpul luptelor³⁵.

TODORIȚA GRIGORE – s-a născut la 21.03.1891 în localitatea Mocod; era fiul lui Todorița Gavrilă și Todorița Docea (născută Bodiș). La 06.03.1913 s-a căsătorit cu Boncea Ludovica, născută la 06.06.1891, fiica lui Boncea Ignat și Boncea Palagea (născută Onul). La 09.08.1914 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej, iar la 03.12.1914 a plecat pe front. La 10.08.1916 a căzut prizonier în timpul luptelor de pe frontul din Rusia și a încetat din viață în prizonierat³⁶.

TODOSIE ARITON – s-a născut la 17.02.1883 în localitatea Mocod; era fiul lui Todosie Ioan și Todosie Ludovica (născută Puica). La 01.10.1904 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar după două luni a fost trecut în rezervă. La 18.11.1909 s-a căsătorit cu Moldovan Maria, născută la 09.08.1890, fiica lui Moldovan Niculae și Moldovan Floarea (născută Palage). Împreună cu aceasta a avut un copil, Ioan – născut la 01.06.1913. În luna august 1914 a fost mobilizat

³³ *Ibidem*, d. 4921, ff. 5–9.

³⁴ *Ibidem*, d. 5535, ff. 4–8.

³⁵ *Ibidem*, d. 5441, ff. 9–12.

³⁶ *Ibidem*, d. 5574, ff. 8–16

ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 26.11.1914 a dispărut în timpul luptelor de pe front. Rămasă văduvă, soția sa, Todosie Maria, s-a căsătorit la 18.03.1919 cu Frișan Ioan, născut la 05.07.1893, fiul lui Frișan Gavrilă și Frișan Maria (născută Covaci)³⁷.

URS PETRU – s-a născut la 27.01.1894; era fiul lui Urs Toader și Urs Paraschiva (născută Andrei). La 20.09.1914 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița. La 25.12.1914 a plecat pe frontul din Serbia, iar în luna mai 1915 a fost transferat pe frontul din Italia. La 24.11.1915 a fost rănit în timpul luptelor de pe frontul din Italia, internat în spital și diagnosticat cu „calus vicios al metacarpului drept, pierderea funcțională a patru degete fără police”. Ca urmare, la 20.07.1916 a fost demobilizat și lăsat la vatră ca invalid de război. La 03.03.1918 s-a căsătorit cu Grigore Rafila, născută la 15.05.1896, fiica lui Grigore Todor și Grigore Docea (născută Scridon). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Floarea – născută la 18.05.1921 și George – născut la 22.02.1924³⁸.

VĂSIEȘ IOAN – s-a născut la 03.10.1874. Era fiul lui Văsieș Ignat și Văsieș Raveca (născută Bălaș) și a aparținut contingentului 1896. La 17.11.1898 s-a căsătorit cu Pintelei Floarea, născută la 28.04.1882, fiica lui Pintelei Alexa și Pintelei Firoana (născută Anuța). Împreună cu aceasta avut doi copii: Gregoriu – născut la 03.02.1900 și Gavrilă – născut la 14.05.1903. La 15.07.1916 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară și a efectuat serviciul de pază. La 23.01.1918 acesta a dispărut³⁹.

Indiferent dacă în timpul Primului Război Mondial au luptat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, a Regimentului 32 honvezi din Dej, a Regimentului 4 honvezi din Oradea, a Batalionului 23 vânători austro-ungar din Târgu Mureș, a Regimentului 35 obuziere austro-ungar din Cluj, a Regimentului 17 artilerie austro-ungar, a Regimentului 84 de infanterie română din Bistrița, a Regimentului 351 muncitori militari austro-ungar, pe frontul din Rusia, cel din Italia, din Serbia, sau din Bucovina, locuitorii din Mocod, asemenea celorlalți români care și-au vărsat sângele pe câmpul de luptă, merită întreaga noastră considerație. Să păstrăm vie amintirea prin monumentul ridicat în centrul Mocodului și prin scrierile care evocă faptele lor.

³⁷ *Ibidem*, d. 5595, ff. 4–8.

³⁸ *Ibidem*, d. 5716, ff. 2, 12–14, 21, 23.

³⁹ *Ibidem*, d. 5838, ff. 9, 11–14.

**LES HABITANTS DE MOCOD PARTICIPANTS A
LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE**

Résumé

Pendant la Première Guerre Mondiale 198 d'habitants de Mocod ont été mobilisés dans les régiments d'infanterie austro-hongroise numéro 63 de Bistrița, numéro 32 Honved de Dej, numéro 4 Honved de Oradea, dans le bataillon austro-hongrois de chasseurs numéro 23 de Târgu Mureș, dans les régiments d'artillerie numéro 35 et numéro 17 de Cluj, dans le régiment des forces armées austro-hongroises numéro 351 et dans le régiment d'infanterie roumaine numéro 84 de Bistrița. Les habitants de Mocod ont lutté sur les fronts russes, serbes, italiens, moldaves et hongrois. 26 d'entre eux ont perdu la vie, 10 habitants sont devenus invalides et 13 habitants ont été portés disparus. Après la guerre, 20 femmes sont devenues veuves et 34 enfants sont devenus orphelins de père.

LOCUITORI DIN RUNCU SALVEI PARTICIPANȚI LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Florin VLAȘIN¹

În timpul Primului Război Mondial, din localitatea Runcu Salvei au fost mobilizați și trimiși pe front un număr de 261 de soldați români. Dintre aceștia, 235 de soldați au fost încadrați la partea activă, iar 26 soldați la partea sedentară. Dintre ei 29 și-au pierdut viața în timpul luptelor de pe front, 15 au încetat din viață în închisori, în pribegie, sau în spital în urma rănilor și a bolilor, 8 au rămas invalizi, 14 au dispărut, iar 69 au fost răniți și s-au vindecat. În urma celor care și-au pierdut viața, au rămas 32 de văduve și 69 orfani de război².

Prezentăm în continuare cazurile unor locuitori din Runcu Salvei participanți la marea conflagrație de la începutul secolului XX:

ANDREȘ PETRU – s-a născut la 09.07.1893 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Andreș Ștefan și Andreș Maria (născută Năstuța). În luna octombrie 1915 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej, iar în luna decembrie 1915 a plecat pe front. La 26.06.1916 a fost împușcat în palmă în timpul luptelor, fiind diagnosticat cu „atrofia musculară a mâinii stângi și pierderea funcțională aproape totală a degetelor mâinii stângi”. Ca urmare, în luna decembrie 1916 a fost reformat, iar la 03.10.1919 a fost clasat ca invalid de război. La 13.03.1918 s-a căsătorit în localitatea Runcu Salvei cu Dumitru Floarea, născută la 15.04.1892, fiica lui Dumitru George și Dumitru Maria (născută Mititean), dar nu au avut copii împreună³.

CONSTANTIN ANDRON – s-a născut la 22.10.1883 în localitatea Runcu Salvei. Era fiul lui Constantin Conon și Constantin Nastasia (născută Mititean) și a aparținut contingentului 1905. La 27.02.1910 s-a căsătorit cu Gavri Lucreția, născută la 22.08.1892, fiica lui Gavri Grigore și Gavri Dochia (născută Pătrașcu). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Octavian – născut la 27.10.1911 și Ioan – născut la 01.12.1913. La 15.03.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul

¹ Arhivist în cadrul Serviciului Județean Mureș al Arhivelor Naționale.

² Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.BN.A.N.), *Fond personal Leon Bancu*, dosar 1, f. 1.

³ S.JANBN, *Fond Invalizi, orfani și văduve de război*, inventar 618, dosar 162, ff. 8-22.

Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar după două luni a fost trimis pe front. În luna iulie 1915 a fost avansat la gradul de frunțaș. În timpul luptelor a căzut prizonier. La 20.04.1918 a încetat din viață ca prizonier de război în Rusia. Cei doi copii, Octavian și Ioan, au rămas orfani de ambii părinți, după ce și mama lor a murit la 25.02.1928, din cauza tuberculozei⁴.

DÂMBU DUMITRU - s-a născut la 29.10.1891 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Dâmbu Iftene și Dâmbu Raveca (născută Mihai). La 01.10.1913 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej, iar după un an de zile a fost reformat ca bolnav. La 20.11.1913 s-a căsătorit cu Neamț Trifilia, născută la 08.06.1892, fiica lui Neamț Zaharie și Neamț Dochia (născută Leanca). La 15.05.1916 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. În luna octombrie 1918 a dispărut în timpul luptelor de pe frontul francez⁵.

DÂMBU GHEORGHE - s-a născut la 06.06.1889 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Dâmbu Dionisie și Dâmbu Nastasia (născută Neamț). La 06.10.1911 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej, iar la 01.10.1913 a fost trecut în rezervă. La 02.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. La 03.03.1915 a fost rănit în timpul luptelor de pe frontul rusesc și a fost internat într-un spital din Rusia, ca prizonier de război. La 01.03.1918 a fost trimis în țară în cadrul unui schimb de prizonieri. La 15.05.1918 a fost reformat ca invalid de război la Cluj, iar la 03.11.1919 a fost clasat ca invalid de război, fiind diagnosticat cu „calus deformat extern superior cubital stâng, cu reducerea extensiei cotului”. La 14.11.1919 s-a căsătorit în localitatea Runcu Salvei cu Sârmaș Floarea, născută la 16.09.1893, fiica lui Sârmaș Ioan și Sârmaș Rodovica (născută Mititean). Împreună cu aceasta a avut trei copii: Rodovica - născută la 07.01.1922, Maria - născută la 01.05.1926 și Marina - născută la 09.09.1928⁶.

DÂNCUL GEORGE - s-a născut la 26.03.1877 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Dâncul Conon și Dâncul Glichevia (născută Toderăș). La 01.10.1899 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar după trei ani a fost trecut în rezervă. La 17.11.1901 s-a căsătorit cu Andreș Floarea, născută la 24.12.1881, fiica lui Andreș Casian și Andreș Mili (născută Năstuța). Împreună cu aceasta a avut trei copii: Petru - născut la 26.06.1904, Ioan - născut la 25.04.1908 și Alexandru - născut la 07.09.1913. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. La 18.03.1918 a dispărut în timpul luptelor⁷.

⁴ *Ibidem*, dosar 912, ff. 2-22.

⁵ *Ibidem*, dosar 1698, ff. 4-20.

⁶ *Ibidem*, dosar 1780, ff. 22-49.

⁷ *Ibidem*, dosar 1703, ff. 27-34.

DÂNCUL IOAN – s-a născut la 25.01.1881 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Dâncul Paramon și Dâncul Titiana (născută Mititean). La 01.10.1903 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej, iar după două luni a fost trecut în rezervă. La 11.02.1906 s-a căsătorit cu Pop Nastasia, născută la 25.01.1883, fiica lui Pop Roman și Pop Gafta (născută Dumitru). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Rodovica – născută la 15.06.1910 și Maria – născută la 04.08.1914. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. În luna februarie 1915 a dispărut în timpul luptelor de pe frontul rusesc⁸.

DUMITRUIACOB – s-a născut la 01.11.1883 în localitatea Runcu Salvei. Era fiul lui Dumitru Vartolomeu și Dumitru Irina (născută Harop) și a aparținut contingentului 1905. La 30.10.1910 s-a căsătorit cu Contra Floarea, născută la 15.05.1883, fiica lui Contra Pahone și Contra Leuca (născută Pop). Împreună cu aceasta a avut un copil, Dochia – născută la 01.07.1914. La 15.03.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar după două luni a fost trimis pe frontul rusesc. În luna iulie 1916 a fost declarat dispărut⁹.

FILIP IOAN – s-a născut la 25.02.1898 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Filip Dumitru și Filip Irina. La 15.05.1916 a fost încorporat ca soldat recrut în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar la 20.07.1916 a plecat pe frontul din Italia. La 12.07.1918 a fost rănit în timpul luptelor de la Asiago¹⁰. În urma răniilor suferite a fost diagnosticat cu „anchiloză pumnului stâng, atrofie musculară a antebrațului stâng” și internat în spitalul militar din Innsbruck¹¹. La 01.09.1918 a plecat acasă din spital, nevindecat complet și nereformat. El a fost căsătorit și a avut împreună cu soția patru copii: Anhidim – născut la 21.07.1921, Floarea – născută la 25.03.1923, Traian – născut la 12.08.1926 și Aurelia – născută la 02.10.1930. La 16.09.1930, Filip Ioan a fost reformat ca invalid de război¹².

HERȚA IOAN – s-a născut la 10.06.1883 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Herța Irimie și Herța Ludovica (născută Filip). La 01.10.1905 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar după două luni a fost trecut în rezervă. La 27.10.1907 s-a căsătorit cu Toderaș Palagea, născută la 16.10.1889, fiica lui Toderaș Ștefan și Toderaș Ludovica (născută Androne). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Petru – născut la 30.06.1908 și Anhidim – născut la 26.07.1911. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie

⁸ *Ibidem*, dosar 1705, ff. 10–16.

⁹ *Ibidem*, dosar 1706, ff. 4–15.

¹⁰ Oraș aflat în nord estul Italiei.

¹¹ Oraș aflat în sud vestul Austriei.

¹² SJANBN, *Fond Invalizi, orfani și văduve de război*, inventar 618, dosar 1863, ff. 5–18.

austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. În luna iulie 1917 a dispărut în timpul luptelor de pe frontul rusesc¹³.

HERȚA NICOLAE - s-a născut la 18.12.1891 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Herța Maxim și Herța Susana (născută Fetinca). La 09.11.1913 s-a căsătorit în localitatea Runcu Salvei cu Crăciun Aristina, născută la 16.10.1891, fiica lui Crăciun Pavel și Crăciun Maria (născută Herța). Împreună cu aceasta a avut trei copii: Grigore - născut la 10.03.1915, Nicolae - născut la 09.03.1917 și Virginia - născută la 06.08.1924. La 09.08.1914 a fost încorporat ca soldat recrut în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar în luna noiembrie 1914 a fost trimis pe front. La 21.06.1915 a fost rănit în timpul luptelor de pe frontul rusesc și internat în spitalul din Budapesta. El a fost diagnosticat cu „calus metacarpian cu cicatrice palmară întinsă și impotența ultimelor 4 degete de la mâna stângă”. Ca urmare, la 20.06.1916 a fost reformat, iar la 03.11.1919 a fost clasat ca invalid de război¹⁴.

MARE DUMITRU - s-a născut la 11.11.1882 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Mare Niculae și Mare Matrona (născută Marte). La 01.10.1903 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar după două luni a fost trecut în rezervă. La 27.02.1907 s-a căsătorit cu Constantin Floarea, născută la 12.10.1888, fiica lui Constantin Conon și Constantin Nastasia (născută Mititean). Împreună cu aceasta a avut un copil, Lucreția - născută la 21.05.1913. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front, iar la 28.06.1915 a dispărut în timpul luptelor. Rămasă văduvă, soția sa, Mare Floarea, s-a recăsătorit la 06.09.1925 cu Pavelea Androne, împreună cu care a avut doi copii: Paulina - născută la 27.10.1926 și Viorica - născută la 05.08.1929¹⁵.

MARTE GRIGORE - s-a născut la 18.01.1879 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Marte Tănase și Marte Maria (născută Filip). La 01.10.1900 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar după trei ani a fost trecut în rezervă. La 12.02.1905 s-a căsătorit cu Constantin Floarea (născută la 16.04.1883), fiica lui Constantin Ignat și Constantin Irina (născută Petreșcan). Împreună cu aceasta a avut trei copii: Anchidim - născut la 16.03.1906, Ludovica - născută la 30.06.1909 și Aurelia - născută la 11.10.1912. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. A încetat din viață în timpul luptelor, la 22.10.1916¹⁶.

¹³ *Ibidem*, dosar 2383, ff. 8-14.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 2327, ff. 13-55.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 3363, ff. 5-18.

¹⁶ *Ibidem*, dosar 3442, ff. 20-34.

MITITEAN IOAN - s-a născut la 04.10.1873 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Mititean Samson și Mititean Maria (născută Bașotă). La 01.10.1895 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar după două luni a fost trecut în rezervă. La 11.02.1898 s-a căsătorit cu Domnița Maria, născută la 10.11.1881, fiica lui Domnița George și Domnița Nastasia (născută Savu). Împreună cu aceasta a avut trei copii: Vasile - născut la 21.02.1901, Titiana - născută la 03.11.1903 și Todosia - născută la 22.01.1907. În luna noiembrie 1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. La 03.07.1916 a încetat din viață în timpul luptelor de la Rutorchiza, de pe frontul din Galiția. Rămasă văduvă, soția sa, Mititean Maria, s-a recăsătorit, la 23.11.1919, cu Dumitru Grigore¹⁷.

MOLDOVAN CHELEMENT - s-a născut la 05.02.1885 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Moldovan Petru și Moldovan Aristina (născută Crăciun). La 01.10.1906 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar după trei ani a fost trecut în rezervă. La 17.10.1909 s-a căsătorit cu Sărmaș Maria, născută la 03.10.1888, fiica lui Sărmaș Androne și Sărmaș Palagea (născută Zinvel). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Grigore - născut la 30.05.1911 și Florin - născut la 24.04.1913. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 08.08.1916 a încetat din viață în timpul luptelor. Rămasă văduvă, soția sa, Moldovan Maria, s-a recăsătorit, la 21.02.1920, cu Herța Ioan, născut la 20.11.1895, fiul lui Herța Maxim și Herța Susana (născută Fetinca)¹⁸.

MOȘDROAGĂ GRIGORE - s-a născut la 09.02.1887 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Moșdroagă Iacob și Moșdroagă Dochia (născută Contra). La 01.10.1910 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar după două luni a fost trecut în rezervă. La 12.06.1911 s-a căsătorit cu Pop Maria, născută la 27.10.1892, fiica lui Pop Ștefan și Pop Titiana (născută Domnița). La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 10.10.1914 a fost declarat dispărut¹⁹.

NĂSTUȚA GAVRILĂ - s-a născut la 05.04.1883 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Năstuța Grigore și Năstuța Firoana (născută Pop). La 01.10.1906 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej, iar după două luni a fost trecut în rezervă. La 14.11.1908 s-a căsătorit cu Domnița Marina, născută la 26.06.1888, fiica lui Domnița Moise și Domnița Maria (născută Mare). Împreună cu aceasta a avut un copil, Sânziana - născută la 05.07.1911. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat

¹⁷ *Ibidem*, dosar 3057, ff. 4-11 și dosar 3196, ff. 2-18.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 3211, ff. 11-27.

¹⁹ *Ibidem*, dosar 3212, ff. 7-18.

în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front, iar la 09.09.1914 a dispărut în timpul luptelor. Rămasă văduvă, soția sa, Năstuța Marina, s-a recăsătorit, la 10.02.1928, cu Bașotă Constantin, născut la 25.05.1897, fiul lui Bașotă Cosma și Bașotă Marina (născută Contra)²⁰.

NĂSTUȚA VASILE - s-a născut la 06.05.1876 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Năstuța George și Năstuța Gafta (născută Pinti). La 01.10.1898 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej, iar după doi ani a fost trecut în rezervă. La 15.11.1899 s-a căsătorit cu Turda Maria, născută la 20.08.1878, fiica lui Turda Constantin și Turda Nastasia (născută Pop). Împreună cu aceasta a avut cinci copii: Elena - născută la 03.06.1904, Gavrilă - născut la 22.07.1906, Sava - născut la 25.03.1910, Ioan - născut la 27.09.1912 și Tănasă - născut la 13.05.1915. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej, iar în luna aprilie 1915 a plecat pe front. La 07.07.1915 a dispărut în timpul luptelor de pe frontul rusesc²¹.

PAVELEA PETRU - s-a născut la 20.05.1891 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Pavelea Moise și Pavelea Docea (născută Pop). La 15.10.1912 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej, iar la 20.01.1913 a fost trecut în rezervă. La 20.02.1913 s-a căsătorit cu Pătrășcan Rodovica, născută la 03.11.1892, fiica lui Pătrășcan Grigore și Pătrășcan Domnica (născută Constantin). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Maria - născută la 25.09.1915 și Onița - născută la 15.05.1918. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. La 26.10.1914 a fost rănit în timpul luptelor de la Jaroslav (Jaroslaw)²² de pe frontul rusesc, iar ulterior a fost internat în spitalul din Budapesta. În urma rănii suferite a fost diagnosticat cu „cicatrice vicioasă; calus metacarpofalangial al degetului inelar de la mâna stângă”, iar la 10.05.1915 a fost reformat ca invalid de război²³.

PETREȘCAN IOAN - s-a născut la 16.10.1877 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Petreșcan Ignat și Petreșcan Dochia (născută Domnița). La 01.10.1899 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar după trei ani a fost trecut în rezervă. La 18.02.1901 s-a căsătorit cu Dumitru Maria, născută la 19.12.1881, fiica lui Dumitru Ioan și Dumitru Irina (născută Dâmbul). Împreună cu aceasta a avut trei copii: Rodovica - născută la 19.07.1906, Floarea - născută la 04.05.1909 și Victoria - născută la 24.02.1914. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front, iar la 17.09.1917 a încetat din viață în timpul luptelor. Rămasă văduvă,

²⁰ *Ibidem*, dosar 3692, ff. 9-15.

²¹ *Ibidem*, dosar 3703, ff. 4-20.

²² Oraș aflat în sud estul Poloniei.

²³ SIANBN, *Fond Invalizi, orfani și văduve de război*, inventar 618, dosar 4261, ff. 1-14.

soția sa, Petreșcan Maria, s-a recăsătorit, la 09.05.1920, cu Andreș Niculae, născut la 25.11.1890, fiul lui Andreș Pantilimon și Andreș Firoana (născută Pop)²⁴.

POP ȘTEFAN – s-a născut la 23.07.1885 în localitatea Runcu Salvei. Era fiul lui Pop Artiman și Pop Maria (născută Andreș) și a aparținut contingentului 1907. La 12.03.1912 s-a căsătorit cu Petri Maria, născută la 15.04.1893, fiica lui Petri George și Petri Dochia (născută Volhac). Împreună cu aceasta a avut un copil, Grigore – născut la 24.12.1912. La 15.03.1915 fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 21.07.1915 a încetat din viață în timpul luptelor de lângă Vadice²⁵. Rămasă văduvă, soția sa, Pop Maria, s-a recăsătorit, la 11.11.1919, cu Petri George, născut la 15.05.1888, fiul lui Petri Ioan și Petri Docea (născută Crăciun)²⁶.

POP TODOR – s-a născut la 20.02.1884 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Pop Niculae și Pop Maria (născută Mititean). La 01.10.1905 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej, iar după două luni a fost trecut în rezervă. La 01.03.1908 s-a căsătorit cu Andreș Floarea, născută la 06.09.1885, fiica lui Andreș Petru și Andreș Docea (născută Miron). Împreună cu aceasta a avut trei copii: Senea – născută la 06.02.1905, Ioan – născut la 09.08.1909 și Petru – născut la 07.07.1913. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. În luna octombrie 1915 a dispărut în timpul luptelor de pe frontul din Italia²⁷.

SERMAȘ GRIGORE – s-a născut la 10.02.1880 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Sermaș George și Sermaș Docea (născută Poptene). La 01.10.1904 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar după trei ani a fost trecut în rezervă. În anul 1906 a fost înaintat la gradul de sergent. La 05.06.1905 s-a căsătorit cu Moldovan Titiana, născută la 09.10.1887, fiica lui Moldovan Dumitru și Moldovan Maria (născută Foșlui). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Onița – născută la 16.04.1912 și Pompei – născut la 02.12.1914. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca sergent în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. La 16.11.1916 a încetat din viață în timpul luptelor de lângă Mielicze. Rămasă văduvă, soția sa, Sermaș Titiana, s-a recăsătorit, la 23.11.1919, cu Iora Grigore, născut la 08.10.1879, fiul lui Iora Emanoil și Iora Floarea (născută Buga)²⁸.

TOMPA ANDREI – s-a născut la 10.12.1886 în localitatea Runcu Salvei; Era fiul lui Tompa Maței și Tompa Ana (născută Năstuța) și a aparținut

²⁴ *Ibidem*, dosar 3954, ff. 4-12.

²⁵ Orașul Vodice din Croația.

²⁶ SJANBN, *Fond Invalizi, orfani și văduve de război*, inventar 618, dosar 4091, ff.24-42.

²⁷ *Ibidem*, dosar 3963, ff.34-17.

²⁸ *Ibidem*, dosar 5208, ff. 12-20.

contingentului 1908. La 28.09.1911 s-a căsătorit cu Dâncul Maria, născută la 16.09.1887, fiica lui Dâncul Conan și Dâncul Glicheria (născută Toderăș). Împreună cu aceasta a avut un copil, Paraschiva – născută la 02.11.1912. La 15.03.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 08.09.1915 a încetat din viață în timpul luptelor din jurul satului Ruda-Mocka, de pe frontul rusesc²⁹.

ZĂGREAN IOAN – s-a născut la 01.08.1870 în localitatea Runcu Salvei; era fiul lui Zăgrean Costan și Zăgrean Magdalena (născută Mare). La 01.10.1892 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar după trei ani a fost trecut în rezervă. La 19.11.1896 s-a căsătorit cu Leanca Catarina, născută la 02.08.1878, fiica lui Leanca Ștefan și Leanca Vârvara (născută Dumitru). Împreună cu aceasta a avut patru copii: Dumitru – născut la 22.12.1899, Pavel – născut la 08.07.1904, Grigore – născut la 21.11.1906 și Ioan – născut la 07.07.1909. În luna noiembrie 1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej, iar în luna februarie 1916 a plecat pe frontul rusesc, unde în luna iulie 1917 a dispărut în timpul luptelor³⁰.

Atunci când avem în vedere Primul Război Mondial ne gândim în primul rând la pierderile de vieți omenești. Cei rămași acasă au avut de asemenea de suferit. Femeile au trebuit să ia locul bărbaților plecați pe front și să rezolve treburile gospodărești. Moneda s-a devalorizat, produsele alimentare au început să lipsească, iar autoritățile au efectuat numeroase colecte în bani, alimente și produse pentru susținerea armatei. Ca urmare, satele românești au întâmpinat greutăți considerabile.

LES HABITANTS DE RUNCU SALVEI PARTICIPANTS A LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

Résumé

Pendant la Première Guerre Mondiale 261 d'habitants de Runcu Salvei ont été mobilisés dans les régiments d'infanterie austro-hongroise numéro 63 de Bistrița et numéro 32 Honved de Dej. Les habitants de Runcu Salvei ont lutté sur les fronts russes, croates et italiens. 44 d'entre eux ont perdu la vie, 8 habitants sont devenus invalides et 14 habitants ont été portés disparus. Après la guerre, 32 femmes sont devenues veuves et 69 enfants sont devenus orphelins dépère.

²⁹ *Ibidem*, dosar 5531, ff. 12–15.

³⁰ *Ibidem*, dosar 5908, ff. 1 și dosar 5921, ff 5–16.

EMIL TIȘCA - UN PROIECT CULTURAL ȘI EDILITAR NEÎMPLINIT

Vasile DOBRESCU

Implicările elitelor românești transilvănene în realizarea unor proiecte, concepute cu deosebită îndrăzneală și vigoare începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, cu speranța și dorința de modernizare și consolidare a societății românești au fost și sunt în atenția specialiștilor. Ele au fost investigate prin diverse metode de cercetare. Aprecierile de ordin cantitativ-descriptiv sau analitic al dezvoltării, dezvăluie, deopotrivă, o efervescentă cvasigenerală ce a cuprins și animat, pe lângă cărturari umaniști, grupuri însemnate ale elitelor românilor cu o pregătire intelectuală eterogenă. Din interacțiunea străduințelor acestora s-au întemeiat instituții culturale stabile cuprinzătoare, regionale (ASTRA) sau locale (reuniuni de lectură, de cântări, de femei, etc.), s-au înființat așezăminte de învățământ primar și secundar. În sfârșit, s-au conturat societăți economice (bănci, cooperative, societăți de asigurare, etc.) sau societăți profesionale.

Intensitatea acestui curent novator de modernizare, pus sub semnul revigorării naționale, a fost diferită în zonele Transilvaniei, iar rezultatele au fost influențate de stări socio-economice sau administrative variate, ce au facilitat în mod divers gradul de împlinire a unor proiecte socio-economice și culturale. Ținutul fostului Regiment II de graniță cu centrul la Năsăud, cu specificitățile sale administrative și sociale, care s-au concretizat în statuarea averilor comune și a fondurilor grănicerești, s-a integrat direcției modernizării naționale, fiind zona care a propulsat de timpuriu proiecte în sfera învățământului și culturii, excelând în sprijinirea materială a tineretului în susținerea parcursului studios secundar și universitar.

În Năsăud s-a organizat una din cel mai vechi Casine Românești (Reuniunea de lectură) transilvănene, încă din 1857¹, și s-a întemeiat, în anul 1863, cel de al doilea gimnaziu românesc greco-catolic², după cel de la Brașov, o adevărată pepinieră de talente intelectuale, multe desăvârșite prin universi-

¹ Traian Pavela, *Societăți culturale năsăudene. Varia*, Ed. Arcade, Bistrița, 2005, pp. 9-16.

² Vezi în primul rând lucrarea referențială în mentalul istoriografic năsăudean scrisă de Dr. Nicolae Drăganu, Virgil Șotropa, *Istoria școalelor năsăudene*, Năsăud, 1913. Apoi, abordările mai recente, Lazăr Ureche, *Fondurile grănicerești năsăudene (1851-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001; Aurelia Dan, *Școlile grănicerești năsăudene (1851-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012; *Monografia Colegiului Național „George Coșbuc” din Năsăud la 150 de ani de istorie (1863-2013)*, Ed. Napoca-Star, Cluj-Napoca, 2013.

tățile Imperiului sau ale Europei. De asemenea, s-au pus fundamentele unor societăți de credit și cooperative, s-a constituit Despărțământul Năsăud al ASTREI, o filială a Fondului pentru teatru român, Reuniunea de cântări, etc., care au implicat elitele locale în susținute și fructuoase acțiuni ce se derulau nu numai în Năsăud, ci în mai toate localitățile fostei zone grănicerești. Însă majoritatea manifestărilor culturale organizate de fruntașii românilor, în lipsa unui local propriu, se țineau în hotelul „Rahova”, unde și-a avut sediul „Reuniunea de lectură”, care achita chiria din cotizația membrilor ei.

Conștient de această situație, secretarul Reuniunii de lectură, Emil Tișca (care deținea din anul 1907 această funcție onorifică), în același timp secretar și contabil șef al băncii „Mercur” din Năsăud, la aniversarea, în anul 1911, a 50 de ani de existență a acestei instituții, într-un discurs omagial retrospectiv, lansa proiectul realizării unui edificiu propriu, al unei Case Naționale menită să adăpostească toate reuniunile culturale și sociale ale românilor năsăudeni.

La data când Emil Tișca își susținea proiectul era deja un personaj cunoscut în societatea localității, prin calitățile sale profesionale și ca un participant activ în organizarea și susținerea manifestărilor culturale susținute de reuniunile culturale locale.

Integrarea dinamică în lumea Năsăudului, facilitată și de căsătoria cu fiica medicului veterinar Mureșan, Iuliana, s-a datorat, în mare măsură, bunei sale pregătiri intelectuale, însușită fie în mediile culturale elevate ale Brașovului, fie desăvârșită ca student la Academia Comercială de la Budapesta³.

Astfel că ambianța propice desfășurării unei activități culturale susținute pe care a aflat-o la Năsăud i-a stimulat inițiativele și prezența activă, ca membru sau în conducerea societăților culturale sau economice din zonă, unde a fost implicat în varii acțiuni între anii 1905–1914 și 1918–1924.

În acest sens, proiectul lui Emil Tișca din 1911 nu surprinde elitele năsăudene, poate doar numai prin prisma proiectării unor soluții ingenioase menite pentru strângerea de fonduri bănești și materiale pentru concretizarea lui într-un timp rezonabil.

Oricum, din prezentarea in-extenso a propunerii lui, reiese faptul că în principiu, dacă nu și în detalii, avea aprobarea Comitetului Casinei Române și a familiei Marțian, care și-a anunțat declarativ donarea unor însemnate sume de bani pentru înfăptuirea acestuia.

Amintim că Iulian Marțian, o personalitate influentă în mediile năsăudene, iar prin calitatea de președinte și director al băncii „Mercur” și posesor al unicii fabrici de bere, dispunea de fonduri bănești substanțiale. În fine, Emil

³ Vasile Dobrescu, Adrian Onofreiu, *Redescoperirea unui năsăudean – Emil Tișca (1881–1965)*, în „Arhiva Someșană” (în continuare „A.S.”), Năsăud, seria III, X, 2011, pp.69–88; Idem, „Emil Tișca (1881–1965) – director de bancă și animator al vieții publice și culturale a românilor transilvăneni”, în *Liviu Boar. Arhivist, istoric, profesor*, volum coordonat de Ioan Lăcătușu, seria „Profesioniștii noștri”, Ed. Eurocarpatica, Sfântu-Gheorghe, 2011, pp. 339–366; Dan Lucian Vaida, *Emil Tișca – corespondență ilustrată de pe front*, (I), în „A.S.”, Năsăud, seria III, X, 2011, pp. 89–123; (II), în *Ibidem*, XI, 2012, pp. 135–170.

Țișca sugera ca fondurile necesare ridicării Casei Naționale să fie constituite din contribuția elitelor intelectuale nășăudene, care, în funcție de sumele donate, urmau să devină membri fondatori, sau membri pe viață ai viitorului așezământ cultural, apoi, din sursele bănești oferite de băncile „Mercur” și „Aurora” din localitate, destinate anual fondurilor filantropice și culturale, din „contribuțiile” bisericii și ale întregii populații din zona fostă grănicerească, iar completarea acestora se putea realiza prin angajarea unui credit pe termen lung la băncile românești.

Documentul inedit pe care-l publicăm în continuare este copia păstrată de Emil Țișca în arhiva personală și trimis la data de 16 mai 1938, la solicitarea președintelui Reuniunii de lectură din Năsăud, Ioan Șerban, care la data de 18 mai 1938 a fost ales președinte al reuniunii, și a medicului Teofil Tanco. Și unul și altul, aflați în bune relații cu Țișca, în anii lui petrecuți la Năsăud.

Rugămintea lui Ioan Șerban de a fi informat despre istoricul Reuniunii de lectură din Năsăud a fost determinată de intenția organizării aniversării a 80 de ani de la înființarea societății, proiectată în anul 1937, dar amânată cu un an din cauza dificultăților financiare prin care trecea glorioasa instituție de altădată.

Răspunsul lui Emil Țișca dezvăluie, indirect, lacunele documentare din fondul arhivistic al reuniunii de lectură, care, se pare, nu au fost riguros păstrate, deoarece el precizează că toate materialele referitoare la aceasta le-a predat instituției, păstrând, întâmplător, doar textul proiectului pentru Casa Națională.

Concomitent cu publicarea documentului, din care lipsesc unele pagini, fapt indicat și de autor, reproducem și fragmentul referitor la reluarea și continuarea proiectului Casei Naționale din conferința lui Emil Țișca susținută în anul 1921⁴, care expunea un set larg de proiecte de modernizare și sistematizare a localității, pentru a îndeplini condițiile accederii la statutul de centru urban. Chiar dacă între cele două documente există unele deosebiri, în esență, ele conțin, ca idee centrală, necesitatea continuării eforturilor comune a elitelor pentru urgertarea edificării și funcționării Casei Naționale.

Din prezentarea proiectului inițial, din 1911, ca și din reluarea lui în anul 1921, nu reiese în ce măsură s-au angajat elitele nășăudene în colectarea fondurilor bănești și nici cuantumul acestora, deoarece lipsesc documentele reuniunii pentru această perioadă.

Existența unui fond bănesc este mai mult decât certă, chiar din anii anteriori războiului mondial, deoarece în anii 1919–1920 se amintește de augmentarea acestuia, din donațiile făcute fie de societatea comercială „Negoțul”, dar mai ales de banca „Mercur”, fără a se închide lista altor contribuenți, în principal din fondul documentar al băncii „Aurora”.

Oricum, amintim că în „Darea de seamă” a Consiliului de Administrație al băncii „Mercur” pentru bilanțul pe anul 1920, într-o retrospectivă a

⁴ Emil Țișca, *Năsăudul de azi și ce ar trebui să se facă pentru ridicarea lui*, Tipografia G. Matheiu, Bistrița, 1921.

distribuirii fondurilor culturale până la acea dată (1899–1920), Casei Naționale i-au fost alocate cea mai mare sumă de bani, 200.000 coroane/100.000 lei, pe lângă alte ajutoare date societăților culturale și școlilor nășăudene⁵. Desigur, alocarea sumelor bănești pentru Casa Națională a fost făcută și la insistențele lui Emil Tișca, care din 1919 a deținut funcția de director; în această calitate a reușit să capete conducerea băncii pentru susținerea proiectelor anterioare războiului.

Și totuși Casa Națională nu a fost edificată, și încă nu cunoaștem ce s-a întâmplat cu fondurile bănești destinate acesteia. Cauzele eșuării inițiativei au fost fie obiective, de natură economică, fie subiective, determinate de noua situație socio-politică postbelică, la care s-au raportat elitele nășăudene.

Din punct de vedere economic, merită amintite efectele negative ale inflației și devalorizării monetare din anii 1914–1929, care au redus valoarea reală a fondurilor destinate Casei Naționale și au contribuit la creșterea generală a prețurilor. Criza economică din anii 1929–1933 și urmările ei au desăvârșit repercusiunile financiare și au redus mijloacele bănești ale societăților economice și ale privaților. Apoi, locuitorii Năsăudului s-au confruntat cu efectele teribile ale inundației din 1922 și incendiului din 1927, care au provocat imense pierderi materiale și vieți umane. S-a adăugat la toate acestea plecarea intempestivă a lui Emil Tișca din Năsăud și decăderea băncii „Mercur”, care a fuzionat, prin absorbție, cu banca „Aurora”.

Astfel, s-a dovedit, ca și în alte cazuri, faptul că dispariția unei personalități dedicate unei misiuni culturale deosebite nu a reușit să fie suplinită, la același nivel de dăruire și perspicacitate, deși Năsăudul nu ducea lipsă de intelectuali de marcă și profesionalism indiscutabil.

Dar, printre urmările fericite ale Unirii din 1918, în societatea românească transilvăneană – respectiv nășăudeană – s-au implantat și s-au dezvoltat, în dauna solidarismului social și cultural, tendințele individualiste, marcate de materialism, orgolii personale, care s-au accentuat, pe fondul fragmentării orientărilor și disputelor politice, fapt ce a afectat profund elitele din Năsăud.

În acest mod, proiectul ambițios și realizabil al Casei Naționale a eșuat la Năsăud, în contradicție cu sporirea numerică a elitelor economice și intelectuale de aici, iar localitatea a rămas fără o casă de cultură reprezentativă, deși, în situații mult mai modeste din punct de vedere al resurselor financiare și al elitelor, unele localități transilvănene, fără pretenția statutului de centru urban sau administrativ, și-au construit în perioada interbelică Cămine Culturale și chiar frumoase și eficiente Case Naționale.

⁵ Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale (în continuare A.N.S.J.BN), fond *Banca Mercur*, d. 14/1920 – Darea de seamă a Consiliului de Administrație și raportul cenzorilor, p. 6/fila 205/v.

Anexa 1.

„Raportul secretarului/Adunarea generală jubiliară semicentenară a reuniunii române de lectură din Năsăud.

Onorată Adunare Generală!

Am îmbrăcat azi haine de sărbătoare, să prăznuim împreună un eveniment de o importanță netăgăduită pentru neamul românesc oropsit al acestui colț de țară: jubileul semicentenar al Reuniunii române de lectură din Năsăud, o serbare de felul căreia abia se vor mai găsi la noi.

Pentru a putea și mai bine cuprinde noima acestei reuniuni și a înțelege pe deplin însemnătatea ei culturală, să ne transpunem pentru câteva momente cu sufletul înainte de asta cu 50 de ani și să medităm un pic la marea importanță ce a putut-o avea pentru Năsăud și jurul întreg, această modestă reuniune, atunci când întreg neamul nostru românesc orbecăia în întunericul neștiinței, când oamenii cu carte și cu pricepere pentru durerile și marile probleme ale existenței și progresării neamului nostru se puteau număra pe degete; în vremile acestea de amortire, se ridică din mijlocul acestui ținut, cu un trecut atât de glorios, atât de bogat în fapte frumoase și în oameni mari, se ridică o pleiadă de bărbați de inimă, cu vederi largi și cu bogate simțăminte pentru tot ce e românesc și pun temelia acestei reuniuni culturale, sădesc în pământul bun și mănos, dar până atunci neîngrijit, sămburele curat, din care cu timpul s-a dezvoltat arborele stufos și bogat al acestei reuniuni, care sub crengile sale răcoroase și umbroase adăpostește de o jumătate de veac întregă lumea românească a acestei văi, iar fructele lui gustoase și răcoritoare servesc de hrană sufletească acestui neam dornic și vrednic de o viață mai tihnită și mai fericită, de cum i-a fost până acum hărăzită.

Dar anul acesta nu serbăm numai jubileul semicentenar al acestei reuniuni, ci totodată, întreg neamul românesc e preocupat și de o altă sărbătoare jubiliară, tot semi-centenară, cu mult mai impozantă, a celei mai mari instituții culturale românești, a „Asociațiunii pentru literatura și cultura popoului român”.

Cât de frumoasă coincidență!

În vreme ce cei mai marcanți bărbați ai neamului nostru, în frunte cu cei mai străluciți vlădici ai Românismlui: Șuluțiu și Șaguna, frământați de neajunsurile și multele lipsuri ale neamului nostru, precum și prevăzând multele vijelii prin care avea să treacă oropsitul nostru neam, au pus temelia celei mai puternice instituții culturale în Sibiiu, aici, în acest colțuleț de țară, la granițele Bucovinei și ale Moldovei, altă seamă de bărbați, în frunte cu Alexandru Bohățiel, Leon Pavelea, Nicolae Beșan, Ioan Florina, Ioan Marțian, Ariton Mărcușiu, Grigore Moisil, Ioachim Mureșan, Basil Mureșan, Basil Petri, Florian Porcius, Iacob Prădan, D-r Ioan Lazăr, D-r. Ștefan Pop, Leontin Luchi, frământați de aceeași idee mare, sublimă, de a contribui la dezvelirea întunericului și la consolidarea și prosperarea neamului nostru, au pus fundamentul acestei

reuniuni cu menirea înaltă de a ține pururea trează în noi conștiința națională și, tot atunci, și tot în capetele acestor bărbați luminați și cu multă inimă românească, s-a plăsmuit și ideea aceea mare de a se ridica aici, din averile atât de greu muncite și atât de bine meritate ale credincioșilor ostași ai Majestății Sale, un focalar al culturii românești – gimnaziul de azi, de aici a cărei serbare semicentenară se va ține peste 2 ani și care a dat neamului românesc atâtea forțe de luptă, atâtea capete luminate și a răspândit în toate părțile atâta carte, știință, învățătură și cultură românească.

E o dată epocală în istoria redeșteptării noastre naționale și culturale aceasta și e de datorința noastră ca acum, după un răstimp de o jumătate de veac, să ne cugetăm cu adâncă evlavie, stimă și recunoștință, la acele suflete mari, care prevestind zbuciumatele valuri, prin care va avea să treacă corabia vieții noastre naționale, s-au îngrijit din bună vreme de asigurarea unui adăpost, precum și la vrednicii urmași care cu sfințenie au păstrat acest așezământ.

Din sufletele mari ale acestor stegari a răsărit și aprins viața reuniunea c cărei existență de o jumătate de veac o serbăm azi.

E da datorința noastră deci, ca la praznicul acesta rar să ne aducem cu sfințenie aminte de acele persoane care și-au pus sufletul lor în înjghebarea, în fundamentul acestei reuniuni, dar în același timp, să nu uităm nici de gregraii⁶ simpli, de „acei eroi fără nume” care împreună cu cei mari, cu conducătorii, au contribuit la alcătuirea și susținerea până azi a acestei reuniuni, la toți membrii și binevoitorii sprijinitori ai acestei instituții culturale.

Stimați ascultători! S-a mai amintit într-atâtea rânduri însemnătatea acestei instituții pentru acest colțuleț de țară, și nu am destule cuvinte prin care să vă pot schița în destul însemnătatea ei în decursul acestor 50 de ani se zbucium și de continue lupte.

Pereții acestei reuniuni au adăpostit în decursul acestor 50 de ani durerile și bucuriile întregului ținut, ba, ale neamului întreg, toate [...], [...] până la cel din urmă scriitor, apoi, profesori, preoți, învățători, cu un cuvânt, întreaga inteligență curat românească a Năsăudului era grupată în jurul acestei casine. Și în sânul ei domnea o însuflețire de nedescris pentru tot ce era românesc. Astăzi? Astăzi, nici baremi membrii nu suntem cu toții la această istorică casină, sunt mulți, foarte mulți inteligenți sus-puși care nu se înscriu de membri, necum să mai contribuie și pe altă cale la consolidarea ei. Ce centru mare, temut și cu trecere era Năsăudul pe vremurile acelea și cât de înapoiați suntem azi! Nici baremi o casină românească să nu fim în stare să ne-o susținem!

Le spun toate acestea, stimați ascultători, nu pentru ca să disperăm, ci ca să ne închegăm baremi acum, în ceasul al unsprezecelea rândurile, să ne luăm pildă de la însuflețirea înflăcărată, ce i-a călăuzit pe întemeietorii acestei reuniuni, care și-au turnat sufletul lor în temelia acestei instituții și, cu ocazia acestei sărbători, să punem și noi, urmașii epigoni, temelia unei „CASE

⁶ Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale (în continuare A.N.S.J.BN), fond *Banca Mercur*, d. 14/1920 – Darea de seamă a Consiliului de Administrație și raportul cenzorilor, p. 6/fila 205/v.

⁷ Soldați; aici, cu sensul de membri de rând, ordinari.

NAȚIONALE” și a unei „BIBLIOTECI” a reuniunii, ca astfel, baremi în aceste zile să dăm dovadă că nu ne-am uitat de tot de datorințele noastre de români.

Pentru ce să ne facem o astfel de casă națională și cum îmi închipui eu o astfel de casă națională? În Năsăud astăzi avem o reuniune de cetire/casină/, care în lipsa de local potrivit e silită să emigreze ca țigani cu corturile, de la un făgădău la altul, mai avem apoi un despărțământ al „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român” și încă unul din cele mai mari și active, înființat încă mai bine de 40 de ani, apoi o filială mai tânără a Fondului de teatru român, avem o reuniune de cântări, nu de mult s-a pus baza unei reuniuni pentru înmormântare și a unei reuniuni pentru asigurarea vitelor⁸, de asemenea, e pe cale înființarea unei reuniuni de consum și, în fine, mai sunt țărani de aici care au reuniuni de cântări, de cetire, etc., precum și meseriașii români, care încă vor trebui închegați cu timpul într-o reuniune, toate aceste reuniuni au lipsă de un local potrivit, comod și care să fie a lor, să aibă drept de dispunere asupra lui. Acestor scopuri le-ar servi proiectata casă națională.

Ea ar trebui să conțină o sală spațioasă pentru ședințe festive, prelegeri publice, conferințe, precum și pentru petreceri, teatru și tot felul de producțiuni, apoi câteva chilii spațioase și comode pentru casină și celelalte reuniuni, iar în parter, la caz că casa (sic!) s-ar face cu etaj, ar avea să fie reuniunea de consum sau altă prăvălie românească.

În ce mod ar fi a se aduna mijloacele de edificare?

I. Prin contribuțiuni benevole. Pentru a face un modest început, comitetul casinei D-voastre a și făcut primii pași, subscriindu-se următoarele sume: D-r. Alexa David ... cor; Vasile Bichigean ... cor; Teodor Șimon ... cor; Alexandru Haliță, profesor ... cor; Alexandru Pălăgieșu, notar comunal ... cor; Vasile Bichigean, profesor ... cor; Emil Domide, profesor ... cor; D-r. Nicolae Drăganu, profesor ... cor; Ștefan Scridon, profesor ... cor; Emil Tișca, șef contabil ... cor.

Afară de aceste modeste sume, mai avem promisiunea mai multor bărbați de inimă și conducători români, care vor contribui cu sume însemnate, așa spre ex., domnul director Marțian ne-a promis suma de 2.000 de coroane, de asemenea, domnul Liviu Marțian, iar suma de 2.000 coroane. Apoi, am mai avea sprijinul băncilor românești din loc., care într-un asemenea caz însemnat ar contribui până la suma de 5.000 coroane fiecare. Și așa, cred că fiecare inteligent de aici ar contribui cu cel puțin 200 coroane, pentru ducerea la îndeplinire a acestei bune idei. Mai avem, afară de aceea, un jur foarte mare și bogat, de la care încă se pot aștepta rezultate foarte frumoase, avem o seamă de avocați bine situați, precum și foarte mulți năsăudeni depărtați prin România, care azi sunt în poziții înalte și foarte bine situați, care nu cred că la apelul nostru nu ar răspunde cu sume însemnate și, în fine, am mai putea conta mai puțin și de la restul lumii românești, care pentru un astfel de scop încă ar contribui bucuros.

Se mai pot aduna bani prin aranjarea de petreceri anume spre acest scop. Câte petreceri bine reușite, cu rezultate nete de mii de coroane a aranjat inteligența din Năsăud pentru scopuri nelocale, cum a fost, de ex., petrecerea

⁸ Text lipsă.

aranjată de damele române de aici pentru gimnaziul din Blaj și pentru nenorociții din cutremurul de la Mesina. Oare un așa mareț scop, ca și Casa națională să nu poată da rezultatele acelea?

Se mai poate conta de la comune și comunitățile bisericești din acest ținut. Bisericile ar putea aduna la anumite zile de la țărani creșterește, cu discul și s-ar mai putea lansa și un fel de mărci poștale, ca la Vălenii de Munte, cu taxa de 2 fileri bucata și cu inscripția: „o cărămidă pentru Casa națională din Năsăud”.

Pentru a putea da tuturora ocazie, ca să poată contribui cu sume mai însemnate, se statorește un termen lung de plătire și anume în decurs de 5 ani, fiind de a se plăti în fiecare an câte 20%, adică o cincime a sumei subscribe. Baniile solviți se vor depune la ori și care casă de păstrare românească din comitat, pe lângă un procent de minimum 51/2%, dar vor avea preferință acelea care au contribuit cu mai mult pentru Casa națională și în special băncile „Aurora” și „Mercur” din loc.

Despre subscrieri, precum și despre plătiri se va face raport în fiecare an la adunarea generală a casinei și a despărțământului Asociațiunii, precum și dări de seamă în foile mai răspândite românești.

Cei ce vor contribui cu sume de cel puțin 200 coroane și de acolo în sus, vor fi membri fondatori ai „Casei naționale” și numele lor va fi săpat în piatra comemorativă zidită la intrarea în edificiu, precum și în cartea de aur, care se va păstra la această casă. Cei cu sume de la 100-200 de coroane, vor fi numiți membri pe viață, iar acei cu contribuiri sub sută, vor fi membri ordinari. Numele tuturor contribuitorilor se va eterniza în cartea de aur a „Casinei naționale”.

Întăbularea sunt de părere să se facă pe numele „Asociațiunii”, ca cea mai sigură corporație morală azi, rezervându-se anumite drepturi reuniunilor amintite, în cartea fonduară. Prin aceea, că s-ar face întăbularea pe „Asociațiune”, am mai câștiga și de acolo ceva. Și afară de aceea, s-ar aranja Biroul central al „Asociațiunii” ca să ne câștige și dreptul de colectă, de la minister.

La caz că nu s-ar putea încasa întreaga sumă necesară edificării, atunci sau s-ar mai putea lăsa capitalul adunat să crească, prin fructificarea intereselor, sau s-ar putea lua un împrumut aconto acestei căși, pe amortizare, pe termen mai lung, de ex. 40 de ani. Așa, de ex. o sumă de 10.000 coroane, anuitățile semestriale, în care se cuprind și replătirile din capital, ar fi 309 coroane. Această anuitate ar fi a se acoperi în acest caz din chiria localelor din parter, a localelor casinei.

Aceasta ar fi propunerea comitetului referitoare la înființarea casei naționale.

Ce privește biblioteca, aceasta ar putea umple un gol care de mult a fost simțit și s-ar augmenta din contribuiri benevole, parte din cărți ce le-am primi din afară, precum și de la membri, parte prin venitele petrecerilor făcute anume pentru acest scop, parte din fondurile casinei. Pentru donatori și aci se va păstra o carte de aur, în care se vor însemna pentru posteritate numele tuturor contribuitorilor.

Stimați ascultători! Muncă fără preget, prevedere, simț național, și însuflețire nețărnută pentru tot ce e românesc și viitorul românimei, de aceste însușiri au fost conduși aceia care au pus temelia acestei reuniuni de lectură. Acestea să ne fie și călăuza noastră pentru zilele înorate ale viitorului.

Serbările jubiliare înalță, nobilitează și umplu sufletul de nădejdi. Și am și eu nădejdea, ferma nădejde, că încercările noastre de azi și apelul călduros ce-l vom trimite lumii românești din ținutul acesta [...].”

[A.N.S.J.BN., fond *Reuniunea română de lectură din Năsăud*, d. 4, ff. 77–86].

Anexa nr. 2.

„Pct. 13. Cu ocazia serbării jubileului de 50 de ani al Casinei s-a adus cu mare însuflețire hotărârea ridicării în Năsăud a unei Casine naționale, care ar avea să cuprindă în sine: o sală mare pentru ședințe, prelegeri, adunări, teatru, cinematograf, banchete, apoi 2 sau 3 camere pentru casina română, sală de cetit, sală de biliard și sală de distracție, o casă de cetire pentru meseriași și popor, unde să aibă ocaziunea să convină cât mai des, eventual chiar și o sală de joc pentru popor, iar în partere, la front o prăvălie românească, a cărei lipsă numai după depărtarea librăriei Onișor o simțim.

Iată că după 8 ani de la această hotărâre a noastră vine Comitetul Central din Sibiu al „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român” și aduce aceeași hotărâre, și anume, ca să se intervină din partea acestui comitet la Resortul de agricultură în scopul de a se destina în fiecare sat și oraș, cu ocazia reformei agrare ce tocmai este în curgere, câte un intravilan potrivit pe seama caselor naționale și câteva jughere în apropierea comunei pentru grădini de model.

În scopul acesta facerea pașilor necesari pentru ca comitetul (sic!) fondurilor, care chiar și fără dispozițiile legii agrare și ale Asociațiunii, sunt convinși că în scopul acesta ne-ar fi pus și mai demult terenul necesar edificării casei naționale la dispoziție, să ne comunice formalitățile ce trebuiesc executate pentru ducerea acestui frumos plan la îndeplinire. Cel mai potrivit teren pentru scopul acesta îl cred unul din cele 2 colțuri, vis-a-vis de Rahova.

Capitalul s-ar aduna prin colecte, prin eventualele ajutoare, ce s-ar primi sper scopul acesta de la stat, apoi din taxele de membri onorari și fondatori și pe viață, care ar putea varia între 1.000 și 10.000 coroane, și în special din ajutoarele celor 2 institute financiare, care în primul loc ar fi chemate a se îngriji de ridicarea acestei clădiri, dovedind și prin aceasta că își înțeleg chemarea de institute financiare românești.

Ar mai rămâne a se stabili că în favorul cărei instituțiuni culturale ar fi a se întăbula casa națională odată edificată⁹.”

⁹ Emil Țișca, *op. cit.*, pp. 11–13.

Anexa 3.

„1938, mai 11, Năsăud.

Iubite amice!

În adunarea generală a Reuniunii române de lectură din Năsăud, din 1 VII 1911, când era D-r. David președinte și ca secretar, cu ocazia semicentenarului de existență a Reuniunii, Dr. Nestor Șimon a citit o conferință „Reprivire istorică asupra trecutului reuniunii române de lectură”.

Acest operat de mare importanță pentru noi ne lipsește. Dacă ai cumva un exemplar, te rog a ni-l trimite, sau a-mi comunica de unde îl pot acvira¹⁰ Mulțumesc înainte și te salut cordial.

Fiindcă ești membru fondator, totodată, te invit a lua parte la adunarea generală a reuniunii, care se va ține în 19 V a.c., la ora 18. Poate că nu vei putea veni, dar eu trebuie să te invit, dacă chiar acum am și ocazia. Năsăud, la 11 V 1938.

Domnului Emil Tișca
Directorul „Băncii Românești”, Satu-Mare.”

[A.N.S.J.BN., fond *Reuniunea română de lectură din Năsăud*, d. 4, f. 75].

Anexa 4.

„1938, mai 16, Satu-Mare.

Dragă Prietene,

Am primit cartea poștală și mă grăbesc ați răspunde. Eu la timpul său am predat celor în drept atât dosarul Reuniunii Române de lectură, cât și acela al Astei, așa că numai din întâmplare am găsit între actele mele raportul meu în calitate de secretar, citit cu ocazia serbării semicentenarului Casinei, pe care mă grăbesc a-l trimite aci anexat, deși este mare, întru cât lipsesc din el câteva file pierdute în cursul timpului. De altcum, așa îmi amintesc, că fie uitatul Nestor Șimon a luat cu el acest operat, cu motivarea că intenționează a-l da publicității. Nu ar strica să întrebi și la soția mea, să răscolească prin dosarele ce vor mai fi la Năsăud, da, dacă află ceva.

Îți mulțumesc pentru deosebita gentilețe ce a-i avut-o de a mă invita la această festivitate rară și solemnă. Cu sufletul sunt și eu în mijlocul vostru, căci mă leagă de această casină și de Astra cei mai frumoși și mai activi ani ai vieții mele. Aș merge cu multă plăcere și personal la acest mare praznic al vostru, dar prea s-a purtat scârbos Năsăudul cu acela care și-a jertfit totul pentru progresul

¹⁰ Achiziționa, câștiga; aici, cu sensul de a procura.

și consolidarea lui, și această durere a sufletului meu a lăsat o rană atât de adâncă în viața mea întreagă, încât niciodată nu se va putea cicatriza.

Doresc din adâncul sufletului ca prăznuirea acestui eveniment atât de rar și de înălțător să fie vrednică de marii înaintași și fondatori ai acestei Reuniuni și îți anticip cele mai călduroase felicitări pentru buna reușită a acestei înălțătoare aniversări.

Cu toată dragostea,
Tișca.”

[*Ibidem*, f. 76.]

EMIL TISCA – UN PROJET CULTURAL ET ADMINISTRATIF INACHEVÉ

Résumé

Malheureusement, le projet ambitieux et réalisable de la Maison (de la culture) nationale a échoué à Năsăud, contrairement au nombre des élites économiques et intellectuelles, la ville est restée sans une maison de la culture représentative, bien que, dans des situations plus modestes en ce qui concerne les ressources financières et le nombre des élites, certaines localités de Transylvanie, sans être des centres urbains ou administratifs, de belles et efficaces centres et maisons de la culture aient été construits l'entre-deux-guerres.

PORTRETUL UNUI PREOT DE ȚARĂ ATIPIC: IULIAN CHITTA DIN VICARIATUL RODNEI (1930–1948)

Mirela POPA-ANDREI

Iulian Chitta s-a născut la 15 iunie 1881 în localitatea Florești, județul Someș, a absolvit 8 clase de liceu și bacalaureatul, iar apoi a urmat cursurile Seminarului teologic din Gherla¹, fiind hirotonit preot în 12 decembrie 1909 și dispus prin ordinul consistorial nr. 1150, din 5 februarie 1910², ca administrator interimar în parohia Rusu de Jos (protopopiatul Becleanului), transferat apoi din 5 septembrie 1914, potrivit dispoziției consistoriale nr. 7213, ca administrator local într-o altă parohie din protopopiatul Beclean, Mányik (Chiochiș)³.

Dintr-o succintă autobiografie întocmită la cererea forurilor episcopale gherlene reiese că a studiat pentru un semestru și Dreptul la Academia regească de drept din Oradea, că deținea și Decret de profesor de liceu⁴, ca urmare a absolvirii cursului profesoral la Universitatea din Cluj (1921)⁵. De altfel, conform acelorași însemnări cu caracter auto-biografic, Chitta a servit și ca profesor, mai întâi la Liceul de Stat „Gheorghe Șincai” din Baia-Mare, ulterior fiind detașat ca profesor în învățământul secundar din Directoratul general al Oradei-Mari⁶. Câțiva ani mai târziu, Iulian Chitta a părăsit catedra pentru a reveni la ipostaza de slujitor al altarului. Așadar, potrivit dispoziției consistoriale nr. 3553 din 1 iulie 1930, Iulian Chitta, „preot în disponibilitate” era numit administrator local în parohia Găureni⁷, instalarea sa în parohie având loc pe 3 august 1930⁸.

¹ Serviciul Județean Cluj a Arhivelor Naționale (în continuare SJCjAN), fond *Episcopia de Cluj-Gherla*, Registru 711: Indice alfabetic preoți pe parohii, f. 49v. dos. 648 (Registrul alfabetic al studenților de la Academia de Teologie din Gherla începând cu anul 1856/1060). Serviciul Județean Bistrița Năsăud al Arhivelor Naționale (în continuare SJBjAN), Fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 1409/1939, f. 46.

² *Schematismus Venerabilis Cleri Diocesis Szamosuováriensis Romanorum graeci ritus catholicorum pro anno Domini MCMXIV*, Szamosujvár, 1914, p. 63.

³ SJCjAN, fond *Episcopia de Cluj-Gherla*, Registru 711, ff. 10 v., 29v., 49 v.

⁴ SJBjAN, Fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 1409/1939, f. 46.

⁵ *Ibidem*, dos. 1382/1936, f. 28.

⁶ *Ibidem*, dos. 1409/1939, f. 46.

⁷ „Curierul creștin”, Anul XII, nr. 14/1930, p. 1.

⁸ SJCjAN, fond *Episcopia de Cluj-Gherla*, doc. 29/1935, f. 13.

Pe data de 25 decembrie 1933, după o lungă păstorire, preotul Teodor Dumitru (fusesse instalat în parohie în 16 ianuarie 1885) din Runcu Salvei a decedat, lăsând parohia vacantă. Pentru a asigura continuitatea asistenței religioase credincioșilor rămași fără parohul lor, episcopia a numit ca administrator parohial interimar pe Iulian Chitta, preotul din Găureni (Aluniș). Apoi, cu data de 1 februarie 1934 parohia Runcu Salvei a fost scoasă la concurs, cu precizarea respectării anului de văduvie⁹. Se pare că între noul administrator și preoteasa văduvă Rodovica Dumitru au intervenit unele neînțelegeri, legate de împărțirea veniturilor parohiale. Astfel, pe 20 februarie, preotul Iulian Chitta se adresa vicarului arătând că poporul cere „ordin în scris”, deoarece preoteasa cerea de la popor jumătate din toate veniturile „conform stolarului din trecut, ce poporul declară că nu poate suporta și nu voiește a da, prin ce se naște turbare în parohie”¹⁰. Răspunsul episcopiei venea pe 1 martie și era adresat vicarului foraneu al Rodnei, Titus Mălai, acesta urmând a-l comunica administratorului interimar al Runcului. Se preciza că în cursul anului văduviei, competențele văduvei preotului defunct sunt numai privitor la sesiunea parohială și la dreptul de a locui în casa parohială. În schimb toate veniturile stolare – primite pentru funcțiunile bisericești îndeplinite – îi revin în totalitate administratorului parohial, preoteasa văduvă neavând niciun drept asupra lor, conform uzanțelor din dieceză¹¹. Un an mai târziu, prin decizia consistorială nr. 29 din 8 ianuarie 1935, Iulian Chitta a fost numit administrator local în parohia Runcu Salvei¹², funcțiune în care îl găsim până în anul 1948.

Cu privire la perioada slujirii sale ca preot în Găureni, investigarea surselor arhivistice lasă să se întrevadă o anumită inconsecvență în comportamentul său și o personalitate oarecum contradictorie. Pe de o parte, sunt situații când s-a implicat profund în activitatea pastorală, un exemplu în acest sens fiind momentul desfășurării misiunilor populare în câteva dintre parohiile vicariatului Rodnei în anul 1933. Astfel, potrivit raportului pe care Iulian Chitta îl întocmește și înaintea Ordinariatului diecezan chiar a doua zi după încheierea activităților pastorale, în parohia Găureni misiunile populare s-au desfășurat conform programului prestabilit. Octavian Bulbuc, protopop și preot în Mintiul Român a fost cel care a condus misiunile, a predicat și a participat la mărturisirea credincioșilor, în această din urmă activitate fiind secondat de preotul Chitta și de alți 2 preoți din parohiile învecinate: Tiberiu Fetti din Poienile Zăgrii și Anchedim Drăgan din Zagra¹³. În conturarea portretului lui Chitta stau apoi declarațiile unor poporeni, care mărturiseau că atunci când vrea acesta slujește și predică de „mai minunat nu se poate”¹⁴. Însă, pe de altă parte, cu toate strădaniile sale, Iulian Chitta nu a reușit să se facă iubit, nici cel

⁹ „Curierul creștin”, Anul XVI, nr. 1/1934, p. 1.

¹⁰ SJCJAN, fond *Episcopia de Cluj-Gherla*, 1408/1934, ff. 1-2.

¹¹ *Ibidem*, f. 1 v.

¹² „Curierul creștin”, Anul XVII, nr. 1/1935, p. 1.

¹³ *Ibidem*, doc. 333/1934, ff. 1-2.

¹⁴ *Ibidem*, f. 16 r.

puțin apreciat, în parohia Găureni. Dușmanii săi – căci a avut mulți din aceștia – l-au acuzat de imoralitate și aplecare înspre băutura.

În ceea ce privește impresia negativă pe care Iulian Chitta se pare că ar fi lăsat-o în ochii sătenilor din Aluniș, trebuie avut în vedere faptul că la nașterea divergențelor cu enoriașii săi în mod sigur a contribuit, într-o mare măsură, conflictul pe acesta care l-a avut cu notarul cercual din Zagra¹⁵, Csomos Pál. De altfel, conflictul dintre cei doi a primit în scurt timp conotații naționale, preotul găsind susținere – în pofida suspiciunilor cu privire la moralitatea sa – atât printre ceilalți preoți din vicariat, cât și la forurile bisericești superioare¹⁶. Anchedim Drăgan, preot în acea vreme în Zagra, confirma, într-o scrisoare adresată pe 12 februarie 1933 prefectului județului Bistrița-Năsăud, relatarea preotului Chitta, dezaproband atitudinea notarului cercual, care „și-a luat îndrăzneala ca minoritar și a pălmuit pe preotul român, pe lângă că l-a amenințat și insultat cu epitetul «popă beat»”¹⁷. A. Drăgan cerea prefectului realizarea unei anchete, cu atât mai mult cu cât există și un martor, deoarece, continua el: „minteă mea nu poate concepe ca un astfel de sacrilegiu să rămână fără sancțiuni și dacă totuși s-ar întâmpla noi preoții ar trebui să protestăm...”¹⁸. Comportamentul notarului era considerat jignitor, atât la adresa preoțimii, cât și al românilor în general: „Când noi am fost sub tutela lor și atunci am fi cutezat numai a insulta, nu și a pălmui pe un ungur și mai ales pe un preot al lor, sancțiuni grele ar fi urmat”¹⁹.

Iată, așadar că preotul Iulian Chitta a devenit involutar unul dintre actorii principali ai unui conflict care tindea să primească conotații naționale. Amploarea cazului sporește atunci când preotul Chitta se adresează pentru a i se face dreptate episcopiei, arătând că tratamentul la care a fost supus nu reprezintă un caz izolat, că și alți locuitori din zonă au fost persecutați de către

¹⁵ Menționăm că din punct de vedere administrativ localitatea Runcu a făcut parte din cercul Zagra.

¹⁶ SJCjAN, fond *Episcopia de Cluj-Gherla*, doc. 29/1935, passim. Conflictul dintre cei doi a avut la bază solicitarea insistență a preotului Chitta pe lângă primăria cercuală din Zagra de a fi prevăzută cu lemne de foc, obligație, recunoscută prin lege, a primăriilor față de preoți, reglementare pe care autoritățile din Zagra au refuzat sistematic să o aplice în cazul său. Acesta pare a fi doar pretextul conflictului, deoarece destul de repede neînțelegerile pe această temă s-au transformat într-o luptă pe față între Iulian Chitta și notarul Csomos Pál, care într-un moment de încordare a nervilor aduce injurii publice la adresa preotului, ba chiar îl pălmuieste cu martori de față, amenințându-l că dacă avea pușca la el, l-ar fi împușcat (evenimentul s-a petrecut pe data de 22 noiembrie 1932 în curtea primăriei din Zagra). Această atitudine mai mult decât nerespectuoasă la adresa unui slujitor al bisericii este considerat un afront la adresa demnității întregii Biserici greco-catolice, fapt pentru care, atât vicarul Titus Mălai, cât și episcopul Hossu de la Gherla îl vor apăra pe Chitta în fața autorităților civile, cerând condamnarea faptei lui Csomos Pál și pedepsirea acestuia. Deoarece autoritățile civile năsăudene s-au situat de partea notarului, apărându-l pe acesta, episcopul a recurs chiar la Ministerul de Interne.

¹⁷ *Ibidem*, f. 6.

¹⁸ *Ibidem*, ff. 6, 7–8. Într-o scrisoare adresată vicarului, prin care solicita superiorului său să intervină la prefectul Bistriței și să-i solicite satisfacerea cererii preoților de a se întreprinde o anchetă, Anchedim Drăgan se exprima în felul următor: „Insultați și pălmuiți în prestigiul nostru de preoți români, suntem în dreptul de a aștepta sancțiunile meritate”.

¹⁹ *Ibidem*, f. 6.

Csomos Pál, aducând în acest sens mărturiile lui Grigore Bașotă și Gavrilă Timoce din Găureni, sau Nastasia Zinveliu din Zagra²⁰. „Cazul – susține Chitta – este atât de grav că trebuie să ajungă pe masă la Liga Națiunilor, ca dovadă că ei cari ne bârfesc, ne și iau la bătaie, ne palmuiesc și ne amenință că ne și împușcă”²¹, cuvintele sale fiind răspunsul unui om simplu, până la urmă, la atât de mult controversatul principiu al protecției minorităților în România interbelică, care a devenit iarăși de actualitate în zilele noastre. Se poate citi printre rânduri opinia unui preot de țară referitor la această problemă, respectiv că românii au nu doar obligația de a-i respecta pe minoritari, ci au și dreptul de a cere să fie respectați de minoritari.

Iulian Chitta era de părere că notarul Pál lucra în mod sistematic „contra instituțiilor noastre: biserică, școală, comună politică etc.”. Toate aceste afirmații ale preotului Chitta, precum și activitatea sa viitoare, reflectată în corespondența sa cu forurile episcopale sau în corespondența dintre runcani și autoritățile bisericești sau politice ale vremii, conturează portretul psihologic al personalității sale. Din toate acestea rezidă faptul că Iulian Chitta a fost un om citit, că a dispus nu doar de cunoștințe religioase, ci și filozofice și politice, că a fost o persoană temerară care și-a afirmat cu curaj întotdeauna punctul de vedere, iar uneori s-a erijat sau chiar a fost liderul local care nu s-a sfiit să-și exprime crezul politic (așa cum se va vedea în continuare, când vom prezenta activitatea sa la revista „Poporul”).

Gravitatea situației l-a determinat pe episcopul Iuliu Hossu să intervină pe lângă prefectul județului Bistrița-Năsăud pentru a cere sancționarea funcționarului care a manifestat acea atitudine injurioasă la adresa preotului român din Găureni: „O astfel de insultă publică a unui preot, și încă a unuia care-și căuta dreptul lui, din partea autorității respective, e mai mult decât revoltător și coboară grav prestigiul bisericii și al slujitorilor ei”²². Întrucât prefectura județului Bistrița-Năsăud nu a dat niciun răspuns, episcopul s-a adresat Ministerului de Interne²³.

Tensiunile dintre preot și credincioși nu s-au încheiat aici. Ulterior, locuitorii din Găureni, probabil întărâtați de către autoritățile administrative cercuale, l-au șicanat pe Iulian Chitta în multe moduri, de la obligația de a părăsi casa parohială, pe motiv că este localul în care trebuia să funcționeze școala confesională²⁴, până la declarații de amenințare și cererea de a părăsi localitatea, afirmând în toate ocaziile că nu-l mai doresc ca preot. Mai mult i s-a cerut să plătească pentru timpul cât a ocupat casa parohială câte 500 lei pe lună, să plătească pentru folosirea grădinii școlare, cu toate că și antecesorii săi

²⁰ *Ibidem*, ff. 22–23.

²¹ *Ibidem*, f. 22 r.

²² *Ibidem*, f. 9.

²³ *Ibidem*, f. 15.

²⁴ *Ibidem*, ff. 11–12, 14. Iulian Chitta s-a arătat conciliant și dispus a părăsi localul ce servea drept casă parohială, înțelegând că în acei ani dificili ai crizei economice credincioșii din Găureni nu au avut mijloacele necesare de a repara casa parohială și că „... poporul în comună se ajută cum poate cu localurile făcute de ei în criza aceasta mare”. Nu cerea decât să i se asigure alt „cvartir” pentru că, spunea el „în drum nu pot șede”.

au folosit acea grădină, nefiind obligați la nicio plată²⁵. Silit în cele din urmă să elibereze casa parohială din Găureni, numirea sa ca administrator interimar în Runcu a venit pentru el și familia sa precum o binecuvântare cerească²⁶. Cu toate că oficial a rămas paroh în Găureni și doar administrator în Runcu, el s-a mutat în casa parohială din Runcu. Pe tot parcursul anului 1934 preotul a găsit susținere și mai ales prietenie în rândul runcanilor. Desigur, nu toți locuitorii din Runcu l-au simpatizat, însă majoritatea lor au fost de partea preotului în conflictul manifestat deschis cu satul Găureni și cu Csomos Pál.

În cele din urmă s-a deschis o anchetă cazului, rolul de anchetator revenindu-i lui I. Vasile Moisil, prim pretor la pretura din Năsăud. Încă de la bun început acesta s-a plasat în poziția de acuzator al preotului, susținând, probabil din dorința de a-l discredita pe acesta, dar este posibil și să fi avut dreptate, că atunci când a avut loc disputa cu notarul din Zagra, transformată în violență fizică, Chitta s-ar fi aflat în stare de ebrietate²⁷. Plângerea înaintată de către credincioșii din Găureni episcopului, prin care cereau înlocuirea lui Iulian Chitta din parohia lor se întemeia pe motivul „unor incorectitudini din trecut”, fără a se detalia în ce anume au constat acestea²⁸. Putem doar să presupunem că era această acuză de înclinare spre băutura, la care s-ar fi putut adăuga și un comportament neadecvat față de soția sa, care pentru o vreme a plecat de la soțul ei și din Găureni.

Vicarul Rodnei, dr. Titus Mălai, nu încearcă să infirme acuzele care i se aduceau lui Chita, însă i-a luat totuși apărarea, afirmând că preotul nu a perseverat în greșelile sale, s-a îndreptat, soția sa s-a întors acasă²⁹. Ba mai mult, l-a acuzat pe anchetator de rea voință și incompetență, calificându-l drept un „incult”, care nu a făcut niciun studiu academic și, deși nepot de vicar, nu frecventează biserica, definindu-l drept un individ „reprobabil și scârbos” care-și culege informațiile de la slujnice³⁰. Din dorința de a fi imparțial, vicarul recunoaște că nici preotul Chitta „nu este modelul de pus la icoană”, uneori bea, alteori se neglijează, încât cuprins de amețeală din cauza foamei ce o îndură în general, cade jos. Însă nici într-un caz acest preot nu poate fi acuzat de scandal public și imoralitate, cum îndrăznise V. Moisil să afirme. În finalul epistolei adresată pe 18 iulie 1933 episcopului de către vicarul T. Mălai, acesta solicita Ordinariatului episcopesc aprobarea pentru preotul Chitta de a-l da în judecată pe prim pretorul abuziv „care sfidează mojicește tot ce-i sfânt în Legile creștine”³¹. Și iată cum acest caz, pe lângă conotațiile sale naționale, primește și caracterul unui conflict între autoritățile bisericești și cele civile.

În urma plângerilor insistente ale credincioșilor din Găureni și a cererilor repetate de a li se da un alt preot, Ordinariatul episcopesc l-a desemnat

²⁵ *Ibidem*, ff. 12-13.

²⁶ *Ibidem*, f. 39.

²⁷ *Ibidem*, f. 24.

²⁸ *Ibidem*, f. 16.

²⁹ *Ibidem*, f. 15.

³⁰ *Ibidem*, f. 29.

³¹ *Ibidem*.

pe Tiberiu Fetti, preotul din Poienile Zăgrii, ca până la calmarea spiritelor să asigure serviciul religios în parohia Găureni, în preajma sărbătorilor de Paște, să-i mărturisească și împărtășească pe credincioși. Totodată, Ordinariatul aducea la cunoștința lui Iulian Chitta, administrator interimar în Runcu Salvei, faptul că împotriva sa au fost depuse mai multe plângeri din partea celor din Găureni. Era sfătuit să reflecteze serios și să dovedească în tot acest timp o purtare demnă de statutul sacerdotal³².

O schimbare radicală a stării de lucruri a survenit în toamna anului, când potrivit dispoziției consistoriale nr. 5340/12.09.1934, era numit ca administrator local în Runcu tânărul preot, nou hirotonit, Teodor Avram. Iulian Chitta urma să se ocupe în continuare doar de administrarea parohiei Găureni, unde de altfel figura ca și titular, calitate pentru care era plătit³³. Acesta a fost momentul care a prilejuit solidarizarea și mobilizarea sătenilor din Runcu, cum de mult timp nu se mai întâmplase și, iată că, după o jumătate de secol, îi regăsim pe runcani luând iarăși drumul Gherlei³⁴, apelând la episcop pentru a-i cere ca Iulian Chitta să fie lăsat pe mai departe preot în satul lor. Ei au întocmit și înaintat către episcopul Hossu o emoționantă petiție, ce purta 241 semnături. Pentru a fi cât mai convingători, se făcea precizarea că pe Chitta îl voește tot satul, nu doar cei 241 de oameni, însă ceilalți sunt „prin munți și în câmp la lucru”. O altă dovadă a susținerii puternice de care se bucura Chitta reiese și din următoarea afirmație: „tot poporul am fi venit la Domnia voastră dar este departe și spesele sunt mari”. Așa că sătenii și-au ales un delegat în persoana unui anume Iuon Ani, invalid de război. Petiția se deschidea cu mulțumiri adresate ierarhului, care le-a dăruit preotul potrivit, continuând cu exprimarea îngrijorării pentru faptul că sunt pe cale de a-l pierde pe acesta, „că am auzit că vreți să ni-l luați și să ne dați pe altul”³⁵.

Urmează o foarte frumoasă și emoționantă caracterizare, din care se desprind acele calități pentru care preotul Chitta era apreciat de către runcani. Era un preot talentat care făcea rugăciuni și slujbe deosebit de frumoase, era alături de cei bolnavi și se ruga pentru ei, nu era avid de acumulări materiale, niciodată nu a perceput taxe mari („face înmormântarea cu câte 20 de lei și fără nimic”³⁶), iar când oamenii nu aveau bani să plătească pentru asistența religioasă, preotul îi aștepta, „le îmblățește cu motorul” etc. Într-un cuvânt, preotul acesta hulit de sătenii din Găureni, de autoritățile administrative locale și

³² SJBAN, fond Vicariatul Rodnei, dos. 1362/1934, f. 6.

³³ *Ibidem*, ff. 17-18. SJCJAN, fond *Episcopia de Cluj-Gherla*, dos. 29/1934, ff. 40, 43.

³⁴ Runcanii aveau o oarecare experiență în a se adresa forului episcopal cu scopul de a obține numirea preotului favorit în parohia lor. Este vorba de cazurile antecesorilor lui Iulian Chitta, preoții Ioan Pop și Teodor Dumitru, ambii localnici, pentru care sătenii au petiționat cu asiduitate, pentru primul la Blaj în anul 1853, respectiv pentru al doilea la Gherla în anul 1884, de fiecare dată cu rezultat favorabil. A se vedea Mirela Popa-Andrei, „Biserică, preoți și comunitate religioasă în Runcu Salvei (1849-1948)” în vol. *Fabricat în Runcu Salvei. Aspecte monografice*, coord. Vasile Lechințan, Adrian Onofreiu, Mircea Prahase, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2013, pp. 338-350.

³⁵ SJCJAN, fond *Episcopia de Cluj-Gherla*, dos. 29/1934, ff. 48-49.

³⁶ *Ibidem*, f. 51.

regionale, era iubit și apreciat în Runcu Salvei, pentru că dovedise că îi păsa de oameni, pentru că era apropiat de țărani și problemele lor, fiind, cum sugestiv era caracterizat „popa nost”, „un om după satul nostru”³⁷. Pentru toate aceste motive runcanii cereau episcopului să îl lase preot în sat pe numitul Chitta Iulian, recurgând chiar la amenințarea cu părăsirea unirii religioase: „iar dacă Sfinția Voastră nu voește să ne asculte plângerea noastră ne facem cu toții pocăiți și nu ne mai trebuie popă”³⁸. Interesant de subliniat este faptul că dacă până la primul război mondial comunitățile nemulțumite amenințau cu trecerea (revenirea) la ortodoxie, acum amenințarea avea în vedere posibilitatea trecerii religioase la cultele neo-protestante, din ce în ce mai prolifează în perioada interbelică și în această regiune.

Oarecum, în favoarea lui Chitta – chiar dacă nu aceasta a fost intenția – veneau și declarațiile lui Teodor Avram și a preotului Victor Zinveliu din Mocod care pe data de 23 septembrie s-au prezentat în Runcu, la solicitarea expresă a vicarului, care le comunicase că ar fi un moment oportun ca tânărul preot desemnat de episcopie pentru parohia Runc să se facă cunoscut sătenilor, deoarece preotul Chitta în ziua respectivă urma să participe la consacrarea bisericii din Ilva-Mare. În pofida asigurărilor vicarului, Iulian Chitta era în sat și l-au găsit chiar slujind în biserică. El și-a invitat oaspeții să-l ajute la celebrarea Sfintei Litughii, apoi a citit adresa vicarială prin care îi era revocat dreptul de a mai servi ca administrator în Runcu, trebuind să plece în Găureni, unde figura ca titular. Cei doi preoți oaspeți, mărturisesc – fiecare în raportul individual înaintat ulterior vicarului – că deși Chitta ar fi intenționat să-i predea lui T. Avram biserica, sătenii s-au opus categoric și au protestat, afirmând că: „nu ne trebuie popă care să ne ia vaca din grajd ca celălalt popă, fie iertat părintele Dumitru”³⁹. Sătenii prezenți au afirmat din nou răspicat că nu doresc alt preot, ci solidarizându-se cu Chitta au mărturisit că nu-și pot părăsi preotul care „în vremuri grele i-a servit punctuos, fără a le cere plată, ci numai ce au putut ei da de bunăvoie” și declarând că „ar fi o mare nerecunoștință dacă acum spre iarnă l-ar lăsa să meargă nerăsplătit”⁴⁰.

Se poate citi, atât în comportamentul runcanilor, cât și în declarațiile lor mai vechea teamă de necunoscut, de schimbare, care nu este văzută aici ca purtătoare de bine. Pentru ei bine și sigur era ceea ce cunoșteau, ori pe Chitta, bun sau rău, cum era, îl cunoșteau. Declarațiile sătenilor demonstrează că erau

³⁷ *Ibidem*. Pentru frumusețea textului redăm aici o parte din expunerea calităților preotului Chitta, așa cum reies ele din petiția de față: „... am văzut că vreți să ni-l luați și să ne dați pe altul, doar abia am scăpat de robia celui bătrân Dumitru, care și coleșa de pe masă ni-o lua numai el să aibă, nu-i păsa că noi om muri de foame. Chita părintele a fost om după satul nostru, ne-a făcut rugi frumoase, care nu de la mulți preoți am auzit, ne-a sfințit casele în sat și în câmp, a însănațoit bolnavi, s-a spovedit tot satul la dânsul, că era între noi oameni care nici nu știa ce este spovada. Alții nespovediți era câte de 10-15-18 ani. Și după toate astea trebuie să fie batjocurit și dus de la noi pentru minciunile unui om, pe când noi îl cunoaștem de 5-6 ani de zile ca om cinstit”.

³⁸ *Ibidem*, f. 49r.

³⁹ *Ibidem*, f. 51r.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 55.

în cunoștință de cauză în ce privește comportamentul lui Chitta și că erau dispuși sa-l accepte necondiționat: „Da, e drept că părintele nu s-a purtat așa de bine, dar pe ei nu-i privește asta, bine că-și împlinește slujba frumos”⁴¹. Însă, totodată, ei nu credeau toate zvonurile care circulau în legătură cu preotul și i-au încurajat și susținut dorința de a fi realizată o anchetă în acest sens, ocazie cu care „ei au să spună Excelenței sale (episcopul) că pâțile înaintate contra lui sunt mincinoase”⁴².

Regăsim, iată, aici la Runcu în plină perioadă interbelică o mentalitate patriarhală specifică societăților tradiționale, ceea ce dovedește că acest loc a rămas o oază de conviețuire puțin atinsă de modernitate, de schimbările, nu neaparat benefice pe care aceasta le antrenează în societate, ceea ce până la urmă demonstrează perenitatea caracterului țărănesc, înțeles aici în sensul cel mai profund și mai curat. Și mai întâlnim ceva ce este specific doar vechiului tip de societate: loialitatea. Runcanii îi erau loiali și recunoscători lui Chitta pentru faptul că le-a fost alături, i-a înțeles și ajutat atât cât i-a stat în putință în vremuri (economice) dificile.

În data de 27 septembrie 1934, noul vicar al Rodnei, Ștefan Buzilă, se adresa Ordinariatului episcopesc din Cluj cu scopul de a prezenta starea de lucruri din Runcu Salvei. Scrisoarea fusese redactată chiar în ziua în care în fața sa se prezentase primarul de acolo însoțit de câteva persoane spunând că oamenii preotului Chitta nu voiesc a se supune ordinului Excelenței sale, d-lui episcop Hossu și declară că alt preot înafara de Chitta nu doresc. Vicarul năsaudean mărturisește episcopului că i-a cerut lui Chitta să-i liniștească pe oameni și să plece la Găureni și că a hotărât ca până la rezolvarea situației administrarea parohiei Runcu să-i fie încredințată lui Victor Zinveliu din Mocod, a cărui parohie, în absența sa, avea să fie administrată de către Teodor Avram. Iulian Chitta nu dorea să fie considerat un nesupus, ba mai mult era dispus să părăsească parohia Runcu, dar numai cu condiția realizării unei investigații care să-i ofere prilejul de a-și demonstra nevinovăția, atât în fața episcopului cât și a altora. Și preotul Victor Zinveliu se exprima în sensul realizării „de urgență a unei anchete severe și să se ia cele mai severe măsuri față de vinovați”⁴³.

Consecvența cu care și-au susținut punctul de vedere, argumentele simple dar convingătoare și solidaritatea runcanilor au dat roade. Un prim rezultat pozitiv în urma demersurilor runcanilor a fost acela că forurile episcopale au decis amânarea introducerii în parohie a lui Teodor Avram, eveniment programat inițial pentru 30 septembrie⁴⁴. Apoi de la episcopie a venit solicitarea ca vicarul însuși să iasă la fața locului și să raporteze despre situația și starea de spirit pe care o va găsi acolo. Se făcea precizarea că în cazul în care întreaga comună sau marea majoritate a credincioșilor era mulțumită cu preotul Iulian Chitta și dacă acesta dorea să rămână, atunci să nu fie schimbat, pentru a nu

⁴¹ *Ibidem*, f. 51.

⁴² *Ibidem*, f. 51.

⁴³ *Ibidem*, f. 55.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 50. A se vedea ordinațiunea consistorială din 29 septembrie 1934.

se „tulbura liniștea parohiei”⁴⁵. În consecință, pe data de 7 octombrie vicarul Ștefan Buzilă a ieșit la fața locului, rugându-i în prealabil și pe cei din Găureni să fie prezență în Runcu la data stabilită. Și pentru că era o zi de duminică, mai întâi s-a făcut Sfânta Liturghie, iar apoi s-a făcut ancheta mult reclamată în fața Adunării generale a poporului credincios.

Rând pe rând toate punctele de acuză⁴⁶ făcute la adresa preotului Chitta au căzut, în urma anchetei acesta a ieșit victorios și a fost călduros aplaudat de întreaga adunare. A reieșit că principalii săi acuzatorii – cantorul și primarul – au scornit minciunile, la cererea altor persoane ale căror nume nu puteau fi rostite. În urma anchetei cantorul a fost înlăturat și s-a ales un alt cantor, iar primarul și-a atras dezaprobarea poporului, care a strigat că-l va înlătura din oficiul său⁴⁷. Preotul Iulian Chitta s-a arătat satisfăcut de rezultatul anchetei și a declarat că nu mai dorește nicio altă investigație și că era pregătit să se supună întru toate înaltelor ordine episcopale, chiar și să se reîntoarcă în Găureni, cu observația că acolo nu are locuință.

Neașteptata atitudine de obediență a lui Chitta pare să-l surprindă pe vicar, așa cum îl surprinde și starea materială în care se află preotul și îl determină să-i mărturisească episcopului sacrificiile materiale aproape inumane pe care acesta le face pentru a-și putea susține cei doi băieți, de altfel merituoși⁴⁸, la gimnaziul din Năsăud. Vicarul aduce la cunoștința superiorului său ecleziastic și alte lucruri care vin să completeze într-un mod fericit portretul preotului nostru⁴⁹. Mărturiile lui Ștefan Buzilă confirmă declarațiile runcanilor referitoare la bunătatea și lipsa de aviditate materială a preotului. Astfel, el servea prohodul cel mare pentru 30 de lei, o liturghie pentru 10 lei sau gratuit, în vreme ce antecesorul său lua 150 (?) lei pentru prohodul cel mare, de exemplu. El este un exemplu de modestie și viață simplă: umblă slab îmbrăcat și aproape desculț și spune că așa umblau și apostolii⁵⁰.

Propunerea vicarului, în circumstanțele date, era aceea de a fi revocat definitiv decretul de numire a lui Teodor Avram în parohia Runcu și numirea lui Iulian Chitta de administrator acolo, apoi scoaterea la concurs a parohiei

⁴⁵ *Ibidem*, f. 50.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 1-2. Punctual preotul era acuzat că umblă prin șezători, că bea cu tinerii, că s-a îmbătat la sfințirea unei case.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Cei doi fii ai săi au fost Iulian, care a urmat Dreptul la Cluj, ajungând avocat și prefect de Maramureș și Ștefan care a devenit inginer. Iulian Chitta s-a căsătorit cu Ileana Dascălu din Reteag și au avut împreună patru copii. Trebuie să menționăm faptul că nici urmașii preotului Chitta nu au avut parte de un destin lin și linear. Ștefan a murit în condiții suspecte, fără urmași, iar Iulian a făcut zece ani de închisoare, iar fiii săi mereu persecutați s-au răspândit prin lume: Anton-Marius – profesor de educație-fizică la Toplița, Maria Gloria – profesoară de muzică la Cluj, Iulian Doru în S.U.A. și Amos Horia la Viena (violonist). Vezi Ioan Pinteau, „Câteva date despre Familia Chitta” în *Cartea de la Runcu*, p. 74.

⁴⁹ SJCJAN, fond *Episcopia de Cluj-Gherla*, doc. 29/1935, f. 1v. „Omul acesta trăiește într-o mizerie de nedescris. Nu are nici ce mânca. Are o locuință unde te și jeneză a intra. Este lipsit de articli cei mai necesari vieții. Nu are chiar niciun scaun în casa sa. Stare ce provine din împrejurarea că aproape întreagă congrua sa a dat-o celor 2 băieți foarte buni...”

⁵⁰ *Ibidem*.

Găureni cu condiția obligării mai întâi a Curatoratului să asigure casă parohială.⁵¹ Ștefan Buzilă spune că înainte de a ajunge la această concluzie a sondat posibilitatea trimiterii lui Chitta la un oficiu parohial mai îndepărtat de vicariat, însă credea că nici atunci runcanii nu l-ar fi lăsat să părăsească parohia și era riscul ca totul să se transforme într-o mișcare de agitație nedorită. Vicarul s-a consultat și cu partida nesușinătorilor lui Iulian Chitta, mai puțin numeroasă, dar din care făceau parte notabilitățile Runcului, precum primarul, învățătorul I. Pavelea, preoteasa văduvă Rodovica Dumitru etc. Până și aceștia, cu toate că nu îl simpatizau pe Chitta, au admis faptul că rămânerea preotului susnumit ar fi fost spre binele și interesul parohiei, recomandând respectarea dorinței majorității pentru a se evita alte scene nedorite pe viitor⁵².

Ținând cont de propunerea vicarului Buzilă, Ordinariatul episcopesc de Cluj-Gherla a decis în ședința consistorială din 11 octombrie 1934 să-l numească pe Iulian Chitta de administrator local în Runcu, iar în ședința din 31 octombrie a revocat numirea lui Teodor Avram în Runcu Salvei⁵³. Iulian Chitta a ieșit învingător din această neplăcută dispută cu evidente conotații naționale și caracter de răfuială personală, singura măsură punitivă împotriva sa fiind aceea (dacă nu cumva e doar o simplă întâmplare?) că nu a fost niciodată ridicat la gradul de preot paroh, rămânând pe toată perioada slujirii sale în Runcu (1948) doar administrator local⁵⁴. Ca urmare a încetării divergențelor în zonă, și în parohia Găureni lucrurile au intrat pe un făgaș normal. În 25 octombrie 1934 episcopia a numit un nou administrator local acolo, în persoana tânărului preot T. Gh. Zagrai⁵⁵.

Iată că încă odată în lupta dintre voința comunității și puterea decizională a episcopiei, învingătoare iese comunitatea, așa cum s-a întâmplat și cu alte ocazii în vicariatul Rodnei în secolul precedent⁵⁶. La Runcu este al treilea episod care are acest rezultat, după cazurile anterioare ale lui Ioan Pop și Teodor Dumitru⁵⁷. Trebuie să menționăm însă că acest câștig ar fi fost puțin probabil dacă forurile episcopale, lăsând la o parte orgoliul de a aplica cu exactitate normativele în vigoare, nu ar fi dat dovadă de o reală cunoaștere a situației la nivel local, înțelepciune și dorința de a nu agita spiritele în zadar.

Numirea oficială a lui Iulian Chitta de administrator parohial în Runcu Salvei a fost făcută în ședința consistorială din 30 ianuarie 1935. Legat de vremea păstoririi sale în Runcu deținem puține informații. Opinia noastră, care poate fi totuși una subiectivă, este aceea că acest preot a fost o figură cu totul aparte, o personalitate complexă, contradictorie uneori, care ar merita o cercetare mai aprofundată, în măsura în care documentele ar permite aceasta. În anul 1935

⁵¹ *Ibidem*, f. 2.

⁵² *Ibidem*, f. 1.

⁵³ *Ibidem*, f. 54.

⁵⁴ SJBANAN, fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 1500/1948, f. 91.

⁵⁵ *Ibidem*, dos. 1362/1934, ff. 19–20.

⁵⁶ Mirela Andrei, „Între voința comunității și decizia episcopală. Instituirea preoților năsăudeni în a doua jumătate a secolului al XIX-lea” în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca*, XLVI, Series Historica, 2007, pp. 207–222.

⁵⁷ Vezi nota 34.

Îl găsim preocupat și implicat în rezolvarea unui caz de exorcizare⁵⁸, dar și într-un proiect de natură intelectual-laică ce a depășit sfera atribuțiilor sale, respectiv publicarea unui ziar cunoscut sub numele „Poporul”. Proprietarul și redactorul declarat al revistei a fost Iulian Chitta, însă poliția opina că aceasta era mai degrabă creația fiului său Iulian, student în anul IV la Facultatea de Drept din Cluj, directorul ziarului⁵⁹.

Considerat de autorități a fi de factură socialistă, confuzie provenită probabil din faptul că purta același nume cu ziarul Partidului Comunist din București, poliția orașului Bistrița, la cererea superiorilor, a trimis la fața locului doi funcționari, „buni siguranțiști”, care să cerceteze cazul. Aflând despre prezența acestora în sat, deși acest lucru era secret, Iulian Chitta îi invită la redacția revistei. Invitația sa este precedată de o remarcă impregnată de o fină ironie: „Am înțeles că am avut onoarea a vă deplasa în comuna noastră, care deși se numește comună, nu este comunistă...”⁶⁰ În aceeași scurtă depeșă el se declară ca fiind proprietarul și redactorul ziarului, „osândit de mizerie și stupizi”. Primul număr al acestui ziar bilunar a apărut la 27 noiembrie 1935, tipărirea fiind făcută mai întâi la tipografia „Fortuna” din Beclean, iar mai apoi în Dej.

Motivația apariției acestei gazete explicată în primul său număr era aceea de a fi „călăuză celor ce caută calea Sfintei Dreptăți orfane”, fiind considerată o gazetă a poporului, o gazetă „cu suflet”, „singura gazetă românească din Ardeal care nu face politică ...”. Cu toate aceste declarații și asigurări, în coloanele sale ziarul „Poporul” a găzduit atât articole de informare a publicului asupra principalelor evenimente internaționale ale vremii (ocuparea Abisiniei de către Italia, despre pregătirile de război ale Germaniei etc.), cât și aprecieri asupra politicii interne. Pe de altă parte scopul generos al gazetei, acela de a se face dreptate într-o lume în care aceasta lipsea cu desăvârșire după spusele redactorului, a fost umbrat într-o anumită măsură de intenția lui Chitta de a-l transforma într-o tribună personală, de la care a dezbătut și combătut procesul juridic pe care l-a purtat în tot acest timp pentru recăștigarea celor 52 jugăre de pământ pe care le deținea în comuna Nușeni și de care a fost despuiat, susținea el, în mod nedrept⁶¹.

⁵⁸ SJCJAN, fond *Episcopia de Cluj-Gherla*, doc. 170/1935, ff. 1-3. Într-o scrisoare din 9 iulie 1935 adresată episcopului Hossu, Chitta prezenta cazul unei femei „greu bolnave”, Floarea lui Nicolae Mare și Maria, în vârstă de 22 de ani, fecioară, cu o purtare foarte bună, dara care în urmă cu câteva săptămâni s-a îmbolnăvit de o boală ciudată. „Simptomele - spune preotul - arată în grad foarte mare o fire energumenă. Influența diavolului asupra ei se arată până la gradul cel mai înalt *possessiv*. [...] Se înfioară de SS. Sacramente, S. Cruce o scuiță, scuiță oamenii și pe toți care se roagă pentru ea, atacă pe toți ca turbată ...”. Preotul spune că a fost dusă de două ori - odată chiar de soția sa - la Clinica din Cluj, dar medicii nu au găsit „nimic în corpul ei alterat”. În consecință el se roagă episcopului să-i dea permisiunea pentru exorcizare. Deși biserica este reticentă la astfel de situații, se pare că scrisoarea lui Iulian Chitta a fost convingătoare, iar pe 18 iulie 1935 episcopul îi răspundea, transmitându-i preotului din Runc prin intermediul vicarului, acordul său pentru a citi exorcizările Sfântului Vasile, sfătuindu-l ca înainte să se pregătească corespunzător din punct de vedere spiritual.

⁵⁹ SJBAN, fond *Prefectura județului Năsăud* numere de bază, doc. 8.312/1936, ff. 2-4.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 5.

⁶¹ Teodor Tanco, „Poporul”, în *Cartea de la Runc*, pp. 70-72.

Este posibil, de asemenea, ca această gazetă pe care Chitta (sau fiul său) a conceput-o, sugestiv intitulată „Poporul” să fi fost gândită nu doar în folosul său și pentru a-și face cunoscute ideile, ci și ca un omagiu adus poporului runcan, care i-a fost alături în unele dintre cele mai dificile momente din viața sa. În susținerea acestei idei, supunem atenției cititorului un pasaj dintr-o scrisoare a preotului Chitta adresată Primăriei orașului Năsăud, în care explică pe larg scopul gazetei sale, de actualitate chiar și în zilele noastre: „Scopul apariției acestei gazete a fost și este informarea exactă și obiectivă a publicului cititor, dezvoltarea gustului cititului în rândurile păturii țărănești, apărarea celor fără de apărare și reliefaarea instituțiilor de interes obștesc [...]. În slujba acestor cauze mărețe am pornit dârz la luptă, cu fruntea sus și gata de a izbi în oricine și orice ar sta în calea românismului creator. Lupta pentru regenerarea spiritualității Neamului Românesc și dobândirea încrederii în instituțiile trainice și cinstite ale poporului românesc, puse în serviciul obștesc, social al acestui popor”⁶².

Concluziile investigației polițienești în cazul ziarului „Poporul” redactat de către preotul din Runcu au fost următoarele: atât ziarul, cât și preotul și populația din comună înclină mai mult spre ideologia Gărzii de Fier decât spre comunism; Iulian Chitta îl redactează singur, în tovărășia unor preoți și învățători din împrejurimi, în comună se distribuie un număr de 20 de exemplare apropiatilor preotului, care plătesc un abonament anual de 50 lei, mai mult pentru a-i face plăcere preotului pentru că, în fond, nu-l citesc deloc. Prin urmare ziarul în cauză nu pare a prezenta niciun pericol, mai mult tipărirea acestuia având aprobarea Tribunalului Someș din Dej⁶³. Oricum, poliția a luat măsuri discrete de supraveghere atât a ziarului, cât și a abonaților săi. Din fericire pentru organele polițienești această supraveghere nu a fost una de lungă durată, deoarece la 1 decembrie 1936, cu nr. 21, gazeta și-a încetat singură existența.

Din raportul șefului Poliției de Reședință Bistrița către Inspectoratul regional deslușim și o scurtă caracterizare a activității ecleziastice a lui Chitta în Runcu în acești ani, realizată din perspectiva anchetatorului. Astfel, Nicolae Baldi, șeful poliției, aprecia că preotul „caută să-și creeze o situație prin ziaristică, în loc să se ocupe de preoția sa și de biserică, care este într-o stare deplină de mizerie, cu toate că comuna este mare, de aproape 400 case și ar putea să aibă o biserică nouă, mare și frumoasă”⁶⁴. Chiar dacă am înclina să dăm parțial dreptate acestor afirmații, nu putem să nu întrezărim și o vizibilă notă răutăcioasă. În fapt ne aflăm la puțin timp de la instalarea definitivă a lui Chitta în Runcu, iar în lipsa altor documente care să caracterizeze activitatea sa pastorală și bisericească aici este dificil să facem aprecieri, fie ele negative sau pozitive. Rămânem la opinia potrivit căreia activitatea și viața lui Iulian Chitta ar merita o cercetare mai largă.

⁶² *Ibidem*, doc. 183/1936, f. 1–2.

⁶³ SJBAN, fond *Prefectura județului Năsăud*, doc. 8.312/1936, ff. 2–4.

⁶⁴ *Ibidem*.

Portretul preotului Iulian Chitta, atât cât se lasă întrezărit din documentele investigate până în prezent, este în mod cert atipic raportat la tipologia preotului din acest areal, dar și prin raportare la modelul preotului român din mediul rural transilvănean în general. În primul rând el nu a fost un om al locului, fiind născut în localitatea Florești, județul Someș, cu toate acestea a fost acceptat și susținut ca preot de către locuitorii din Runcu Salvei, lucru rar întâlnit în acest vicariat, unde se înstăpânise cutuma ca preoții să fie localnici, urmași ai grănicerilor năsăudeni. În al doilea rând el a beneficiat de o formație intelectuală complexă, fiind absolvent de teologie, dar și al cursului profesoral de la Universitatea din Cluj și, în plus, a urmat și un semestru la Facultatea de drept din Oradea Mare. Este foarte posibil ca acest caracter mai rebel al său să fi fost în mare măsură rezultatul instrucției variate de care a beneficiat, spre deosebire de majoritatea preoților, care aveau o formație strict teologică.

Poate fi considerat atipic, așadar, prin pregătirea intelectuală complexă pe care și-a însușit-o, prin convingerile politico-filosofice în care a crezut și pe care nu s-a sfiit să le afirme public, referitoare la democrație, liberate, egalitate în drepturi pentru toți locuitorii indiferent de etnie sau de statut social. De asemenea, ar putea fi considerat atipic și datorită modului de viață pe care și l-a asumat, simplu și auster, fără dorințe de îmbogățire, un om care știa să valorizeze învățătura, care în calitate de tată a preferat să trăiască în mizerie și sărăcie pentru ca toți bănuți adunați să îi aloce pentru susținerea celor doi băieți ai săi la școli înalte.

Iulian Chitta a fost preotul care și-a găsit vocația, și-a urmat crezul, și-a împlinit misiunea de păstor sufletesc, de slujitor al altarului și slujitor al semenilor, reușind să-i adune în jurul său pe runcani prin înțelegerea și compasiunea pe care a arătat-o enoriașilor, pe care mereu a încercat să-i protejeze, a refuzat să-i extorcheze financiar, a fost cel care a încercat să le facă viața mai ușoară, propunându-le și ajutându-i să utilizeze metode mai moderne și eficiente de lucru. Iar dacă datorită caracterului său ferm ar putea fi catalogat drept rebel, nu trebuie uitat faptul că atunci când situația a cerut, a știut să dea dovadă de ascultare și supunere în fața superiorilor săi, respectând și în acest fel angajamentele sale de slujitor bisericesc.

THE PORTRAIT OF AN ATYPICAL COUNTRY PRIEST: IULIAN CHITTA FROM THE VICARIATE OF RODNA (1930-1948)

Abstract

This study brings before the readers' eyes the portrait of a priest who shepherded, between 1930 and 1948, the communities in two parishes from the Vicariate Forane of Rodna: first, the parish of Găureni (Aluniș), and then the parish of Runcu Salvei (1934-1948). The psychological portrait of the priest Iulian Chitta is atypical compared to the typology of clergymen in this region, but also by reference to the model of the Romanian priests in rural areas. First of all, he was not a man of the place, as he was born in the locality of Florești, Someș County, a phenomenon that was rarely encountered in

this vicariate, where the prevailing custom was that priests should be men of the place, descendants of the Năsăud border guards. Second, he received a complex intellectual training, graduating the Faculty of Theology, but also attending the teacher training course at the University of Cluj; in addition, he also enrolled in the Faculty of Law in Oradea Mare for one semester. He had a somewhat rebellious temperament, insisting on openly expressing his ideas and beliefs, even at the risk of losing his position as a servant of the altar. These ideas referred to democracy, freedom and equality of rights for all people regardless of their ethnic origin or social status. On the other hand, it is true that judging by various statements made by his contemporaries, he appears to have had a tempestuous character and to have manifested a certain penchant for drinking. This article recounts two moments that can reveal the personality of this priest: his dispute with the regional notary from Zagra, Csomos Pál, in early 1933, a conflict that was about to take on national overtones, and his editing of the newspaper *Poporul* (1935), considered by the authorities to be of socialist orientation.

II. VARIA

ACADEMIA ROMÂNĂ - 150 1/13 APRILIE 1866 - 1 APRILIE 2016

Ironim MARTIAN

La 1/13 aprilie 1866 s-au pus bazele Academiei Române, instituție cultural-științifică înscrisă în programul de reforme declanșat de domnitorul Alexandru I. Cuza al Principatelor Unite (1859-1866) încă din anul 1862. Era anul în care se formase primul Guvern unitar al României, în frunte cu Barbu Catargiu, de orientare conservatoare, și se deschidea la București, proclamat capitală, primul Parlament al Țării (unicameral, iar din 1864, bicameral), sub conducerea Mitropolitului-primat Nifon al Ungrovlahiei.

Cele mai însemnate reforme au fost îndeplinite în timpul guvernării lui Mihail Kogălniceanu (1863-1865) și a lui Nicolae Kretzulescu (1862-1863; 1865-1866). Abdicarea silită a lui Alexandru I. Cuza a însemnat venirea în jurul Tronului a unei Locotenente Domnești (11 februarie - 10 mai 1866), alcătuită din Lascăr Catargiu (reprezentantul Moldovei și al conservatorilor), generalul Nicolae Goleșcu (reprezentantul

Țării Românești și al liberalilor) și Col. Nicolae Haralambie (reprezentantul Armatei). Un Guvern provizoriu se va înjgheba cu Ion Ghica la cârmă (inclusiv la Ministerul Afacerilor Străine), iar la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, pe unde se perindaseră Alexandru Odobescu și Dimitrie Bolintineanu, este ales Constantin A. Rosetti.

La 2/14 martie 1866 sunt înaintate *Locotenentei Domnești* propunerea de înființare și proiectul Regulamentului de organizare și funcționare ale *Societății Literare Române*, care avea să cuprindă membri din *toate ținuturile locuite de români*, documente semnate de către fostul președinte al Consiliului de Miniștri, Nicolae Kretzulescu, ministrul Constantin A. Rosetti și secretarul general de la același Minister al Cultelor și Instrucțiunii Publice, Vasile Al. Urechia, aceștia din urmă aflați în exercițiul funcțiunii. Scopul societății

era precizat în Art. 1 din Regulament, anume „de a determina ortografia limbei române, de a elabora gramatica limbei române și de a începe și realiza lucrarea dicționarului român”. Rezultatul a fost *Decretul Nr. 582* de constituire a Societății Literare Române, sancționat de Locotenența Domnească la 1/13 aprilie 1866, în baza Art. 4 al Regulamentului stabilindu-se și numărul membrilor societății. Prin *Decretul Nr. 698 din 22 aprilie / 3 mai 1866* sunt numiți următorii $14 + 2 = 16$ membri din provinciile românești asupra, inclusiv aromâni: Transilvania (George Barițiu, Timotei Cipariu, Gavril Munteanu), Banat (Vicențiu Babeș, Andrei Mocioni), Maramureș/Bihor (Iosif Hodoș, Alexandru Roman), Bucovina (Ambrosiu Dimitrovici, Alexandru Hurmuzaki, Ion G. Sbiera la 11/23 iunie 1866), Basarabia (Ștefan Gonata la 2/14 iunie 1867, Alexandru Hașdeu, Constantin-Costache Stamati, Ioan Străjescu) și Macedonia (Ioan Caragiani, Dimitrie Cozacovici). Li s-a dat prioritate acestora anticipându-se dificultățile de acordare din partea autorităților străine a permiselor de deplasare la București cu ocazia *inaugurării oficiale*, amânată pentru data de 1/13 august 1867.

Anul de amânare a fost unul de grele încercări pentru români: salvarea Unirii Principatelor Române prin aducerea la Tron a domnitorului Carol I la 10 mai 1866 (din 10 mai 1881, rege al României), încheierea nefastei tranzacții dualiste Austro-Ungare la 5/17 februarie 1867 și încoronarea împăratului Austriei, Francisc Iosif, ca rege al Ungariei la 27 mai/8 iunie, prin care Transilvania își pierde autonomia, dificultățile financiare ale momentului și, nu în ultimul rând, neașteptata epidemie de holeră. În două rânduri însă, la 2/14 iunie și 20 iulie/1 august 1867, au fost numiți și reprezentanții Principatelor Unite: Moldova (Vasile Alecsandri, Nicolae Ionescu, Titu Maiorescu, Costache-Constantin Negruzzi, Vasile Al. Urechia) și Țara Românească (Ion Heliade Rădulescu, August T. Laurian, Ion C. Massim, Constantin A. Rosetti), în total 9. Prin urmare, un total general de $15 (1866) + 10 (1867) = 25$ de membri fondatori ai viitoareii Academii Române. Surprinde absența din rândul membrilor fondatori a lui Gheorghe Asachi, dar și ca membru al Academiei Române, apoi a lui Mihail Kogălniceanu, Alexandru Odobescu și Al. Papiu Ilarian.

Societatea Literară Română își va schimba denumirea în *Societatea Academică Română* la 24 august/5 septembrie 1867, când sunt încheiate dezbaterele pe marginea Proiectului de Statut al societății primenite cu un nume nou, mai apropiat de intențiile cultural-științifice viitoare. Ratificat de către domnitorul Carol I la 28 august/9 septembrie 1867, Statutul Societății Academice Române, la elaborarea căruia și-au adus o considerabilă contribuție George Barițiu, Timotei Cipariu, August T. Laurian și Alexandru Hurmuzaki, avea să rămână în vigoare, cu mici modificări, până în anul 1948. Articolele V și VI din Statut prevedeau că membrii Societății Academice Române pot să fie *onorari, titulari și corespondenți*, iar cei din străinătate, *onorari și corespondenți*. Ca urmare, primii membri de onoare aleși au fost: domnitorul Carol I - 15 septembrie 1867 și episcopul Dionisie Romano al Buzăului - 15 septembrie 1868; primii membri titulari, din 16 septembrie 1868: Mihail Kogălniceanu, Al. Papiu Ilarian și Gheorghe Sion; un membru corespondent: Sava Popovici-Barcianu,

la 15 septembrie 1869; iar din străinătate, tot de acum: Edgar Quinet (Franța, ginerele lui Gheorghe Asachi; propus de Al. Papiu Ilarian) și Giovenale Vegezzi-Ruscala (Italia). Peste trei zile de la intrarea în vigoare a statutului, s-a ales și conducerea Societății Academice Române, cu începere de la 31 august 1867: Ion Heliade Rădulescu, primul președinte, până la 1 august 1870; Timotei Cipariu, vicepreședinte; August T. Laurian, secretar general.

Deschiderea primei sesiuni a Societății Academice Române, care a durat până la 16 septembrie, prefațată în ajun de cuvântările însuflețite ale lui Iosif Hodoș și Alexandru Roman, a fost marcată de întâmpinarea lui Ștefan Golescu (ministrul Afacerilor Străine) în numele Guvernului României. Timotei Cipariu, în discursul său, arăta că ziua de 1 august 1867 va inaugura „o epocă nouă în viața culturii naționale române, o epocă ilustră și de memorie pentru întreaga românie (...). Simțul național s-a deșteptat în toată românia. Națiunea română a venit la cunoștința pozițiunii care i se cuvine între națiunile Europei; (...) ea va face toți pașii conveniți pentru a ocupa această pozițiune cu demnitate (...)”. George Barițiu preciza la rândul-i că „ideea unei societăți academice nu este de ieri, iar eu din parte-mi am venit la cunoștința ei înainte de aceasta cu zece ani. Această idee a fost născătoarea celor trei societăți literare române din Transilvania, Ungaria și Bucovina, înființate în anii 1861–1862”. De fapt, au fost patru: 1. Asociația pentru cultura poporului român din Maramureș (Sighetul Marmăției, 5/17 februarie 1861; președinte Iosif Man); 2. Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român – ASTRA (Sibiu, 23 octombrie/4 noiembrie 1861; președinte Andrei Șaguna, vicepreședinte Timotei Cipariu, secretar I George Barițiu, secretar II Antoniu Veștemeanu); 3. Reuniunea română de lectură (Cernăuți, 19 aprilie/1 mai 1862; președinte Mihai Zotta), din 11/23 ianuarie 1865 devenind Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina (președinte Gheorghe Hurmuzaki); 4. Asociația națională arădeană pentru cultura și conversarea poporului român (Arad, 30 aprilie/12 mai 1862; președinte George Popa).

Susținut de Iosif Hodoș, George Barițiu propunea, din experiența sa, ca noua societate să nu se mărginească numai la cercetarea problemelor de limba și literatura română, ci și a celor de știință, cultură și istorie națională, ca o adevărată *academie*, iar rezultatele investigațiilor să fie publicate în *analele* acesteia. Îmbrățișată fiind propunerea, Societatea Academică Română va grupa membrii ei în trei secții: *Literară-Filologică*, *Istorică-Arheologică* și una de *Științe Naturale* (din 1871). În anul 1868 sunt urzite și *Analele societății*, unde vor fi inserate actele, dezbaterile și comunicările prezentate în adunările generale, de la inaugurare până la momentul dat, hotărârile luate în secțiile de specialitate.

Baza materială pe care se va sprijini societatea încă din anul 1866 era foarte solidă, căci, la 1860, negustorul Evghenie Zappa, originar din Epir și naturalizat român, donase Guvernului Țării Românești suma de 5.000 de galbeni pentru elaborarea unui dicționar și a unei gramatici românești, ca și traduceri în limba română din operele clasicilor Antichității; în anul 1863, domnitorul Alexandru I. Cuza oferea 5.600 de galbeni întru deschiderea unei „academii naționale”; sfetnicul Curții Imperiale Rusești, Alexandru C. Bodescu din Bălți,

donează 5.200 de franci (2.000 de ruble), în 1868, pentru Academia Română. Din aceste fonduri și din altele au fost premiate cele mai bune lucrări științifice și traduceri, s-au acordat burse studenților merituosi (printre care Nicolae Densușianu și Nicolae Oncu). În anul 1867, prin donația episcopului Dionisie Romano (1865–1873) a bibliotecii Cpt. Constantin C. Oltelnicianu (compusă din 6.000 de volume și 400 de manuscrise) se înființează *Biblioteca Societății Academice Române*, îmbogățită apoi prin alte donații din partea membrilor, a persoanelor particulare sau instituțiilor similare din țară și străinătate.

Alte personalități marcante ale vieții cultural-științifice, politice și ecleziastice românești vor fi alese în Societatea Academică Română, dintre care, ca *membri de onoare*: Gheorghe Adrian (1875), Petru Câmpeanu (1871), Alexandru Cihac (1872), Iacob Cihac (1872), Gheorghe Cuciureanu (1871), George Ioanid (1871), Constantin Kretzulescu (1871), Iacob Mureșanu (1877), Gheorghe Polizu (1871), Grigore Silași (1877), Iosif Szabo (1872), Andrei Șaguna (1871); ca *membri titulari*: Petre S. Aurelian (1871), Ștefan Fălcoianu (1876), Anastasie Fătu (1871), Gheorghe Fontanin (1870), Ion Ghica (1874), Bogdan P. Hașdeu (1877), Eudoxiu de Hurmuzaki (1872), Nicolae Kretzulescu (1871), Vasile Maniu (1876), Alexandru Odobescu (1870), Al. Papadopol-Calimah (1876), Petrache Poenaru (1870), Nicolae Quintescu (1877), Dimitrie A. Sturdza (1871), Grigore Ștefănescu (1876), Melchisedec Ștefănescu (1870); ca *membri corespondenți*: Zaharia Boiu (1877), Aron Densușianu (1877), Mihail Obedenaru (1871), Dimitrie Laurian (1877), Ioan Meșotă (1877), Dimitrie Petrino (1877), Gavril Pop (1871), Ioan Popescu (1877), Constantin Robescu (1871), Visarion Roman (1877); la care se adaugă 24 de membri de onoare și 3 corespondenți din străinătate (Franța, Italia, Germania, Anglia, Spania, Austria, Rusia, Danemarca, Elveția).

Un moment semnificativ din activitatea Societății Academice Române, devenit apoi tradiție, l-a reprezentat instituirea *discursurilor de recepție* rostite de către titulari la primirea lor în înaltul for cultural-științific. Inaugurarea a fost marcată de Al. Papiu Ilarian, care, la 14/26 septembrie 1869, ține comunicarea *Viața, operele și ideile lui Gheorghe Șincai din Șinca*, discurs urmat de răspunsul lui George Barițiu. Să ne reamintim cu acest prilej cel puțin alte două discursuri de recepție rostite peste ani în ședințe solemne ale Academiei Române: *Octavian Goga*, primit la 4 iunie 1919, ca membru titular, prezintă discursul de recepție abia la 30 mai 1923, intitulat *Coșbuc*, beneficiind de răspunsul lui Gh. Bogdan-Duică; *Alexandru Lapedatu*, primit la 10 octombrie 1918, vorbește doar la 2 iunie 1923 despre *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați*, cu răspunsul lui Ioan Bianu, întârzierile datorindu-se evenimentelor legate de Prima Conflagrație Mondială.

În primii ani, în centrul activității Societății Academice Române au stat problemele de filologie, căci toți membrii ei erau de acord cu unificarea limbii literare pentru toate ținuturile locuite de români, condiție hotărâtoare pentru formarea unei literaturi naționale. Dat fiind faptul că abia s-a îndepărtat oficial haina cirilică (1863), Timotei Cipariu propune unificarea printr-o *ortografie etimologică* unitară, din care să transpară originea latină a cuvintelor, iar dacă ar fi

de altă origine să se înlocuiască prin cuvinte luate din dicționare latine sau din textele bisericești vechi. S-a impus, la 1869, Societății Academice Române ortografia cipariană datorită lucrărilor cunoscute ale autorului: „Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi” (Blaj, 1854), „Principii de limbă și scriptură” (Blaj, 1866), revista de filologie „Archivu pentru filologie și istorie” (Blaj, 1867–1872) și îndeosebi „Gramatica limbei române” (I; II, București, 1869; 1877), această lucrare, împreună cu „Dicționarul limbei române” (Vol. I + Glosar; Vol. II, București, 1871; 1876), avându-i ca autori pe August T. Laurian și Ion C. Massim, stând la baza normării limbii române. Deosebirea însă dintre scriere și pronunțare a fost justificată de latiniști prin exemplele limbilor franceză și engleză, care sunt scrise etimologic. Pe această linie deschisă de Școala Ardeleană s-au situat George Barițiu, Al. Papiu Ilarian, Gavril Munteanu, Iosif Hodoș, Grigore Silași și încă alți academicieni. Dar avea să învingă *ortografia fonetică* (așa cum scriem și citim), impusă în final datorită lui Titu Maiorescu („Despre scrierea limbii române”, Iași, 1866, I-II; 1867, III; 1873, IV, constituind expunerea fundamentală a principiilor scrierii fonetice), Vasile Alecsandri, Alexandru Odobescu, Bogdan P. Hasdeu... Iar înfrângerea sistemului precizat de Timotei Cipariu și alți latiniști a fost benefică din punct de vedere cultural-național, ortografia fonetică stabilită de Academia Română după anul 1880 făcând posibilă dezvoltarea armonioasă a limbii române literare pe baza graiului viu al românilor. A fost o luptă de idei, o competiție științifică, din care a rezultat necesitatea studiului limbii în legătură cu istoria poporului român.

Sub auspiciile Societății Academice Române sunt publicate acum lucrări de o mare valoare cultural-istorică: Bogdan P. Hașdeu, „Cuvente den betrani” (Vol. I, II, III, București, 1878, 1879, 1881); Alexandru Odobescu editează lucrarea lui Nicolae Bălcescu, „Istoria românilor supt Mihai Vodă Viteazul” (1878); Al. Papiu Ilarian și Iosif Hodoș traduc opera „Descriptio Moldaviae” (1872) a lui Dimitrie Cantemir; în anul 1871, Alexandru Odobescu instituie un premiu special pentru stimularea cercetărilor de istorie veche și arheologie, dobândit în anul 1880 de către Grigore Tocilescu, autorul lucrării „Dacia înainte de romani”; Nicolae Densușianu este împruternicit, la 1878, să pregătească întru întâmpinarea Centenarului lucrarea „Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria (1784–1785), scrisă pe baza documentelor oficiale” (1884). Apoi, vom aminti comunicări inserate în *Anale*: Petrache Poenaru, „Gheorghe Lazăr și școala română” (discurs de recepție, 15/20 septembrie 1871); Al. Papiu Ilarian, „Relațiune despre manuscrisele lui Ioan Budai Deleanu”, găsite la Biblioteca Centrală din Iași (1870); George Barițiu, „Despre istoria mai nouă și mai ales despre istoria anilor 1848 și 1849” (1872); Ion Bianu, viitorul custode al Bibliotecii Academiei Române, „Viața și activitatea lui Samuil Micu, alias Clain de Sadu” (1876); Dimitrie A. Sturdza, „Schiță biografică asupra lui Eudoxiu de Hurmuzaki și operele sale” (1877), cu referire la documentele privind istoria românilor, lăsate în grija sa, din care Ioan Slavici va edita Vol. VII (București, 1876) al colecției cunoscute a bucovineanului, și altele.

Prin donațiile din 12/24 august 1871, ale lui Al. Papiu Ilarian (160 de monede romane) și Vasile Al. Urechia (19 monede și medalii românești), se

înfiripă viitorul „Cabinet numismatic al Academiei Române” (1911). Este reorganizat Muzeul de antichități din București (1864), întocmindu-se un catalog al acestuia, iar Secția de Științe Naturale a avut inițial menirea de a întreprinde cercetări privind bogățiile țării (petrol, cărbune, ape minerale), elaborarea unor hărți geologice și dotarea corespunzătoare a stațiilor meteorologice.

Tot prin grija Societății Academice Române au fost traduse și publicate opere din Tacitus, Cezar, Cicero, Dio Cassius și Sallustius; au avut loc contacte și schimburi de experiență cu oameni de știință din afara granițelor, iar schimburile de publicații interne și externe s-au intensificat.

Cât privește legăturile cu ASTRA, cel mai prețios antecedent, acestea s-au statornicit încă de la fondarea Societății Academice Române, având în vedere că Timotei Cipariu era vicepreședintele ambelor societăți, iar George Barițiu era și secretar I al „Asociațiunii” sibiene. Peste ani, de exemplu în 1923, din Comitetul Central al ASTREI făceau parte academicieni sau viitori academicieni, ca Ion Agârbiceanu, Nicolae Bălan, Nicolae Drăganu, Octavian Goga, Ioan Lupaș, Iulian Marțian, Zenovie Pâclișanu, Vasile Suciu. Dar cea mai grăitoare probă de colaborare între ASTRA și Academia Română o va constitui elaborarea monumentalei opere a Dr. Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia Română* (Vol. I, II, III; Sibiu 1898, 1900, 1904), cel dintâi dicționar enciclopedic în limba română apărut până atunci, simbol al dezvoltării și afirmării culturii românești în mod unitar, indiferent de fruntariile arbitrare impuse de-a lungul istoriei de către dominațiile străine. Unitatea de limbă și stil, adoptarea unei ortografii comune, fonetice, sub îndrumarea directă a lui Titu Maiorescu, sunt deziderate formulate de ASTRA încă din 1862 și preluate apoi de Academia Română. Ideea călăuzitoare a *Enciclopediei Române*, desprinsă din prefața la volumul I, era de „a deschide o nouă și bogată resursă pentru înavușirea culturii și întărirea conștiinței noastre naționale”. Astfel, a fost la îndemâna lui Ioan Lupaș să sublinieze, în anul 1924, conceptul comuniunii de interese cultural-politice, când afirma că „Asociațiunea” era „o expresie a unității naționale românești din Ardeal, care s-a și afirmat în cursul întregii sale activități”, iar Academiei Române i s-a conferit „aceiași caracter de unitate culturală și solidaritate națională”, reprezentanții lor pregătind prin cultură și știință unitatea național-politică românească.

La 27 martie/8 aprilie 1879, prin „înalt Decret semnat de domnitorul Carol I, Societatea Academică Română «se declară Institut Național cu denumirea *Academia Română*»”, deci instituție de stat, când președinte era, la primul mandat, Ion Ghica (18 septembrie 1876 – 21 martie 1882). Se redefiniște scopul „institutului național”, care fusese „cultura limbei și istoriei naționale, a literelor, a științelor și frumoaselor arte”.

În această a doua etapă a existenței forului suprem românesc de cultură și știință, cea mai fecundă din viața sa, se continuă noile serii ale „Analelor Academiei Române”, 1879–1920 și 1923–1948, circumscriind „dezbaterile”, precum și „Memoriile” celor trei secții, de acum cu denumirile *Literară*, *Istorică* și *Științifică*, apoi discursurile de recepție. Are loc o impulsională activitate cultural-științifică, atenția cuvenită acordându-se cercetării trecutului istoric, prin investigații arheologice și identificarea de documente relative la poporul

român, altor domenii precum matematica, fizica și chimia, astronomia, geologia și biologia, medicina, științelor tehnice, filozofia, istoria și critica literară, etnografie și folclor, cu expuneri în plenul Academiei Române sau în cadrul secțiilor. Se detașează uriașa lucrare a lui Bogdan P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae* (Vol. I–IV, București 1886, 1887, 1893, 1898), sub egida Academiei Române și sprijinul financiar asigurat de domnitorul Carol I, dicționar precedat de „Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română” (1884); Al. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană* (Vol. I–IV, București, 1889; 1893); Ion Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche, 1508–1830* (Vol. I–IV, București, 1903, 1910, 1912–1936, 1944); *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki* (Vol. I–XXI, București, 1876–1942); sub conducerea lui Sextil Pușcariu, *Dicționarul limbii române*, publicat de Academia Română (Vol. 1–2, București, 1927–1940); *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii române din Cluj (Cluj-Sibiu-Leipzig, 1938–1942); Nicolae Drăganu, *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu și Codicele Marțian* (București-Leipzig-Viena, 1914) și *Români în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii* (București 1933); sub redacția lui Nicolae Iorga și Nicolae Bănescu, *Bulletin de la Section Historique de l’Académie Roumaine* (București, 1912–1939–1947); sub conducerea lui Dimitrie Gusti, *Enciclopedia României* (4 volume, București, 1938–1943); mai târziu: Redactor principal Traian Săvulescu, *Flora RPR*, Vol. 1–13, Edit. Academiei RPR, București, 1952–1976; (Comitetul de coordonare alcătuit din P. Constantinescu-Iași, Emil Condurachi, Constantin Daicoviciu, Andrei Oțetea, David Prodan, Tudor Bugnariu, Ștefan Pascu și alții), *Istoria României*, Vol. I–IV, Edit. Academiei RPR, București, 1960–1964; Academia RPR (Președintele Comit. principal de redacție Acad. Athanase Joja), *Dicționar enciclopedic român*, Vol. I–IV, Edit. Politică, București, 1962–1966 (Sub conducerea Acad. Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche), *Dicționarul explicativ al limbii române*, Edit. Academiei RSR, București, 1975; (Coord. Acad. Dumitru Protase și alții), *Istoria românilor*, Vol. I–VIII, Edit. Enciclopedică, București, 2001–2003 și altele. Sunt apoi autori din rândul academicienilor sau al viitorilor academicieni și nu numai, care și-au elaborat lucrările de cercetare sub auspiciile Academiei Române, unele fiind premiate, precum Nicolae Iorga, George Barițiu, Constantin Daicoviciu, Nicolae Drăganu, Liviu Rebreanu, Ioan Pușcariu, Alexandru Ciplea, Silviu Dragomir, Florian Porcius, Ioan Mihaly de Apșa, Ioan Lupaș, Simeon Fl. Marian, Ioan Rusu Șirianul, Teodor V. Păcățian, Octavian Goga, Vasile Meruțiu, Ion Pop Reteganul, Enea Hodoș, Augustin Bunea, Atanasie M. Marienescu etc. Academia Română acorda burse de studii; organiza expoziții, cum au fost cele din 1925, „Presa periodică românească”, și 1926, „Cartea românească veche”.

În perioada de șapte decenii (1879–1948), la care ne referim, cu bogate realizări, au fost primiți în rândurile Academiei Române cei mai mulți membri, personalități ilustre ale științei, culturii și artei românești, dar și din străinătate, căci avea un prestigiu recunoscut. Este indubitabil rodul ființării pe pământul nostru a unor școli, în primul rând secundare (licee). Liceele din Blaj (1754), Beiuș (1828), Brașov (1850) și Năsăud (1863), care, altădată, furnizau studenți

universităților europene, acum furnizau studenți Universităților din Iași (1860), București (1864), Cluj (1872; 1919) și Cernăuți (1875; 1920), ca să nu mai pomenim de Colegiul Universitar din Cluj (iezuit, 1581; piarist, 1774), Academia domnească din București (1694, devenită „Sf. Sava”, ilustrată de Gheorghe Lazăr), și Academia domnească din Iași (1714, devenită „Mihăileană”, prin strădania lui Gheorghe Asachi); în aceste instituții de învățământ s-au format viitori membri ai Academiei Române, din toate păturile intelectuale românești.

Trei discursuri de recepție la primirea ca membri titulari ai Academiei Române încă se cuvine să le amintim: Mihail Sadoveanu, ales la 1 iunie 1921/9 iunie 1923, *Poezia populară*; Lucian Blaga, în 28 mai 1936/5 iunie 1937, *Elogiul satului românesc*; Liviu Rebreanu, la 25 mai 1939/29 mai 1940, intitulat *Lauda țăranului român*, de aici rezultând intrarea în rezonanță a scriitorilor cu vibrațiile acelei coarde sensibile a neamului nostru, care a fost țăranul, „elementul național cel mai vechi, definitoriu pentru specificul românesc”.

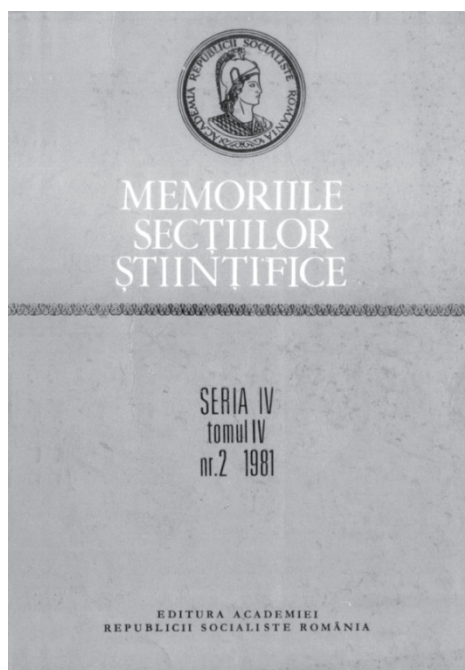
Dintre oamenii de știință și cultură străini, intrați sub cupola Academiei Române, îi vom aminti pe cei care au fost foarte apropiați spiritual de poporul român, probând prestigiul românesc racordat la cel european în primul rând: ca *membri de onoare* – fizicianul Svante A. Arrhenius (Suedia, 27 mai 1913), generalul Henri M. Berthelot (Franța, 5 iulie 1926), matematicianul Jean G. Darboux (Franța, 27 mai 1913), bizantinologul Charles Diehl (Franța, 11 iunie 1919), fizicianul Enrico Fermi (Italia, 4 iunie 1938), fizicianul Werner Heisenberg (Germania, 31 mai 1938), filologul Jan Urban Jarník (Cehia, 7 iunie 1919), matematicianul Henri Lebesgue (Franța, 6 iunie 1923), fizicianul Anton H. Lorentz (Olanda, 27 mai 1913), geograful Emmanuel de Martonne (Franța, 7 iunie 1919), filozoful și omul politic Thomáš Masaryk (Cehia, 28 mai 1934), filologul Wilhelm Meyer-Lübke (Austria, 28 martie 1906), lingvistul Franz Miklosich (Slovenia, 15 aprilie 1880), istoricul Theodor Mommsen (Germania, 3 iulie 1879), matematicianul Paul Montel (Franța, 27 mai 1932), omul politic Raymond Poincaré (Franța, 27 mai 1932), medicul Santiago Ramon y Cajal (Spania, 4 iunie 1923), istoricul Robert W. Seton-Watson (Anglia, 26 mai 1923), arheologul Carol Torma (Ungaria, 22 martie 1882), numismatul și omul politic Victor Emmanuel III (Italia, 6 martie 1880), fizicianul Vito Volterra (Italia, 27 mai 1913), abatele Metodiu Zavoral (Cehia, 7 iunie 1919); ca *membri corespondenți* – medicul Leon Dubois (SUA, 12 iunie 1921), istoricul de artă Henri Focillon (Franța, 1 iunie 1912), istoricul Emanuel Ghedeon (Grecia, 2 aprilie 1891), zoologul René Jeannel (Franța, 26 mai 1928), lingvistul Alf Lombard (Suedia, 7 iunie 1947), lingvistul Carlo Tagliavini (Italia, 1 iunie 1928), lingvistul Gustav Weigand (Germania, 31 martie 1892).

A treia perioadă din istoria instituției este marcată de *Decretul din 9 iunie 1948* al Marii Adunări Naționale (cu rol prezidențial), prin care Academia Română se transformă în *Academia RPR* (din 1965, *Academia RSR*), pierzându-și astfel autonomia de până atunci. Statutul de organizare din *12 august* (Decretul Nr. 1154) prevedea ca membrii ei să fie *titulari activi*, *titulari onorifici*, *de onoare* și *corespondenți*. Categoria de „titulari onorifici” a fost inventată pentru „pensionari” și cei „trecuți pe linie moartă”, căci, după îndepărtarea a peste 100 de

membri aleși anterior, cei rămași și nou-numiții au trebuit să se supună rigorilor politice, acestora alăturându-li-se și cei „indicați”. La aceeași dată se numește Prezidiul Academiei RPR (primul președinte Traian Săvulescu, 12 august 1948 – 23 decembrie 1959), apoi 17 membri titulari onorifici și 28 membri titulari activi. Printre cei 17 titulari onorifici s-au numărat și George Enescu, Gala Galaction, Constantin C. Moisil (membru corespondent al Academiei Române din 7 iunie 1919), George Murnu, George Oprescu, Dimitrie Voinov, și dintre cei 28 de membri titulari activi amintim pe Elie Carafoli, George Călinescu, Petre Constantinescu-Iași, Victor Eftimiu, Gáll Gábor, Constantin I. Parhon, Emil Petrovici, Dimitrie Pompei, Nicolae Profiri, Mihai Ralea, Alexandru Rosetti, Traian Săvulescu, Gheorghe Spacu, Simion Stoilov, Alexandru Toma și alții, iar din 1-2 noiembrie 1948, pe Ștefan Milcu, Grigore C. Moisil (2 noiembrie 1948), Erasmus Nyárády, Camil Petrescu, Raluca Ripan, Mihai Roller etc. La 28 octombrie 1948, au fost declarați „membri de onoare post-mortem” ai Academiei RPR: Ion Andreescu, Ion Creangă, C. Dobrogeanu-Gherea, Mihai Eminescu, Garabet Ibrăileanu, Ștefan Luchian, D. Theodor Neculuță, Ion Păun-Pincio, Ștefan Stâncă, Alexandru Vlahuță și Aurel Vlaicu.

S-a renunțat la alegerea membrilor de onoare din România, ci numai din străinătate, îndeosebi din țările socialiste, după anul 1965 eliminându-se și această acțiune, excepție benefică făcând George Emil Palade (SUA), singurul român deținător al Premiului Nobel (pentru Biologie, 1974), ales membru de onoare la 31 martie 1975. Alegeri de membri titulari și corespondenți au fost în șase rânduri: 2 noiembrie 1948, 23 martie 1952, 2 iulie 1955, 21 martie 1963, 3 februarie 1965 și 1 martie 1974, excepții înregistrându-se și acum: Tudor Arghezi (membru titular, 3 februarie 1955), Ștefan Voitec (membru titular, 18 iunie 1980), Nicolae Ceaușescu (membru titular, 11 iulie 1985). A fost ruptă și tradiția discursurilor de recepție la numirea de membri titulari, excepție făcând anul 1974. Este cazul, de exemplu, al juristului Traian Ionașcu, care, la 21 martie 1963, este membru corespondent, iar titular devine la 1 martie 1974, rostindu-și discursul de recepție intitulat *Opera de drept civil și de drept internațional a lui Nicolae Titulescu*, în 31 martie 1975.

Din punct de vedere structural, Academia Română și-a sporit numărul secțiilor de la 3 la 6, în 1955 la 8, iar în anul 1965 la 12. S-au deschis trei Filiale, la Cluj, Iași și Timișoara (din 1990, inițial a fost Bază de cercetări). Institutele de

cercetare nou-create, puse sub oblăduirea directă a Academiei Române sau a Filialelor sale, după anul 1970 au fost trecute la diferite ministere. În anul 1948 se înființează Editura Academiei RPR, care va fi publicat „memoriile” secțiilor științifice și valoroase lucrări de specialitate, tratate și monografiile elaborate de membrii instituției și nu numai. Biblioteca Academiei, care, din 1936–1937, deține o clădire proprie (arhitect Duiliu Marcu), și-a sporit an de an depozitul de carte și colecții, patrimoniul găzduit cifrându-se astăzi la peste 11 milioane de unități (cărți, periodice, manuscrise, stampe, hărți și partituri), ajungându-se să fie cea mai complexă și valoroasă bibliotecă din România.

Și în aceste condiții, Academia RSR, ca întâiul for de cultură și știință al țării, și-a făcut datoria, reușind să asigure, în spiritul buneii tradiții, cadrul de studiu și cercetare, teoretic și practic, pentru toate problemele din diverse domenii de activitate, dar subordonată factorului politic.

A patra etapă și ultima din istoria Academiei Române este inaugurată de *Decretul-lege din 5 ianuarie 1990* al Consiliului Frontului Salvării Naționale și funcționând potrivit Statutului aprobat la 2 februarie 1990, pe baza căruia sunt recunoscuți membrii anteriori, păstrându-și calitatea în noile condiții, și sunt aleși noi membri în Adunările generale ale Academiei Române. S-a încheiat astfel mandatul lui Radu Voinea (13 noiembrie 1984–2 februarie 1990).

S-a revenit la denumirea de *Academia Română* adoptată în anul 1879, la cele trei categorii de membri, de onoare, titulari și corespondenți, la alegerea de noi membri post-mortem și de membri de onoare din străinătate (au dispărut corespondenții).

Autonomă din toate punctele de vedere, Academia Română se reorganizează în 12, apoi în 14 secții și trei filiale (Cluj-Napoca, Iași, Timișoara). S-a reluat tradiția discursurilor de recepție, ca și premiarea celor mai valoroase lucrări din domeniile științelor, culturii și artelor. Relațiile externe s-au înmulțit, astfel că în anul 2002 s-au încheiat acorduri bilaterale cu 42 de instituții similare din 26 de țări și, de asemenea, cu UNESCO. Editura Academiei Române continuă publicarea „Analelor” și a „Memoriilor” secțiilor, a nu mai puțin de 95 de reviste de specialitate și a valoroaselor lucrări ale membrilor și cercetătorilor din cele 65 de unități de cercetare ale instituțiilor sale sau din învățământul superior.

Suprema conducere o deține Adunarea generală anuală a tuturor membrilor Academiei Române, între două Adunări generale, Prezidiul Academiei Române, iar activitatea curentă este asigurată de Biroul Prezidiului Academiei Române, alcătuit din președinte, patru vicepreședinți și un secretar general, ales la patru ani, secretarul general având mandatul de cinci ani. Prezidiul Academiei Române se formează din membrii Biroului, președinții celor trei Filiale și ai celor 14 Secții (în total 23 de membri).

La conducerea Academiei Române s-au succedat, până astăzi, 40 de președinți, din care cu patru mandate Ion Ghica, apoi cu două mandate August T. Laurian, Nicolae Kretzulescu, Radu Voinea, Eugen Simion și Ionel Haiduc. George Barițiu „s-a bucurat” de cel mai scurt mandat (24 martie 1893–20 aprilie 1893), căci la 2 mai 1893 a decedat (n. 1812). Să ne reamintim că la Adunarea

Generală a ASTREI de la Năsăud din 22–23 octombrie 1893 s-a săvârșit un parastas în memoria lui. Ne surprinde în mod plăcut faptul că la președinția Academiei Române s-au aflat și cinci ingineri: Anghel Saligny (18 aprilie 1907–25 mai 1910), Ioan Anton (25 decembrie 1981–13 noiembrie 1984), Radu Voinea (1984–1990), Virgil Constantinescu (18 ianuarie 1994–16 ianuarie 1998) și Valentin I. Vlad (din 2014). În anul 2002, Academia Română reunea din țară 25 de membri de onoare, 71 de membri titulari și 85 de membri corespondenți.

Dintre *membri de onoare* amintim, *din țară*: Constantin Bălăceanu-Stolnici (1992), Emilian Birdaș (1992), Constantin Ciopraga (1993), Nicolae Corneanu (1992), Tudor Drăganu (2003), Panait Mazilu (1993), Ion Pacea (1993), Antonie Plămădeală (1992), Dumitru Protase (2003), Moses Rosen (1992), Dan Simonescu (1992), Nicolae Stoicescu (1993), Alexandru Todea (1992), Gabriel Țepelea (1993), Romulus Vulcănescu (1993); *din străinătate* (români stabiliți acolo; români din Republica Moldova): Dinu Adameșteanu (1992), Andrei Andrieș (1991), Mihai Cimpoi (1991), Alexandru Ciorănescu (1991), Eugen Coșeriu (1991), Jacques Y. Cousteau (1990), Ion Druță (1990), Petru Dumitriu (1993), Robert Ficheux (1991), Keith Hitchins (1991), Alexandru Moșanu (1993), Mariana Nicolescu (1993), Elvira Popescu (1992), Sergiu I. Rădăușan (1991), Anghel Rugină (1990), George Uscătescu (1991), Grigore Vieru (1990); *membri post-mortem*: Theodor Aman, Ion Barbu, Bartók Béla, Alexandru Borza (13 noiembrie 1991), Constantin Brâncuși (3 iulie 1990), Mircea Eliade (3 iulie 1990), Traian Lalescu, Eugen Lovinescu, Virgil Madgearu, Constantin Noica, Ștefan Odobleja, Nicolae Paulescu, Sever Pop (15 noiembrie 2012), Marin Preda, Nichita Stănescu, Vasile Voiculescu etc.

La nivelul anului 2002, Academia Română reunea sub cupola sa 25 de membri de onoare, 71 de membri titulari și 85 de membri corespondenți, grupați în următoarele 14 secții: **1.** Secția de Arte, Arhitectură și Audiovizual; **2.** Secția de Filologie și Literatură; **3.** Secția de Filozofie, Teologie, Psihologie și Pedagogie; **4.** Secția de Știința și Tehnologia Informației; **5.** Secția de Științe Agricole și Silvicultură; **6.** Secția de Științe Biologice; **7.** Secția de Științe Chimice; **8.** Secția de Științe Economice, Juridice și Sociologie; **9.** Secția de Științe Fizice; **10.** Secția de Științe Geonomice; **11.** Secția de Științe Istoric și Arheologie; **12.** Secția de Științe Matematice; **13.** Secția de Științe Medicale; **14.** Secția de Științe Tehnice.

Prin același Statut de organizare a Academiei RPR din 12 august 1948 se înființează Filiala din Cluj/Cluj-Napoca a acesteia. La 26 mai 1949 s-a aprobat Regulamentul de funcționare a Filialei, care prevedea, printre sarcinile ei, „a contribui prin toate mijloacele la propășirea generală a științei, literelor și artelor, precum și de a studia, a folosi și a dezvolta cercetările științifice, culturale și universale”.

Filiala din Cluj-Napoca a Academiei Române a avut următorii președinți: Emil Petrovici (1949–1957), Raluca Ripan (1957–1975), Victor Preda (1975–1982), Ștefan Pascu (1982–1995), Ionel Haiduc (1995–2006), Camil Mureșanu (2006–2010) și Emil Burzo (2010–prezent). De menționat că Ionel Haiduc a fost vicepreședinte (1998–2000) și președinte al Academiei Române (2006–2014).

Actualul Birou al Filialei are în componență următorii academicieni: președinte – Emil Burzo; membri – Gheorghe Benga, Ionel Haiduc, Ioan Aurel Pop și Marius Porumb. Membrii Filialei din Cluj-Napoca a Academiei Române: membri de onoare – Nicolae Hâncu, PF Cardinal Lucian Mureșan, Dumitru Protase și IPS Laurențiu Streza; membri titulari – Dorel Banabic, Gheorghe Benga, Emil Burzo, Horia Colan, Ionel Haiduc, Petru Mocanu (decedat de

curând), Doru Pamfil, Pr. Mircea Păcurariu, Ioan Aurel Pop, Octavian Popescu, Marius Porumb și Cornel Țăranu; membri corespondenți – Mircea Bărbulescu, Ioan Bucur, Gheorghe Coldea, Mircea P. Cucuianu, Dan E. Demco, Nicolae Edroiu, Nicolae Ghilezan, Ion Grosu, Dan Munteanu, Péterfi Leontin, Ion Pop și Cristian S. Silvestru. Vom sublinia în mod deosebit că Dorel Banabic (membru corespondent – 2009, membru titular – 2015) este în prezent președintele Secției de Științe Tehnice a Academiei Române.

La înființare, Filiala din Cluj-Napoca a Academiei Române avea doar un institut de istorie, o secție de matematică și șase colective de specialitate (chimie, fiziologie și biologie animală, floră, cercetări medicale și privind Munții Apuseni). Treptat, în timp, vom fi asistat la o puternică dezvoltare, ajungându-se la o întinsă rețea de nuclee de cercetare științifică, alcătuită din *institute* (de calcul, chimie, fizică, istorie, medicină, lingvistică), *centre* (de biologie și cercetări în domeniul tehnic), *secții* (de speologie, filozofie și psihologie, științe juridice, etnografie și folclor, istoria artelor), apoi *sectoare* (geografie, pedologie).

Astăzi, după „seismul” de dinaintea anului 1989, dispune de următoarele unități de cercetare-documentare: Institutul de Istorie „George Barițiu”, cu două departamente, de Istorie și Cercetări Socio-Umane; Institutul de Arheologie și Istoria Artei; Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”; Centrul de Studii Transilvane; Institutul de Calcul „Tiberiu Popoviciu”; Arhiva de Folclor; Institutul de Geografie; Institutul Astronomic; Institutul de Speologie, precum și Institutul de Cercetări Socio-Umane și Biblioteca de la Tg. Mureș. Filiala susține și coordonează activitatea acestora, publicațiile și lucrările membrilor lor.

Cum se cunoaște, la 9 și, respectiv, 25 iunie 1949 se înființează două societăți de nivel național: „Societatea de științe istorice și filologice din România” și „Societatea pentru răspândirea științei și culturii”. Și la Năsăud, dar peste un deceniu, la 15 iunie 1959, se pun bazele subfilialei Societății de științe istorice și filologice, subordonată societății regionale de la Cluj. Dacă între Filiala Academiei RPR și Societatea de științe istorice și filologice din Cluj n-a fost un raport de subordonare, colaborare a fost și încă una dintre cele mai fructuoase,

implicat cu subfiliala năsăudeană, în care a activat un grup de distinși intelectuali (Octavian Ruleanu, Grigore Găzdac, Ion Rusu-Sărățeanu, Septimiu Pop, Nichifor Someșan și alții) și care circumscria și Sfatul Muzeului Năsăudean (1957).

Chiar de la înființare, Filiala din Cluj-Napoca a Academiei RPR și-a întemeiat o valoroasă *Bibliotecă*, dotată astăzi cu o clădire ultramodernă (din 1975, I.J.P.C. Cluj), deținând în anul 1974 peste 500.000 de volume și mai mult de 2 milioane de piese arhivistice, care stau la baza cercetării științifice. În anul 1957, Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei RPR propune conducerii Filialei preluarea tezaurului de cărți existent la Subdirecția Arhivelor Statului din Năsăud (1937). Conducerea aprobă, cu *Adresa Nr. 3942/28 noiembrie 1957*, demersurile celor două părți, astfel că, începând cu această dată, se înființează *Biblioteca Documentară Năsăud a Filialei Academiei RPR din Cluj*. Sediul, vila de astăzi, s-a obținut prin Actul de donație testamentar al proprietarei Iuliana Tișca (1881–1965), iar inventarul a fost efectuat de Dr. Emil Precup (1887–1966), primul bibliotecar (1958–1963), numărul cărților și al documentelor cifrându-se oficial la 25.000 de exemplare, provenind din donații ale instituțiilor năsăudene și particularilor, îndeosebi membri ai Academiei Române (Florian Porcius, George Coșbuc, Iulian Marțian, Liviu Rebreanu, Iuliu Moisil, Virgil Șotropa, Tiberiu Morariu). Al doilea bibliotecar a fost Ec. Ina-Maria Șuteu, în perioada 1963–1991. Inaugurarea are loc la *19 noiembrie 1968*, în prezența Acad. Raluca Ripan, președinta Filialei din Cluj a Academiei RPR.

Filiala organizează periodic sesiuni de comunicări științifice și alte manifestări cultural-istorice, în care sunt evocate personalități reprezentative ale vieții și civilizației românești, ca Timotei Cipariu, Victor Babeș, Silviu Dragomir, Ștefan Pascu, Theodor Capidan, Ioan Slavici etc., sunt comemorate evenimente istorice majore ale Transilvaniei, precum *Supplex Libellus*

Valachorum (1791–1792), Revoluția de la 1848/1849, Memorandumul (1892), se prezintă studii de dialectologie, apoi asupra unor rezervații naturale ca Munții Rodnei, Munții Retezat, Cheile Turzii. Se remarcă, de asemenea, sesiunile pluridisciplinare desfășurate sub genericul „Zilele Academice Clujene”, anual sau la doi ani; nu în ultimul rând, o importanță cuvenită se acordă studiilor cu aplicabilitate practică, de cibernetică, economice, de creativitate tehnologică și altele.

După 150 de ani de existență, Academia Română se înfățișează ca o instituție românească „reprezentativă a națiunii, atât înăuntru, cât și în afară”, reunind sub cupola ei prestigioase personalități ale științei, culturii și spiritualității naționale și universale, integrându-se astfel, dincolo de factorul politic, etnic sau confesional, circuitului de valori ale civilizației umane, luptătoare pentru progres și prosperitate. Căci știința înseamnă putere, iar cultura, libertate.

În loc de concluzii, câteva observații

1. Primul academician din spațiul românesc a fost *Dimitrie Cantemir* (1673–1723), membru de onoare al Academiei de științe din Berlin (1714), la propunerea filozofului și matematicianului german Gottfried W. Leibniz, pe baza lucrării „*Descriptio Moldaviae*”. Mai aproape de zilele noastre, în anul 1961, *George Emil Palade* (1912–2008) devine membru al Academiei de Științe din SUA. Și din Județul Bistrița-Năsăud, succesorul lui Gustav O. Kisch la Catedra de Limba și literatura germană a Universității „Regele Ferdinand

I" din Cluj (1938), *Karl Kurt Klein* (1897–1971), originar din Albeștii Bistriței, a fost membru de onoare al Academiei din München (1935). Și mai recent, Prof. univ. dr. ing. *Dorel Banabic* (n. 1956, Ciceu-Giurgești) de la Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, membru corespondent (2009) și apoi membru titular al Academiei Române (2015), este membru al Academiei Internaționale de Ingineria Producției de la Paris – CIRP (2014).

2. Județul Bistrița-Năsăud a dat **34** de academicieni, din care: *1 membru fondator*, Constantin (Costache) Stamati (1786–1869), nepotul Mitropolitului Moldovei Iacob Stamati (1792–1803), originar din Gledin; *11 membri de onoare*; *11 membri titulari*; *9 membri corespondenți* și *2 membri post-mortem* (Ion Creangă – 1948 și Sever Pop – 2012). Cu tot regretul, geologul-paleontolog Ioan Al. Maxim, originar din Rusul de Jos / Beclean, *nu este membru al Academiei Române*. A nu se confunda Academia de Științe Medicale, Academia de Științe Agricole și Silvicultură, Academia de Științe Social-Politice, actuala Academie de Științe ale Securității Naționale, în sfârșit Academia de Științe (azi de Științe Tehnice), academii „de ramură”, cu Academia Română. Năsăudul a dat **24** de academicieni, din care 18 academicieni formați *integral sau parțial* pe băncile Colegiului Național „George Coșbuc”, iar 6 trecuți prin alte școli năsăudene sau slujitori ai acestora. Deci 70,59% din 34, ceea ce justifică *desfășurarea aici* a acestei Aniversări de 150 de ani de la înființarea ACADEMIEI ROMÂNE. Personal, mi-ar plăcea sintagma *Năsăud, Municipiul academicienilor!* Însușim pe cei 24 de academicieni năsăudeni, apoi pe ceilalți 10: **1. Grigore Silași** (M.O.–1877), **2. Iacob Mureșanu** (M.O.–1877), **3. Simeon Florea-Marian** (M.T.–1881), **4. Florian Porcius** (M.T.–1882), **5. George Coșbuc** (M.C.–1900; M.T.–1916), **6. Miron Cristea** (M.O.–1919), **7. Constantin C. Moisil** (M.C.–1919; M.T.–1948), **8. Nicolae Bălan** (M.O.–1920), **9. Nicolae Drăganu** (M.C.–1923; M.T.–1939), **10. Iulian Marțian** (M.O.–1933), **11. Tiberiu Brediceanu** (M.C.–1937), Bacalaureat la Năsăud în 18–19 decembrie 1895), **12. Liviu Rebreanu** (M.T.–1939), **13. Iuliu Moisil** (M.O.–1943), **14. Virgil Șotropa** (M.O.–1943), **15. Emil Isac** (M.C.–1948), **16. Iuliu Prodan** (M.C.–1955), **17. Tiberiu Morariu** (M.C.–1955), **18. Tudor Bugnariu** (M.C.–1955), **19. Augustin Vancea** (M.C.–1963), **20. Leon Daniello** (M.C.–1965), **21. Gheorghe Silaș** (M.C.–1991), **22. Tudor Drăganu** (M.O.–2003), **23. Dumitru Protase** (M.O.–2003) și **24. Sever Pop** (M.P.M.–2012); cu rădăcini direct năsăudene: **25. Grigore C. Moisil** (M.T.–1948) și **26. Traian Ionașcu** (M.C.–1963; M.T.–1974); în continuare pe ceilalți din Județul Bistrița-Năsăud: **27. Constantin (Costache) Stamati** (M.F.–1866), **28. Gavril Pop** (M.C.–1871), **29. Gustav O. Kisch** (M.O.–1933), **30. Lucian Blaga** (M.T.–1936), **31. Iuliu Hossu** (M.O.–1945), **32. Ion Creangă** (M.P.M.–1948), **33. Mircea Ion Savul** (M.C.–1955; M.T.–1963), **34. Dorel Banabic** (M.C.–2009; M.T.–2015). Astfel că titlul Cap. I al cărții colegului Prof. Ioan Seni *trebuie* modificat, căci nu toți academicienii prezentați acolo sunt absolvenți ai Colegiului Național „George Coșbuc”. L-am introdus aici și pe Tiberiu Brediceanu, care a susținut *numai* Bacalaureatul la Năsăud, în 18–19 decembrie 1895.

3. Marii neîndreptățiți au fost Sever Pop, autorul principal al „Atlasului lingvistic român”, colaborator al lui Sextil Pușcariu, și iată, acum, Ioan Al. Maxim, cu o impresionantă operă în domeniul său, colaborator al lui

I. Popescu-Voitești, ambii la aceeași Universitate clujeană interbelică. Au fost conflicte, bănuim, pe tărâm științific, poate și matrimonial în cazul lui Sever Pop, cu Sextil Pușcariu și, respectiv, cu Tiberiu Morariu, în al doilea caz. Se pot face *demersuri* la Filiala din Cluj-Napoca a Academiei Române și în situația lui Ioan Al. Maxim (1902–1968), spre a obține măcar titlul de membru post-mortem al Academiei Române.

4. Alt regret rezultând din cartea Prof. Ioan Seni este acela că Prof. univ. dr. ing. Gheorghe Silaș (1914–2001), originar din Căianul Mic, membru corespondent al Academiei Române (1991), i se atribuie și „calitățile de filolog și folclorist”. Nici vorbă; l-am cunoscut personal foarte bine, iar ca student, din cursurile sale de „Mecanică teoretică”, scrise mai bine decât cele ale lui Ștefan Bălan. A fost un foarte bun profesor în al său domeniu tehnic și atât. Altfel, l-ar fi cunoscut și ... Alexandru Pugna.

5. Ne bucură prezența în mijlocul nostru a „tânărului nonagenar” Dumitru Protase, membru de onoare al Academiei Române (2003), căruia îi dorim „La mulți ani!”. Aceeași urare și scriitorului și istoricului literar Dr. Teodor Tanco, Laureat al Academiei Române (1995), care ieri, 22 aprilie, a împlinit vârsta de 91 de ani, inițiatorul unei astfel de lucrări dedicate academicienilor năsăudeni și bistrițeni (1996; 2006). Colegului și prietenului Prof. Ioan Seni i se cuvin calde felicitări pentru frumoasa carte aniversară, *Academia Română la 150 de ani (1866–2016). Academicienii năsăudeni*, Edit. Napoca Star, Cluj-Napoca 2016, 230 pag., care se referă *de fapt* la *academicienii întregului Ținut al Năsăudului și Bistriței*, dovedindu-ne că este un demn urmaș al înaintașului său. Academicienii năsăudeni și bistrițeni mai sunt și vor fi încă, numai că trebuie identificați, printr-o cercetare făcută cu răbdare și meticulozitate¹.

BIBLIOGRAFIE

1. Teodor Tanco, *Academia Română, 1866–2006. Academicienii năsăudeni și bistrițeni*, Ed. a II-a, Edit. Napoca Star, Cluj-Napoca, 2006.
2. Ion Mărgineanu, *Oameni din Munții Apuseni. Dicționar fără sfârșit*, Edit. „Altip”, Alba Iulia, 2003.
3. Ioan Scurtu, Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, *Enciclopedia Istorică a României*, Ed. a III-a, Edit. Meronia, București, 2002.
4. (Coord. inițial Tiberiu Iancu), *Clujeni ai secolului 20. Dicționar esențial*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2000.
5. (Sub conducerea lui Constantin C. Giurescu), *Istoria României în date*, Edit. Enciclopedică Română, București, 1972.
6. Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA) și rolul ei în cultura națională (1861–1950)*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1986.
7. Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848–1881)*, Edit. Științifică, București, 1974.

¹ Comunicare prezentată de către autor la Simpozionul „Zilele Academiei Române sărbătorite la Năsăud”, desfășurat în 23 aprilie 2016.

8. Vasile Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1979.
9. Corneliu Albu, *Alesandru Papiu Ilarian*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1977.
10. (Sub redacția Acad. Ștefan Pascu), *Istoria Clujului*, Consiliul Popular al Municipiului Cluj, 1974.
11. Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, Ed. a II-a, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1977.
12. Ion I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Ed. nouă, Edit. Napoca Star, Cluj, 2008.
13. (Coord. Dir. Prof. Dorel Alexandru Coc), *Anuarul Colegiului Național „George Coșbuc” din Năsăud. An școlar 2013–2014*, Edit. Napoca Star, Cluj-Napoca, 2014.
14. Teodor Tanco, *Lumea transilvană a lui Ion Creangă. Excurs istorico-literar*, Ed. a II-a, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1999.
15. Octavian Goga, *Precursori*, Ed. de Ion Dodu Bălan, Edit. Minerva, București, 1989.
16. (Sub îngrijirea Mircea Prahase, Ioan Seni, Radu Băeș), *Studii și cercetări etnoculturale*, Vol. II, Muzeul Județean Bistrița-Năsăud, Bistrița, 1996.
17. (Sub redacția Ironim Marțian, Vasile Tutula, Dinu Ureche), *Almanahul Societății cultural-științifice „Virtus Romana Rediviva” din Cluj-Napoca*, Nr. 15, Cluj-Napoca, 2013.
18. (Președinte al Comit. de redacție Dr. Alexandru C. Pteancu), *Minerva, Enciclopedie română*, Cluj, 1929.
19. Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, Edit. Cugetarea Georgescu-Delafraș, București, 1940.
20. Petre Dan, *Asociații, Cluburi, Ligi, Societăți. Dicționar cronologic*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

ACADÉMIE ROUMAINE – 150

Résumé

L'étude met en évidence les moments clés de l'histoire de l'Académie roumaine, une institution représentative, qui fête 150 ans (1866–2016) et qui réunit sous sa coupole des personnalités prestigieuses de la science, de la culture et de la spiritualité nationale et universelle. On ne doit pas oublier que Bistrița-Năsăud a donné au monde académicien 34 personnalités, dont la plupart d'entre elles ont suivi en totalité ou partiellement un parcours scolaire au Gymnase de Năsăud.

CÂTEVA ASPECTE PRIVIND COMUNITATEA EVREIASCĂ DIN LECHINȚA ÎN PERIOADA ADMINISTRAȚIEI MAGHIARE (1940-1944)

Diana Suciu

Pierderea Transilvaniei de Nord de către România în fața Ungariei, în urma Dictatului de la Viena din 30 august 1940, a avut consecințe importante și pentru localitatea Lechința, devenită parte a statului maghiar. Noul statut al localității de după anul 1940 ne îndeamnă la analizarea densității populației și a componentei etnice de aici, pentru a înțelege evoluția demografică ulterioară. Analiza noastră are ca punct de pornire studiul realizat de Varga E. Árpád, iar conform datelor oferite de acesta numărul total al populației, în anul 1941, al localității Lechința era de 2.474 de locuitori, din care: 1.075 erau sași, 705 români, 304 rromi, 281 maghiari, 109 evrei, iar 413 alții¹. Pe baza acestor informații, se poate observa faptul că numărul populației evreiești era de 109, comunitate aflată în minoritate, dar care a resimțit profund, alături de români, duritatea măsurilor și politicilor antinaționale adoptate de statul maghiar.

Implementarea „Soluției finale” în Ungaria a fost una rapidă, fiindcă trupele sovietice se apropiau vertiginos de granițele României, fapt ce i-a determinat pe germani, prin comandoul SS, condus de SS – Obersturmbannführer Adolf Eichmann, și noul guvern maghiar pro-nazist, condus de Döme Sztójay, să apeleze la toate instrumentele de putere ale celor două state pentru îndeplinirea misiunii². Jandarmeria, Poliția și serviciul civil erau toate sub conducerea germană, completate de adoptarea unor decrete menite să izoleze, să identifice, să exproprieze și să ghettoizeze populația evreiască, pentru a putea fi mai apoi deportată spre lagărele de exterminare. Acțiunea se baza pe organizarea administrativ-teritorială a Ungariei, alcătuită din zece districte jandarmerești, care au fost împărțite la rândul lor în 6 zone operaționale antievreiești. Transilvania de nord-vest cuprindea districtele jandarmerești IX (Cluj) și X (Târgu Mureș), constituind Zona operațională II³.

Detaliile legate de misiunea antievreiască au fost stabilite la 4 aprilie 1944 în cadrul întâlnirii germano-maghiare, condusă de László Baky,

¹ Varga E. Árpád, <http://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=etnik&id=5051>, (accesat în data de 01.05.2016).

² Richard Frucht, *Encyclopedia of Eastern Europe. From the Congress of Vienna to the Fall of Communism*, Garland Publishing, Inc., New York & London, 2000, p. 311.

³ Ioana Cosman, *SHOAH în Transilvania de Nord*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2010, p. 7.

subsecretar de stat la Ministerul de Interne, la care a participat și ofițerul de jandarmi responsabil cu ghetizarea și deportarea evreilor, László Ferenczy. Documentul rezultat în urma discuțiilor purtate și pe baza căruia urma să se desfășoare misiunea a fost adoptat în secret ca Decretul nr. 6163/1944, la 7 aprilie⁴. Documentul detalia procedurile care trebuiau urmate în campanie, urmând mai apoi și o serie de instrucțiuni secrete care clarificau fiecare detaliu care ar fi putut crea confuzii. În zona a II-a operațională, cazul celor două districte care cuprindeau teritoriul Transilvaniei de nord-vest, au fost organizate două conferințe, câte una în fiecare district, de către László Endre, fiindu-le prezentate autorităților locale instrucțiunile secrete, dar și planurile de ghetizare și deportare din această regiune. Prima conferință a fost organizată la Satu Mare, în 6 aprilie, pentru clarificarea operațiunilor de deindificare a județelor din sectorul IX: Bistrița-Năsăud, Bihor, Cluj, Sătmar, Sălaj, Solnoc-Dăbâca. Cea de-a doua conferință a fost organizată la Târgu Mureș și viza Ținutul Secuiesc. Au participat la aceste conferințe atât conducerea și reprezentanții administrației publice, cât și jandarmeria și poliția⁵.

Aparținând județului Bistrița-Năsăud, Lechința a făcut parte din Zona Operațională II, Sectorul IX, și astfel am reușit să urmărim soarta tragică a evreilor din localitate prin intermediul informațiilor legate de comunitatea evreiască din Bistrița. Minoritari în sat, cu un număr de 109 locuitori, evreei de aici au reușit să se facă remarcați prin dinastia rabinică Lichtenstein, instalată în 1906. Aceasta a militat de-a lungul timpului, prin rabinul Șimon Lichtenstein (1883-1944)⁶, pentru păstrarea tradiționalismului, în ciuda modernizării localității și situării ei într-o zonă comercială intensă, renumită pentru podgoriile sale. Rabin în Lechința pentru aproape 40 de ani, acesta a reușit să iasă în evidență, fiind unul dintre cei mai cunoscuți rabini din Transilvania, nu doar prin talentul oratoric și renumele de mare predicator, dar și prin lucrările publicate. Temele abordate erau mai ales legate de probleme educative, una dintre cele mai importante fiind Șeelot Uteșuvot – Șemen hamaor⁷. Alături de cei doi fii ai săi, Rabi Abraham Dov Lichtenstein și Rabi Iosef Șmuel ben Rabi Șimon, sunt singurii despre care am reușit să găsim informații anterioare măsurilor antisemite aplicate în localitatea bistrițeană. Ne vom baza prezentarea, în continuare, pe detaliile oferite de mărturiile celor care au asistat la unele acțiuni anti-evreiești din Lechința, pe informațiile legate de ghetoul din Bistrița, dar și pe cele oferite de *The World Holocaust Remembrance Center. YAD VASHEM*.

Membrii cultului mozaic din Lechința a fost și ei ținta politicilor antisemite adoptate de Ungaria, dar trebuie amintit că și perioada anterioară

⁴ Comisia Internațională pentru Studiarea Holocaustului în România, *op. cit.*, p. 264.

⁵ Randolph L. Braham, *The Politics of Genocide. The Holocaust in Hungary*, ediția a II-a, Columbia University Press, New York, 1994, p. 129.

⁶ „Fiu al președintelui tribunalului rabinic din Crasna, Rabi Baruch Benedikt, Rabi Șimon a studiat la ieșiva rabinului Hanania Iom tov Teitelbaum din Sighet. În anul 1901, se căsătorește cu o verișoară, fiica rabinului Iehuda Lichtenstein, președintele tribunalului rabinic din Beclean”. Pentru mai multe detalii legate de acesta vezi Baruch Tercatin, *Prezențe rabinice în perimetrul românesc: secolele XVI-XXI*, Hasefer, București, 2008, p. 259, col 1.

⁷ Diana Medan, *Evreeii Someșeni*, Hasefer, București, 2003, p. 128.

momentului deportării a fost una grea și umilitoare pentru evreii de aici, comunitatea săsească supunându-i la nenumărate suferințe și batjocuri, pentru că erau „jidani”. Despre aceste momente ne-a vorbit și o localnică, amintindu-și cum obișnuiau să îl umilească sașii pe un bătrân evreu, proprietar al unui magazin alimentar, dar și despre măsurile luate împotriva întregii comunități, ai cărei membri au fost obligați să poarte steaua galbenă a lui David în piept: „Avea magazinul la marginea satului, aici lângă noi, era bătrân, săracul. Veneau sașii la el în magazin și nu să cumpere ceva, nuuu ..., veneau de-l batjocorau, îl strigau „jidan” și îl trăgeau de perciuni ..., da câte nu îi mai făceau ..., nu știu ce avea cu bietul om bătrân. Da pe toți jidani așa îi tratau, i’o obligat să poarte steaua galbenă în piept, pe toți ..., copiii, adulți, bătrâni, toți aveau steaua în piept. Da asta o fost numai o perioadă, că după nu i-am mai văzut, nu știu ce s-o putut întâmpla cu ei ...”⁸.

Un alt interviu își amintește și el de aceste momente, relatând cum, copil fiind, a fost martor la încărcarea evreilor, de către soldați, în vagoanele pentru vite. Acesta povestește că a fost surprins că urcau acolo în tren, nu înțelegea ce se întâmplă și unde sunt aceștia duși; abia după un timp a aflat că au fost deportați, însă continua să nu conștientizeze adevărata soartă a acestora: „Eram copil și mă jucam pe afară și am văzut cum oprește trenu cu vagoane din alea pentru jite, aici în capătul satului. Și i-am văzut pe jidani cum erau urcați de soldați în vagoane și nu înțelegeam de ce. Dimineața i’o încărcat în vagoane. Abia după, am aflat că o fost deportați”⁹.

Ceea ce a urmat după acest moment, după plecarea trenului din Lechința, putem să aflăm din detaliile legate de ghetoul din Bistrița. Astfel, din informațiile prezentate de Randolph L. Braham în *Politica Genocidului: Holocaustul în Transilvania*, printre cei 6.000 de evrei din ghetou se numărau și cei din Lechința. Ghetoul se afla la 4 km de Bistrița, în fosta fermă Stamboli, fiind descris de supraviețuitori ca unul inuman, cu un spațiu insalubru și mic pentru un număr atât de mare de oameni¹⁰. Operațiunile de ghetoizare în zona Bistriței au început în dimineața zilei de 14 mai 1944, evreii fiind informați că fiecare persoană putea să aibă asupra sa un bagaj de maxim 50 kg, mâncare necesară pentru 14 zile, lenjerie de pat, pătură, lenjerie de corp și obiectele strict necesare, fiind interzise luarea bijuteriilor, obiectelor prețioase, acte importante sau bani¹¹.

Momentul internării în ghetoul de la Bistrița a fost urmat de cel al deportării, prin două transporturi din 2 și 6 iunie 1944¹², fapt care ne face să observăm

⁸ Interviu realizat cu Sursă anonimă 1.

⁹ Interviu realizat cu Pavel Vasile.

¹⁰ „Ghetoul era la o depărtare de 3–4 km în afară de oraș și deasupra lui era montat un far, ale cărui lumini se vedeau până în oraș. Era îngrădit cu sârmă ghimpată și era păzit de polițiști activi, auxiliari, gardieni de la închisoare, leventiști și tineri hitleriști”. Detalii legate de condițiile din ghetoul de la Bistrița pot fi găsite în Oliver Lusting, *Procesul Ghetourilor din Nordul Transilvaniei, Vol I: Actul e acuzare, sentința*, Asociația Evreilor din România Victime ale Holocaustului, București, 2007.

¹¹ Randolph Braham, *Politica genocidului: Holocaustul din Ungaria*, Hasefer, București, 2003, p. 135.

¹² *Ibidem*, p. 187–190.

că evreii din Lechința au fost concentrați în Bistrița timp de 24 de zile. Dorința de a le urmări traseul și a vedea dacă au existat supraviețuitori din sat m-a îndreptat spre site-ul *The World Holocaust Remembrance Center. YAD VASHEM*, unde am găsit o bază de date cu unele nume ale celor care au fost victime ale Holocaustului, dar și spre o listă realizată de Sectorul Jandarmi Lechința, referitoare la locuitorii români și evrei expulzați în perioada 1940–1944.

Nr. crt.	Numele și prenumele capului de familie	Numărul membrilor	Data expulzării	Țara spre care au fost expulzați
1.	Licstain Iacob	4	2 Mai 1944	Germania
2.	Bercovici Lechman	2		
3.	Doici Mihai	3		
4.	Doici Avram	6		
5.	Viltoergner Solmon	5		
6.	Stirlit Ignat	7		
7.	Ludovici Bela	6		
8.	Solomon Solomon	4		
9.	Svartz Capol	3		
10.	Laniter (nedescifrabil)	3		
11.	Mandel Leon	4		
12.	Mandel Manoil	6		
13.	Hirsch Solomon	5		
14.	Gronici Iacob	1		
15.	Ertman Moise	6		
16.	Schwartz David	6		
17.	Grintstein David	9		
18.	Farcas Samoil	3		
19.	Farcas Bernadt	-		
20.	Rozenfeld Iasc	3		
21.	Rozenfeld Nandor	4		
22.	Migaili Nandel	3		
23.	Marcus Gnizi	2		
24.	Marcus Iosif	9		
25.	Vaibergher Solomon	3		
26.	Licstein Iacob	1		
27.	Moscovici Maria	6		
28.	Rozenfeldt Marcus	2		
29.	Farcas Natan	4		
30.	Schwartz Lupas	1	4 Mai 1940	
31.	Schwartz Kalman	3	Idem	

Lista românilor și evreilor expulzați în perioada 1940–1944¹³.

¹³ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, fond „Legiunea de Jandarmi Năsăud”, dos. 53, f. 188.

Pe baza informațiilor prezentate în tabel, observăm că 31 de familii au fost expulzate, iar numărul total al persoanelor trimise spre Germania este de 125. În legătură cu locul morții acestora, am observat că majoritatea au murit la Auschwitz, unii la Birkenau, sau ca prizonieri de război¹⁴. Printre familiile găsite, am identificat-o și pe cea a rabinului din Lechința, dar fără a-l găsi pe el și pe cei doi copii de care am vorbit anterior. Însă am reușit să o găsec pe soția acestuia, pe baza numelui de fată și a numelui soțului, iar de aici, două fete, Eva și Bela. Mama a murit în lagărul de la Auschwitz, iar cele două fete ca prizoniere în Ungaria.

Precizam anterior că și sașii din Lechința au dat dovadă de un comportament antisemit, însă nu toți, după cum aflăm din două acte date în iulie, respectiv, august 1945. Primul act este o dovadă redactată de Comunitatea Evreiască Bistrița, prin care se dovedește faptul că Dl. Rosenfeld Nandor, domiciliat în Lechința, văr primar cu deportatul Farkas Nandor, domiciliat înainte de deportare în Lechința, este în măsură să revindică averea vărului său spre administrare până la întoarcerea acestuia¹⁵. Cel de-al doilea document este o chitanță, prin care Dl. Rosenfeld primește suma de 162.000 lei, sumă echivalentă cu cei 6.000 de Pengo lăsați pentru păstrare de Farkas lui Jung Gheorghe¹⁶.

Așadar, pe baza celor două acte, putem să observăm că nu toată comunitatea săsească a avut un comportament discriminatoriu și umilitor la adresa evreilor. După cum știm, ajutorul acordat evreilor în momentul deportării, ne referim aici la păstrarea bijuteriilor, lucrurilor de valoare sau, cum este cazul nostru, de bani, era aspru pedepsită de autorități, dacă se putea dovedi. Ipostaza în care s-a pus Jung prin acceptarea păstrării banilor nu face altceva decât să ne determine să-l privim pe acesta ca pe o persoană generoasă și curajoasă, lipsită de sentimente antievreiești.

În prezent urmele lăsate de comunitatea mozaică în Lechința mai pot fi identificate doar prin Sinagoga din centrul localității, vândută și distrusă în anii '70 de autoritățile comuniste, și uneori în plan mental, prin rememorarea unor evenimente, precum „Balul Evreilor”, ocazie cu care românii și evreii dansau și petreceau împreună: „Era Balul Evreilor, se ținea sus la primărie în zal. Vaiii! Dar așa frumos era, dansau, se distrau și se simțeau bine! O știut să se distreze, acolo mergeam și noi, ei ne lăsau să mergem, da sașii niciodată. Pe noi pe români ne lăsau, da pe rromi nu!”¹⁷.

Politicele antisemite la care au fost supuși evreii din partea de nord a Transilvaniei, în cazul nostru cei din localitatea Lechința, au marcat viețile nu doar a familiilor celor implicați direct în aceste evenimente, dar și a întregii comunități a satului, dispariția acestui grup fiind resimțită îndeosebi de comunitatea românească. Caracterul minoritar al celor două naționalități le-a apropiat, acceptându-se reciproc și conviețuind împreună. Plecarea lor, poate

¹⁴ The World Holocaust Remembrance Center. YAD VASHEM, <http://www.yadvashem.org/>, (accesat în 06.05.2016).

¹⁵ Document personal al familiei Jung.

¹⁶ Document personal al familiei Jung.

¹⁷ Interviu realizat cu Sursă anonimă 1.

pentru început neobservată din pricina războiului, a fost mai apoi deseori reper de aducere aminte sau de plasare în timp a unor evenimente.

**THE JEWISH COMMUNITY OF LECHINȚA IN THE PERIOD
OF THE HUNGARIAN ADMINISTRATION (1940-1944)**

Abstract

The year 1335 represents the first documentary attestation of Lechința, a village with a majority of German population. Through the years, Lechința took part in several historical events which brought also important changes for the people leaving there. In this paper the author will focus upon the effects of the Hungarian government establishment and of the adoption of the Anti-Semitic policies upon the Jewish community of the village.

COLECTIVIZAREA SATULUI UNIREA DIN JUDEȚUL BISTRIȚA-NĂSĂUD

Adrian-Cosmin IUȘAN

Satul Unirea. Scurtă prezentare

Procesul de colectivizare, care a afectat cea mai mare parte a țării (1949–1962), s-a desfășurat și în raionul Bistrița. Între numeroasele sate din zonă afectate de acest proces se regăsește și satul Unirea, situat la o distanță de 3 km nord-est față de orașul Bistrița¹, având la momentul constituirii Gospodăriei Agricole Colective (GAC) următoarele limite: satul Slătinița (în nord), satul Iad (azi Livezile, în est), satul Ghinda (în sud), respectiv orașul Bistrița (în Vest)².

Referitor la numele localității, aceasta a fost cunoscută sub mai multe denumiri, date de naționalitățile ce coexistau în zonă. Astfel, denumirea maghiară era Aldorf, considerată a fi și denumirea veche dată de populația românească, în timp ce populația săsească a numit localitatea Wallendorf³. Satul primește numele de Unirea în anul 1959, evident cu tentă propagandistică, noua denumire, după cum susține și un sas, cu ocazia întâlnirii la Nurenberg a foștilor locuitori ai comunei Unirea în anul 1978, neavând nimic în comun cu istoria acestei localități⁴.

Unirea se află printre cele 6 localități care aparțin administrativ, sub formă de cartier, de orașul Bistrița, din anul 1950⁵, alături de Slătinița, Ghinda, Sigmir, Viișoara și Sărata. Cel mai probabil, această măsură avea ca scop creșterea populației și a importanței orașului Bistrița, localitatea de care ne ocupăm nemaifiind catalogată de atunci ca una distinctă (decât în rare cazuri) în cadrul recensămintelor sau a lucrărilor cu profil statistic, fie că sunt realizate înainte de anul 1989 sau după acest an.

Legat de populația din acest sat, ea nu a fost niciodată foarte numeroasă, deși a cunoscut o creștere constantă. Între 1850 și 1941 numărul locuitorilor a

¹ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud (în continuare ANSJB), Fond PCR raion Bistrița, dos. cu unificarea G.A.C. Unirea, nr. 60/1962, f. 11. Datele întâlnite în bibliografie au fost diferite. Astfel, conform unei lucrări din 1968, satul de afla la 5 km de orașul Bistrița. Vezi: *Monografia Bistriței*, Bistrița, f. ed., 1968, p. 56.

² ANSJB, Fond PCR raion Bistrița, dos. cu unificarea G.A.C. Unirea, nr. 60/1962, f. 11.

³ ***, *Monografia Bistriței*, op. cit., p. 42.

⁴ http://www.wallendorfer.de/geschich_rum.html, accesat în 7 mai 2014.

⁵ http://www.wallendorfer.de/geschich_rum.html, accesat în 7 mai 2014.

crescut de la 670 la 901⁶, în 1944 au fost înregistrate 950 de persoane, marea lor majoritate reprezentând-o populația săsească (635)⁷, iar în anul 1955 locuiau aici 1.048 de persoane⁸. În ciuda plecării sașilor, se vor atinge cifre și mai mari după ce se stabilesc în această zonă o serie de familii de iacobeni din zona Bucovinei, cu origini în regiunea Zips (azi în Slovacia) și a unora românești, populația atingând cifra de 1.500 de locuitori în anul 1978. Populația majoritară era acum românească, cea săsească devenind între timp o minoritate⁹. În 2002 erau înregistrați 1.653 de locuitori, dintre care majoritatea etnici români (1.578), existând totuși și 17 maghiari, 56 de etnici romi și 2 de altă etnie¹⁰.

Desfășurarea colectivizării

Gospodăria agricolă colectivă „Unirea”, din satul cu același nume, a fost constituită la data de 9 august 1950¹¹, fiind astfel printre primele gospodării organizate în raionul Bistrița, mai exact a treia, la puțin timp de la formarea Gospodăriei Agricole Colective în localitatea Jelna în 1 iulie 1950, dar la aproape 6 luni de la constituirea primei gospodării, cea din satul Jeica, inaugurată în luna februarie a aceluiași an¹².

Data fiind distanța relativ mare în timp între crearea primei gospodării în zonă și apariția celei din satul Unirea, s-ar părea că autoritățile comuniste au încercat în acest interval să pregătească terenul pentru „marele eveniment”. Personal, nu cred că acest lucru este unul plauzibil, mai ales că nu există niciun fel de document (sau cel puțin nu am găsit până în prezent) care să consemneze măcar o astfel de acțiune premergătoare. Este cât se poate de clar că dacă exista vreo concretizare, care să fie receptată pozitiv la nivelul populației, pentru a se pune bazele viitoarei gospodării agricole, mai-marii comuniști s-ar fi folosit de aceasta pentru propagandă, atât în satul cu pricina cât și în alte localități, însă, după cum am precizat, astfel de înfăptuiri nu sunt nicăieri menționate. Eu aș pune această distanță de aproape o jumătate de an pe seama unei împotmoliri. Ei au realizat, poate, că nu există condițiile necesare pentru colectivizarea raionului (caracteristică specifică la nivelul întregii țări). Totuși, acest lucru nu a oprit înaintarea înspre colectivizare, la nivel național, regional sau raional și în atare condiții nici situația satului Unirea nu avea cum să fie una diferită.

⁶ Varga E. Árpád, „Beszterce-Naszód megye településeinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatai”, în <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/bnetn02.pdf>, accesat în 10 mai 2014.

⁷ http://www.wallendorfer.de/geschich_rum.html, accesat în 10 mai 2014.

⁸ ***, *Monografia Bistriței, op. cit.*, p. 73.

⁹ http://www.wallendorfer.de/geschich_rum.html, accesat în 7 mai 2014.

¹⁰ Varga E. Árpád, „Beszterce-Naszód megye településeinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatai”, în <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/bnetn02.pdf>, accesat în 10 mai 2014.

¹¹ ANSJB, Fond PCR raion Bistrița, dos. cu unificarea G.A.C. Unirea, nr. 60/1962, f. 11.

¹² Sanda Borșa, *Colectivizarea agriculturii în fosta regiune administrativă Cluj (1949-1962)*, Cluj, editura Mega, 2013, p. 196.

În privința solurilor, în zonă predomină cele aluvionare, aflate în lunca Văii Bistriței, iar restul sunt de tipul celor brune de pădure, podzolite și podzoluri¹³. Faptul că solurile aluvionare se regăsesc cel mai mult în această localitate era un element favorabil, acestea fiind soluri foarte fertile, care facilitau practicarea agriculturii, în timp ce solurile de pădure sunt prielnice în special culturilor pomicele.

Existau și culturi agricole care nu se puteau realiza în satul Unirea. Într-un proces verbal din 8 august 1951, vedem că o astfel de cultură era cea a sfecele de zahăr, produs care era cerut GAC-ului. Despre aceasta, documentul preciza că: „la sfecla de zahar aceeași problemă, că mulți nu au pământul corespunzător pentru cultură”. Problema a fost că în ciuda faptului că s-au anunțat autorităților lucru acesta, el nu s-a rezolvat: „cu toate că s-a anunțat Secțiunea Agricolă pentru a repara aceste nepotriviri, totuși că până în prezent nu s-a lichidat complet această problemă”¹⁴.

Nu sunt înregistrate date referitoare la terenul de care dispunea gospodăria agricolă „Unirea” la momentul inaugurării ei. În anul 1951, deci la scut timp după, gospodăria beneficia de 281 ha teren, din care 204 ha teren arabil (4 fiind grădini de legume), 70 ha fânețe, 0, 50 ha livezi și 6,50 ha teren neproductiv¹⁵. La momentul de maximă expansiune a proprietății socialiste în localitate (1962), GAC Unirea avea în folosință un total de 407 ha teren agricol. Din numărul acesta, 282 ha reprezentau terenul arabil, 6 ha pășune, 124 ha fânețe, 4 ha vii și 41 ha livezi¹⁶. Prin urmare, asistăm la o creștere a suprafeței terenului arabil, a livezilor și a celei destinate fânațelor. Se observă și faptul că se deține acum, spre deosebire de 1951, și suprafețe de pășuni, aceste noi cifre sugerând faptul că a crescut numărul celor ce s-au înscris în colectiv.

În 1953 GAC Unirea dispunea de un inventar agricol nu foarte bogat, după cum urmează: 15 pluguri, un cultivator, 10 grape, 3 semănătoare, 7 căruțe, 4 prășitoare porumb, o semănătoare porumb, 2 tăvălugi, 3 care și „alte două tipuri de instrumente agricole”¹⁷. O caracteristică a acestora era faptul că ele se stricau foarte ușor, lucru ce indică o grijă nu foarte mare a sătenilor, fapt surprinzător dacă ne gândim că, în general, țărani își prețuiau foarte multe uneltele agricole. Cred că de fapt, odată cedate, ele nu mai aveau aceeași relevanță pentru țărani, ele nemaifiind la fel de importante pentru aceștia din moment ce nu mai erau proprietate personală. Mai mult, putem spune că oamenii nu mai erau atât de interesați de muncile agricole, dorind să le termine cât mai repede, chiar dacă această atitudine putea contribui la defectarea uneltelor agricole. La sfârșitul anului 1953, 8 dintre cele 10 grape trebuiau reparate, situație în care se aflau și 4 din cele 7 căruțe. Totodată, la 6 dintre cele 11 „instrumente agricole”

¹³ ANSJB, Fond PCR raion Bistrița, dos. cu unificarea G.A.C. Unirea, nr. 60/1962, f. 12.

¹⁴ Idem, Fond Sfatului Popular Raion Bistrița, dos. 5/1951, f. 90.

¹⁵ Idem, Fond GAC Unirea, dos. 8/1951, f. 7-8.

¹⁶ Idem, Fond PCR raion Bistrița, dos. cu unificarea G.A.C. Unirea, nr. 60/1962, f. 12.

¹⁷ ANSJB, Fond GAC Unirea, dos. 4/1953, f. 163. Din păcate, scrisul nu mi-a permis să înțeleg care sunt o acele instrumente agricole, fapt ce m-a determinat să introduc structura de „alte tipuri de instrumente agricole”, construcție ce nu apare în documentul respectiv.

se înregistrau probleme, care nu permiteau folosirea, iar în unele cazuri situația era destul de gravă, de exemplu niciuna dintre cele 3 semănători nu putea fi utilizată¹⁸.

Dacă aspectul distrugerii uneltelor agricole nu avea cum să fie rezolvat, pentru lipsa unora s-a găsit totuși o soluție. Președintele Sfatului Popular preciza în anul 1955 că „cetățeni(i) care nu au pluguri vor putea să facă contract cu S.M.T.”¹⁹. Acest exemplu arată că această situație în care oamenii nu dispuneau de unelte era una frecventă, mai ales că ele au fost cedate la momentul înscrierii. Trebuie însă făcută o altă observație și anume că declarația președintelui este făcută în anul 1955, deci după câțiva ani de la inaugurarea gospodăriei. De aici rezultă că veniturile personale ale oamenilor nu au crescut substanțial, pentru că, dacă s-ar fi realizat acest lucru, cu siguranță că între primele „achiziții” materiale ale acestora s-ar fi aflat și uneltele agricole.

Legat de efectivul de animale de care dispunea gospodăria, conform unui plan de producție din anul 1951, se poate observa că inițial era unul foarte sărac. Existau în luna ianuarie 12 cabaline (6 iepe și 6 capete pentru muncă, inclusiv iepe) și 10 bovine (6 vaci, 2 viței între 1 și 2 ani și 2 boi peste 2 ani)²⁰. Sesizându-se că efectivul de animale era unul extrem de redus, se ia decizia creșterii lui, care nu se realizează prin înmulțirea animalelor proprii ci, în marea majoritate a cazurilor, prin cumpărare, achiziționându-se 1 cal, 27 vaci, 16 porci, 41 oi, 150 păsări și 10 stupi²¹. În decembrie, după ce au fost și vândute o serie de animale, existau 12 cabaline, 29 bovine, 41 porcine, 41 ovine, 150 păsări și 10 stupi²². După doar 2 ani (1953), aflăm că, la începutul aceluși an, se dispunea de 21 de cabaline, dintre care 2 iepe, 24 de bovine (7 vaci, 8 vițele, 3 capete tineret sub trei ani și 6 boi peste 6 ani), 20 de porcine, 189 de ovine (179 oi și mioare peste un an, iar 13 tineret sub un an), 200 de păsări, număr format exclusiv din găini, la toate acestea mai adăugându-se un număr de 18 stupi. Din acest număr, se consemnează că au fost achiziționate 6 cabaline și 5 bovine, semn că era o nevoie mare de astfel de animale²³.

Putem vorbi de două aspecte pozitive ale colectivizării în acest sector. Primul se referă la creșterea veniturilor gospodăriei ca urmare a vânzărilor de animale; cu referire la acest aspect numai la capitoul ovine au fost vândute 65 de capete, număr semnificativ dacă luăm în considerare numărul de ovine care existau la începutul anului (189)²⁴. Al doilea, aflat în strânsă legătură cu primul, se referă la creșterea numărului de animale, de multe ori ea fiind una exponențială. În decursul unui singur an (1953), numărul de ovine crește de la 189 la 260, asta după ce au fost și vândute un număr semnificativ de capete. De altfel, această creștere a fost una ce a caracterizat toate grupele de animale, singurul

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ ANSJB, Fond Sfatul Popular al comunei Unirea, dos. 42/1952, f. nenumărată.

²⁰ Idem, Fond GAC Unirea, dos. 8/1951, f. 20-21.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ ANSJB, Fond GAC Unirea, dos. 4/1953, f. 159-160.

²⁴ *Ibidem*, p. 160.

deficit regăsindu-se la numărul de păsări, care scade de la 200 la 100, scădere ce poate fi văzută ca fiind una intenționată, deoarece nu aveau cum să aducă un mai mare profit decât celelalte grupe de animale²⁵.

Pentru a impulsiona populația în vederea finalizării activităților agricole, fapt ce sugerează că existau mari probleme în acest sens, autoritățile locale au apelat la mai multe metode, între care se evidențiază inițierea unor activități în cadrul Căminului Cultural din localitate. În perioada comunistă, acest spațiu, care, așa cum reiese din denumirea primită, era destinat unor activități culturale desfășurate în spațiul rural, devine, în fapt, spațiul principal de propagandă al comuniștilor. Se diminuează acele activități prin care țărani luau contact cu cultura (dacă nu chiar dispar) și sunt înlocuite în special cu rulara de filme de propagandă pro-colectivizare, fie cu conferințe care aveau același scop. În opinia mea, aceste conferințe pot fi grupate în două mari categorii. Pe de o parte, existau conferințe cu valoare pedagogic-instructivă, în care țărani erau instruiți pentru anumite activități, iar pe de altă parte, erau conferințe cu valoare informativă, în care se punea accentul pe prezentarea măsurilor ce s-au luat și impunerea lor.

Satul Unirea a excelat la capitolul conferințe. Dovadă în acest sens stă seria de șase astfel de evenimente desfășurate într-un timp foarte scurt, mai exact în trimestrul IV agricol din anul 1951. Scopul declarat al acestora era de transmitere a datelor primite de la centru, în vederea pregătirii campaniei de însămânțări de toamnă, de strângerea cotelor de pe raza comunei, dar și pentru „a lua parte activă la lupta pentru pace” și pentru demascarea „elementelor dușmănoase, care ar căuta sub oarecare ce formă să servească dușmanii clasei muncitoare”, însă este evident că accentul se punea mai mult pe al doilea aspect. Tot în cadrul acestor conferințe, se preciza că se vor organiza și anumite programe artistice, la care încasările, care nu se specifică cum urmează să fi realizate (puțin probabil prin donații, mai degrabă se cerea o sumă fixă, la intrare, pentru toată lumea) erau destinate pentru ajutorul poporului coreean²⁶ (în favoarea nord-coreenilor), în contextul războiului desfășurat între ani 1950–1953.

În legătură cu acest demers de strângere de fonduri pentru comuniștii nord-coreeni, el pare a fi plauzibil prin prisma faptului că dacă s-ar fi dorit a fi doar o acțiune care nu ar fi avut acest scop e puțin probabil ca aparatul propagandistic comunist să aleagă o astfel de măsură, mai ales că, pentru majoritatea țăranilor din Unirea, și de altfel din toată țara, numele de Coreea de Nord nu reprezenta mare lucru. Dacă acest fapt este adevărat, iar în Unirea s-au colectat sume de bani pentru un astfel de scop, este evident că această acțiune era una mai largă, poate la scara națională, pentru că e greu de conceput că autoritățile din această localitate să fi demarat un atare demers de unele singure. Spun acest lucru nu pentru că nu ar fi fost capabile, ci doar că în perioada comunistă hotărârile se luau de sus, iar cei de jos trebuiau să le pună în practică. Se mai

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ ANSJB, Fond Sfatul Popular al comunei Unirea, dos. Plan de muncă, procese verbale/1951, f. 8.

ridică o întrebare: a avut succes o astfel de campanie? Personal, mi-e greu să cred, asta mai ales că în continuare nu se mai face referire la acest episod (sau cel puțin nu am găsit eu un astfel de document), dovadă a ineficienței campaniei. În plus, țărani erau și așa împovărați de cotele pe care trebuiau să le acorde statului, și mai mult de atât, nu prea mai existau țărani înstăriți care să cotizeze sume mai mari.

După startul colectivizării, în privința organizării activităților din cadrul gospodăriei, au fost create mai multe brigăzi. Rolul lor era unul extrem de important prin prisma faptului că erau formate din membri ai colectivului, fiecare brigadă având câte o funcție și o arie de activitate specifică²⁷. Până în anul 1962 au luat ființă 2 brigăzi mixte cu 6 echipe mixte, o echipă pomi-viticolă, o echipă legumicolă și, nu în ultimul rând, o brigadă zootehnică²⁸. Aceste brigăzi, având o activitate particulară, aveau de realizat o suprafață ce era diferită de la un caz la altul. În planul de producție pentru anul 1954, primei i-a fost repartizată o suprafață de 45 ha – ce trebuia însămânțată cu 4 culturi diferite, celei de-a doua i-a revenit 38,5 ha – pentru 5 culturi diferite, a treia a primit 32 ha – pentru 4 culturi diferite, iar ce-a de-a patra 11 ha – pentru 2 culturi²⁹.

Referitor la modul în care decurgea o campanie agricolă, aceasta era, cel puțin în teorie, bine construită. Într-un proces verbal din anul 1951 se arătau pașii care trebuiau urmați în decursul însămânțărilor de primăvară. Conform acestuia, satele (deci inclusiv Unirea) urmau a fi împărțite pe sectoare, iar de fiecare sector va răspunde, de felul cum se vor prezenta oamenii la arat, câte un deputat. Totodată, același deputat avea ca sarcină trimiterea oamenilor la arat și însămânțat, dar și să-i „lămurească să respecte planul de cultură”. Etapa finală era cea a realizării planului de muncă³⁰.

Cel puțin în teorie, se ducea o puternică activitate de „lămurire” a anumitor aspecte agricole și tot în aceeași linie se dădeau indicații până la cele mai mici activități³¹, semn al unei aparente bune organizări. În legătură cu acest lucru, din planul de muncă pe trimestrul IV agricol din anul 1951 al Sfatului Popular al comunei Unirea rezultă că se adoptau măsurile necesare benefice pentru agricultură. În această perioadă, când teoretic activitățile agricole sunt aproape inexistente, s-a insistat foarte mult pentru pregătirea următoarei campanii, și anume cea de primăvară, prin acțiuni precum impunerea transportului îngrășământului natural produs de animale pe câmpuri, recoltarea totală a culturilor ce au rămas pe câmp etc. Mai mult, organizarea părea a fi una impecabilă, fiecărei operațiuni atribuindu-se conducerea unei anumite persoane sau, cum s-a mai întâmplat, revenea mai multor persoane, de regulă două, în funcție, poate, de complexitatea cerințelor. Un exemplu este faptul că pentru activitățile mai sus enumerate au fost numiți „tovarășii” M.I. și A.I.³², în

²⁷ <http://dexonline.ro/definitie/brigada>, accesat în 10 mai 2014.

²⁸ ANSJB, Fond PCR raion Bistrița, dos. cu unificarea G.A.C. Unirea, nr. 60/1962, f. 8.

²⁹ Idem, Fond GAC Unirea, dos. 4/1953, f. 151-152.

³⁰ Idem, Fond Sfatul Popular al comunei Unirea, dos. 5/1951, f. 35.

³¹ *Ibidem*, dos. Plan de muncă, procese verbale/1951, f. 9.

³² *Ibidem*, f. 9.

timp ce pentru organizarea unor ședințe a fost desemnat doar M.I.³³, semn că unii indivizi, precum acest M.I., au fost puși responsabili pe mai multe paliere, chiar dacă nu prea aveau nimic în comun unele cu altele.

În privința acestor activități de lămurire, au existat și cazuri în care unii dintre cei însărcinați cu aceste ocupații au fost evidențiați pentru munca depusă în acest sens. Este și cazul lui A.E., despre care se afirma că, alături de alții, a „dat rezultate bune în munca de lămurire dusă”³⁴.

Deși, după cum am mai menționat, lucrurile păreau a sta foarte bine pentru această localitate, iar organizarea și eficiența păreau să caracterizeze unitatea agricolă, în realitate lucrurile nu erau deloc așa, aspect consemnat chiar de către autoritățile raionale. Gospodăria agricolă, într-o clasificare făcută în anul 1959, a fost inclusă între cele „slab dezvoltate din punct de vedere economico-organizatoric, alături de alte 6 din raionul Bistrița, semn că măsurile luate fie nu au fost suficiente, fie nu au fost bine puse în practică.

THE COLLECTIVIZATION OF UNIREA VILLAGE FROM BISTRITĂ-NĂȘĂUD COUNTY

Abstract

The aim of this article is to present the process of collectivization of the Unirea village from Bistrița-Năsăud County. We will analyse the context, we will present the stages of the process and we will also present the propaganda taken in the village.

³³ ANSJB, Fond Sfatul Popular al comunei Unirea, dos. Plan de muncă, procese verbale/1951, f. 10.

³⁴ *Ibidem*, dos. 42/1954, f. nenumărată.

PEȘTERA DE LA IZVORUL TĂUȘOARELOR

Crin Triandafil THEODORESCU

Județul Bistrița-Năsăud a fost înzestrat cu o multitudine de elemente de atractivitate turistică, geografică și culturală. Plasat la marile confluente ale Transilvaniei, acest spațiu îmbină un complex de factori valoroși, în special din punct de vedere al arealului geografic și al potențialului de dezvoltare economică fundamentat pe acesta. Coborând altimetric dinspre crestele Munților Rodnei, plasate în nord-estul județului, spre interfluviile din sud-vest, o salbă de arii protejate sau areale cu valoare peisagistică și științifică relevă, unui observator înzestrat cu simțul valorilor naturii, o diversitatea uluitoare de habitate majore, locuință a unor specii protejate, periclitate sau pe cale de dispariție, din sfera faunistică și florală. De la habitatul de hibernare al chiropterelor și până la habitate costiere sărate.

Dacă e să discutăm cu onestitate despre valorile acestui județ, configurat pe structurile convenționale generate de istoria acestor locuri și pe socialul unei populații cu rădăcini bine înfipte în trecut, nu putem eluda fără culpă gravă aportul geografiei la profilarea caracteristicilor comunitare bistrițeano-năsăudene. Din heraldică și până la elementele de economie locală, geografia județului Bistrița-Năsăud reprezintă un pilon de identitate socială și un real potențial de dezvoltare.

Suprapunând două zone biogeografice (alpină și continentală) și alăturând două ecoregiuni (Podișul Transilvaniei și Munții Carpații Orientali), într-o țară recunoscută ca având cea mai mare diversitate biogeografică din Europa, județul nostru are un mare potențial de dezvoltare turistică, fundamentat pe elementele de atractivitate peisagistică, balneoclimaterică, istorică, religioasă și al resurselor minerale.

Toate aceste direcții de dezvoltare economică, vitale pentru înfăptuirea unor deziderate firești ale societății, trebuie însă armonizate cu necesitatea etică a protecției mediului înconjurător, cu aplicarea acrivică a preceptelor dezvoltării durabile. La acestea trebuie adăugate efectele schimbării climatice, cu toate componentele sale finale, a căror cuantificare nu este încă finalizată, și care par a fi mult mai ample decât se previziona de către analiștii de mediu.

Asistăm la două ofensive majore asupra modelelor geografice cunoscute: unul generat de impactul antropic asupra geografiei și care este determinat de necesitatea dezvoltării comunităților (exploatarea resurselor minerale și organice, dezvoltarea comunităților și al habitatelor urbane și rurale,

creșterea presiunii asupra habitatelor sălbatice, managementul deficitar al actului de turism, poluarea de natură antropică și perturbarea echilibrelor naturii), și o alta care constă în modificarea vertiginoasă a componentelor climatice, hidrologice, faunistice, florale, pe scurt a întregului mediu biotic și abiotic, generate de accelerarea încălzirii globale.

În fața acestor provocări se impune necesitatea conceperii unor politici de mediu adecvate, realiste și cu aplicabilitate imediată. Crearea ariilor protejate este unul dintre pilonii politicii europene și naționale de mediu, suportul conservării biodiversității și al dezvoltării durabile.

Există mai multe tipuri de arii protejate, la nivel național și european, care se pot suprapune și completa, determinând apariția unui act de management al naturii progresist, conservacionist și incluziv în același timp, din care comunitățile locale nu sunt excluse, ci sunt armonizate, prin activitățile permise de normative, în gestionarea ariilor protejate.

Peștera de la Izvorul Tăușoarelor este una dintre cele mai importante areale subterane protejate din România. Așezată cuminte în sânul Munților Rodnei, discretă, descoperită destul de târziu (1955, de către învățătorul Leon Birte din Parva), peștera s-a „afirmat” într-o perioadă propice a speologiei românești, într-un leat dominat de doi vectori de dezvoltare: cel științific, în care endocarstul românesc a fost asaltat de cluburile de speologi amatori, într-un elan unic în istorie (peste 9.000 de peșteri cartate și descoperite în două decenii), și cel tehnic, în care speologia explorativă a beneficiat de mari progrese în abordarea subteranului (apariția corzii statice de alpinism și adaptarea acesteia în mediul agresiv al peșterii, apariția tehnicii de deplasare pe coarda verticală, a blocatoarelor, coborâtoarelor, a căștii speologice cu dublu ecleraj, etc.).

Efectul acestei situații a fost acela că Peștera de la Izvorul Tăușoarelor a reprezentat, pentru câteva generații de speologi români, o adevărată școală speologică, un teren de experimente tehnice și științifice. Arealul endocarstic al Tăușoarelor a fascinat și a atras speologi din toată lumea. Au existat chiar situații în care în subteran activau două sau trei echipe diferite de speologi, din țări diferite, simultan, într-un elan al descoperirilor care părea să nu se mai termine.

Așa se face că timp de un deceniu peștera aceasta a fost deținătoarea unor recorduri naționale și europene de lungime și adâncime, fiind depășită între timp de marile descoperiri din carstul Munților Bihorului (Peștera Vântului la lungime și avenul Vărășoia 7 ca adâncime).

Sfârșitul anilor 80 a însemnat o stagnare în ceea ce privește explorarea peșterii, pentru că s-au descoperit mari cavernamente, iar peștera de la Izvorul Tăușoarelor, considerată epuizată, nu a mai făcut obiectul cercetărilor. Atenția acestora s-a întors spre acest areal o dată cu declararea sitului ca parte componentă a rețelei europene Natura 2000, implementarea unor măsuri de protecție impuse de noul tip de legislație de mediu și, mai ales, accesarea fondurilor europene în vederea realizării planului de management. În cadrul acestui proiect au fost desfășurate studii complexe biotice și abiotice, menite să determine

profilul științific al peșterii și să configureze o politică de management care să îmbine și să echilibreze ambele componente de interes: al sitului, de a fi protejat și conservat, și al omului, de a străbate aceste spații și a le manageria.

Rezultatul principal al acestor demersuri a fost Planul de management al Peșterii Tăușoare, la care se adaugă noul regulament al ariei protejate. Cele două documente, aprobate prin ordinul ministrului mediului, apelor și pădurilor nr. 46 din 2016, reprezintă o nouă etapă în desfășurarea acțiunilor de custodie al peșterii, o sinteză a studiilor complexe desfășurate în arealul subteran și suprateran protejat.

Lecturarea celor două acte normative, Planul de management și regulamentul ariei protejate, aduc o viziune unitară asupra obiectului actului de protecție exercitat de Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Totodată, cele două acte cuprind și răspunsul la întrebarea „de ce nu se poate face turism de masă în Peștera de la Izvorul Tăușoarelor”.

Angajându-se să protejeze această peșteră, Complexul Muzeal s-a angajat într-un efort pe termen lung care are în vedere conservarea valorilor științifice ale acestei arii protejate și aplicarea actului de management în spiritul dezvoltării durabile, în interesul generațiilor viitoare, în conformitate cu legislația comunitară pentru protecția mediului.

I. Introducere și contextul managementului

1.1. Definirea și relevanța Planului de management

1.1.1. Scopul Planului de management

Scopul Planului de management este menținerea stării de conservare a celor patru specii de chiroptere pentru care a fost instituit situl de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare, precum și a celei de a cincea specii de chiroptere evidențiată în timpul studiilor științifice. Prin plan se propune instituirea unui regim strict de protecție care va asigura păstrarea trăsăturilor naturale specifice și conservarea elementelor naturale.

Planul de management reprezintă documentul oficial care prezintă un set de informații despre situl de importanță comunitară și aria protejată de interes național Peștera Tăușoare, stabilind în același timp obiectivele și strategiile aplicate în vederea conservării și protejării elementelor caracteristice ariei naturale protejate. Planul de management include hărți și anexe, care prezintă amănunțit elementele și aspectele cuprinse, fapt ce va permite înțelegerea informațiilor relevante referitoare la situl de importanță comunitară și aria naturală protejată de interes național Peștera Tăușoare.

Prezentul Plan de management va stabili acțiunile și prioritățile de intervenție în ariile naturale protejate, în așa fel încât strategia aplicată pe termen mediu și lung să aibă efecte în sensul realizării scopului Planului de management.

Planul de management constituie un cadru normativ obligatoriu pentru toți cei care desfășoară activități în peșteră și în aria naturală protejată

supraterană, în așa fel încât implementarea lui să contribuie la păstrarea integrității ecologice a ecosistemului ariei naturale protejate analizate. În același timp, Planul de management stabilește măsuri de conservare în vederea atingerii scopului pentru care aria naturală protejată a fost desemnată, și creează un cadru favorabil care să susțină activitatea de cercetare științifică, prevenind și interzicând activități care periclitează obiectivele de conservare.

1.1.2. Cadrul de realizare a Planului de management

Planul de Management al ariei naturale protejate de interes național 2.206. Peștera Tăușoare și al sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare a fost realizat conform prevederilor legale din Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 57/2007 privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice, aprobată cu modificări și completări prin Legea nr. 49/2011, cu modificările și completările ulterioare, și prin implicarea tuturor factorilor interesați, proces care a inclus solicitarea de comentarii/sugestii de la factorii interesați și specialiști în perioada de lucru pentru elaborarea planului și analiza observațiilor factorilor interesați.

Realizarea Planului de management a avut la bază prelucrarea informației științifice existente la data întocmirii planului, normele legislative în domeniu, rezultatele studiilor științifice realizate, precum și consultarea entităților implicate, în vederea stabilirii măsurilor de conservare necesare pentru realizarea obiectivului general al planului. Elaborarea Planului de management a pornit de la cuantificarea studiilor științifice realizate în cadrul proiectului „Sistem de management eficient al sitului de importanță comunitară și ariei protejate de interes național Peștera Tăușoare”, finanțat prin Programul Operațional Sectorial Mediu 2007–2013.

La elaborarea Planului de management s-au luat în considerare doi factori de interes: unul care ține de echilibrul ecologic al peșterii, extrem de fragil, și celălalt care ține de interesul uman în acest spațiu. Prin interpretarea științifică a studiilor din activitățile preliminare, Planul de management stabilește raportul dintre impactul activității umane și interesul conservării resurselor științifice ale peșterii.

În același timp, în Planul de management au fost încadrate cerințele Directivei Habitate nr. 92/43 EEC a Consiliului Europei referitoare la conservarea habitatelor naturale și a florei și faunei sălbatice, prin care se reglementează și se planifică acțiunile necesare pentru menținerea actualei stări de conservare a habitatelor naturale și a speciilor de floră și faună menționate în Formularul standard al ROSCI0193 Peștera Tăușoare.

1.1.3. Etapele realizării Planului de management și instituțiile implicate

Planul de management a fost realizat prin colaborarea grupului de lucru constituit în acest sens: Consiliul Județean Bistrița-Năsăud, Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Institutul de Speologie „Emil Racoviță” București, P.F.A. Jurge Claudia.

Etapele parcurse pentru elaborarea Planului de management au fost:

1. consultarea bibliografiei de specialitate;
2. descrierea mediului biotic, cartarea și descrierea habitatelor, descrierea florei și faunei de pe amplasament; studiul relațiilor specifice dintre populațiile de chiroptere din sit și ecosisteme; evaluarea stării de conservare a speciilor protejate; realizarea bazei de date, stabilirea măsurilor de conservare, metodologia de monitorizare;
3. stabilirea direcțiilor prioritare ale Planului de management;
4. identificarea obiectivelor și acțiunilor Planului de management pe domeniul prioritare, planificarea și identificarea resurselor necesare și colaboratorilor;
5. consultarea factorilor interesați.

În procesul de elaborare al Planului de management al sitului de importanță comunitară și ariei protejate de interes național Peștera Tăușoare, grupul de lucru s-a ghidat după modelul asigurat de Fauna&Flora International în cadrul proiectului Managementul Conservării Biodiversității în România, finanțat de GEF, Guvernul României și Regia Națională a Pădurilor Romsilva, Ghidul pentru Elaborarea Planurilor de Management a Ariilor Protejate din România.

1.1.4. Implicarea publicului

Planul de management al sitului de importanță comunitară și al ariei protejate de interes național Peștera Tăușoare a fost dezbătut în cadrul consultării publice cu factorii interesați, localnicii comunelor care dețin proprietăți în acest areal, instituții de cercetare implicate în studiul mediului cavernicol și suprateran, ocolul silvic care gestionează suprafața forestieră aflată în suprateranul protejat, reprezentanți ai administrației publice locale ai comunelor din vecinătatea ariei, organizații nonguvernamentale care activează în domeniul protecției mediului și ai societății civile, reprezentanți ai instituțiilor competente în domeniul protecției mediului.

1.1.5. Istoricul revizuirilor și modificărilor Planului de management

Aria naturală protejată de interes național și situl de importanță comunitară Peștera Tăușoare nu a beneficiat de un Plan de management până în anul 2015.

Prima revizuire a Planului de management va fi realizată în termen de 5 ani de la data aprobării, conform legii.

Nr.	Data	Tip	Nr.versiune	Motivul	Observații
1	2015	Versiune nouă	1	Inexistența unui plan de management conform reglementărilor în vigoare	Urmează a se revizui după caz

1.2. Statutul legal al ariei naturale protejate

1.2.1. Bazele legale ale înființării ariei naturale protejate

Aria naturală protejată de interes național 2.206. Peștera Tăușoare a fost instituită prin Legea nr. 5/2000 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național, Secțiunea a III-a, zone protejate, comuna Rebrîșoara, județul Bistrița-Năsăud.

Situl de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare a fost instituit prin Ordinul ministrului mediului și dezvoltării durabile nr. 1964/2007 privind instituirea regimului de arie protejată a siturilor de importanță comunitară, ca parte integrantă a rețelei ecologice europene Natura 2000 în România, cu modificările ulterioare.

Aria naturală protejată Peștera Tăușoare are un statut determinat de următoarele acte normative și legislative:

A. Legislație cu privire la protecția mediului:

a) Directiva 92/43/CEE privind conservarea habitatelor naturale și a speciilor de faună și floră sălbatică;

b) Legea apelor nr. 107/1996, cu modificările și completările ulterioare;

c) Legea nr. 5/2000 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național – Secțiunea a III-a – Zone protejate;

d) Constituția României, art.136, alin. (2), (3);

e) Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 195/2005 privind protecția mediului, aprobată prin Legea nr. 265/2006, cu modificările și completările ulterioare;

f) Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 57/2007 privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice, aprobată cu modificări și completări prin Legea nr. 49/2011, cu modificările și completările ulterioare;

g) Directiva Păsări 2009/147/CE a Parlamentului European și a Consiliului privind conservarea păsărilor sălbatice;

B. Legislație privind fondul forestier și cinegetic:

a) Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 139/2005 privind administrarea pădurilor din România aprobată cu modificări prin Legea nr. 38/2006, cu modificările și completările ulterioare;

b) Legea nr. 407/2006 vânătorii și protecției fondului cinegetic, cu modificările și completările ulterioare;

c) Legea nr. 46/2008 – Codul silvic, cu modificările și completările ulterioare;

d) Legea nr. 171/2010 privind stabilirea și sancționarea contravențiilor silvice, rectificată, cu modificările ulterioare;

e) Ordinul Ministrului Apelor, Pădurilor și Protecției Mediului nr. 1652 din 31.10.2000 privind aprobarea „Normelor și îndrumărilor tehnice privind protecția pădurilor”.

C. Legislație privind protecția speciilor de chiroptere:

a) Legea nr. 13/1993 pentru aderarea României la Convenția privind

conservarea vieții sălbatice și a habitatelor naturale din Europa, adoptată la Berna la 19 septembrie 1979;

b) Legea nr. 13/1998 pentru aderarea României la Convenția privind conservarea speciilor migratoare de animale sălbatice, adoptată la Bonn la 23 iunie 1979;

c) Legea nr. 90/2000 pentru aderarea României la Acordul privind conservarea liliecilor în Europa, adoptat la Londra la 4 decembrie 1991;

D. Alte acte normative relevante:

a) Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 43/1997 privind regimul juridic al drumurilor, republicată, cu modificările și completările ulterioare;

b) Legea nr. 1/2000 pentru reconstituirea dreptului de proprietate asupra terenurilor agricole și celor forestiere, solicitate potrivit prevederilor Legii fondului funciar nr. 18/1991 și ale Legii nr. 169/1997 privind modificarea și completarea Legii fondului funciar nr. 18/1991, cu modificările și completările ulterioare;

c) Legea nr. 215/2001 a administrației publice locale, republicată, cu modificările și completările ulterioare;

d) Legea nr. 350/2001 privind amenajarea teritoriului și urbanismul, cu modificările și completările ulterioare;

e) Legea nr. 51/2006 privind serviciilor comunitare de utilități publice, republicată, cu modificările și completările ulterioare.

f) Legea nr. 402/2006 privind prevenirea accidentelor și organizarea activității de salvare din mediul subteran speologic, republicată;

1.2.2. Bazele legale ale administrării ariei naturale protejate și sitului de importanță comunitară

Aria naturală protejată de interes național 2.206. Peștera Tăușoare și situl de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare sunt atribuite în custodia Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud în baza Convenției nr. 0012/23.02.2010, încheiată între acesta și autoritatea publică centrală pentru protecția mediului.

Regulamentul ariei naturale protejate de interes național 2.206. Peștera Tăușoare și al sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare a fost elaborat de Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud și aprobat prin Ordinul ministrului mediului și schimbărilor climatice nr. 338/2013 privind aprobarea unor regulamente pentru situri de importanță comunitară și/sau arii naturale protejate de interes național.

1.2.3. Mediul socio-economic

a. Aspecte demografice

Localitățile din imediata apropiere a ariei naturale protejate de interes național 2.206 Peștera Tăușoare și a sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare sunt: Năsăud, Sângeorz-Băi, Coșbuc, Feldru, Ilva Mică, Parva, Rebra, Rebrîșoara, Runcu Salviei, Salva și Telciu (informații despre suprafața localităților se regăsesc în tabelul nr. 1).

Tabel nr. 1

Suprafața localităților și comunelor din proximitatea ariei naturale protejate.

Nr.	Numele UAT	Tipul de așezare	Județ	Suprafața – ha
1	Parva	Co	BN	7065
2	Rebrișoara	Co	BN	13687
3	Telciu	Co	BN	29000
4	Năsăud	M	BN	13687
5	Sângeorz-Băi	M	BN	14621
6	Coșbuc	Co	BN	4838,13
7	Feldru	Co	BN	12553
8	Ilva Mică	Co	BN	5250
9	Rebra	Co	BN	4581
10	Runcu Salviei	Co	BN	3000
11	Salva	Co	BN	2935

O analiză detaliată a fost realizată pentru cele trei unități administrativ-teritoriale care au raporturi funcționale cu aria naturală protejată, respectiv comunele Parva, Rebrișoara și Telciu, ultimele două fiind caracterizate prin suprafețe mult mai extinse comparativ cu celelalte comune. Informații despre unitățile administrative teritoriale care au raporturi funcționale cu aria naturală protejată de interes național și situl de importanță comunitară Peștera Tăușoare se regăsesc în Anexa nr. 1 la Planul de management – Harta privind limitele administrativ teritoriale ale localităților din zona ariei naturale protejate de interes național 2.206. Peștera Tăușoare și sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare.

Populația

În ceea ce privește dinamica temporară a factorilor demografici ai localităților și comunelor din aria naturală protejată de interes național Peștera Tăușoare, începând cu anul 1990 și până în 2003, se remarcă o stagnare a creșterii numărului de locuitori. După acest an până în 2011 s-a înregistrat o scădere constantă a populației, respectiv în comunele Parva, Rebra, Rebrișoara, exceptând comuna Telciu în care se observă o creștere demografică în anul 2004.

În urma analizei piramidelor de vârstă, realizată de Institutul de Speologie „Emil Racoviță”, pentru comunele din proximitatea ariei naturale protejate Peștera Tăușoare se observă:

- a. creșterea speranței de viață;
- b. tendința de scădere numerică a numărului populației în 2011 comparativ cu anul 1990;
- c. dezechilibre majore la nivelul unui segment important din populația activă (25–39 ani), cu multe discontinuități determinate de migrațiile externe și de variațiile bilanțului natural;
- d. din punct de vedere educațional ne putem aștepta pe viitor la o descreștere a populației școlarizate cu domiciliul în localitățile și comunele din apropierea ariei naturale protejate;

e. coroborat cu dinamica populației ne putem aștepta la instalarea unui proces de îmbătrânire a populației acestui teritoriu.

Migrația populației

Conform studiilor preliminare, numărul populației ce migrează definitiv pentru cele trei comune din zona ariei naturale protejate (Parva, Rebrîșoara și Telciu) este mai ridicat în raport cu indicele de migrație temporară.

Acest fapt se datorează mobilității teritoriale care se intensifică din cauza lipsei de locuri de muncă, precum și pe fondul îmbătrânirii demografice. Indicele migrației temporare comparativ cu cel al migrației definitive la recensământul din anul 2011 în comuna Rebrîșoara este relativ scăzut, înregistrându-se doar 51 de locuitori a căror plecări sunt temporare față de 677 de locuitori care au migrat definitiv din zona de locuit. Informații privind populația stabilă în localitățile din proximitatea ariei naturale protejate se regăsesc în tabelul nr. 2 .

Tabel nr. 2

Numărul de locuitori, gospodării și clădiri la recensământul din anul 2011 în orașele și comunele din zona de proiect.

Județe, orașe, comune	Populația stabilă ambele sexe	Numărul gospodăriilor	Numărul clădirilor	Clădiri cu locuințe
Comuna Parva	2367	771	746	746
Comuna Rebrîșoara	4216	1269	1465	1465
Comuna Telciu	5649	1974	2243	2243
Oraș Năsăud	9077	3306	1933	1925
Oraș Sângeorz-Băi	9413	2937	2400	2395
Comuna Coșbuc	1506	556	652	652
Comuna Feldru	7524	1978	1970	1970
Comuna Ilva Mică	3222	1072	919	919
Comuna Rebra	3052	779	786	785
Comuna Runcu Salviei	1225	396	460	460
Comuna Salva	2741	926	910	909
Comuna Teaca	5242	1895	2138	2132

Sursa: Studii în cadrul proiectului „Sistem de management eficient al sitului de importanță comunitară și ariei de interes național Peștera Tăușoare”, Lot 2).

La nivelul comunităților din interiorul sau proximitatea ariei naturale protejate Peștera Tăușoare, pentru anul 2011, ponderea cea mai importantă a suprafețelor construite au reprezentat-o spațiile de locuit, unde s-a înregistrat creșterea cea mai puternică, 1.465 de clădiri de locuințe și 1.269 de gospodării în comuna Rebrîșoara, spre deosebire de comuna Parva, unde numărul clădirilor de locuințe era cu mult mai mic, 746, respectiv 771 în cazul gospodăriilor, fiind totodată cea mai apropiată zonă cu aglomerare de construcții la o distanță de circa 5 km de aria naturală protejată.

În schimb, în comuna Telciu, datorită creșterii demografice, numărul construcțiilor este mai ridicat, înregistrându-se 2.243 de clădiri de locuințe și 1974 de gospodării, însă acest număr nu are un impact semnificativ asupra ariei naturale protejate. O soluție la o viitoare dezvoltare demografică ar fi încurajarea comunităților locale în vederea dezvoltării unor activități economice care, prin utilizarea durabilă a resurselor, să le aducă beneficii și să contribuie la reducerea presiunii asupra resurselor din aria naturală protejată, promovând împreună cu comunitățile locale valorile culturale și tradiționale.

Educația

Conform datelor statistice existente la nivel local în unitățile de învățământ gimnazial și liceal se constată o scădere semnificativă a numărului elevilor care își continuă studiile după finalizarea școlii primare. Un declin semnificativ se poate constata și în evoluția continuării studiilor în domeniul universitar de licență. Această slabă reprezentativitate a absolvenților școlilor din zonă în domeniul universitar duce la o dificultate a formării superioare a resurselor umane disponibile, în condițiile în care navetismul este greu suportabil din punct de vedere financiar.

b. Dotări tehnico-edilitare

Alimentare cu apă, canalizare și energie electrică

Locuințele și gospodăriile comunelor din zona ariei protejate beneficiază parțial de aceste dotări, fiind necesare adoptarea unor măsuri în vederea dezvoltării infrastructurii de mediu, canalizare, alimentare cu apă, gestionarea deșeurilor (informații detaliate se regăsesc în tabelul nr. 3).

În comuna Parva resursele de apă ale zonei sunt formate din ape subterane și ape curgătoare. Apele freatice au un caracter permanent aflate la adâncimi cuprinse între 2-14 m, fiind captate de populație prin fântâni, constituind principala sursă de alimentare cu apă a unor locuitori. Nu există factori poluanți industriali și casnici.

Apele Rebrei care străbat comuna au fost valorificate nu numai pentru nevoile casnice, ci și pentru amplasarea instalațiilor tehnice populare (mori, pive, vâltori), a fostei microcentrale și a gaterului de la Parva, mijloace prin care era valorificată energia hidrolică. Dintre instalațiile menționate, în prezent, foarte puține mai funcționează.

Pentru evitarea poluării cu ape uzate de suprafață s-au impus următoarele măsuri:

a) dotarea fiecărui obiectiv industrial sau de mică producție cu bazine betonate vidanjabile, (inclusiv în gospodăriile individuale și în dotările social - culturale);

b) la uzina de preparare a caolinului - care în prezent nu mai funcționează, apele uzate sunt dirijate spre un iaz de decantare cu recirculare în proporție de 80%, care se prezintă în stare tehnică bună.

Tabel nr. 3
Dotările tehnico-edilitare (2013–2014).

Dotări tehnico-edilitare	Numărul gospodăriilor racordate	Lungimea rețelei
Comuna Parva		
Rețea alimentare cu apă	602 gospodării	7,5 Km
Rețea de canalizare	14 gospodării	0,5 Km
Rețeaua electrică	780 locuințe	52 Km
Comuna Rebrîșoara		
Rețea alimentare cu apă	550 de gospodării	6,5 km
Rețea de canalizare	-	-
Rețeaua electrică	1380 locuințe	67,15 km
Comuna Telciu		
Rețea alimentare cu apă	852 locuințe	18,5 km
Rețea de canalizare	86 locuințe	0,750 km
Rețeaua electrică	1950 locuințe	50 km

Sursa: Studii în cadrul proiectului „Sistem de management eficient al sitului de importanță comunitară și ariei de interes național Peștera Tăușoare”, Lot 2).

Pe raza comunei Rebrîșoara nu se înregistrează fenomene grave privind poluarea apelor de suprafață și freatice. Singura activitate economică având ca rezultat poluarea apelor de suprafață a fost spălarea lânii, dar s-a renunțat la această activitate în ultimii zece ani, din motive care țin de prăbușirea pieței lânii. Apele freatice sunt captate, în comuna Rebrîșoara, prin puțuri, pentru consumul casnic.

În cazul comunei Telciu, principala sursă de alimentare cu apă a locuitorilor o constituie apele din pânza freatică de mică adâncime, captate sub formă de puțuri, și captarea izvorului carstic Izvorul Rece, parte a sistemului hidrocarstic Peștera Izvorul Tăușoarelor-Zalion. Potențialul energetic al apelor curgătoare din cadrul comunei Telciu este foarte puțin valorificat, rezumându-se doar la 6 mori de capacitate mică. Nu există, în comuna Telciu, factori de poluare industriali și casnici.

Comuna Rebrîșoara nu deține rețea centralizată de canalizare, iar pentru celelalte două comune, aceasta este într-o mică măsură folosită (1%). Rețeaua electrică este, de asemenea, slab dezvoltată, fiind necesare investiții însemnate la nivelul celor trei comune (informații detaliate de regăsesc în tabelul nr. 3). Pe teritoriul celor trei comune, la începutul anului 2015, nu există înființate microhidrocentrale.

Industria

Industria este o activitate economică cu dezvoltare redusă în apropierea ariei naturale protejate și a sitului de importanță comunitară, în pofida existenței unor resurse (produse lactate, carne, lână, piei de animale, lemn) care ar permite susținerea unor unități mici și mijlocii. Astfel, deși în profilul

funcțional al tuturor localităților este menționată cel puțin o activitate industrială, productivitatea acestora este redusă; informații privind activitatea industrială se regăsesc în tabelul nr. 4.

Prezentăm în tabelul de mai jos o situație a profilului industrial al localităților precum și numărul de agenți economici pentru categoriile existente.

Tabel nr. 4
Categorii activități ale industriei (2013–2014).

Amplasare	Industrie – categoria	Nr. agenți economici	Nr. angajați
Comuna Parva	Întreprinderi mici și mijlocii	4	-
	Alimentară	-	9
	Prelucrarea lemnului	2	2
	Altele	7	-
Comuna Rebrîșoara	Exploatare forestieră	5	12
	Alimentară	8	10
	Altele	20	26
Comuna Telciu	Silvicultura	5	-
	Exploatare forestieră	12	114
	Întreprinderi mari și mijlocii	3	-
	Altele	23	-

Sursa: Studii în cadrul proiectului „Sistem de management eficient al sitului de importanță comunitară și ariei de interes național Peștera Tăușoare”, Lot 2.

Ponderea suprafețelor forestiere în aria naturală protejată de interes național și situl de importanță comunitară Peștera Tăușoare a constituit o bază solidă în desfășurarea activităților de exploatare și prelucrare a lemnului, în comuna Telciu fiind un număr de 12 agenți economici, comparativ cu comunele Rebrîșoara și Parva, care au 5, respectiv niciunul (tabel nr. 4). Totodată, un aport economic îl au activitățile agricole și cele alimentare care asigură produse de larg consum doar pentru locuitorii acestui spațiu și pentru turiști, activitățile conexe fiind încă foarte slab reprezentate (silvicultură, turism, comerț).

Turismul

O activitate economică cu potențial de dezvoltare a zonei din apropierea ariei naturale protejate Peștera Tăușoare o reprezintă turismul, datorită valorilor naturale și culturale pe care le dețin localitățile din împrejur. Dezvoltarea redusă a infrastructurii de până acum și numărul redus al căilor de comunicație au determinat o dezvoltare foarte încetă și neconvingătoare a acestei ramuri economice în acest spațiu.

Sectoarele de servicii și turism (servicii primare, secundare și terțiare) sunt slab dezvoltate și nu sunt orientate către promovarea unui turism legat de natură. În ceea ce privește infrastructura turistică, cele mai multe locuri de cazare din spațiul ariei naturale protejate se găsesc în comunele Parva și Telciu. În comuna Rebrîșoara nu sunt spații de cazare, deși aici se află două atracții turistice însemnate: Peștera Tăușoare și Biserica de lemn de pe Valea Gersei – monument istoric; informații privind infrastructura de turism se regăsesc în tabelul nr. 5. Lipsa unor astfel de spații poate avea un caracter pozitiv, datorită faptului că nu produc niciun dezechilibru asupra ecosistemului și a componentelor mediului natural și a relațiilor dintre acestea.

O potențială activitate care poate aduce beneficii economice o constituie promovarea ecoturismului prin realizarea de activități precum: drumețiile, cicloturismul, călăria, observarea faunei. În prezent, acestea nu sunt deloc practicate, deși biodiversitatea zonei și peisajul specific sunt resurse de mare valoare, posibile generatoare de fluxuri de ecoturști.

Tabel nr. 5
Dotarea turistică (2013–2014).

Turism	Categoria	Număr	Capacitatea totală de cazare	Atracții turistice
Comuna Parva	Pensiuni	6	12	
Comuna Rebrîșoara				Peștera Tăușoare; Biserica de lemn – monument istoric
Comuna Telciu	Pensiuni	1	20	
	Moteluri	1	16	

Sursa: Studii în cadrul proiectului „Sistem de management eficient al sitului de importanță comunitară și ariei de interes național Peștera Tăușoare”, Lot 2.

c. Modul de utilizare al terenurilor de la suprafață și regimul de proprietate

Modul de utilizare al terenurilor evidențiază profilul funcțional al unităților administrative, precum și modul de intervenție al factorului antropoc în mediul natural. Informații privind structura și regimul de proprietate al terenurilor (suprafețe forestiere) din aria naturală protejată se regăsesc în Anexa nr. 2 la Planul de management – Harta unităților amenajistice care includ vegetația forestieră din situl de importanță comunitară ROSCI0193 și din vecinătatea acestuia.

Între anii 1990–2012, cea mai ridicată pondere a terenurilor aferente limitelor administrative ale comunelor Rebrîșoara și Parva era reprezentată de suprafețele agricole, urmate de pășuni, fânețe și păduri (tabel nr. 6). Alte categorii de utilizare a terenurilor dețin ponderi nesemnificative. Terenurile degradate au suprafețe reduse (Parva), valori mai ridicate fiind înregistrate în comuna Telciu (6.204 hectare), urmată de Rebrîșoara (1.293 hectare).

Tabel nr. 6

a – Suprafața și tipul de proprietate ocupată cu păduri și alte terenuri cu vegetație forestieră;
b – Industria lemnului

a – Suprafața și tipul de proprietate ocupată cu păduri și alte terenuri cu vegetație forestieră (2012)

Păduri și ale terenuri cu vegetație forestieră				
Comune	Suprafața totală (ha)	Suprafața forestiera (ha)	Proprietate publică (ha)	Proprietate privată (ha)
Parva	7064,9	2698,5	2538,5	160
Rebrișoara	136,87	4620	4190	430
Telciu	291,42	19.324	18.724	600

b – Industria lemnului (2012)

Comune	Număr agenți economici	Număr angajați	Voluș exploatare masă lemnoasă (mc), anii 2003-2013	Număr gatere
Parva	2	2	-	-
Rebrișoara	-	26	57.410	-
Telciu	12	114	600.000	9

Sursa: Studii în cadrul proiectului „Sistem de management eficient al sitului de importanță comunitară și ariei de interes național Peștera Tăușoare”, Lot 2.

Terenurile aflate în localitățile din arealul ariei naturale protejate sunt în proprietate particulară, de stat și aparținând cultelor religioase. În comuna Rebrișoara, din totalul de 1.465 locuințe, un număr de 1.463 sunt în proprietate privată, 2 locuințe aparțin cultelor religioase, iar în proprietate de stat nu este niciuna (tabel nr. 6, a).

Suprafața de teren aferentă ariei naturale protejate de interes național 2.206 Peștera Tăușoare și sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare se află în proprietatea UAT Comuna Rebrișoara, Cartea funciară nr. 465, Număr topo 4.202 și 4.204, având categoria de folosință pădure, cu o suprafață totală de 667.005 metri pătrați.

Agricultura

Din analiza datelor statistice, în perioada 1990–2003 se constată faptul că, atât în trecut, cât și în prezent, cele mai întinse terenuri din suprafețele arabile au fost ocupate de producția de porumb, urmată de cea de cartofi.

Între anii 2003–2012, în comuna Rebrișoara producția de cartofi și plante furajere a fost cu mult mai mare decât cele de ovăz, grâu, porumb și legume. Între 2003 și 2006, cantitățile de cartofi s-au menținut la o producție de până în 800 tone, după 2007 producția a crescut cu aproximativ 6.000 tone (anul 2011), iar în 2012 aceasta a scăzut cu aproximativ 4.000 tone. Comparativ cu Rebrișoara, comuna Telciu a înregistrat o producție de două ori mai mică la cartofi în 2013, observându-se aceeași scădere a producției și în cazul legumelor.

În zona ariei naturale protejate, se practică agricultura tradițională caracterizată prin utilizarea muncii manuale și a animalelor. Astfel, se folosesc preponderent îngrășămintele naturale și, în cantități reduse pesticidele, fungicidele, ierbicidele și îngrășămintele chimice.

În general, locuitorii din comunele din vecinătatea ariei naturale protejate se ocupă cu agricultura și creșterea animalelor. Structura terenurilor agricole evidențiază specificul activităților agricole dintr-un anumit spațiu. Astfel, ponderea activităților agricole în anul 1990, era mai crescută comparativ cu cea din 2012 pentru toate cele trei comune. În Parva și Telciu, suprafața agricolă s-a redus la aproape jumătate, 25%, respectiv 20%, față de anul 1990, spre deosebire de comuna Rebrîșoara, unde suprafața ocupată de culturile agricole, deși în scădere, a atins procentul de 31% din total suprafață în anul 2012. Dincolo de condițiile geografice nu tocmai prielnice înființărilor de culturi agricole, principala cauză a declinului o constituie îmbătrânirea populației active, scăderea numărului populației din segmentul activ și schimbarea ocupației forței de muncă.

Terenurile neproductive au apărut în special din cauza defrișărilor care au favorizat degradarea terenurilor. Aceste terenuri reintră cu mare dificultate în circuitul agricol sau forestier.

d. Activități antropice în arealul ariei naturale protejate și sitului de importanță comunitară

Activitățile antropice care prezintă efecte negative asupra calității mediului cavernicol, precum și o degradare peisagistică a ariei naturale protejate și împrejurimilor, identificate în studiile de teren care au stat la baza realizării planului de management, sunt:

a) poluarea organică cu acumulare de deșeuri organice – resturi lemnoase rezultate din prelucrarea primară a buștenilor și vechile amenajări din lemn ale peșterii;

b) poluarea cu dejecții de la animalele domestice – în mică măsură;

c) acumularea deșeurilor non-organice, nedegradabile.

Pe de altă parte, au fost identificate activități antropice cu impact pozitiv asupra populațiilor de chiroptere care utilizează habitatul de hrănire de pe teritoriul ariei naturale protejate. Astfel, culturile agricole, grădinile de zarzavat, pășunea și deșeurile organice rezultate din creșterea animalelor, de pe teritoriul ariei naturale protejate sunt într-o relație directă cu chiropterele protejate, prin dezvoltarea cantitativă și calitativă a entomofaunei ce reprezintă spectrul de hrană al acestor animale.

Au fost identificați factorii de stres/situațiile limitative care pot avea un impact major asupra zonei supraterane. Aceștia pot fi clasificați în:

a) Factori de natură abiotică: doborâturi/rupturi produse de vânt și/sau de zăpadă, viituri/revărsări de ape, depuneri de materiale aluvionare, incendii naturale, secete.

b) Factori de natură biotică: vătămări produse covorului vegetal de către insecte, ciuperci, plante parazite, microorganisme, faună, uscure anormală.

c) Factori de natură antropică: tăieri ilegale, exploatarea lemnului – trecerea cu utilaje grele și distrugerea vegetației din apropierea drumurilor, dereglarea regimului hidric -distrugerea unor curgeri temporare și inundarea versantului cu spălarea solului, eroziunea și reducerea stabilității terenului, pășunatul excesiv, incendieri, poluare.

Silvicultura

Ponderea suprafețelor forestiere în teritoriul analizat se prezintă astfel: în comuna Telciu înregistrându-se cea mai extinsă suprafață de păduri și terenuri cu vegetație forestieră, 19.324 ha, având 12 agenți economici care exploatează, urmată de Rebrîșoara și Parva (tabelul nr. 6, b). Pădurea acoperă aproximativ 2/3 din suprafața comunei Parva, aspect care este similar cu al celorlalte comune din zona ariei naturale protejate. În perimetrul acesteia se găsesc întinse suprafețe împădurite. Aici s-a dezvoltat silvicultura tradițională și a avut loc începutul exploatărilor forestiere pentru industrializare. În aceste păduri predomină molidul, fagul și mai puțin stejarul, specii care au fost exploatate pentru nevoile de construcții ale populației.

Amenajamente silvice pe suprafața ariei naturale protejate și a sitului de importanță comunitară

Suprafața ariei naturale protejate de interes național 2.206. Peștera Tăușoare și a sitului de importanță comunitară ROSCI0193 este inclusă într-o unitate de producție care cuprinde trei parcele (35, 36 și 37) și treisprezece sub-parcele – listate în Tabel nr. 7. Caracteristicile structurale ale unităților amenajistice sunt reprezentate, în primul rând, prin compoziție și consistență iar caracteristicile de producție sunt exprimate prin masa lemnoasă raportată la hectar și unitate amenajistică.

Tabel nr. 7

Parcelle și subparcelle silvice din aria naturală protejată și situl de importanță comunitară și din proximitatea acesteia.

Parcela/ Subparcela	Suprafața forestieră (ha)	Compoziție	Vârsta medie	Consistența	Metri cubi pe hectar
33A	8,80	4MO/5FA/1PAM	15	0,9	59
33B	29,50	6MO/2FA/2LA	20	0,8	33
33C	2,20	7MO/3LA	5	0,6	1
33D	1,30	10MO	120	0,7	454
33E	5,50	5MO/1PAM/1LA/3MO	10	0,9	42
33F	9,50	10MO	115	0,5	362
33G	3,30	10MO	80	0,6	365
33H	11,90	10MO	2	0,7	-
33I	3,70	10MO	2	0,6	2

Parcela/ Subparcela	Suprafața forestieră (ha)	Compoziție	Vârsta medie	Consistența	Metri cubi pe hectar
34A	17,10	10MO	125	0,5	358
34B	25,30	10MO	135	0,5	259
35A	2,80	8MO/1LA/1BR	25	0,9	102
35B	-	-	-	-	-
35C	-	-	-	-	-
35D	3,30	10MO	40	0,8	254
35E	3,10	8MO/1PAM/1LA	2	0,7	-
35F	1,40	10MO	25	0,9	123
36A	25,10	8FA/2MO	155	0,5	305
36B	18,10	10MO	1455	0,6	447
36C	11,40	7MO/2BR/1FA	115	0,7	485
36D	-	-	-	-	-
37A	3,20	6MO/3BR/1FA	110	0,6	388
37B	1,50	8MO/1LA/1PAM	5	0,8	14
37C	2,40	7MO/1BR/1PAM/1FA	2	0,3	1
38	27,40	6MO/1FA/2BR/1PAM	20	1	116
39	3,80	7MO/1FA/1BR/1PAM	15	0,9	89

MO- molid /BR- brad/FA- fag/LA-larice/ PAM- paltin de munte.

Consistența reprezintă gradul de spațiere a arborilor în cadrul arboretului. Consistența se determină pentru etajul care constituie obiectul gospodăririi și se exprimă prin următorii indici:

a) indicele de desime - în cazul semintișurilor, lăstarișurilor sau plantațiilor fără starea de masiv încheiată, precum și în cazul subetajului;

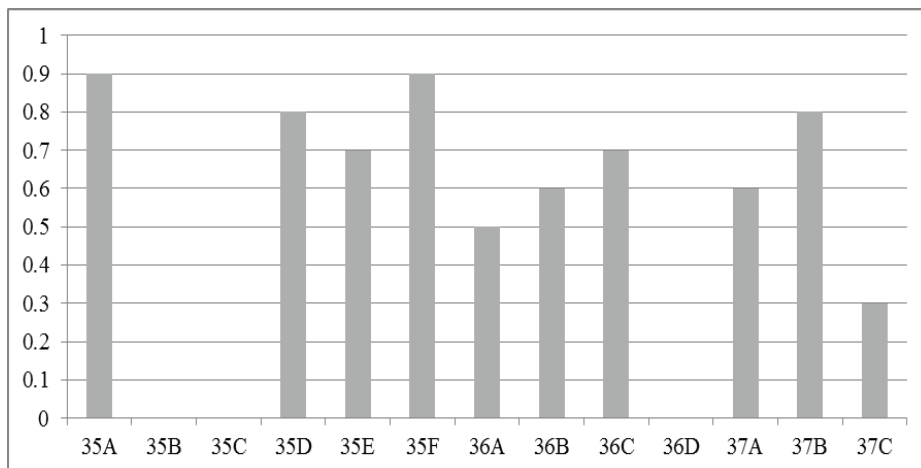
b) indicele de densitate - determinat în raport cu suprafața de bază (volumul) pentru fiecare element de arboret în care s-au făcut inventarieri sau s-a determinat suprafața de bază prin procedee simplificate;

c) indicele de închidere a coronamentului.

Consistența este exprimată în cifre de la 0,1 la 1, cifra 1 reprezentând arboretele cu consistență plină iar 0,1 reprezintă arboretele cu o consistență degradată. În aria naturală protejată, unitățile amenajistice au o consistență cuprinsă între 0,3 și 0,9, valorile cele mai mari regăsindu-se în zona de nord-est a arealului, iar valorile cele mai mici în zona de nord-vest a arealului (figura nr. 1).

Figura nr. 1

Consistența totală a vegetației aflată pe suprafața U.A. din aria naturală protejată de interes național 2.206. Peștera Tăușoare și din situl de importanța comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare.

Masa lemnoasă exploatabilă din aria naturală protejată și din situl de importanță comunitară a scăzut dramatic în urma doborâturii din 2009, astfel rămânând neafectate zone relativ izolate cu arbori pe suprafețe mici raportate atât la hectar cât și la întreaga arie (figura nr. 2). Înainte de doborâtură, importante resurse lemnoase erau cantonate în zona central sud-vestică a ariei naturale protejate și a sitului de importanță comunitară, după doborâtură singurele resurse lemnoase importante sunt cantonate în zona central nord-estică a ariei naturale protejate de interes național 2.206 Peștera Tăușoare și a sitului de importanță comunitară (figura nr. 3).

Figura nr. 2

Metri cubi pe hectar din U.A. în aria naturală protejată și situl de importanță comunitară.

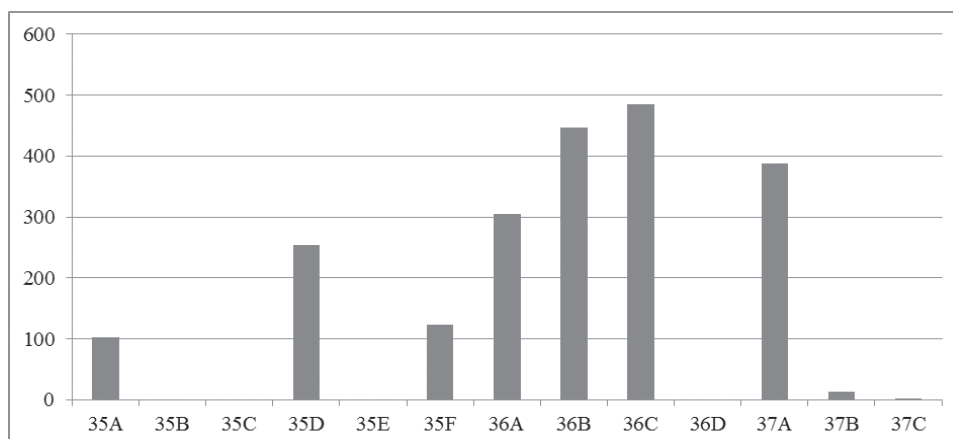
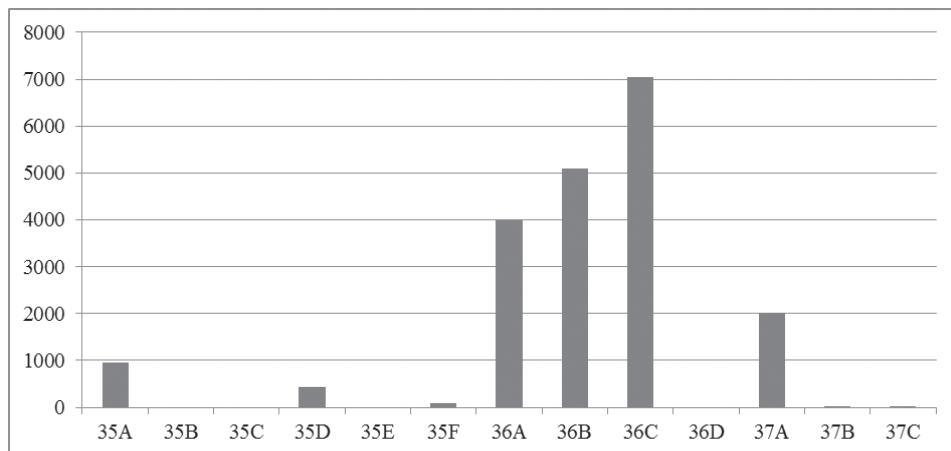

Figura nr. 3

Metri cubi material lemnos pe U.A. pentru anul 2013 în aria naturală protejată și situl de importanță comunitară.

Întreaga suprafață forestieră corespunzătoare ariei naturale protejate de interes național 2.206 Peștera Tăușoare și sitului de importanță comunitară este gestionată de Ocolul Silvic Someș-Tibleş și se află în proprietatea UAT comuna Rebrîșoara.

Ținând cont de starea actuală de dezvoltare a vegetației de pe suprafața supraterană se va avea în vedere semnarea unui protocol de colaborare cu autoritatea silvică ce gestionează Unitatea de Producție – Ocolul Silvic Someș-Tibleş. Prin semnarea acestui protocol, în conformitate cu prevederile descrierilor parcelare și a listelor de lucrări propuse și în execuție se vor avea în vedere activități de curățire, îngrijire a culturilor arboret-subarboret, descopleșire, completare, acțiuni de ajutorare a regenerării naturale, îngrijirea semințișului, rărituri, degajări și reîmpăduriri. Aceste lucrări vor fi menționate în cadrul protocolului prevăzut la activitatea 1.7 din cadrul capitolului IV. Implementarea Planului de Management, 4.1. Planuri anuale de acțiuni și care vor fi menționate și cuantificate prin prevederile noilor amenajamente silvice.

1.2.4. Responsabili legali și factori instituționali implicați în activități care au legătură cu aria naturală protejată de interes național 2.206. Peștera Tăușoare și situl de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare.

Implementarea planului de management, a regulamentului ariei naturale protejate de interes național 2.206. Peștera Tăușoare și sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare, presupun o colaborare strânsă și în timp real cu instituțiile implicate în actul științific și tehnic de la Peștera Tăușoare, de la facultățile diverselor universități, la cele două departamente ale

Institutului de Speologie „Emil Racoviță”, până la Corpul Român de Salvaspeo – CORSA.

Responsabilitatea legală pentru aplicarea măsurilor de conservare prevăzute în Planul de Management revine Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud, care este administratorul oficial al ariei naturale protejate de interes național 2.206 Peștera Tăușoare și sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare.

Alături de acesta sunt implicați și factorii instituționali de la nivelul fiecărei comunități locale care se află în arealul ariei naturale protejate. Principalele categorii de factori interesați în aplicarea măsurilor de conservare prevăzute în Planul de Management sunt:

a) Institutele de cercetare, universitățile și asociațiile speologice, cum ar fi: Institutul de Speologie „Emil Racoviță” al Academiei Române, Departamentele Cluj și București; Federația Română de Speologie (Clubul de speologie Politehnica Cluj, Asociația clubul Piatra Altarului Cluj, Clubul de speologie Omega Cluj, Clubul de speologie Montana Baia Mare, Fundația de speologie „Club speo Bucovina”), Salvamont Bistrița-Năsăud;

b) Consiliul Județean Bistrița-Năsăud;

c) Asociații și ONG-uri cu potențial interes pentru zonă, cum ar fi: Asociația Tășuleasa Social, Asociația proprietarilor de pădure Bistrița-Bîrgăului, Asociația Grupul de Acțiune Locală pentru dezvoltare durabilă în microregiunea Bistrița-Sieu-Someș;

d) Școlile și liceele din localitățile învecinate și centrele urbane din apropiere: Rebrîșoara, Rebra, Telciu, Parva, Feldru, Dumitra, Salva, Coșbuc, Năsăud, Bistrița, Inspectoratul Școlar Bistrița-Năsăud;

e) Instituții cu competențe în domeniul protecției mediului/ avizări/ managementul ariilor protejate, cum ar fi: Agenția pentru Protecția Mediului Bistrița-Năsăud, Administrația Națională Apele Române – Administrația Bazinală de Apă Someș-Tisa, Ocolul Silvic Someș-Țibleș; Administrația Parcului Național Munții Rodnei, Inspectoratul Teritorial pentru Regim Silvic și Vânătoare Cluj, Romsilva Bistrița-Năsăud;

f) Comunitățile locale din localitățile de pe teritoriul ariei naturale protejate de interes național 2.206 Peștera Tăușoare și sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare și din vecinătatea acestora: comuna Rebrîșoara, comuna Rebra, comuna Telciu, comuna Parva, comuna Feldru, comuna Dumitra, comuna Salva, comuna Ilva Mică, comuna Teaca, comuna Coșbuc, orașul Năsăud.

g) Agenți economici locali;

h) Eco-turiștii și alți turiști care ajung ocazional în zonă.

II. Descrierea sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare

2.1. Descrierea sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare, localizare

2.1.1. Istoricul peșterii

Peștera Tăușoare a fost descoperită în anul 1955, prin observarea fenomenului de condensare a aerului din zona de perturbație a meroclimatului subteran, de către învățătorul Leon Birte din Parva. Prin decolmatarea stratului aluvionar deșus în portal, acesta a pătruns într-un spațiu generos, pe care l-a explorat singur, pe câteva sute de metri. Pozitionarea peșterii poate fi observată în Anexa nr. 3 la Planul de management – Harta generală geografică a ariei naturale protejate de interes național 2.206. Peștera Tăușoare și a sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare.

Încă de la descoperirea acestui impresionant endocarst, peștera a atras sute de speologi și cercetători din toate colțurile Europei. Campaniile de explorare au atins un vârf de intensitate în anii 70, când s-a ajuns la ceea ce s-a considerat atunci limita acestei cavități, cele două sorburi terminale, precum și la Sala Oaselor. Între aceste două limite, cartarea executată în 1982–1983 sub coordonarea geologilor Mihai Domșa și Cristian Popa, a înregistrat o denivelare de -347,5 m, iar în 1985, după stabilirea limitei maxime pozitive, aceasta a ajuns la -461 metri, record maxim în carstul românesc, pe categoria peșteri orizontale. În anul 2004, prin telemetrie laser, această denivelare a fost corectată la -413,5 m, ceea ce menține Peștera Tăușoare pe primul loc, ca profunzime a dezvoltării, în calcarul românesc.

Campaniile de explorare au fost conduse de Institutul de Speologie „Emil Racoviță” din Cluj-Napoca. Principalii exploratori ai peșterii au fost cercetătorii Viehmann I., Fabian C., Munteanu C., Silvestru E., Șerban M., studenții geologi Domșa M., Popa C., Nicoară D., Moldovan D., Papalița R., studenți și speologi amatori de la CSER – „Clubul Speologilor Emil Racoviță Cluj”. Aceste campanii s-au desfășurat în trei etape: 1955–1976; 1980–1986 și 2000–2011.

Descoperirile care au avut loc în peșteră sunt prezentate în Tabelul nr. 8, care redă succint evoluția și modificările survenite asupra Peșterii Tăușoare.

Tabelul nr. 8

Indicator al descoperirilor din Peștera Tăușoare.

Nr. crt.	An	Descoperiri
1.	1955	Se descoperă peștera de la Tăușoare
2.	1955–1956	Galeria de Înaintare cu primele 4 cascade, Galeria Z, Sala de Mese, Trecerea Cosmuța
3.	1957	Galeria Kilometru, o parte din Galeria Gipsului
4.	1963	Galeria Săritorilor, Cuburile de Zahăr, Galeria Alpiștilor. Galeria de Înaintare până la Sorbul Vechi, Galeria Uscată, Sala Amfiteatru
5.	1966–1971	Galeria Gipsului, până la Orgă

Nr. crt.	An	Descoperiri
6.	1974	Galeria Vălenaș
7.	1975	Galeria Belgienilor, până la Sorbul Nou
8.	1976	Sistemele Sasca și Mezei, Tavanul Bilelor, lateralele din avalul Belgienilor, capătul Galeriei Săritorilor
9.	1980	Sistemul Elevului
10.	1981	Sistemele fosile din tavanul Galeriei Belgienilor
11.	1982–1983	Sala Muntelui, lateralele, Galeria Paralelă
12.	1985	Sistemul Leon Bîrte, Sala Oaselor Ursului de Cavernă
13.	1985–1986	Diverse descoperiri în Sistemul Leon Bârte, în amonte de Sistemul Elevului
14.	2001	Galeria Nouă din capătul Săritorilor
15.	2003	Galeria Iosif Viehmann de dincolo de Sorbul Vechi
16.	2004	Sala cu corali din Sistemul Leon Bârte
17.	2005	Trecerea dintre Galeria Paralelă și Galeria de Înaintare
18.	2007	Galeria Neterminată din dreapta Galeriei de Înaintare
19.	2009	Sala Acelor de Ghips

Sursa: Crin-Triandafil Theodorescu, „Potențialul turistic al Peșterii de la Izvorul Tăușoarelor”, teza de licență, 2011.

În perioada 2013–2014 peștera a fost reevaluată prin studiile de cercetare care au fost realizate de către Institutul de Speologie „Emil Racoviță”, în urma cărora a fost descoperită a cincea specie de lilieci *Rhinolophus ferrumequinum* (cod 1304).

2.1.2. Localizarea peșterii, descrierea peșterii și a căii de acces

Peștera Tăușoare este plasată la 47°26'41,82" latitudine nordică și la 24°31'37,87" longitudine estică, la o altitudine de 964 metri (măsurată la intrarea în cavernament). Endocarstul se dezvoltă sub Vârful Bașca din Masivul Bârlea, în stânga firului văii Izvorul Tăușoarelor, care drenează, prin patru puncte, în cavernament. Proiecția în plan a peșterii este prezentată în Anexa nr. 4 la Planul de management – Harta ROSCI0193 Peștera Tăușoare, proiecția în plan.

Peștera Tăușoare face parte din complexul carstic Tăușoare-Zalion, declarat monument al naturii, fiind o peșteră activă de importanță deosebită datorită faptului că sunt conservate valori geomorfologice și biologice importante, dintre care unele sunt originale sau au fost descrise pentru prima dată aici. Dintre acestea se remarcă formațiunile geologice unice în lume numite „bilele de Tăușoare”, asociația unică a fosilelor ursului de peșteră și de urs brun, dar și o specie endemică de miriapod, care are în acest sistem cavernicol mediul ideal de viață (*terra typica*). De asemenea, situl conservă populații mari ale unor specii de lilieci protejate, fiind atât loc de reproducere, cât și de hibernare pentru acestea.

Din punct de vedere morfologic, în urma proceselor de precipitare s-au dezvoltat în Peștera Tăușoare formațiuni de picurare de tipul stalactitelor

-inclusiv stalactite bulboase, tip baionetă, stilolite, stalagmite și coloane. Alte tipuri de depuneri calcitice sunt reprezentate de scurgerile parietale, cruste, gururi, clusterite. Se mai întâlnesc, de asemenea, planșee calcitice sau din gips, spre exemplu Sala Muntelui. Cele mai spectaculoase forme de precipitare, în special stalactite, se întâlnesc pe tavanul Sălii Bilelor și în Sistemul Elevului.

În ceea ce privește mineralogia și conținutul chimic al speleotemelor din Peștera Tăușoare, datele rezultate în urma analizei a două stalagmite recoltate din Sala de Mese, respectiv Sala Bilelor, indică un conținut de uraniu ridicat, mai mare de 1000 ng/g.

Perioadele în care s-au format cele două stalagmite sunt de o importanță majoră pentru studiile paleoclimatice axate pe ultimele oscilații climatice. Stalagmita 1152, prelevată din Sala de Mese, a început să se formeze acum 67.000 de ani (după penultima glaciație majoră din Pleistocenul superior) și cu o singură excepție (între 20.000 și 15.000 de ani - Pleniglaciuarul Superior), a crescut continuu până în prezent. Acest fapt vine să confirme faptul că Peștera Tăușoare s-a aflat sub influența oscilațiilor climatice majore din Pleistocenul superior, chiar dacă ultimul pleniglaciuar s-a instalat cu o oarecare întârziere, fapt reflectat în prezența fenomenelor intense de precipitare și care, la rândul lor, trădează existența unui covor vegetal consistent în interglaciuar.

Cealaltă stalagmită, 1150, prelevată din Sala Bilelor, s-a format între 14.000 și 12.000 de ani, în timpul unei perioade calde și umede de la sfârșitul ultimului glaciuar, cunoscută sub numele de Boelling/Alleroed.

Zonele în care sunt concentrate speleotemele, atât cele din categoria celor calcitice, cât și cele din categoria celor sulfatice, sunt marcate în Anexa nr. 5 la Planul de management - Harta zonelor bogate în speloteme calcitice sau sulfatice în ROSCI0193 Peștera Tăușoare.

Intrarea în peșteră conduce, după coborârea primei scări, -care are o lungime de 12 metri, la Galeria de Înaintare, puternic descendentă, cu câteva ruperi de pantă și săritori. Se întâlnesc mai multe laterale de unde vin câteva cursuri de apă cu debite relativ mici: Galeria Nouă și Galeria Paralelă, care formează, prin confluență, primul curs de apă.

Se poate ajunge prin Galeria Z până în Sala de Mese urmata de Sala Bilelor. În amonte de Sala de Mese urcă Galeria Kilometru care se termină în Sala Muntelui, unde apare cel de-al doilea curs de apă. Din Sala de Mese, în stânga, urmează Galeria Gipsului, cu cel de-al treilea curs de apă, de unde în amonte se interceptează Sistemul Veteranilor. Aici, în Sala Ursului de cavernă se atinge cota maximă pozitivă a peșterii: +105 m.

Din Sala de Mese, în peretele stâng se trece în Sistemul labirintic Mezei, iar din peretele drept al sălii se desprinde o galerie ce conduce la Sistemul Sasca, sistem ce debușează în Galeria de înaintare. Mai sus de această galerie, pe partea stângă, se întâlnește Galeria Alpiniștilor - o galerie fosilă care ajunge în Sala de Mese prin Sala Bilelor pe traseul numit „Cuburile de zahăr”. La intersecția Galeriei Alpiniștilor cu Galeria de Înaintare se formează o mică sală din care, în dreapta, prin Galeria Fetelor, se ajunge într-un sistem labirintic de

galerii. Coborând pe Galeria de înaintare, se părăsește cursul activ pe Galeria Uscată până în Sala Amfiteatru.

De aici, pe Galeria Vălenaș, se ajunge la Galeria Belgianilor, unde se interceptează cel de-al patrulea curs subteran de apă, care în aval se continuă până la Sorbul Nou (-356 m), iar în amonte prezintă o succesiune de trei sisteme superioare fosile.

Infrastructura rutieră de acces spre peșteră este rudimentară. Din comuna Rebrîșoara se părăsește DN17D, în fața Bisericii Ortodoxe, urmează drumul comunal172D pe o distanță de 7,24 km și se continuă cu drumul forestier Gersa, 16 km, până aproape de intrarea în peșteră.

De la părăsirea asfaltului DN17D și până la obârșia Gersei, unde se află situată intrarea în Peștera Tăușoare, din cauza condițiilor improprii de rulaj, e nevoie de 90-120 minute pentru a străbate această rută. Diferența de nivel este de 595 de metri. Pe alocuri, drumul coboară în talvegul văii, ceea ce face foarte dificil accesul spre peșteră și îl rezervă doar mașinilor echipate cu sistem integral de tracțiune¹.

Accesul spre peșteră se face și pe un drum ce se desprinde din comuna Rebrîșoara spre nord, din DJ 172, de-a lungul Văii Gersa prin satele Gersa I și Gersa II (parcurs de 22 kilometri) până în Poiana Ursului, unde se formează o confluență între pârâul Luștii și pârâul Izvorul Tăușoarelor. Se continuă urmând cursul acestuia din urmă, după aproximativ 600 metri.

Accesul dinspre Parva se face urmărind pintenul din stânga Văii Vinului spre nord, prin estul vârfului Gâsca, coborându-se apoi pe la obârșia pârâului Izvorul Tăușoarelor spre peșteră.

2.1.3. *Geneză și carstologie ROSCI0193 Peștera Tăușoare*

Din punct de vedere geologic, în vecinătatea peșterii află depozitele sedimentare paleogene-priabonian - calcare lumaselice, calcare grezoase cu intercalații de șisturi bituminoase și gresii calcaroase, care se dispun transgresiv și discordant peste cristalinul Munților Rodnei format din roci magmatice și metamorfice. Contactul dintre aceste două unități se face de-a lungul unei falii cu orientare Nord-Sud.

Genetic, peștera se încadrează în categoria cavitațiilor de pasaj interfluvial, cavitatea fiind o captare carstică pentru apele Văii Izvorul Tăușoarelor ce se pierd în subteran pe o lungime de circa 300 metri în amonte de la intrarea în peșteră, pe malul stâng al pârâului.

Peștera este un model tipic de reflectare a tectonicii în carst, întrucât majoritatea galeriilor s-au dezvoltat pe diaclaze. Factorul tectonic a avut rolul cel mai important în geneza acestui cavernament, care a dus la formarea unor săli mari, săritori, cascade. Au fost evidențiate patru falii majore: falia Parva-Cormaia; falia Telcișor-Varatec; falia Valea Rebrîșoarei; falia Valea Seacă.

Principalele direcții de fisurare, determinate prin măsurători microtectonice executate în subteran (Silvestru, Viehmann, 1982), sunt: Vest-Est, Nord-Sud

¹ <http://www.pesterausoare.ro>

și Nord-Est. Galeria peșterii au o dezvoltare preferențială Vest-Est și Nord-Vest. Cavitatarea preia direcția de cădere a depozitelor eocene, astfel ca 60% din galerii sunt situate în pantă, fiind deosebit de caracteristic faptul că pentru o extensie aeriană de 1000 metri, peștera prezintă o denivelare de 461 metri.

Cei doi factori de genă predominantă în Peștera Tăușoarelor sunt:

a) incaziunea stratelor de calcar. Cauza incaziunii nu este obișnuita corodare-erodare a fundamentului stratelor, ci dinamica tectonică. Cantitățile de detrituri rezultate prin incazionare sunt impresionante, de ordinul sutelor de metri cubi, care pot fi observate în sălile de intersecții de diaclaze sau de prăbușiri în boltă, precum și pe sălile fosile. Predomină formele de exprimare incazională, respectiv amprente de blocuri, tavane în trepte, clopote de prăbușire, blocuri încleștate, puțuri de insurgență;

b) erodarea pronunțată a detriturilor. Această erodare este accentuată de dispunerea suprafețelor de strat și a diaclazelor, puternic oblicizate prin încărcarea orografică, dar și de prezența unei rețele hidrografice de tip dentritic, care cuprinde patru active, având un debit la resurgență de peste 500 de litri pe secundă. Forța motrice a activelor a antrenat detritusul de incaziune, la care se adaugă materialele de depunere aluvionară și pelitică. Predomină depozitele fitogene, pe galeriile apropiate intrării, și solurile poligonale, pe cele active sau foste active. Se constată evacuarea din subteran a unor cantități enorme de detritusuri, poziționate dincolo de cele două sorburi, într-un spațiu extins aerian pe 4,8 km, până la resurgență.

Peștera Tăușoare, cunoscută grație unor particularități științifice de prim ordin, dintre care se pot cita prezența nodurilor carbonatici („bilele de Tăușoare”), a unor anhidrite de gips (oulofolite) pe pereții peșterii, precum și a altor minerale sulfatice, dominate de mirabilit, pe planșeul acesteia, arhivează totodată și informații sedimentologice importante.

Trecerile rapide de la regimul de curgere vados la cel freatic a condus, pe de-o parte, la acumularea de sediment, iar pe de alta, la îndepărtarea și expulzarea acestuia odată cu deschiderea drenajului prin exurgența de la Izvorul Rece. Astfel, au fost semnalate varietăți petrografice asociate litogrupului de Rebra, (micașturi cu muscovit, biotit și granați, gnaise, cuarțite), dacite caolinizate, ce aparțin magmatismului neogen, și conglomerate, gresii, marne și calcare, de la limita Eocen-Oligocen.

În legătură cu vârsta relativă a sedimentelor, s-a concluzionat că depozitele ruditice grosiere din Sala Muntelui și Galeria 700 sunt cele mai vechi, secondate de alternanțele arenito-ruditice de pe Galeria de Înaintare și apoi de seria depunerilor silto-arenitice din Sala Amfiteatrului și Galeria Uscată.

Peștera este monoetajată și se poate împărți din punctul de vedere al înclinării galeriilor în două sectoare:

a) sectorul mediu-superior cu pantă mai accentuată, caracterizat de prezența unor zone labirintice, cu galerii în general largi și săli de dimensiuni mari;

b) sectorul inferior cu o pantă mai redusă urmând două galerii principale, până la sorburile ce marchează finalul cunoscut al peșterii.

Sala Ursului de Cavernă deține cea mai înaltă cotă a sistemului raportată la intrare (denivelare pozitivă 80 m). Fosta intrare, ce oferea accesul în această sală, corespunde altimetric unui nivel de bază, numit și profil de echilibru, cu circa 40-50 m mai ridicat decât cel actual constituit de talvegul pârâului Izvorul Tăușoarelor.

Cele mai profunde galerii ale peșterii raportate la suprafața topografică, reprezentată în acel punct de talvegul râului Gersa, sunt cele din sectorul terminal: cele două sorburi – Vechi și Nou. Acestea se află la circa 230 m profunzime, pe verticala unui punct identificat în apropierea cantonului IFET.

În ceea ce privește distribuția lungimilor diferitelor sectoare de galerii, distribuite pe cote de altitudine raportate la intrare (considerată cota 0), se constată că cele mai extinse sectoare de galerie se află între cota -180 m și -200 m respectiv în sectorul median al peșterii care include, printre altele, Sala de Mese și Sala Bilelor. Acest interval însumează aproape 2 km de galerii și reprezintă circa 25% din totalul lungimii peșterii.

Un alt nivel cu o largă ocurență în cadrul sistemului carstic este cuprins între -210 m și -220 m și însumează aproximativ 800 m de galerii.

Mișcările tectonice au avut ca rezultat atât depunerile de sediment stratificat în peșteră cât și evacuarea parțială a acestuia în fazele de reactivare a eroziunii.

Se deosebesc secțiuni tipice ale galeriilor în funcție de condiționarea tectonică și/sau litologică (prin intercalațiile de sist bituminos). După Silvestru, 1984, se pot separa șapte tipologii majore de secțiuni de galerie în Peștera Tăușoare:

- 1) secțiuni rectangulare cu două componente: tectonică – pentru forma și direcția dominată și litologică – pentru forme și direcții secundare;
- 2) secțiuni controlate de stratigrafie unde nota dominată este data de înclinarea stratelor până în momentul intersectării unei fracturi ce conduce la schimbarea completă a formei secțiunii galeriei;
- 3) secțiuni determinate de convergența a două fisuri care jonctonează fie prin printr-un pasaj controlat de stratificație fie prin eroziune/coroziune laterală. În general, sunt galeriile cu orientare nord-sud;
- 4) pasaje dezvoltate independent, care jonctonează prin eroziune laterală;
- 5) săli formate la confluența unor cursuri subterane cu contribuție tectonică – (jonctiune de falii) și intercalații de nivele șistoase (Sala de Mese);
- 6) săli formate prin prăbușirea intercalațiilor șistoase: (Sala Bilelor, Sala Muntelui, Sala Ursului de Cavernă);
- 7) săli formate la intersecția mai multor falii și fisuri cu contribuția intercalațiilor șistoase – (Sala Amfiteatrului). Circulația ascensională a apei a jucat, de asemenea, un rol important.

Lungimea totală a peșterii rezultată în urma recartării complete a sistemului în anul 2014 este de 8.650 m. Extensia verticală este de 409 m (z min. -329 m, z max. +80). Extensia proiectată (în plan) este de 1.087 m, iar volumul total al golului cartat este de 172.400 mc. Suprafața cumulată a galeriilor Peșterii Tăușoare este de 28.490 m².

Din datele speleometrice prezentate mai sus rezultă că Peștera Tăușoare se situează în categoria cavernamentelor de mari dimensiuni din România.

În Peștera Tăușoare cele mai multe galerii – aproximativ 65% din lungimea totală a acestora – se încadrează în tipul genetic dezvoltat în urma curgerii cu nivel liber/vados, rezultând secțiuni de galerii de tip „canion”. În zonele superioare ale peșterii se întâlnesc aproape în exclusivitate galerii tip „canion” dezvoltate în urma curgerii cu nivel liber pe traseele deschise, în primă fază, de mișcările tectonice. Se pot enumera ca făcând parte dintre acestea Galeria Kilometru, Galeria Gipsului, Galeria Leon Bârte, Sala Ursului de Cavernă, Galeria Cosmuța, Galeria Săritorilor, Galeria de Înaintare, Galeria Vălenaș, Sala Muntelui și parțial Sistemul Sasca și Galeria Belgienilor.

Secțiunile transversale ale galeriei de tip mixt apar prin combinarea celor două tipuri de curgere (vados și freatic) adeseori sub influența altor elemente ce condiționează modelarea carstică precum stratificația și/sau litoclazele. Astfel de secțiuni se întâlnesc în Peștera Tăușoare în special în secțiunea median-inferioară, acolo unde se face tranziția de la regimul de curgere cu nivel liber către cel înecat, în zona Sorbului Vechi, pe Galeria de Înaintare, parțial pe Galeria Belgienilor, Galeria Z, Galeria Alpiștilor precum și local, pe alte sectoare mai mult sau mai puțin importante. Acest tip de galerii are o pondere relativ redusă în ansamblul rețelei carstice analizate (aproximativ 30% din lungimea galeriilor).

Al treilea tip de galerie ca și frecvență în ordine descrescătoare este cel modelat în regim înecat/freatic. Acest tip de secțiune este prezent numai local, pe porțiuni scurte și ocupă respectiv aproximativ 5% din lungimea galeriilor din Peștera Tăușoare. Astfel de secțiuni de galerii întâlnim, în special, în zona profundă a Peșterii Tăușoare, parțial în Galeria Vălenaș, sala Amfiteatru, precum și în alte zone, mai ales pe galerii secundare, cum sunt anumite diverticule din zona Galeriei Gipsurilor. Un caz mai aparte este cel al Sălii Amfiteatrului unde apele ascensionale au modelat direcțiile tectonice ale cavernamentului în regim înecat. Acestea sunt galerii cu o secțiune în general circulară sau eliptică. Uneori prezintă variații legate de prezența sau absența patului aluvionar, a fisurilor, sau a fețelor de stratificație precum și a intercalațiilor diverse.

2.1.4. *Clima peșterii*

Prin configurația sa și particularitățile schimburilor aerodinamice cu exteriorul, Peștera Tăușoare este, din punct de vedere topoclimatic, o peșteră rece cu ventilație bidirecțională intermitentă. Fiind o peșteră cu o singură intrare principală și cu un traseu puternic descendent schimburile aerodinamice cu exteriorul se produc doar iarna, când temperatura externă coboară sub valorile din peșteră. În aceste condiții aerul mai rece din exterior va pătrunde în peșteră, la nivelul planșeului, în timp ce aerul mai cald din interior va părăsi peștera la nivelul bolții. În schimb, în timpul verii circulația aerului este suprimată deoarece aerul cald de la suprafață este mai ușor și nu va putea pătrunde în subteran. Aceasta înseamnă că media anuală a temperaturilor înregistrate în peșteră va fi inferioară mediei anuale a macroclimatului local. Iarna aerul rece

se acumulează în nivelurile inferioare ale peșterii, iar vara există o ventilație puternică. Între cele două sezoane există perioade de „calm” în care ventilația are loc cu viteza scăzută. Direcțiile principale de circulație a aerului se înscriu pe trei „magistrale”:

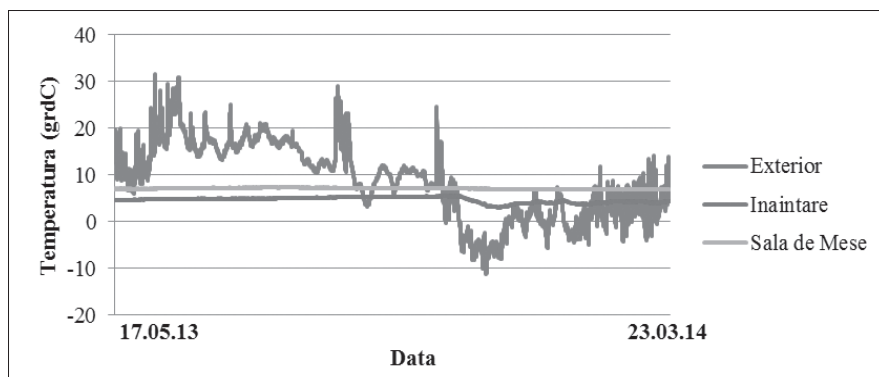
- (1) Intrare - Galeria de Înaintare,
- (2) Sala Muntelui - Galeria Kilometru, și
- (3) Sala Ursului de Caverna - Galeria Gipsului.

Temperatura aerului

În urma monitorizării climatice realizate în trei puncte distincte - la suprateran, în Galeria de Înaintare și în Sala de Mese, de către Institutul de Speologie „Emil Racoviță”, s-a observat o medie anuală de 9,12°C față de 4,44°C care reprezintă valoarea minimă a mediei anuale din interiorul peșterii. Prin urmare locul cel mai rece din peșteră îl reprezintă Galeria de Înaintare, în imediata apropiere a intrării, cu valori medii estivale de 5,28°C și valori medii hibernale de 4,10°C. Cel mai cald loc din peșteră a fost identificat în Sala de Mese, cu o medie anuală de 7,18°C, valori medii estivale de 7,16°C și valori medii hibernale de 7,04°C. Sala de Mese reprezintă deja o zonă de stabilitate termică, în care fluctuațiile de temperatură sunt extrem de mici, aproape insesizabile (figura nr. 4). În perioada de monitorizare (17.05.2013 - 20.05.2014) au fost înregistrate variații ale temperaturii de la exterior cuprinse între -11,2 și +31,5°C. Variațiile mari de la exterior au fost înregistrate pe Galeria de Înaintare numai la scăderi ale temperaturii de la exterior, sub limita de aproximativ 0°C. Temperatura din Sala de Mese a suferit schimbări de temperatură nesemnificative de-a lungul anului, fiind o zonă a peșterii cu stabilitate termică accentuată. O zonă de maximă stabilitate este și Galeria Uscată, fapt ce se explică prin distanța mare față de oricare dintre intrările posibile în peșteră.

Figura nr. 4

Temperatura în ROSCI0193 Peștera Tăușoare și suprateran.

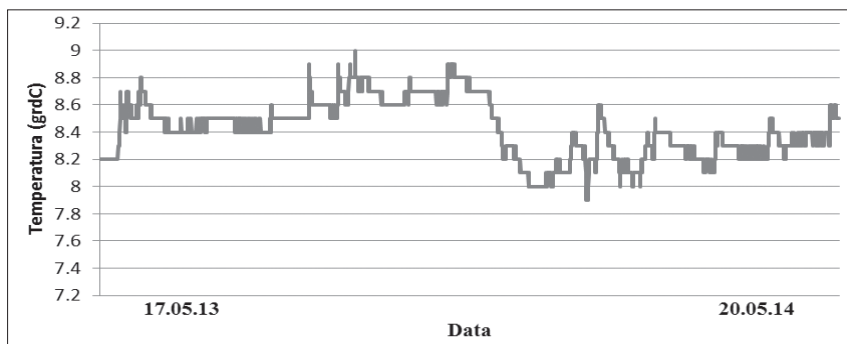

Temperatura apei

Temperatura apei este semnificativ corelată cu temperatura aerului din Galeria Uscată, dar nu este corelată cu temperatura exterioară. Cu toate

acestea, există o diferență termică de circa 2°C între temperatura apei și a aerului, aceasta din urmă fiind mai mică (figura nr. 5). Variațiile de-a lungul perioadei de măsurare sunt de aproximativ 1°C, indicând o mare stabilitate termică în acest punct profund al peșterii.

Figura nr. 5
Temperatura apei în subteranul Peșterii Tăușoare.

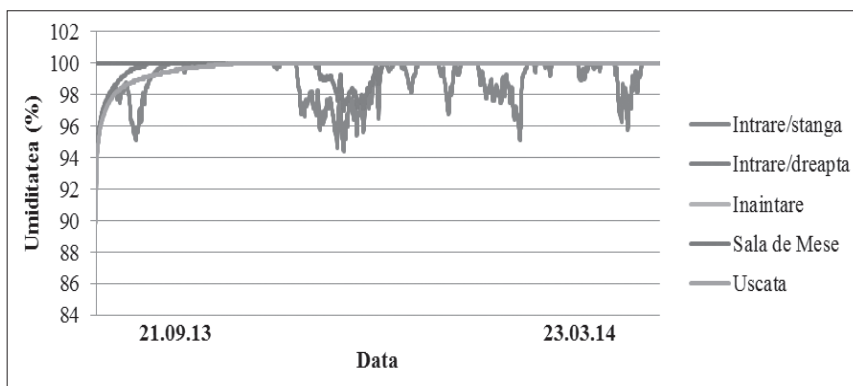

Umiditatea

În peștera Tăușoare valorile medii anuale ale umidității depășesc în toate stațiile 99%, în numeroase momente atmosfera subterană fiind saturată în vapori de apă (figura nr. 6).

Umiditatea din peșteră nu este corelată cu umiditatea de la exterior, variațiile de umiditate de la exterior fiind rapid tamponate încă de la intrarea în peșteră. Cele mai puternice variații ale umidității au fost înregistrate în stațiile de la intrarea în peșteră, în timp ce la stațiile mai profunde umiditatea a fost saturată sau aproape de saturație.

Figura nr. 6
Umiditatea în cinci stații din Peștera Tăușoare

Ventilația

Valoarea medie înregistrată a conținutului de CO₂ din atmosfera peșterii a fost de 440 ppm, cu un minim de 280 și un maxim de 630 ppm, ceea ce conduce la concluzia că peștera este bine ventilată (tabel nr. 9).

Tabel nr. 9

Valori ale CO₂ măsurate în diverse puncte ale peșterii (2013–2014).

Punct masurare	Data	CO ₂ (ppm)	T (°C)	RH (%)
Intrare	20-05-14	350	6.9	88.8
La turnul Gotic	20-05-14	530	5.9	99.7
La Cană	16-11-13	280	8.0	84.0
	07-12-13	410	7.0	n.d.
	20-05-14	490	6.7	90.2
G. Kilometru	16-11-13	370	8.0	90.0
	20-05-14	480	7.3	97.2
S. de Mese	07-12-13	420	8.0	n.d.
	20-05-14	530	7.4	97.5
S. Bilelor	16-11-13	370	7.8	92.0
	07-12-13	440	8.0	n.d.
	20-05-14	410	7.3	98.5
La topogan	20-05-14	630	7.8	96.2
G. Noroioasă	16-11-13	400	7.6	92.0
S. Ursului de Cavernă	16-11-13	410	8.2	88.0

2.1.5. Hidrologia peșterii

În urma cartării peșterii și a urmăririi traseelor cursurilor de apă au fost identificate patru direcții principale de drenaj. Acestea urmează galeriile principale, respectiv Sistemul Elevului – Galeria Belgienilor – Sorbul Nou, Galeria de Înaintare, Galeria Kilometru și Galeria Gipsurilor. Ultimele trei confluează într-un dren principal, nu departe de Sala Bilelor și care conduce mai apoi către Sorbul Vechi. Informații privind drenajul subteran se regăsesc în Anexa nr. 6 la Planul de management – Harta rețelei hidrografice subterane din ROSCI0193 Peștera Tăușoare.

Sistemul Elevului – Sorbul Nou evoluează separat pe lungimea cunoscută a galeriilor, dar confluează cu drenul principal în aval de punctele terminus ale celor două sorburi.

Lungimea totală a galeriilor active din Peștera Tăușoare (lungimea scurgerii subterane efective) este de 3.030 m, respectiv 35% din dezvoltarea totală a peșterii, după cum urmează:

- a) Sistemul Elevului – Sorbul Nou – 494 m
- b) Sala Muntelui – Sorbul Vechi – 1.130 m
- c) Galeria de Înaintare – 841 m
- d) Galeria Gipsului – Sala Ursului de cavernă – 565 m.

Se presupune că pârâul din Sistemul Elevului – Galeria Belgienilor – Sorbul Nou este alimentat în mare parte prin pierderi difuze din Pârâul Izvorul Tăușoarelor. Celelalte cursuri au o alimentare predominantă din apa de infiltrație/percolație și condens, fapt demonstrat pe baza analizelor chimice.

În ceea ce privește debitul, în intervalul 19.05.2013 – 19.05.2014 au fost înregistrate debite la interval de 1 oră, calculându-se apoi mediile zilnice și lunare. Concluziile sunt următoarele:

1) scurgerea minimă se realizează în lunile de vară (VII–VIII) și toamnă-iarnă;

2) scurgerea maximă este caracteristică intervalului lunar I–V;

3) viiturile se produc brusc, iar scăderea debitelor se produce rapid;

4) pentru intervalul studiat, valoarea debitului maxim a fost de numai 41 l/s, față de media anuală de 13,23 l/s, respectiv de 3 ori mai mare decât aceasta.

Alimentarea scurgerii subterane este mixtă:

a) infiltrații din precipitații prin masa de calcare fisurate din tavanul peșterii. Unele elemente chimice din apa de picurare (Ca, Mn, Ba) au concentrații mai mari decât apa pârâului subteran, ridicându-i acesteia mineralizația totală;

b) pierderi difuze în patul de aluviuni al Pârâului Izvorul Tăușoarelor. Punerea în evidență a acestora se poate face prin măsurători de debit în secțiuni succesive, iar direcțiile de curgere pot fi precizate prin experimente multitraser.

Simultan cu înregistrarea debitului au fost înregistrate și temperaturile apei, pentru care intervalul de variație a fost foarte redus, de numai 0,94°C, între $T_{\min} = 7,95^{\circ}\text{C}$ și $8,89^{\circ}\text{C}$. Media anuală a temperaturii apei a fost de $8,51^{\circ}\text{C}$, față de o medie multianuală a temperaturii aerului de la exterior determinată la stația Bistrița de $8,1^{\circ}\text{C}$ (Clima României, 2008). În mod normal, temperatura aerului din galerii va avea variații nesemnificative în jurul acestor valori.

Temperatura apei pârâului subteran este determinată de temperatura apei de percolație, dar și de variațiile de temperatură ale apei din pârâul Izvorul Tăușoarelor. Temperatura aerului este influențată de temperatura apei și de cea a rocii de pe conturul galeriilor, determinând o variație anuală redusă în jurul temperaturii medii.

Stabilitatea relativă a topoclimatului subteran reprezintă un factor ecologic favorizant pentru populația de chiroptere din peșteră.

2.1.6. Inventarul speleotemelor și valoarea lor peisagistică

Punctele de interes turistic din Peștera Tăușoare sunt reprezentate de cavernamentul bogat în galerii, precum și de particularități științifice de prim ordin, dintre care se pot cita prezența nodurilor carbonatici, a unor antodite de gips pe pereții peșterii, precum și a altor minerale sulfatice, dominate de mirabilit, pe planșeul acesteia. Zonele bogate în speleoteme calcitice sau sulfatice în ROSCI0193 Peștera Tăușoare sunt ilustrate în Anexa nr. 5 la Planul de management – Harta cu zonele bogate în speleoteme calcitice sau sulfatice în ROSCI0193 Peștera Tăușoare.

Elementele de atractivitate științifică și turistică a acestui sit sunt date de prezența unor speleoteme rare și foarte bine conservate. Dintre acestea amintim:

a) Mirabilitul, de forma unor cristale acciculare, (numite și „păr de peșteră”) – au apărut ca urmare a modificărilor de microclimat produse de decolmatarea unei galerii. Mineralul este foarte spectaculos din punct de vedere peisagistic.

b) Oulofolitele, cunoscute în literatura de specialitate sub numele de „anthodite” - flori de piatră. Aceste speleoteme fibroase, formate din cristale constituite în petale desfăcute radial dintr-un centru, formează inflorescențe spectaculoase peisagistic, foarte rare. Dispunerea acestei precipitări este foarte compactă în Tăușoare, într-un diverticul tip „fund de sac”, unde microcurenții de aer au favorizat precipitarea lamelară a gipsului. Aceste oulofolite reprezintă una dintre principalele atracții științifice ale carstului.

c) Nodulii calcaroși de Tăușoare. Dispunerea și geneza acestor noduli calcaroși au reprezentat, în literatura de specialitate, motivul unor îndelungate studii. Aceste „bile” se regăsesc individual în masa de detrituri.

d) Depozitul fosilifer de *Ursus spelaeus*. Aflat la mare distanță de intrare, depozitul fosilifer este foarte puțin cercetat. Aici s-a constatat prezența comună a oaselor de *Ursus spelaeus* și *Ursus arctos* în același sit și timp de viațuire. Depozitul fosilifer este prezentat în Anexa nr. 7 la Planul de management – Hartă zonă depozite cu conținut fosilifer în ROSCI0193 Peștera Tăușoare.

Valoarea peisagistică a speleotemelor și a depozitelor fosilifere din Peștera Tăușoare este redusă, datorită poziționării împrăștiate a acestor puncte de atractivitate și a accesului îngreunat și periculos spre aceste puncte. Principalele speleoteme nu epatează prin valoarea estetică, ci prin cea științifică. Din această cauză atractivitatea turistică a peșterii este redusă la speologi amatori, care au o anumită pregătire pentru perceperea și aprecierea acestor valori.

2.1.7. Fauna cavernicolă și starea de conservare, presiuni și amenințări.

Fauna cavernicolă actuală și starea de conservare

Cercetările efectuate în Peștera Tăușoare au evidențiat 19 specii troglofile și troglobionte, terestre și acvatice din 10 grupe taxonomice majore. Dintre acestea, două specii sunt endemice: *Litocampa humilis* (Comani Conde, 1991) și *Niphargus puteanus baloghi* (Dudich, 1940). *Litocampa humilis* este troglobiont, prin urmare este un endemit strict adaptat la viața cavernicolă, iar *Niphargus puteanus baloghi* este stigobiont, ceea ce înseamnă că trăiește doar în apa subterană, nu și în cea de suprafață.

Grupele taxonomice din Peștera Tăușoare sunt prezentate în Tabelul nr. 10 – Lista speciilor de nevertebrate cavernicole (trogllobionte și troglfile) din Peștera Tăușoare.

Tabel nr. 10

Lista speciilor de nevertebrate cavernicole (troglobionte și troglofile) din Peștera Tăușoare.

Grupe Taxonomice	Specii
<i>Diplure</i>	<i>Litocampa humilis</i>
<i>Trichoptere</i>	<i>Drusus sp.</i>
<i>Colembole</i>	<i>Onychiurus sibiricus</i>
	<i>Tomocerus unidentatus</i>
	<i>Tomocerus baschkiricus</i>
<i>Ciclopide</i>	<i>Megacyclops viridis</i>
<i>Anfipode</i>	<i>Niphargus puteanus baloghi</i>
<i>Diptere</i>	<i>Trichoptera regelationis</i>
	<i>Sciara sp.</i>
<i>Opilionide</i>	<i>Ischyropsalis dacica</i>
<i>Araneide</i>	<i>Porrhomma microphthalmum</i>
	<i>Micrargus herbigradus</i>
<i>Acarieni</i>	<i>Parasitus niveus</i>
	<i>Eugamasus loricatus</i>

Studiul asupra speciilor de lilieci s-a realizat conform metodologiei elaborate și aprobate de autoritatea publică centrală pentru protecția mediului în cadrul proiectului pentru Monitorizarea stării de conservare a speciilor și habitatelor din România în baza articolului 17 din Directiva Habitare prin Ghidul pentru monitorizarea stării de conservare a peșterilor și speciilor de lilieci de interes comunitar din România (Vlaicu et al. 2013).

În formularul standard al sitului Natura 2000 ROSCI0193 Peștera Tăușoare sunt listate următoarele 4 specii de lilieci, de interes comunitar, enumerate în anexa II a Directivei Consiliului 92/43/CEE privind conservarea habitatelor naturale și a speciilor de faună și floră sălbatică:

1. *Rhinolophus hipposideros* (cod 1303)
2. *Myotis blythii* (oxygnathus) (cod 1324)
3. *Myotis emarginatus* (cod 1321)
4. *Myotis myotis* (cod 1324)

În urma studiilor efectuate în situl de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare, s-au identificat până în prezent 5 specii de chiroptere, speciilor citate anterior în sit adăugându-li-se și specia:

5. *Rhinolophus ferrumequinum* (cod 1304).

Tabel nr. 11

Evaluarea stării globale de conservare a speciei *Rhinolophus hipposideros* în ROSCI0193 Peștera Tăușoare (D).

Nr.	Parametru	Descriere
A.1.	Specia	<i>Rhinolophus hipposideros</i> (cod 1303)
A.2.	Tipul populației speciei	Populație permanentă (sedentară/rezidentă)
D.3.	Starea globală de conservare a speciei	Starea globală de conservare a speciei, este • „FV” – favorabilă

Nr.	Parametru	Descriere
D.4.	Tendința stării globale de conservare a speciei	Tendința stării globale de conservare a speciei este: • „0” – stabilă

Tabel nr. 12

Analiza parametrilor pentru *Rhinolophus hipposideros*.

Atribut/ parametru	Starea de conservare (indicator)	Descriere
Distribuția locală și starea populației speciei	Favorabilă	Datele actuale confirmă faptul că distribuția și starea populației este stabilă, amenințările exercitate asupra speciei nu sunt semnificative, astfel încât specia rămâne viabilă pe termen lung. Reproducerea, mortalitatea și structura pe vârste nu sunt deviate de la normal.
Starea habitatului speciei	Favorabilă	Calitatea habitatului este bună. Suprafața habitatului este suficientă și tendința este stabilă. Există suficiente habitate de hrănire și de reproducere.
Perspectiva speciei	Favorabilă	Tendința mărimii populației este stabilă. Nu există pericole de reducere a întinderii habitatului de hrănire sau a adăpostului. Perspectivile habitatului sunt bune. Presiunile actuale asupra speciei sunt reduse. Viabilitatea pe termen lung a speciei este asigurată.

***Myotis myotis/Myotis blythii (oxygnathus)* (cod 1324).**

Analizele craniometrice au indicat prezența ambelor specii gemene în peștera Tăușoare în perioada de hibernare, într-un raport de 3:1 pentru gemene *Myotis myotis:Myotis blythii (oxygnathus)*.

Tabel nr. 13

Evaluarea stării globale de conservare a speciei *Myotis myotis / Myotis blythii (oxygnathus)* în ROSCI0193 Peștera Tăușoare (D).

Nr.	Parametru	Descriere
A.1.	Specia	<i>Myotis myotis/Myotis blythii (oxygnathus)</i> (cod 1324)
A.2.	Tipul populației speciei în aria naturală protejată	Populație permanentă (sedentară/rezidentă)
D.5.	Starea globală de conservare a speciei	Starea globală de conservare a speciei, este • „FV” – favorabilă
D.6.	Tendința stării globale de conservare a speciei	Tendința stării globale de conservare a speciei este: • „0” – stabilă

Tabel nr. 14Analiza parametrilor pentru *Myotis myotis* & *Myotis oxygnathus*

Atribut/ parametru	Starea de conser- vare (indicator)	Descriere
Distribuția locală și starea populației speciei	Favorabilă	Datele actuale confirmă faptul că distribuția și starea populației este stabilă, amenințările exercitate asupra speciei nu sunt semnificative, astfel încât specia rămâne viabilă pe termen lung. Perenitatea și prezența lor este constantă.
Starea habitatului speciei	Favorabilă	Calitatea habitatului este bună. Suprafața habitatului este suficientă și tendința este stabilă. Există suficiente habitate de hrănire și de reproducere.
Perspectiva speciei	Favorabilă	Tendința mărimii populației este stabilă. Nu există pericole de reducere a întinderii habitatului de hrănire sau a adăpostului. Perspectivele habitatului sunt bune. Presiunile actuale asupra speciei sunt reduse. Viabilitatea pe termen lung a speciei este asigurată.

Myotis emarginatus (cod 1321)**Tabel nr. 15**Evaluarea stării globale de conservare a speciei *Myotis emarginatus* în ROSCI0193 Peștera Tăușoare (D).

Nr.	Parametru	Descriere
A.1.	Specia	<i>Myotis emarginatus</i> (cod 1321)
A.2.	Tipul populației speciei în aria naturală protejată	Populație permanentă (sedentară/rezidentă)
D.7.	Starea globală de conservare a speciei	Starea globală de conservare a speciei, este • „FV” – favorabilă
D.8.	Tendința stării globale de conservare a speciei	Tendința stării globale de conservare a speciei este: • „0” – stabilă

Tabel nr. 16Analiza parametrilor pentru *Myotis emarginatus*

Atribut/ Parametru	Starea de conser- vare (indicator)	Descriere
Distribuția locală și starea populației speciei	Favorabilă	Datele actuale confirmă faptul că distribuția și starea populației este stabilă, amenințările exercitate asupra speciei nu sunt semnificative, astfel încât specia rămâne viabilă pe termen lung. Perenitatea și prezența lor este constantă.
Starea habitatului speciei	Favorabilă	Calitatea habitatului este bună. Suprafața habitatului este suficientă și tendința este stabilă. Există suficiente habitate de hrănire și de reproducere.

Atribut/ Parametru	Starea de conser- vare (indicator)	Descriere
Perspectivile speciei	Favorabilă	Tendența mărimii populației este stabilă. Nu există pericole de reducere a întinderii habi- tatalului de hrănire sau a adăpostului. Perspekti- vele habitatului sunt bune. Presiunile actuale asupra speciei sunt reduse. Viabilitatea pe termen lung a speciei este asigurată.

Rhinolophus ferrumequinum (cod 1304)

În acțiunea de capturare a liliecilor cu fileul entomologic fixat la intrarea în peșteră, efectuată în sezonul activ al liliecilor, echipa de biologi a capturat 7 exemplare. Toate exemplarele au fost de sex masculin, ceea ce indică faptul că în peșteră, în timpul verii nu se regăsesc colonii de maternitate ale acestei specii, peștera fiind mult prea rece pentru a putea reprezenta un adăpost adecvat nașterii și creșterii puilor.

Datele biometrice indică următoarele:

a) dimensiunea antebrăzului la exemplarele capturate a fost cuprinsă între 55.6–56.7 mm;

b) greutatea corporală a variat de la 19 la 24 g;

c) exemplarele capturate nu prezentau paraziți externi;

d) zborul lor s-a realizat predominant în prima parte a nopții (orele 22.00–23:54);

e) proporția liliecilor mari cu potcoavă intrați în plasa de captură a fost de peste 3:1, comparativ cu *Rhinolophus hipposideros* și de 1:1,4 comparativ cu *Myotis myotis*.

Conform acestor date se poate afirma că exemplarele capturate în ROSCI0193 Peștera Tăușoare sunt de dimensiune medie spre mică, nu sunt parazitare, iar în sezonul cald masculii de *Rhinolophus ferrumequinum* împart peștera cu celelalte specii de lilieci, iar sub raport numeric sunt bine reprezentați în fauna peșterii.

Prezența acestei specii a fost evidențiată și în perioada de hibernare în Peștera Tăușoare, unde în prima parte a acestei perioade au fost identificate 13 exemplare solitare, numărul acestora fiind unul minimal, în fapt peștera în ansamblul galeriilor sale putând adăposti și alte exemplare neobservabile în monitorizările recomandate.

Tabel nr. 17

Evaluarea stării globale de conservare a speciei *Rhinolophus ferrumequinum* ROSCI0193 Peștera Tăușoare (D).

Nr	Parametru	Descriere
A.1.	Specia	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i> (cod 1304)
A.2.	Tipul populației speciei în aria naturală protejată	Populație permanentă (sedentară/rezidentă)
D.9.	Starea globală de conservare a specie	Starea globală de conservare a speciei, este • „FV” – favorabilă

Nr	Parametru	Descriere
D.10.	Tendința stării globale de conservare a speciei	Tendința stării globale de conservare a speciei este: • „0” – stabilă

Tabel nr. 18

Analiza parametrilor pentru *Rhinolophus ferrumequinum*.

Atribut/ Parametru	Starea de conservare (indicator)	Descriere
Distribuția locală și starea populației speciei	Favorabilă	Datele actuale confirmă faptul că distribuția și starea populației este stabilă, amenințările exercitate asupra speciei nu sunt semnificative, astfel încât specia rămâne viabilă pe termen lung. Perenitatea și prezența lor este constantă.
Starea habitatului speciei	Favorabilă	Calitatea habitatului este bună. Suptafața habitatului este suficientă și tendința este stabilă. Există suficiente habitate de hrănire și de reproducere.
Perspectivile speciei	Favorabilă	Tendința mărimii populației este stabilă. Nu există pericole de reducere a întinderii habitatului de hrănire sau a adăpostului. Perspectivile habitatului sunt bune. Presiunile actuale asupra speciei sunt reduse. Viabilitatea pe termen lung a speciei este asigurată.

În conformitate cu rezultatele studiilor de specialitate se constată că speciile dominante sunt *Myotis myotis* / *Myotis oxygnathus* (*blythii*), cu un maxim de peste 8500 de exemplare, în perioada de ieșire din hibernare. Acești lilieci se dispun de regulă gregar, formând grupuri de la 2 exemplare până la colonii compacte de sute de exemplare.

La mare distanță urmează efectivele de *Rhinolophus hipposideros*, cu un maxim de 31 de exemplare observate în perioada de prehibernare (întotdeauna această specie apare solitar).

R. ferrumequinum, cu un maxim de 13 exemplare observate, este cea mai rar întâlnită specie, în ciuda faptului că este ușor de observat, el dispunându-se în spațiile deschise ale peșterii. Numărul redus de exemplare a făcut ca această specie să rămână neobservată și neraportată până în prezent, motiv pentru care nu a fost consemnată în formularul standard de desemnare a sitului de importanță comunitară.

O observație interesantă, cu implicații în conceperea unor măsuri de conservare adecvate se referă la comportamentul de dispunere, efectivele vizibile ale speciilor celor două familii de chiroptere și dinamica lor în spațiile deschise din peșteră, corelate cu perioada de hibernare. Astfel, speciile genului *Rhinolophus* prezintă un număr mai mare de lilieci observabili în perioada prehibernală, spre deosebire de speciile gemene de *Myotis*, care au înregistrat o creștere spectaculoasă (de aproape 30 de ori) spre sfârșitul hibernării (de la 292 exemplare în perioada de început a hibernării la 8513 exemplare inventariate

la ieșirea din hibernare). Acest fapt se datorează comasării lor în apropierea intrării, odată cu reducerea rezervelor energetice și creșterea temperaturii exterioare. Măsurile de conservare, bazate pe studiile efectuate în Peștera Tăușoare, trebuie să țină cont de acest comportament și de vulnerabilitatea extremă a liliecilor la sfârșitul perioadei de hibernare.

Concluzii

a) În peștera Tăușoare au fost identificate cinci specii de lilieci, de interes comunitar, conform anexei II a Directivei Habitare, din care doar 4 sunt listate în formularul standard al sitului Natura 2000 ROSCI0193 Peștera Tăușoare la momentul instituirii acestuia. Specia *Rhinolophus ferrumequinum* (cod 1304) este nou identificată ca urmare a studiului efectuat în vederea realizării planului de management al ariei naturale protejate de interes național 2.206 Peștera Tăușoare și al sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare.

b) Deși diversitatea specifică este de nivel mediu, efectivele de lilieci sunt ridicate, în sezonul de hibernare 2013–2014 fiind identificate peste 8500 de exemplare vizibile, dintre care speciile gemene *Myotis myotis* / (*M. blythii*) *oxygnathus* au reprezentat 99.6% în perioada ieșirii din hibernare.

c) Atât numărul indivizilor, cât și raportul numeric între specii variază pe parcursul hibernării, sub aspectul dispunerii în spații deschise, observabile. În perioada de prehibernare numărul total al exemplarelor vizibile a fost de 351, din care 83,2% au fost *Myotis myotis* / *M. (blythii) oxygnathus*, față de 8.500 exemplare vizibile în sezonul de hibernare.

A.1. Presiuni și amenințări la adresa integrității ROSCI0193 Peștera Tăușoare și a obiectivelor de conservare

Factori extrinseci – În marea lor majoritate factorii care determină declinul populațiilor de lilieci sunt factori extrinseci, reprezentați de acțiunile antropice asupra mediului înconjurător. Supraviețuirea speciilor este posibilă doar prin păstrarea calității mediului. Ca urmare, orice intervenție umană constituie un element susceptibil de a altera condițiile de existență proprii liliecilor și, implicit, de a determina reducerea drastică a efectivelor.

Pentru chiropterele din ROSCI0193 Peștera Tăușoare adăpostul de bază este reprezentat de Peștera Tăușoare.

În urma evaluării efectuate pe parcursul studiului, următorii factori extrinseci au fost considerați a fi amenințări pentru cele cinci specii de chiroptere din Peștera Tăușoare:

a) Vizitele prea frecvente în subteran și creșterea considerabilă a numărului de speologi și/sau vizitatori poate determina reducerea drastică a populației de lilieci, ca urmare a deranjării lor în adăposturile de hibernare, prehibernare și tranziție. Impactul major al acestei presiuni constă în faptul că speciile *Myotis myotis* / *M. (blythii) oxygnathus* formează colonii mari, prin urmare

o singură deranjare în adăpost se repercutează la nivelul unei colonii de sute și chiar mii de exemplare. Populațiile speciilor care folosesc spațiile deschise ale peșterii, cum sunt *Rhinolophus ferrumequinum* și *Rhinolophus hipposideros*, sunt cu atât mai vulnerabile cu cât disponerea lor este mai joasă și numărul mai redus de exemplare;

b) Defrișările prin tăieri masive de material lemnos și absența replantării pe versanții adiacenți peșterii Tăușoare;

c) Construirea de drumuri și tranzitul mașinilor de tonaj greu a dus la pierderea sau fragmentarea unor areale de hrănire, cum sunt pădurile, poienile și la poluarea mediului. Pe de altă parte contribuie într-o măsură covârșitoare la degradarea și instabilitatea peșterii Tăușoare;

d) Degradarea sau reducerea disponibilității terenurilor de hrănire reprezintă o altă amenințare considerabilă, de astă dată pentru perioada activă a liliecilor (primăvară, vară și toamna). *Myotis myotis*, care se hrănește predominant în pădurile de foioase și de amestec din zonele de deal și de munte, poate fi afectat de defrișări și tăierile tufărișurilor de la marginea drumului, dar și de reducerea diversității și abundenței speciilor native de arbori și arbuști prin tăieri în lipsa replantărilor, sau de folosirea de biocide și substanțe chimice în silvicultură. *Myotis oxygnathus* care se hrănește predominant în spații deschise, peste pășuni și pajiști resimt ca principală presiune utilizarea biocidelor și substanțelor chimice în silvicultură, care acționează prin reducerea disponibilității de hrană;

e) Intervențiile umane care afectează cadrul natural al cavității subterane, cum sunt modificările morfologice, decolmatările, ori închiderea neadecvată a intrărilor cu porți mai mult sau mai puțin etanșe. Aceste pot induce în topoclimatul peșterii modificări suficient de mari pentru ca liliecii să le abandoneze;

f) Potențialele acte de vandalism, exercitate fie direct asupra liliecilor, fie indirect asupra peșterii pot fi considerate presiune, dacă vizitele în peșteră se vor realiza în absența custodelui sau în grupuri mai mari greu de supravegheat. Această potențială presiune este posibilă datorită faptului că speciile de lilieci din Peștera Tăușoare pot fi observați relativ ușor, în spațiile deschise ale peșterii.

g) Poluarea se referă atât la poluarea apelor de suprafață și a celor subterane, cât și la poluarea solului. Deoarece liliecii vânează și peste suprafețe de apă, presiunea va fi resimțită și prin intermediul modificărilor în structura entomofaunei care reprezintă hrana acestor specii de lilieci.

h) Poluarea chimică nu reprezintă o amenințare consistentă sau constantă, fiind reprezentată doar de produse reziduale nedegradabile de tipul uleiurilor uzate și a altor substanțe poluatoare folosite sau rezultate în exploatarea forestieră și care alterează calitatea solului, a apelor de suprafață și a surselor subterane.

i) Poluarea organică respectiv acumularea de deșeuri organice conștând în resturi lemnoase rezultate din prelucrarea primară a buștenilor și vechile amenajări din lemn ale peșterii aflate în descompunere.

j) Poluarea cu dejecții de la animalele domestice acționează în mică măsură;

k) Acțiunile naturale sunt mult mai restrânse și constau în fenomenele îngheț-dezghet și prăbușirile naturale produse în peșteră, care pot acționa fie direct, distrugând pe loc o colonie aflată în raza prăbușirilor, fie indirect prin modificarea morfologiei peșterii și a condițiilor climatice.

Factori intrinseci – O altă categorie de factori care pot amenința răspândirea speciilor de lilieci în zona studiată o reprezintă factori intrinseci, aceștia nereprezentând, propriu-zis amenințări la adresa speciilor, dar pot amplifica efectul factorilor extrinseci. Factorii intrinseci sunt cei care țin de cauze interne ale liliecilor, cum ar fi de exemplu anumite boli (rabie, micoze și alte infecții datorate vieții lor gregare), o constituție genetică fragilă, datorată cel mai adesea izolării unor populații mici, cu reducerea fluxului genic și creșterea gradului de homozigotie. Între acești factori mai amintim și rata reproductivă a speciilor (care, fiind redusă la lilieci, face ca și posibilitatea de redresare a populațiilor diminuate să fie limitată), răspândirea speciilor și factorii genetici.

A. Fauna fosilă

Numeroase elemente de faună fosilă au fost identificate în sectorul superior al Peșterii Tăușoare, în Sala Ursului de Cavernă. Aceasta este caracterizată de spații largi (150–200 m lungime, 50 m lățime și 10–15 m înălțime), cu un depozit sedimentar în pantă, acoperit parțial de cruste și prăbușiri. Punctul terminal al acestei galerii este foarte aproape de suprafață, la aproximativ 4–6 m, fapt care sugerează existența în această zonă a unei intrări fosile, actualmente colmatată și neidentificată din punct de vedere morfologic la suprafață, pe versantul nordic al Dealului Bașca, în ciuda eforturilor susținute desfășurate în acest sens. Se poate presupune că această intrare, acum blocată, a permis accesul în interiorul peșterii pentru speciile de urși și, posibil, pentru alte specii.

Tanatocenoza identificată în Galeria Ursului de Cavernă este caracterizată de un număr mare de fosile de *Ursus spelaeus* și *Ursus arctos*, răspândite pe o suprafață considerabilă (aproximativ 600–800 m², cca. 10% din suprafața sălii), cu o structură a populației comună celor mai multe situri cu *Ursus spelaeus* descrise din peșterile românești.

Materialul recoltat de către Domșa & Popa (1993), precum și cel prelevat de către echipa Institutului de Speologie „Emil Racoviță” din București (2013–2014), a stat la baza acestor considerații despre depozitul cu fosile din Galeria Ursului de Cavernă.

Domșa & Popa (1993) au extras cca. 300 de oase și fragmente de oase de urs. Aproximativ 90% dintre acestea au fost atribuite ursului de peșteră -*Ursus spelaeus*, în timp ce restul de 10% au fost diagnosticate ca aparținând ursului brun - *Ursus arctos*:

a) *Ursus spelaeus*: 49 fragmente de craniu; 38 dinți și fragmente de dinți; 21 fragmente de vertebre; 43 coaste și fragmente de coaste; 17 fragmente de centură pelviană; 91 oase și fragmente ale membrelor anterioare și posterioare; 3 fragmente de os hioid; 1 fragment de baculum.

b) *Ursus arctos*: 5 fragmente de craniu; 6 fragmente de dinți; 11 fragmente de vertebre; 1 fragment de omoplat; 6 oase și fragmente ale membrelor anterioare și posterioare.

Materialul osteologic recoltat de către echipa Institutului de Speologie „Emil Racoviță” din București (2013–2014), a fost prelevat cu scopul unei eventuale datări de vârstă absolută (prin metoda radiocarbonului). Acesta cuprinde un molar 1 inferior, un scafoid și un fragment de coastă, toate aparținând genului *Ursus*.

Cel mai probabil, așa cum poate fi dedus din contextul stratigrafic al depozitelor din Galeria Ursului de Cavernă, vârsta depozitei și a formării tanatocenozei este Pleistocen superior. Trebuie menționat în acest context că în România ultimii urși de peșteră au fost datați radiometric cu metoda ^{14}C în jurul vârstei de 27.000 BP.

Structura populației, așa cum reiese din analiza materialului extras din peșteră, este bimodală, în sensul că urșii juvenili și elementele foarte bătrâne sunt cel mai bine reprezentate. Acest tip de structură bimodală este tipică pentru situri orizontale și cvasiorizontale, cu acces facil. În cazul de față, mortalitatea este detip atritional (moarte non-violentă). Animalele au murit *in situ*, cel mai probabil în timpul hibernării, de inaniție sau atacate de prădători (au fost identificate urme de mușcătură și roadere pe oasele care aparțineau unor urși juvenili).

Momentul sigilării depozitului de oase cu sedimente aluviale și închiderea intrării sunt, momentan, incerte. Producerea acestor evenimente ar fi putut surveni între Pleistocenul superior și Holocen, odată cu accentuarea proceselor de versant ce au însoțit oscilațiile climatice din intervalul menționat.

Explicația pentru existența fosilelor doar în acest sector al peșterii rezidă, cel mai probabil, din configurația sistemului endocarstic.

Galeria Ursului de Cavernă, prin dimensiunile sale generoase, a permis accesul și popularea peșterii pe timpul hibernării, și pe cale de consecință, formarea depozitului fosil.

Dincolo de eforturile mari pe care le implică o săpătură paleontologică în acest punct, faptul că există posibilitatea confirmării unui procent important de piese scheletice aparținând speciei *Ursus arctos* în acest depozit, împreună cu *Ursus spelaeus*, recomandă acest sit ca unul valoros, ce oferă posibilitatea unor analize complexe privind vârstele asociațiilor faunistice, paleodieta. Având două specii contemporane de urside, care împart același habitat, se poate reconstrui, prin analiza izotopilor stabili, paleodieta acestora, foarte importante pentru determinarea nișei ecologice caracteristice celor două specii. Astfel, vor putea fi obținute rezultate valoroase privitoare la extincția speciei *Ursus spelaeus* și supraviețuirea ursului brun în contextul schimbărilor de mediu de la finalul Cuaternarului.

Peștera Tăușoare ascunde o succesiune de galerii care se întind pe o suprafață cumulată de 28.490 mp.

Plecând de la clasificarea peșterilor, Peștera Tăușoare are două sectoare de protecție, de clasă A și de clasă B, conform anexei nr. 12 la Planul de management, în funcție de valorile excepționale și reprezentative pentru patrimoniul speologic național și internațional.

Caracterul educativ și științific pornește de la activitățile speologice care sunt premise în aria naturală protejată:

1. Activități științifice, didactice și de documentare;
2. Activități speologice explorative;
3. Activități ecologice;
4. Activități turistice speologice specializate.

2.2. Descrierea ariei naturale protejate de interes național 2.206. Peștera Tăușoare, localizare

2.2.1. Localizarea ariei naturale protejate de interes național 2.206. Peștera Tăușoare.

Legea nr. 5/2000 desemnează 2.206. Peștera Tăușoare cu o suprafață de 71 ha, localizată în comuna Rebrîșoara, județul Bistrița-Năsăud.

Coordonatele geografice ale centrului ariei naturale protejate de interes național 2.206 Peștera Tăușoare sunt:

47° ,26' , 24,61'' Latitudine Nordică și

24° ,31' , 41,99'' Longitudine Estică, având cota altimetrică 1283 m.

Descrierea limitelor ariei naturale protejate de interes național 2.206. Peștera Tăușoare.

Aria naturală protejată este plasată pe versantul nordic al Vârfului Bârlea. Către N-E limita ariei este dată de drumul forestier care urcă spre Cabana Romsilva din Izvorul Tăușoarelor, până la intersecția cu drumul forestier Valea Ursului, unde limita urmează malul stâng al Pârăului Izvorul Tăușoarelor, inclusiv albia minoră și majoră a acestuia. În partea nordică limita este marcată de borna silvică 128 care delimitează parcelele silvice 35A și 35B, și urmează pârâul până la izvor, apoi urcă pe cumpăna de ape spre est, până pe creasta Vârfului Bârlea. Din acest punct limita se suprapune pe limita parcelei silvice 38B, marcată de borna silvică nr. 133, și se menține pe cumpăna principală a apelor, delimitată de bornele silvice 147 și 140. De la borna 140 limita este reprezentată de talvegul pârăului mărginaș vestic al parcelei 37C și 37B, până la intersectarea drumului forestier din partea de nord-est.

Suprafața delimitată în teren este de 71,8 ha, față de 71 ha prevăzută în Legea nr. 5/2000.

2.2.2. Geomorfologia

Relieful de suprafață este caracterizat de patru tipuri majore:

a) relieful modelat pe depozitele sedimentare de tipul conglomeratelor, gresiilor și argilelor;

b) relieful carstic dezvoltat pe calcarele de vârstă Lutețian superior-Priabonian;

c) relieful modelat pe roci cristaline (micașisturi);

d) relieful dezvoltat pe corpul subvulcanic neogen.

Relieful dezvoltat pe gresii și conglomerate ocupă o suprafață puțin extinsă, în special în zona mediană a ariei naturale protejate sub forma unei benzi relativ subțiri (50–100 m) ce se intercalează între fundamentul cristalin și calcare. Conglomeratele și gresiile traversează pe direcția nord-sud bazinul pârâului Izvorul Tăușoare sub forma unei fâșii înguste. Tipurile de relief și elementele de morfografie sunt prezentate detaliat în Anexa nr. 8 la Planul de management – Harta geomorfologică a ariei naturale protejate de interes național 2.206. Peștera Tăușoare.

Relieful carstic. Calcarul ocupă suprafețe extinse în aria naturală protejată Peștera Tăușoare sub forma unei benzi (bară) semiîngropate, care proeminează slab față de regiunile învecinate. Deși suprafețele cu calcar ocupa spații relativ largi, relieful specific este destul de slab reprezentat. Sunt prezente, totuși, câteva elemente specifice: dolinele, pierderi difuze (imergențe), pereți abrupti.

Dolinele se găsesc pe o suprafață restrânsă, la circa 100 m amonte de intrarea în Peștera Tăușoare, pe versantul stâng, la o altitudine relativă de circa 15–20 m. Cea mai mare, cu un diametru 15–20 m și o adâncime 5 m, este asimetrică și stabilizată. A doua dolină se regăsește în imediata vecinătate a primei doline și prezintă dimensiuni modeste: diametru 2–3 m, adâncime 2 m, cu pereți verticali, fiind o dolină „tânără”, activă. Se dezvoltă pe o direcție nouă de carstificare și marchează o evoluție rapidă a acestui proces. Golul carstic creat prin prăbușirea calcarului a atras după sine sufozionarea scoarței de alterare. Aceste două doline învecinate corespund în subteran Sălii Muntelui.

Pe partea stânga a văii, începând cu zona intrării în peșteră sunt prezenți pereți abrupti de mici dimensiuni, de 10–15 m înălțime, care au la origine subminarea versantului calcaros de către pârâul Izvorul Tăușoarelor, și ca factor structural favorizant prezența capetelor de strat. Sunt, de asemenea, prezenți pereți abrupti care marchează pe anumite porțiuni contactul litologic dintre calcar în superpoziție față de gresiile și conglomeratele subordonate.

Se observă mase importante de grohotiș pe versantul sud-vestic al Dealului Bașca, imediat sub înșeuarea de racord către masivul Vacin-Bârla (1628 m). Izvoarele de contact (două), sunt situate la limita între calcar-gresii și conglomerate impermeabile, la obârșia văii Tăului, aflată pe versantul sudic al dealului Bașca. Lapiezuri semi-îngropate apar izolat și pe suprafețe mici în câteva puncte de pe ambii versanți ai dealului Bașca.

Relieful modelat pe roci cristaline/micașisturi. Aceste roci sunt prezente în extremitatea estică a ariei naturale protejate pe areale extinse. Sunt caracterizate de un relief cu aspect matur, greoi-monolitic caracteristic, din care pornesc văi asimetrice și interfluvii slab schițate. Procesele actuale de modelare sunt puține și de slabă intensitate, principalele zone afectate fiind, de asemenea, cele

în care sunt semnalate intervenții antropice soldate cu îndepărtarea învelișului vegetal protector, de exemplu drumurile.

Relieful dezvoltat pe corpul subvulcanic neogen. Acesta formează corpul central al muntelui Bașca (1.325 m). Nu se individualizează în mod deosebit față de relieful înconjurător și doar faptul că este flancat de mase de rocă sedimentară mai moi, face ca acesta să se impună altitudinal sub forma unui vârf masiv – rotunjit.

2.2.3. Geologia

Constituția geologică a regiunii din arealul ariei naturale protejate este una variată. În acest areal este înregistrată o mare cantitate de precipitații căzute, ceea ce a favorizat fenomenul de fragmentare internă a reliefului, la evoluția căruia a contribuit, decisiv și substanțial, glaciațiunea cuaternară.

Valea Izvorul Tăușoarelor adăpostește depozite paleogene tipice pentru bordura sudică a Munților Rodnei. Între conglomeratele și gresiile lutețian inferioare, care plachează transgresiv și discordant cristalinel și seria marno-argilo-grezoasă priabonian-oligocenă, se intercalează un pachet calcaros, datat inițial Lutețian superior-Priabonian. Date ulterioare, de ordin biostratigrafic, au atestat continuitatea sedimentării carbonatice până în Oligocenul inferior (Rupelian). Stiva calcaroasă, dispusă pe direcția NE-SV, este groasă de 60–80 m, foarte înclinată și afectată de falieră în blocuri a subasmentului.

În ceea ce privește fundamentul cristalin, în Munții Rodnei, pe suprafețe mari, aflorează litogrupurile Rebra, Rodna și Bretila, aparținând zonei cristalino-mezozoice a Carpaților Orientali. În Bazinul Izvorul Tăușoarelor el aparține, din punct de vedere structural, Pânzei de Rodna (Pânza Subbucovinică), reprezentată prin epimetamorfite: șisturi verzi tufoase, sericito-cloritoase, cu cloritoid sau grafitoase, cuarțite, metaconglomerate, metaarcoze, calcare și dolomite.

Litogrupul Rebra, din unitatea subbucovinică de Rodna, ilustrat prin profile complete cu precădere în Valea Rebrei, cuprinde, în principal, șisturi cristaline precambriene formate prin metamorfism regional, în faciesul amfibolitelor cu almandin. În Bazinul Izvorul Tăușoarelor, acestea sunt reprezentate prin Formațiunea de Ineu (Membrul Căldărușii) (Kräutner et al., 1989), formată din micașisturi cu granați, gnaise cuarțoase cu biotit și granat, și cuarțite cu biotit. Șisturile cristaline aflorează în estul perimetrului, în bazinul superior al pârâului Izvorul Tăușoarelor. Pe o distanță de circa 500 m, înainte și după confluența cu Pârâul lui Nicolai, aceste roci aflorează în ambii versanți ai pârâului, fiind reprezentate, în principal, de micașisturi și gnaise cu granați și biotit.

Litogrupul Bretila este reprezentat în pânzele infrabucovinice de Valea Vinului, Știol și Anieș prin mezometamorfite: gnaise microclinice, gnaise albe, fin granulare, care alternează uneori cu amfibolite, gnaise oculare, paragneise, micașisturi, porfiroide, metaserpentinite antigoritice cu crisotil sau clorit.

Litogrupul Rodna, dispus transgresiv peste litogrupul Bretila, reunește epimetamorfite, care aflorează în contextul pânzelor infrabucovinice, în

sublitogrupuri distincte. Din punct de vedere petrografic, au fost identificate: șisturi verzi tufogene, sericito-cloritoase, cu cloritoid sau grafitoase, cuarțite, metaconglomerate, metaarcoze, calcare și dolomite. Din cadrul acestui litogrup au fost semnalate parageneze de sulfuri polimetalice și depuneri hematitice, magnetitice și sideritice.

Cuvertura sedimentară este formată exclusiv din depozite paleogene, depuse ulterior tectogenezei mezocretacice (faza austriacă), ca urmare a unor ingresiuni locale venite din zona transcarpatică (Depresiunea Maramureșului).

Cele mai vechi depozite sedimentare care află în perimetru sunt reprezentate de conglomerate polimictice și gresii cuarțitice, dispuse într-o bandă subțire, pe rama cristalină a bazinului de sedimentare. Din acest nivel stratigrafic au fost identificate exemplare numeroase de *Nummulites millicaput*, *lamelibranchiate* (*Pecten sp.*) și plăci de *echinoderme*. Contactul discordant dintre șisturile cristaline și conglomeratele și gresiile lutețiene este vizibil în albia pârâului Izvorul Tăușoarelor pe o lungime de circa 80 m.

Specii fosile, dintre care se pot cita *Orbitolites complanatus*, *Chlamys subdiscors*, *Pseudamussium corneum*, *Vulsella dubia transylvanica*, *Phacoides rectangularis*, *Cordiopsis incrassatus*, *Chama lamellosa*, *Pinna hungarica*, *Gryphaea gigantea*, *Macrosolen hollowayssi*, *Venericardia complanata*, *Diastoma costellatum elongatum*, *Velates schmidelianus* și *Ampullospira oweni*, sunt vizibile atât în aflorimente de pe Valea Izvorul Tăușoarelor, cât mai ales în galeriile peșterii.

Calcarele de Tăușoare află ca un pachet sedimentar bine stratificat, cu orientări generale N-S și înclinări de 35–40° în versanții Văii Izvorul Tăușoarelor. Ele sunt puternic tectonizate și carstificate, fiind prinse între formațiuni impermeabile (fundamentul cristalin și conglomeratele lutețiene în bază, și depozitele marnoase și grezoase la partea superioară). În partea estică a perimetrului, la contactul cu corpul riolitic de Bașca, calcarele apar în poziție răsturnată, aproape verticală.

La partea superioară a pachetului calcaros află, în continuitate de sedimentare, un orizont de marne argiloase și argile negre foioase, cu o grosime de câteva zeci de metri, fără o încadrare stratigrafică certă. Peste aceste argile află un pachet gros de gresii cuarțitice alb-roșiatică, adeseori rubanate. Întreg ansamblul a fost atribuit de Kräutner et al. (1989) intervalului stratigrafic Priabonian-Oligocen. Formațiunea grezoasă se întinde spre vestul regiunii în ambii versanți ai Văii Gersa, constituind așa-numita Gresie de Bârțu, care este atribuită însă exclusiv Oligocenului.

La sud de Valea Izvorul Tăușoarelor, corespunzând în mare Muntelui Bașca, află un corp subvulcanic neogen, orientat NV-SE, tipic pentru magmatismul subsecvent alpin (sarmațian) din aria Rodna-Bârgău. El este format din riolite cu biotit (Kräutner et al., 1989), alterate în zonele marginale (caolinizate). În literatura mai veche, acest corp a fost considerat ca fiind alcătuit din dacite alterate, însă analizele petrografice mai noi indică o proporție a feldspaților alcalini-plagioclazi corespunzătoare riolitului.

Depozitele sedimentare dispuse peste fundamentul cristalin au urmat îndeaproape, adesea prin fracturare, panta accentuată a depozitelor din

fundament. Alături de segmentul Parva-Cormaia din falia Rodnei (cu orientarea VSV-ENE), în regiunea Peșterii Izvorul Tăușoarelor se cunosc alte trei dislocații disjunctive majore, care afectează atât fundamentul cristalin, cât și cuvertura sedimentară - în Valea Rebrișoarei (NNV-SSE), pe aliniamentul Telcișor-Frasin-Văratec (paralel cu fractura anterioară) și în Valea Seacă (NNE-SSV) (Silvestru & Viehmann, 1982). Astfel se explică dezvoltarea Peșterii Izvorul Tăușoarelor, cu o denivelare de peste 400 m, într-o stivă de depozite calcaroase de numai 60-80 m grosime, delimitată atât la bază, cât și la top, de roci necarstificabile.

2.2.4. Hidrologia

Rețeaua hidrografică însumează o lungime totală de 111,4 km fiind constituită atât din cursuri de apă permanente (42,7 km) cât și temporare (68,7 km).

Rețeaua hidrografică cu impact asupra celor două arii protejate supra-puse este tributară bazinelor hidrografice ale râurilor Gersa, Rebra și Telcișor, care la rândul lor fac parte din sistemul hidrografic al Someșului Mare. Suprafața cea mai mare (22.73 km²) este drenată de rețeaua hidrografică a Gersei, având un procent de ocupare de 54.16% din totalul suprafeței cu impact asupra peșterii. Urmează ca pondere (23.59%) bazinul Rebra situat în sudul ariei naturale protejate și bazinul Telcișor (22.25%) aflat la vest de acesta.

Bazinul hidrografic Gersa se prezintă ca un bazin asimetric, cu o extensie puternică pe flancul estic, această distribuție spațială fiind rezultatul unor serii de captări prin eroziune regresivă. Orientarea generală a bazinului hidrografic al Gersei este nord est-sud vest, aria naturală protejată ocupând o poziție perpendiculară pe axul principal.

Tabel nr. 19

Bazinele hidrografice și suprafețele ocupate în cadrul limitei habitatului de hrănire al chiropterelor.

Nr. crt.	Denumire bazin	Râuri	Suprafață bazin		Procent ocupare (%)
			km ²	ha	
1	Gersa	Gersa Afinișul (afluent) Valea Tăului (afluent)	22.73	2273.03	54.16
2	Rebra	Valea Vinului (afluent) Valea Arșiței (afluent) Izvorul Vidrei (afluent)	9.90	989.83	23.59
3	Telcișor	Căprioara (afluent) Izvorul Buscat (afluent) Valea lui Grigore (afluent)	9.34	933.90	22.25

2.2.5. Pedologia

Tipurile de sol care predomină în aria naturală protejată se încadrează în clasa Cambisolurilor (eutricambosoluri, districambosoluri) și Spodosolurilor, respectiv subclasa prepodzolurilor. Informații privind tipurile de sol se regăsesc în Anexa nr. 9 la Planul de management – Harta tipurilor de sol din aria naturală protejată de interes național 2.206. Peștera Tăușoare.

În aria naturală protejată de interes național Peșterii Tăușoare, districambosolul predomină în zona centrală, ocupând cea mai mare suprafață din cele trei subtipuri de sol. Districambosolul prezintă o textură slab diferențiată, conținutul mare de schelet determină un volum edafic mic, o permeabilitate ridicată și o capacitate scăzută de reținere a elementelor nutritive. Din punct de vedere textural, subclasele de soluri întâlnite în arealul ariei naturale protejate aparțin grupei mijlocie-lutonisoasă până la grosieră-nisipolutoasă cu o medie a fracției nisipoase de 64,88%, siltice 21,97% și argiloase 14,46%.

Spodosolurile reprezintă un orizont B humico-secvioxidic sau un orizont criptosodic, caracterizat de acumularea iluvială de material amorf humic și alumic. Principalul tip de sol regăsit în aria protejată este prepodzolul.

În aria naturală protejată de interes național 2.206. Peșterii Tăușoare se constată prezența unui eutricambosol tipic cu schelet și orizont A humic bine conturat. Acesta ocupă etajul inferior, în zona de luncă a pârâului Izvorul Tăușoarelor, inclusiv confluența cu Gersa. Peisajul este caracterizat de existența spațiilor deschise (luncă) cu vegetație predominant ierboasă. Suprafața are o înclinare redusă, prezintă inclusiv zone cu exces de umiditate și acumulare deluvială de pe versanți.

2.2.6. Clima

Aria naturală protejată de interes național Peștera Tăușoare se află în zona de climat temperat-continental, cu temperatura medie anuală de 9,8°C. Primul îngheț are loc la începutul lunii noiembrie, iar primele valori pozitive ale temperaturii apar la începutul lunii martie, astfel încât temperaturile negative acoperă circa 110 zile din an. Viteza vântului este de 3,1 m/s și se intensifică în lunile aprilie-iunie, iar în lunile noiembrie-decembrie se reduce. Vânturile dominante sunt cele vestice, iar în timpul iernii pătrund în zonă curenții de natură polară nordică și cei nord-vestici. Precipitațiile medii multianuale sunt de peste 1000 mm, iar gradul de nebulozitate este de peste 0,6. Cea mai ploioasă lună este iunie, iar cea mai secetoasă este ianuarie.

Temperatura aerului a fost monitorizată de o stație amplasată la circa 200 m de intrarea în peșteră, pe perioada 17.05.2013 – 20.05.2014 cu o frecvență orară. În perioada de monitorizare au fost înregistrate variații ale temperaturii de la exterior cuprinse între -11,2 și +31,5°C.

2.2.7. Flora și fauna

Flora

Proiecția peșterii la suprafață este arealul cu un posibil impact asupra sistemului endocarstic. Această suprafață este acoperită de habitate specifice pădurilor de conifere, în proporție de 76% și cele specifice pădurilor de amestec, 24% din suprafața totală. Pădurile sunt constituite din acidofile de molid, din etajul montan până la cel alpin, iar cele subalpine fiind dominate de *Picea abies*. Pădurile de molid sunt pipernicite, prezintă un habitus columnar și sunt identificate asociații cu straturi ierboase-subarbusive cu evidente afinități subalpine, condiționate de dispunerea altitudinală a ariei naturale protejate.

În urma activității de inventariere a florei din spațiul suprateran al Peșterii Tăușoare, realizată de Institutul de Speologie „Emil Racoviță” din București, a rezultat un număr de 45 de specii de plante. În zona ariei naturale protejate de interes național Peștera Tăușoare nu s-a identificat un tip de habitat bine definit, deoarece fitocenozele care se regăsesc pe suprateranul peșterii sunt fitocenozes de tranziție, de la păduri de conifere defrișate spre regenerarea pădurii. În această fază au fost găsite dominante următoarele specii pioniere: *Betula pendula*, *Tusilago farfara*, *Rubus praecox*. S-a putut, însă, constata starea favorabilă de regenerare a speciilor de conifere: *Picea*, *Abies*, *Larix*.

Conform Manualului de Interpretarea Habitatalelor Natura 2000 din România (Gafta și Mountford, 2008), aceste habitate aparțin următoarelor tipuri: **9420** Păduri alpine de *Larix decidua* și/sau *Pinus cembra* și **9410** Păduri acidofile de molid (*Picea*) din etajul montan până în cel alpin (*Vaccinio-Piceetea*).

În urma studiilor din zona supraterană Tăușoare putem aproxima că fitocenozele descrise aici vor edifica, în viitor, următoarele tipuri de habitate, R4208, R4204 și R4203, în conformitate cu Habitatalele din România (Doniță et al., 2005).

Frecvența și abundența numerică procentuală a speciilor identificate în relevele efectuate în aria naturală protejată de interes național Peștera Tăușoare este prezentată în tabelul nr. 20 de mai jos:

Tabelul nr. 20
Listă specii de floră

Specii identificate	Frecvența speciei în relevee	Abundența procentuală speciei (%)
<i>Driopteris felix-mas</i>	100	17
<i>Rubus praecox</i>	80	4.3; ++
<i>Luzula sylvatica</i>	100	10.6
<i>Lactuca alpine</i>	40	++
<i>Abies alba</i>	40	6.4
<i>Picea abies</i>	40	6.4
<i>Salix capraea</i>	40	4.3
<i>Doronicum austriacum</i>	40	++
<i>Hieracium bifidum</i>	80	++++
<i>Lamium purpureum</i>	20	+

Specii identificate	Frecvența speciei în relevee	Abundența procentuală speciei (%)
<i>Fagus sylvatica</i> (juv.)	20	+
<i>Populus</i> sp.	20	2.1
<i>Larix deciduas</i>	20	8.5
<i>Acer pseudoplatanus</i>	20	2.1
<i>Festuca</i> sp.	40	6.4; +
<i>Tusilago farfara</i>	20	+
<i>Carduus acanthoides</i>	20	+
<i>Corylus avellana</i>	40	4.3
<i>Betula pendula</i>	40	4.3
<i>Abies alba</i> (juv.)	20	6.4
<i>Picea abies</i> (juv.)	20	+
<i>Rubus idaeus</i>	60	+++
<i>Daucus carota</i>	20	+
<i>Ranunculus acris</i>	20	+
<i>Campanula abietina</i>	20	+
<i>Myosotis sylvatica</i>	20	+
<i>Euphorbia cyparissias</i>	20	2.1
<i>Equisetum arvense</i>	20	+
<i>Potentilla recta</i>	20	+
<i>Rumex acetosella</i>	20	+
<i>Achillea millefolium</i>	20	2.1
<i>Medicago falcata</i>	20	2.1
<i>Hieracium aureum</i>	20	+
<i>Telekia speciosa</i>	20	+
<i>Aquilegia</i> sp.	20	+
<i>Cruciata glabra</i>	20	+
<i>Trifolium aureum</i>	20	2.1
<i>Hypericum perforatum</i>	20	+
<i>Plantago major</i>	20	+
<i>Thymus pulegioides</i>	20	2.1
<i>Carex</i> sp.	20	4.3
<i>Leuchanthemum vulgare</i>	20	+
<i>Prunella vulgaris</i>	20	+
<i>Trifolium pratense</i>	20	2.1
<i>Galium aparine</i>	20	+

Fauna

Rezultatele studiului efectuat de Institutul de Speologie „Emil Racoviță” în perioada 2013–2014 au evidențiat următoarele specii:

- b) păsări – enumerate în tabelul nr. 21;
- c) mamifere și alte vertebrate – enumerate în tabelul nr. 22;
- d) nevertebrate – enumerate în tabelul nr. 23.

Tabel nr. 21
Listă specii de păsări

Păsări			
Denumirea științifică	Denumirea populară	Denumirea științifică	Denumirea populară
<i>Accipiter nisus</i>	Uliu păsărar	<i>Cinclus cinclus</i>	Pescărel negru
<i>Accipiter gentilis</i>	Uliu porumbar	<i>Columba oenas</i>	Porumbelul de scorbura
<i>Actitis hypoleucos</i>	Fluierar de munte	<i>Columba palumbus</i>	Porumbelul gulerat
<i>Aegithalus caudatus</i>	Pițigoi codat	<i>Corvus corax</i>	Corb
<i>Alauda arvensis</i>	Ciocârlie de câmp	<i>Corvus corone cornix</i>	Cioara griva
<i>Anthus spinoletta</i>	Fâsa de munte	<i>Cuculus canorus</i>	Cuc
<i>Anthus trivialis</i>	Fâsa de pădure	<i>Delichon urbica</i>	Lăstun de casă
<i>Asio otus</i>	Ciuf de pădure	<i>Dendrocopos major</i>	Ciocănitore pestriță mare
<i>Aquila pomarina</i>	Acvilă țipătoare mică	<i>Dendrocopos leucotos</i>	Ciocănitore cu spate alb
<i>Bombus implicate</i>	Mătăsar	<i>Dryocopus martius</i>	Ciocănitore neagră
<i>Buteo buteo</i>	Șorecar comun	<i>Falco tinnunculus</i>	Vânturel roșu
<i>Carduelis carduelis</i>	Sticlete	<i>Ficedula albicollis</i>	Muscar gulerat
<i>Carduelis chloris</i>	Florinte	<i>Fringilla coelebs</i>	Cinteza
<i>Carduelis spinus</i>	Scatiu	<i>Garrulus glandarius</i>	Gaița
<i>Certhia familiaris</i>	Cojoaica de pădure	<i>Glaucidium passerinum</i>	Ciuvica
<i>Lanius collurio</i>	Sfrâncioc roșiatic	<i>Parus ater</i>	Pițigoi de bradet
<i>Loxia curvirostra</i>	Forfecuța	<i>Parus cristatus</i>	Pițigoi motat
<i>Lullula arborea</i>	Ciocârlie de pădure	<i>Parus major</i>	Pițigoi mare
<i>Monticola saxatilis</i>	Mierla de piatră	<i>Parus montanus</i>	Pițigoi de munte
<i>Motacilla alba</i>	Codobatura albă	<i>Parus palustris</i>	Pițigoi sur
<i>Motacilla cinerea</i>	Codobatura de munte	<i>Phylloscopus collybita</i>	Pitulice mică
<i>Muscicapa striata</i>	Muscarul sur	<i>Phylloscopus trochilus</i>	Pitulice fluierătoare
<i>Nucifraga caryocatactes</i>	Alunar	<i>Phoebastria immutabilis</i>	Codros de munte
<i>Picoides tridactylus</i>	Ciocănitore de munte	<i>Sitta europaea</i>	Ticlean
<i>Picus canus</i>	Ghionoaie sură	<i>Scolopax rusticola</i>	Sitar de pădure
<i>Prunella modularis</i>	Brumarita de pădure	<i>Sturnus vulgaris</i>	Graur
<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	Mugurar	<i>Sylvia curruca</i>	Silvie mica
<i>Regulus regulus</i>	Ausel cu cap galben	<i>Sylvia atricapilla</i>	Silvie cu cap negru
<i>Turdus merula</i>	Mierla	<i>Troglodytes troglodytes</i>	Ochiu-boului
<i>Turdus philomelos</i>	Sturz cântător	<i>Turdus torquatus</i>	Mierla gulerată
<i>Turdus pilaris</i>	Cocoșar		

Sursa: Studii în cadrul proiectului „Sistem de management eficient al sitului de importanță comunitară și ariei de interes național Peștera Tăușoare”, Lot 2, 2013–2014.

Tabel nr. 22
Listă mamifere și alte vertebrate

Mamifere și alte vertebrate			
Denumirea științifică	Denumirea populară	Denumirea științifică	Denumirea populară
<i>Apodemus agrarius</i>	Șobolan de câmp	<i>Mustela nivalis</i>	Nevăstuica
<i>Apodemus sylvaticus</i>	Șoarece de pădure	<i>Neomys anomalus</i>	Chițcanul de mlaștină
<i>Canis lupus</i>	Lup	<i>Neomys fodiens</i>	Chițcanul de apă
<i>Capreolus capreolus</i>	Căprioara	<i>Pitymus subterraneus</i>	Șoarecele subpământean
<i>Cervus elaphus</i>	Cerb European	<i>Putorius putorius</i>	Dihor comun
<i>Clethrionomys glareolus</i>	Șoarecele-scurmător de pădure	<i>Sicista betulina</i>	Șoarece vârgat
<i>Dryomys nitedula</i>	Pârș de pădure cu coada stufoasă	<i>Sciurus vulgaris</i>	Veverița
<i>Felis silvestris</i>	Pisica salbatică	<i>Sorex alpinus</i>	Chițcan de munte
<i>Lepus europaeus</i>	Iepure de câmp	<i>Sorex araneus</i>	Chițcan comun
<i>Lynx lynx</i>	Râs	<i>Sorex minutus</i>	Chițcan pitic
<i>Martes foina</i>	Jder de piatră	<i>Talpa europaea</i>	Cârțița
<i>Martes martes</i>	Jder de copac	<i>Ursus arctos</i>	Urs
<i>Meles meles</i>	Viezura, bursuc	<i>Sus scrofa</i>	Mistreț
<i>Microtus agrestis</i>	Șoarecele de pământ	<i>Vulpes vulpes</i>	Vulpe
<i>Microtus arvalis</i>	Șoarece de câmp	<i>Salamandra salamandra</i>	Salamandra
<i>Microtus nivalis</i>	Șoarece de zăpadă	<i>Triturus alpestris</i>	Tritonul alpin
<i>Muscardinus avellanarius</i>	Pârș de alun	<i>Triturus montandoni</i>	Tritonul carpatic
<i>Mus musculus</i>	Șoarece de casă	<i>Bombina variegata</i>	Broasca cu burta galbenă
<i>Mustela erminea</i>	Hermina	<i>Rana temporaria</i>	Broasca roșie de munte
<i>Bufo bufo</i>	Broasca râioasă brună	<i>Lacerta agilis</i>	Șopârla de câmp
<i>Bufo viridis</i>	Broasca râioasă verde	<i>Lacerta vivipara</i>	Șopârla de munte
<i>Rana dalmatina</i>	Broasca roșie de pădure	<i>Anguis fragilis</i>	Șopârla fără membre
<i>Elaphe longissima</i>	Șarpele lui Esculap		

Sursa: Studii în cadrul proiectului „Sistem de management eficient al sitului de importanță comunitară și ariei de interes național Peștera Tăușoare”, Lot 2, 2013-2014.

Tabel nr. 23
Listă specii nevertebrate

Nevertebrate	
Ordin	Specia
Ortoptera	<i>Isophia brevipensis</i>
	<i>Pholidoptera transsylvanica</i>
	<i>Miramella ebneri carpathica</i>
Lepidoptera	<i>E. pharte belaensis</i>
	<i>E. epiphron transsylvanica</i>
	<i>Parnassius Mnemosyne</i>
	<i>Lycaena helle</i>
	<i>L. alciphron</i>
	<i>Zerynthia polyxena</i>
	<i>Acherontia atropos</i>
	<i>Pieris bryoniae carpathensis</i>
	<i>Argynnis laodice</i>
	<i>Coenonympha tullia</i>
	<i>Psodos quadrifaria</i>
	<i>Ocnogyna parasita</i>
Coleoptera	<i>Ampedus pomonae</i>
	<i>Pidonia lucida</i>
	<i>Saperda scalaris</i>
	<i>Lepiura quadrifasciata</i>
	<i>Rosalia alpina</i>
	<i>Carabus zawadskii</i>
	<i>Duvalius proceroides</i>
Odonata	<i>Lestes dryas</i>
	<i>Coenagrion hylas</i>
	<i>Ischnura elegans</i>
	<i>Aeshna cyanea</i>
	<i>Cordulegaster boltonii</i>
	<i>Libellula quadrimaculata</i>
	<i>Sympetrum sanguinum</i>
<i>Pyrrhosoma nymphula</i>	

Sursa: Studii în cadrul proiectului „Sistem de management eficient al sitului de importanță comunitară și ariei de interes național Peștera Tăușoare”, Lot 2, 2013-2014.

2.2.8. Infrastructura și facilitățile pentru vizitare

Dezvoltarea redusă a infrastructurii și acoperirea redusă a căilor de comunicație au determinat o dezvoltare foarte încetă și neconvingătoare a turismului în bazinul Gersei.

Traseele turistice omologate de Ministerul Turismului sunt:

1. Stațiunea Sângeorz-Băi - Valea Cormaia - Cabana „Farmecul Padurii” - Vf. Cormaia.

2. Stațiunea Sângeorz-Băi – Vf. Craia – Vf. Țapului – Tarnița „Obârșia Rebrei”.
3. Sat Parva – Valea Rebrei – Tarnița „La Cruce”.
4. Sat Parva – Șaua Basca – Peștera Tăușoare – Izvorul Negru.
5. Sat Parva – Muntele Locurele.
6. Valea Rebrei – Izvorul Ursului –Șaua Craia.
7. Valea Rebrei – Izvorul Gușatu –Șaua Zânelor.
8. Sat Rebrîșoara – Valea Rebrei – Tarnița „La Cruce”.
9. Comuna Telciu – Valea Telcișorului – Vf. Tomnatic – Tarnița Bătrânei.

2.2.9. Valorile turistice și recreaționale/științifice și educative

Din punct de vedere recreațional, partea supraterană a ariei naturale protejate Peștera Tăușoare este bogată în spații în aer liber, peisaje, cărări și drumuri montane. Potențialul natural este dat de varietatea reliefului montan din proximitate, mai ales de trecerea de la muscelele Năsăudului către Munții Rodna, de climatul favorabil, de adăpost, de peisajul carpatic în care domină zonele împădurite.

O potențială activitate care poate aduce beneficii economice o constituie promovarea ecoturismului prin realizarea de activități precum: drumețiile, cicloturismul, călăria, observarea faunei. În prezent, acestea nu sunt deloc practicate, deși biodiversitatea zonei și peisajul specific sunt resurse de mare valoare, posibile generatoare de fluxuri de ecoturști.

Valorile științifice și educative ale arealului pot fi valorificate prin organizarea periodică de activități educative cu elevi/studenti din comunitățile locale și un numai, precum și activități științifice de cercetare cu privire la speciile de faună și floră existente în aria naturală protejată de interes național Peștera Tăușoare.

III. Obiectivele managementului

3.1. Temele Planului de management

Prezentul capitol reprezintă documentul de stabilire a obiectivelor și a măsurilor de management care trebuie întreprinse, în conformitate cu prevederile legale în vigoare, și ținând cont de caracteristicile specifice ale ariei naturale protejate de interes național 2.206. Peștera Tăușoare și ale sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare.

Acest plan este structurat pe patru teme principale:

- 1) Conservarea și managementul biodiversității, al speciilor și habitatelor de interes conservativ;
- 2) Administrarea și managementul efectiv al ariei naturale protejate de interes național 2.206. Peștera Tăușoare și sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare;
- 3) Comunicare, educație și conștientizarea publicului;
- 4) Cercetare științifică.

3.2. Obiectivele Planului de management

Tabel nr. 24

Temele și obiectivele specifice ale Planului de management

Temele	Obiective specifice
A.Conservarea și managementul biodiversității, al speciilor și habitatelor de interes conservativ	OS1.Asigurarea conservării speciilor și habitatelor pentru care au fost declarate cele două arii protejate
B.Administrarea și managementul efectiv al ariei naturale protejate de interes național 2.206. Peștera Tăușoare și sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare	OS2.Asigurarea managementului eficient al ariei naturale protejate de interes național 2.206. Peștera Tăușoare și a sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare cu scopul menținerii stării de conservare favorabilă a speciilor și habitatelor de interes conservativ
C.Comunicare, educație și conștientizarea publicului	OS3.Creșterea nivelului de conștientizare –îmbunătățirea cunoștințelor și schimbarea atitudinii și comportamentului – pentru grupurile interesate care au impact asupra conservării biodiversității
D.Cercetare științifică	OS4.Incurajarea și promovarea cercetării științifice din peșteră și din afara ei

IV. Implementarea planului de management

4.1. Lista măsurilor de conservare și protecție a ariilor protejate și biotopului

Pe suprafața ariei protejate de interes național Peștera Tăușoare starea de conservare a habitatelor este afectată de defrișările care încă se realizează în vecinătate, precum și de pășunat.

Principalele măsuri de conservare și protecție care se impun pentru menținerea habitatelor de hrănire ale liliecilor din aria protejată de interes național și din situl de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare, în vederea păstrării trăsăturilor naturale specifice, sunt:

a) Verificarea permanentă a sistemului de închidere al peșterii, pentru a se evita vandalizarea și pătrunderea ilegală în subteran;

b) interzicerea exploatării materialului lemnos și a pietrei de pe teritoriul ariei protejate, în baza unui Protocol de colaborare încheiat între Custode și entitatea juridică care administrează suprafața forestieră;

c) interzicerea modificărilor de orice fel a regimului de curgere al apelor de suprafață;

d) recomandarea limitării de către administratorul drumului a traficului greu (peste 3,5 t) pe drumurile forestiere de pe suprafața celor două arii protejate;

e) monitorizarea continuă a factorilor de mediu și a populațiilor de chiroptere, cu respectarea zonarii interne stabilite prin prezentul plan de management.

f) interzicerea construcțiilor sau investițiilor (ex. drumuri, cariere), cu excepția celor legate de administrarea și monitorizarea ariei protejate;

g) monitorizarea debitului râului Izvorul Tăușoarelor și a regimului pluviometric din imediata vecinătate a peșterii;

h) readucerea peșterii la condițiile de ventilație apropiate de cele existente în momentul descoperirii acesteia prin reducerea secțiunii intrării la circa o treime din suprafața actuală, cu menținerea accesului nerestricționat pentru chiroptere;

i) interzicerea prelevării de material din depozitele sedimentare, precum și a deranjării acestora sub orice formă, prin procedee fizice, mecanice sau prin contaminare chimică. Depozitul sedimentar, în întregul său, reprezintă o „arhivă” deosebit de valoroasă, chiar dacă anumite elemente sunt imperceptibile ochiului uman;

j) interzicerea extragerii din peșteră, în stare integrală sau fragmentară, a oricăror speleoteme de precipitație chimică și/sau a unor noduli carbonatici diagenetici – „bile de Tăușoare” sau a degradării acestora, prin orice mijloace, de natură fizică, mecanică sau chimică;

k) interzicerea modificării oricăror parametri microclimatici din ariile de ocurență a mineralelor sulfatice hidratate (gips ș.a.). Efectele reducerii umidității sunt evidențiate mai ales de mirabilit (care prin deshidratare se transformă în thenardit). Ca urmare, se impune evitarea strictă a modificării regimului de ventilație al peșterii (după readucerea acestui regim de ventilație la cel prezent la data descoperirii peșterii), fie prin blocarea, fie prin dezobstrucția unor structuri ale acesteia, precum și limitarea accesului vizitatorilor, indiferent de motivul prezenței acestora în peșteră, în punctele de ocurență a mineralelor sulfatice;

l) interzicerea prelevării de eșantioane cu conținut micro- și sau macrofossil din calcarele în care se dezvoltă peștera și a distrugerii prin orice mijloace a suprafețelor expuse ale pereților care evidențiază un astfel de conținut, precum și a recoltării/ degradării resturilor scheletice, indiferent de dimensiune, stare de conservare, specie etc. de pe planșeul peșterii ori din sediment. Măsurile de interdicție a prelevării precizate la punctele a), b) și d) trebuie aplicate indiferent de scopul activităților, cu excepția situațiilor când recoltarea este absolut necesară pentru efectuarea de cercetări științifice, cu condiția limitării impactului asupra mediului subteran la minimumul posibil, iar persoanele implicate solicită și obțin din partea instituțiilor abilitate o autorizație specială pentru astfel de activități;

m) ocolirea de către orice fel de vizitatori a zonei desemnate ca reprezentând depozit cu conținut fosilifer (Anexa nr. 11 la Planul de management – harta zonă cu conținut depozit fosilifer). Dincolo de prezența mai mult sau mai puțin evidentă a fosilelor, trebuie menționat că suprafețele planșeelor sunt întotdeauna susceptibile de a conserva urme ale activității viețuitoarelor ale căror oseminte compun depozitele fosilifere (de ex. cuiburi de hibernare, urme plantare, coprolite etc). De cele mai multe ori acestea sunt greu de observat. De asemenea, pășind, chiar cu atenție, pe un astfel de depozit există pericolul de a degrada (prin tasare) fosilele acoperite cu un strat superficial de sediment;

n) interzicerea strictă a modificării antropice a regimului hidrodinamic al cursurilor subterane, precum și a degradării, prin orice mijloace, a proprietăților organoleptice și/sau a compoziției chimice a apei.

Deoarece Rețeaua Ecologică Natura 2000 ia în considerare realitățile economice, sociale și culturale ale zonei, conservarea speciilor și habitatelor trebuie să se realizeze printr-un management activ dar, în aceeași măsură, durabil. Pentru atingerea acestui deziderat, Directiva Habitate (92/43/CEE), prin articolul 6, prevede obligații ale statelor membre cu privire la gospodărirea siturilor Natura 2000. Articolul reglementează atât măsurile privind conservarea, cât și cele necesare a fi aplicate în derularea unor activități/proiecte cu potențial negativ asupra stării de conservare favorabilă a habitatelor și speciilor din situri.

În marea lor majoritate, factorii extrinseci care determină declinul populațiilor de lilieci sunt reprezentați de acțiunile antropice asupra mediului înconjurător. Supraviețuirea speciilor este posibilă doar prin păstrarea calității mediului. Ca urmare, orice intervenție umană constituie un element susceptibil de a altera condițiile de existență proprii liliecilor și, implicit, de a determina reducerea drastică a efectivelor.

Întrucât Peștera Tăușoare reprezintă principalul adăpost al *chiroptelor* din aria naturală protejată orice intervenție naturală și umană care afectează cadrul natural al cavității subterane, cum sunt defrișările și schimbarea compoziției floristice de la suprafață, impactul antropic, efectele de îngheț-dezghet propagate pe mare distanță de la intrare pot induce modificări suficient de mari în topoclimat pentru ca peștera să-și piardă proprietățile de adăpost favorabil pentru lilieci.

Măsuri de protecție a chiroptelor

În România toate speciile de *chiroptere* sunt protejate prin lege, împreună cu adăposturile și cu habitatele lor de hrănire astfel se impun o serie de măsuri de protecție, care să asigure menținerea populațiilor de lilieci din situl de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare într-o stare de conservare favorabilă. Aceste măsuri se referă atât la conservarea liliecilor, cât și a habitatelor și adăposturilor lor.

Perioade vulnerabile

În viața liliecilor există două perioade extrem de vulnerabile:

1. Perioada de hibernare (15 octombrie – 15 aprilie) și
2. Perioada de naștere și creșterea puilor (15 mai – 15 august).

Pentru situl de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare, care adăpostește doar colonii de hibernare, critică este perioada 15 octombrie – 15 aprilie, ceea ce presupune măsuri suplimentare de protecție în acest interval anual, respectiv:

a) În acest interval nu se efectuează nici un fel de vizite; singurele intrări permise în peșteră fiind cele două vizite de monitorizare sezonieră și intrările în interes științific autorizate;

b) Se delimitează căi de acces înguste, de 40–50 cm, la o distanță minimă similară față de pereții peșterii, care să protejeze lilieci care hibernează la înălțimi de 1–1,5 m, unde sunt complet expuși riscului de a fi deranjați sau chiar acroșați din mers;

c) Se utilizează echipament de protecție personală, de tip speologic, care contribuie la reducerea riscului de acroșaj și la asigurarea securității personale. Acesta include obligatoriu cască cu ecleraj exclusiv electric inclus, cizme de cauciuc pentru evitarea alunecării și haine de protecție. Se va evita pătrunderea în peșteră cu salopetă murdară cu argilă și/sau material organic din alte peșteri, pentru a nu produce o eventuală contaminare microbiană sau de altă natură. Este interzisă introducerea și abandonarea în peșteră a oricărui material alohton, inclusiv cele de natură organică.

Comportament de vizitare

În situația în care este permis accesul în peșteră în perioada de hibernare, pentru monitorizare, cercetări și alte situații special autorizate, se impun următoarele restricții suplimentare:

În afara peșterii:

a) În perioada critică (15 octombrie – 15 aprilie) se va permite numai intrarea în scop de cercetare și în grupuri mici (maxim 4–5 persoane);

b) Se vor oferi vizitatorilor informații despre *chiroptere*, menite să reducă curiozitatea și presiunea „in situ” asupra liliecilor și totodată să educe vizitatorii în scopul conștientizării și protejării lor;

c) Se va încuraja comportamentul pro-natura de conservare a viețuitoarelor în și împreună cu mediul lor;

d) Se vor oferi explicații referitoare la lilieci, precum și avertizările necesare, în afara peșterii, în spațiul destinat constituirii grupului;

În interiorul peșterii:

a) Se respectă poteca și nu se permite risipirea vizitatorilor;

b) Este obligatorieocolirea coloniilor de lilieci sau a liliecilor solitari;

c) Se interzice iluminarea directă a liliecilor, iar atunci când este posibil, se asigură obscuritatea în zona coloniei de lilieci;

d) Se interzice atingerea liliecilor;

e) Se interzice fotografierea cu blitz a exemplarelor solitare și a coloniilor și nu se filmează lilieci. În ambele cazuri excepțiile sunt permise doar în condiții reglementate și autorizate de forurile competente.

f) Se interzice trecerea pe sub/sau la distanțe mai mici de 50 cm de exemplarele solitare și la mai puțin de 1 m de colonii;

g) Trecerea prin apropierea liliecilor se va face rapid și în liniște, cu evitarea staționării, cu excepția cazurilor special autorizate, care se rezumă la cercetare, salvări, echipări de siguranță sau protecție;

h) Se limitează conversația și producerea oricărui zgomot. Se vorbește în șoaptă și doar dacă este absolut necesar;

i) Se reduce intensitatea luminii în apropierea liliecilor și se direcționează spotul luminos doar spre potecă.

4.2. Planul anual de acțiuni

Planul anual de acțiuni are în vedere fundamentarea principalelor acțiuni și activități, într-un cadru instituțional coerent, la nivelul administrației Peșterii Tăușoare care va fi în măsură – prin acțiunile și activitățile cuprinse – să satisfacă nevoile identificate, să asigure necesarul de conservare a peșterii și să atingă obiectivele propuse pentru aceasta.

Planul anual de acțiune detaliază acțiunile prevăzute în cadrul planului de management pentru perioada de timp vizată și le transpune în sarcini și acțiuni specifice. Un program anual de activități definește sarcini, evenimente și ținte specifice necesare pentru realizarea acțiunilor din planul de management. Acțiunile sunt planificate a fi implementate în următorii 5 ani și sunt reflectate în bugetul Planului de management, cuprins în Anexa nr.10 la Planul de management.

Astfel, prezentul capitol va cuprinde descrierea activităților și acțiunilor prevăzute în aria protejată, pe cele două componente ale sale, suprateran și subteran, precum și considerarea duratei acestora de implementare. În cele ce urmează, vom prezenta, pentru fiecare acțiune aferentă obiectivelor identificate în cadrul Planului de management la nivelul capitolului anterior, următoarele elemente:

- a) obiectivele specifice;
- b) activitățile de management;
- c) indicatorii de realizare cuantificabili sau măsurabili;
- d) calendarul acțiunii;
- e) resurse necesare;
- f) colaboratori.

Planul de management al ariei naturale protejate de interes național Peștera Tăușoare și al sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare include acțiuni a căror prioritate variază. Fiecărei acțiuni i s-a acordat una dintre cele trei priorități standard:

- 1) Prioritate 1 = Acțiunea este obligatoriu să fie îndeplinită pe parcursul duratei de existență a planului;
- 2) Prioritate 2 = Acțiuni care ar trebui să fie realizate;
- 3) Prioritate 3 = Acțiuni ce ar putea să fie realizate când timpul și/sau resursele rămân disponibile după îndeplinirea acțiunilor 1 și 2.

Tema	A. Conservarea și managementul biodiversității, al speciilor și habitatelor de interes conservativ													Resurse financiare	
	Obiectiv	OS1. Asigurarea conservării speciilor și habitatelor pentru care au fost declarate cele două arii protejate													
		Acțiuni de management	Indicator de realizare	Prioritate	An 1		An 2		An 3		An 4		An 5		
S1	S2				S1	S2	S1	S2	S1	S2	S1	S2			
1.1. Reevaluarea periodică a profilului peșterii și monitorizarea debitului râului de la suprațera și a regimului pluviometric din imediata vecinătate a peșterii	Hărți actualizate periodic la un interval de 5 ani: - o hartă cu suprafața subterană, actualizată, în funcție de activitățile de explorare speologică și de modificările geomorfologice ale subteranului; - un grafic debite râu suprațera; - un grafic regim pluviometric	P1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	2	Institute de speologie, prestatori de servicii specializați	66.000 RON
1.2. Marcarea traseelor parcurse în subteran în mod corespunzător	1 kilometru de marcaj pe traseul Intrare-Sala de Mese, marcarea zonelor cu valoare peisagistică	P2												Autorități ale administrației publice locale, implicate, ONG-uri	2.200 RON
1.3. Elaborarea unei metodologii de vizitare pentru 3 trasee de vizitare 1 set reguli de vizitare	3 metodologii de vizitare pentru 3 trasee de vizitare 1 set reguli de vizitare	P1												Autoritățile ale administrațiilor publice locale	1.500 RON
1.4. Completare și reactualizare periodică a listelor de floră și faună de la suprafața peșterii și a amenajamentelor silvice	1 reactualizare la un interval de 5 ani	P1												Prestatori de servicii, Autorități ale administrațiilor publice locale, Ocolul Silvic	45.000 RON

Tema	C. Comunicare, educație și conștientizarea publicului													Resurse financiare	
	Obiectiv	Indicador de realizare	Prioritate	An 1		An 2		An 3		An 4		An 5			Colaboratori
				S1	S2	S1	S2	S1	S2	S1	S2	S1	S2		
Acțiuni de management				S1	S2	S1	S2	S1	S2	S1	S2	S1	S2		
3.1. Dezvoltarea și implementarea de programe de educare a locuitorilor proximitatea ariilor protejate	-1 acțiune de educare și conștientizare organizată anual într-o comunitate din proximitatea ariilor protejate -minim 1 unitate școlară implicate în programe de educare și conștientizare.	P1												Școli, licee, autorități ale administrației publice locale	10.000 RON
3.2. Organizarea de ore de educație ecologică în aria naturală protejată cu elevii școlilor și liceelor din proximitatea ariilor protejate (spre exemplu ora de botanică în natură)	-Minim 2 ore de educație ecologică organizate I	P2												Autorități ale administrației publice locale, școli, licee, ONG-uri, voluntari	14.000 RON
3.3. Promovarea activităților de voluntariat	-minim 1 campanie organizată -minim 10 voluntari implicați în campanie	P2												Autorități ale administrației publice locale, școli, licee, ONG-uri, voluntari	2.500 RON
3.4. Conștientizarea vizitatorilor cu privire la impactul negativ al oricărei activități de vizitare	-numărul de acțiuni, la fiecare vizită permisă de regulamentul ariei protejate	P3												Autorități ale administrației publice locale, școli, licee, ONG-uri, voluntari	4.000 RON

4.3. Resurse pentru management și infrastructură

În vederea implementării cu succes a Planului de management al ariei naturale protejate de interes național și al sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare se va asigura utilizarea tuturor resursele necesare.

Implementarea corespunzătoare a Planului de management al ariei naturale protejate de interes național și al sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare se poate face în condițiile în care tot personalul implicat este dotat corespunzător din punct de vedere logistic (echipamente speologice, aparatură științifică, logistică de birou și IT).

Entitatea responsabilă de implementarea Planului de management asigură o coordonare corespunzătoare și organizează în mod regulat întâlnirile necesare în vederea monitorizării activităților. Sistemul de comunicare între entitățile/persoanele implicate în implementarea Planului de management va fi unul fluid, iar responsabilitățile vor fi împărțite pentru se a asigura furnizarea la timp și în mod corespunzător a rezultatelor.

Pentru implementarea eficientă a Planului de management, vor fi utilizate următoarele categorii de resurse de management și infrastructură, care asigură eficientizarea atingerii rezultatelor propuse:

a) **Resurse tehnice și logistice** - acces la baze de date, soft-uri specializate, proceduri de management al Planului (comunicare, monitorizare, control calitate); echipamente de protecție, calculatoare tip desktop și portabile cu sisteme hardware performante, programe software, birouri de lucru, cameră foto, reportofon, videoproiector, consumabile, hârtie pentru realizarea rapoartelor, analizelor, modelelor, studiilor, sală de ședințe; sală de depozite a documentelor; serviciile administrative;

b) **Resurse umane** - custode de arii protejate atestat COR, cu studii superioare de geografie, calificări Tehnica Speologiei Alpine.

4.4. Literatura citată

1. Borza Al., Boșcaiu N., „Introducere în studiul covorului vegetal”, București, 1965.
2. Borda D., Borda C., „Liliecii - relații cu omul și mediul înconjurător”, Editura Napoca Star, 2008, ISBN 973-647-282-5.
3. Bleahu M., Bombiță G., Kräutner H.G., „Harta geologică a R. S. România, scara 1:200.000. Foaia Vișeu. Notă explicativă”, Institutul Geologic, București, 1968.
4. Cristea V., Gafta D., Pedrotti F., „Fitosociologie”, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004.
5. Doniță N., Paucă-Comănescu M., Popescu A., Mihăilescu S., Biriș I. A., „Habitatele din România”, Editura Tehnică Silvică, București, 2005.
6. Dumitrescu M., Tanasache J., Orghidan D., „Răspândirea chiropterelor în R. P. Română”, 1962-1963, ISBN 1-2, 509-575.
7. Gafta D., Mountford O., „Manual de Interpretare a Habitatelor Natura 2000 din România”, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2008.
8. Goran C., „Catalogul sistematic al peșterilor din România”, 1981.
9. Kräutner H.G., Kräutner F., Szasz L., Seghedi I., „România. Harta geologică scara 1:50.000. Foaia 20c Rebra”, Institutul de Geologie și Geofizică, București, 1989.

10. Sircu I., „Munții Rodnei”, Editura Academiei RSR:108, București, 1978.
11. Tudoroni M. E., Borda D., „Hibernarea la lilieci. Ecocarst, 4, 51–53”, 2003.
12. Viehmann I., Șerban M., „Notă preliminară asupra peșterii de la Izvorul Tăușoarelor Munții Rodnei”, Lucrare Institutul Speologic „E. Racoviță”, I-II, 1962–1963.
13. Viehmann I., Rusu T., Șerban M., „Complexul carstic Tăușoare-Zalion, Munții Rodnei”, Lucrare Institutul Speologic „E. Racoviță”, III, 1964.
14. Vlaicu M., Jere C., Dragu A., Borda D., Goran C., Szodoray-Paradi F., Năstase-Bucur R., Nițu E., Murariu D., „Ghid pentru monitorizarea stării de conservare a peșterilor și speciilor de lilieci de interes comunitar din România”, Editura Advertising, București, 2013.

Alte surse citate:

1. „Ghid pentru elaborarea Planurilor de Management pentru ariile protejate din România”, Michael R. Appleton, „Proiect Managementul Conservării Biodiversității din România, Facilitate și Asistență Tehnică în schimbările instituționale”, Proiectul Băncii Mondiale nr.RO-GE-44176
2. „Studiul de cercetare pentru descrierea mediului fizic în Peștera Tăușoare – descrierea mediului fizic suprateran și cavernicol, inclusiv cartarea peșterii și hidrologia, climatul peșterii”, Lot nr. 1, Institutul de Speologie „Emil Racoviță” București, 2014
3. „Studiul de cercetare – Descrierea mediului antropic; descrierea mediului biotic, cartarea și descrierea habitatelor, descrierea florei și faunei de pe amplasament; studiul relațiilor specifice dintre populațiile de chiroptere din sit și ecosisteme; evaluarea stării de conservare a speciilor protejate; realizarea bazei de date, stabilirea măsurilor de conservare, metodologia de monitorizare”; Lot nr. 2, Institutul de Speologie „Emil Racoviță” București, 2014.
4. Documentele de consultare a factorilor interesați.

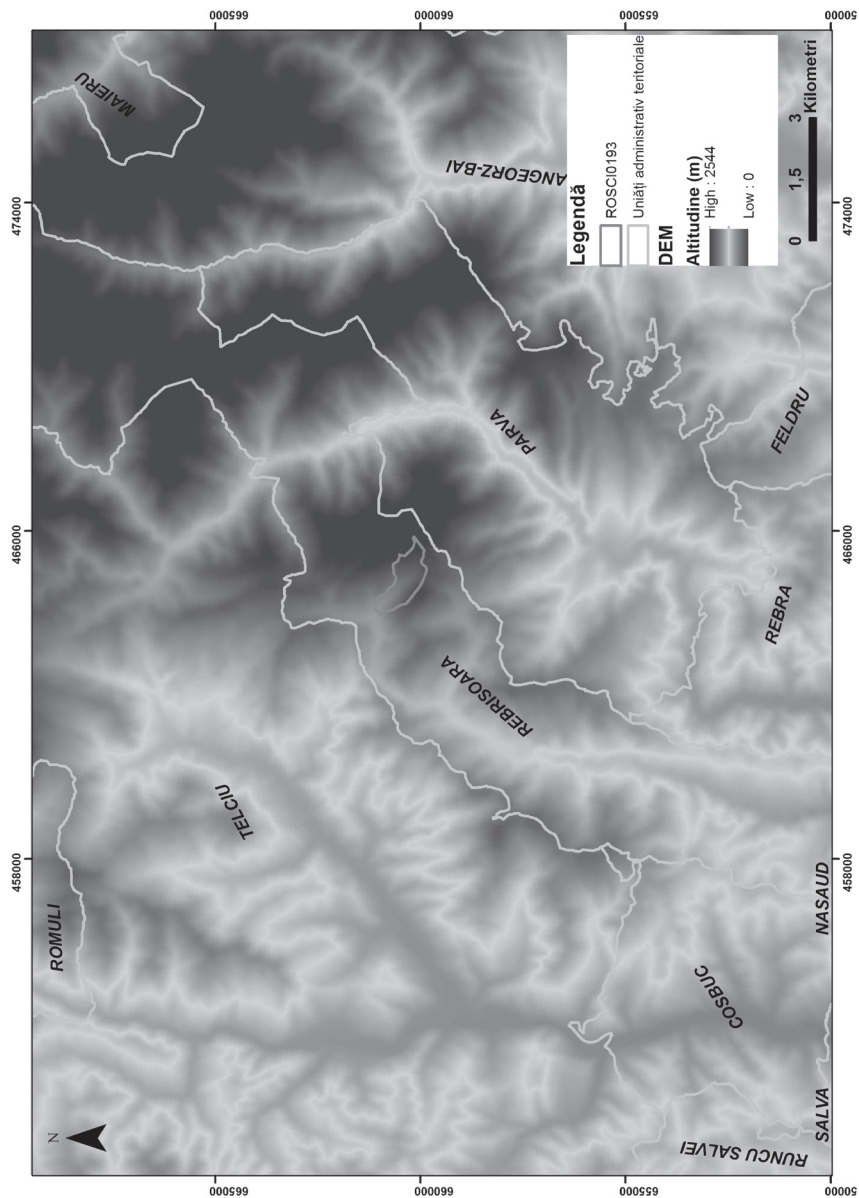
THE CAVE FROM IZVORUL TĂUȘOARELOR

Abstract

The cave Izvorul Tăușoarelor is the largest cave from the Rodna Mountains and the Oriental Carpathians Mountains. In this protected area there are approximately 10,000 bats that are hibernating. This fact contributed to the cave being included in the Natura 2000 European network, which includes a great number of protected areas from the entire continent. The cave and the protected surface above it have, since 2016, a management plan approved by the Environment Minister. This management plan was realized upon detailed scientific studies.

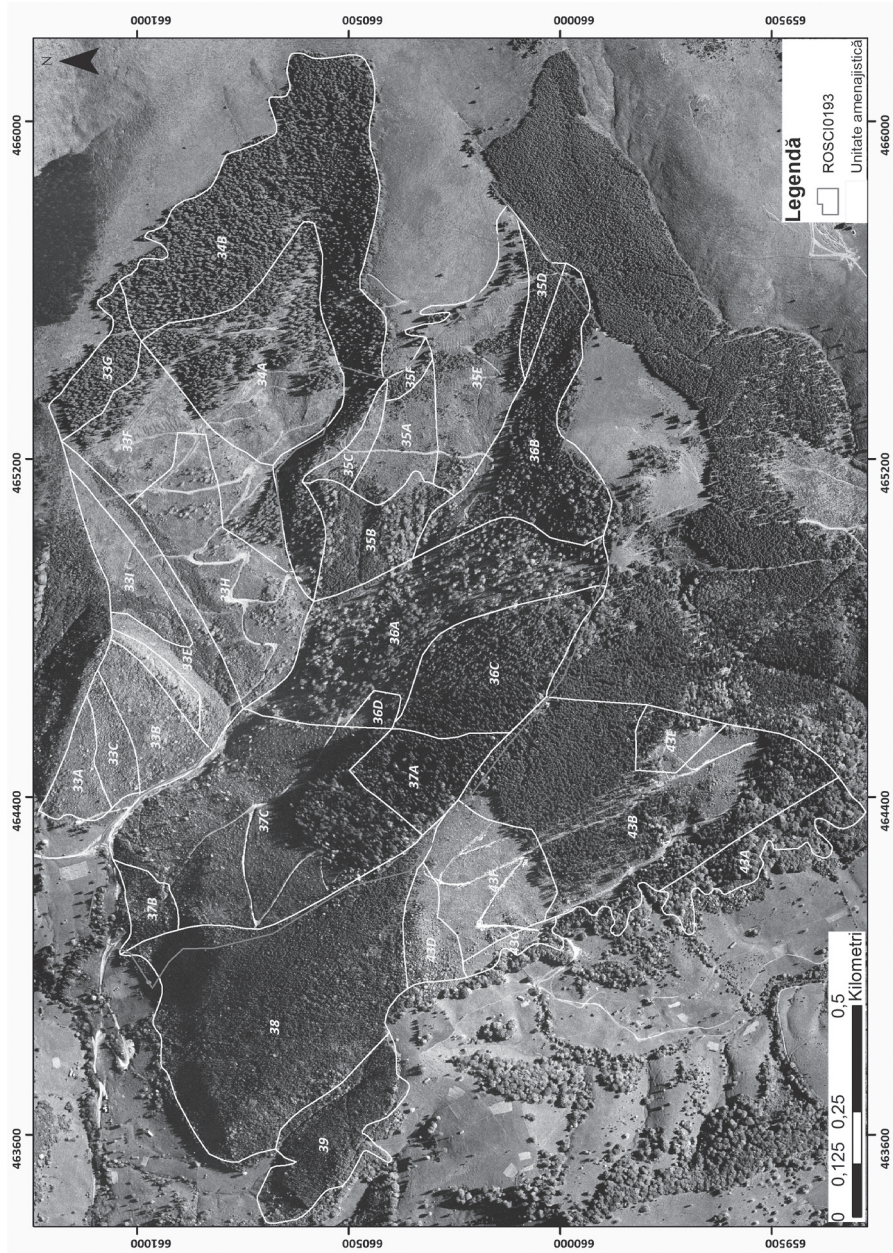
Anexa nr. 1

Harta privind limitele administrativ teritoriale ale localităților din zona ariei naturale protejate de interes național 2.206. Peștera Tăușoare și a sitului de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare

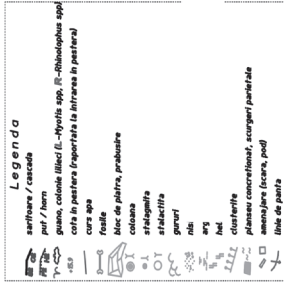
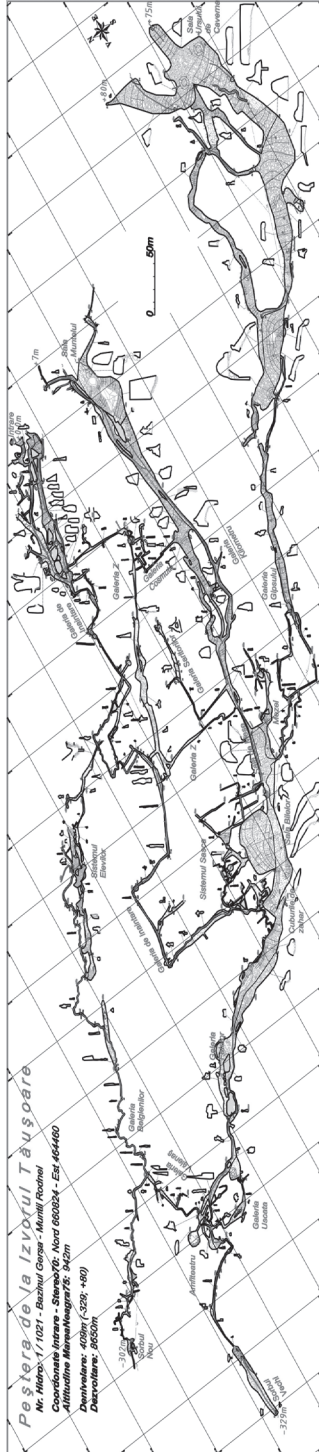

Anexa nr. 2

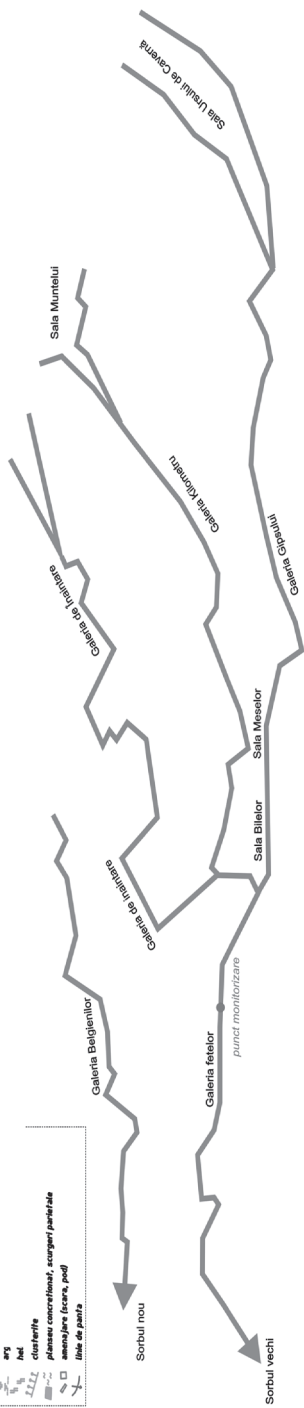
Harta unităților amenajistice care includ vegetația forestieră de importanță comunitară ROSCI0193 și din vecinătatea acestuia

Anexa nr. 6
 Harta rețelei hidrografice subterane din ROSCI0193 Peștera Tăușoare
 Harta rețelei hidrografice subterane din Peștera de la Izvorul Tăușoarelor

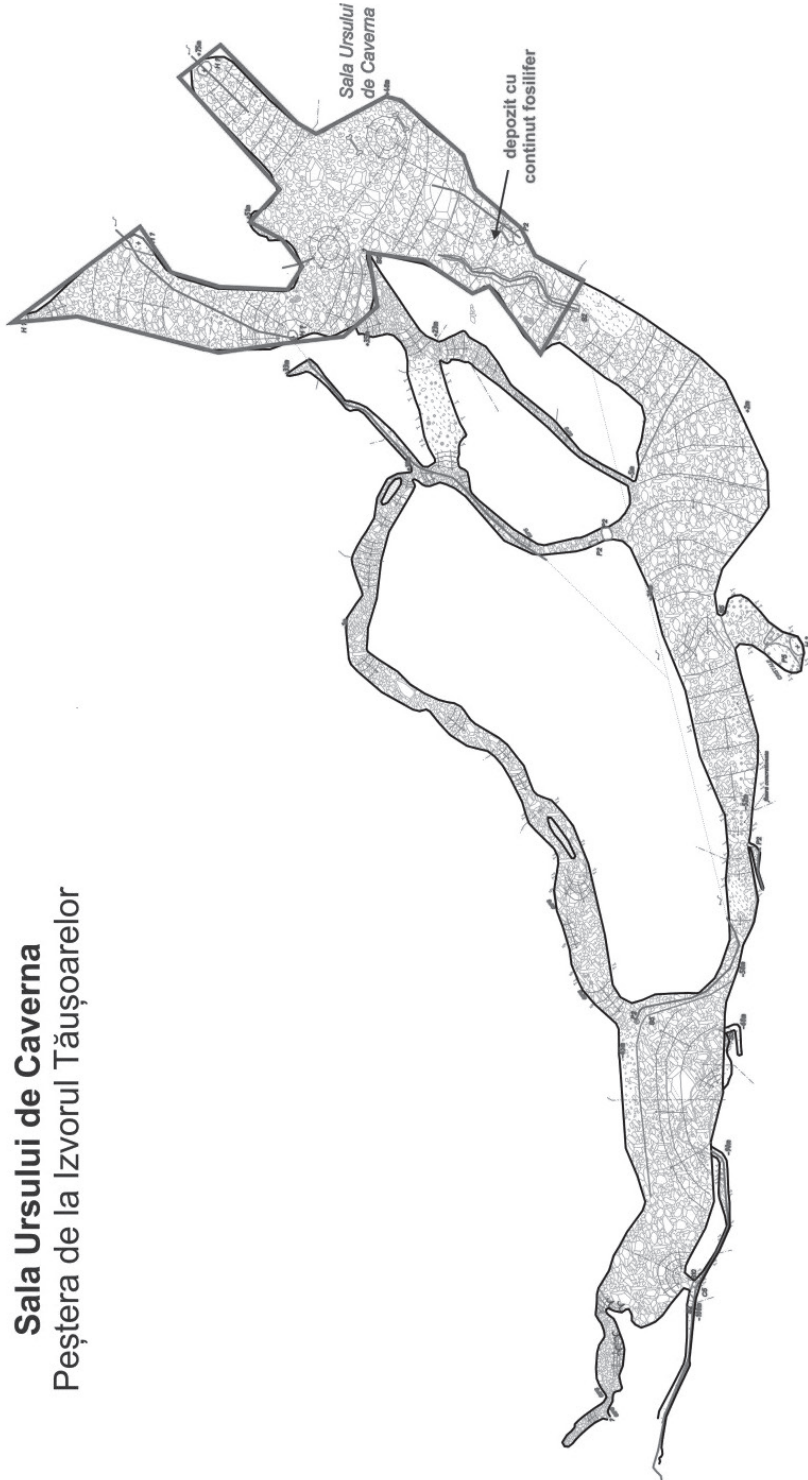

Schița simplificată a drenajului subteran

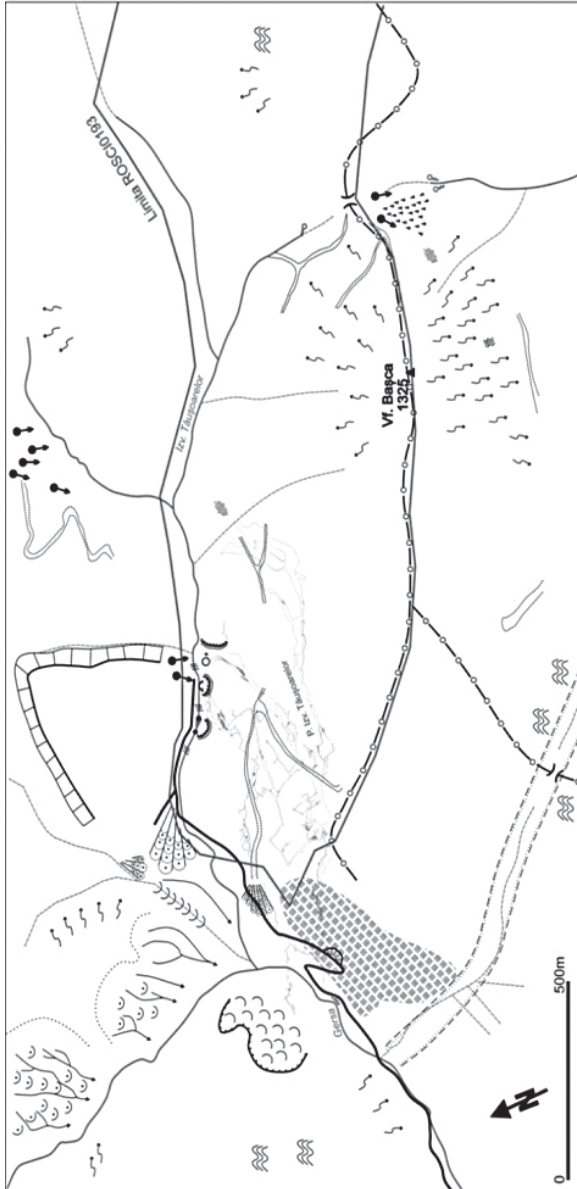

Anexa nr. 7
Harta zonă depozit cu conținut fosilifer în ROSCI0193 Peștera Tăușoare

Sala Ursului de Caverna
Peștera de la Izvorul Tăușoarelor

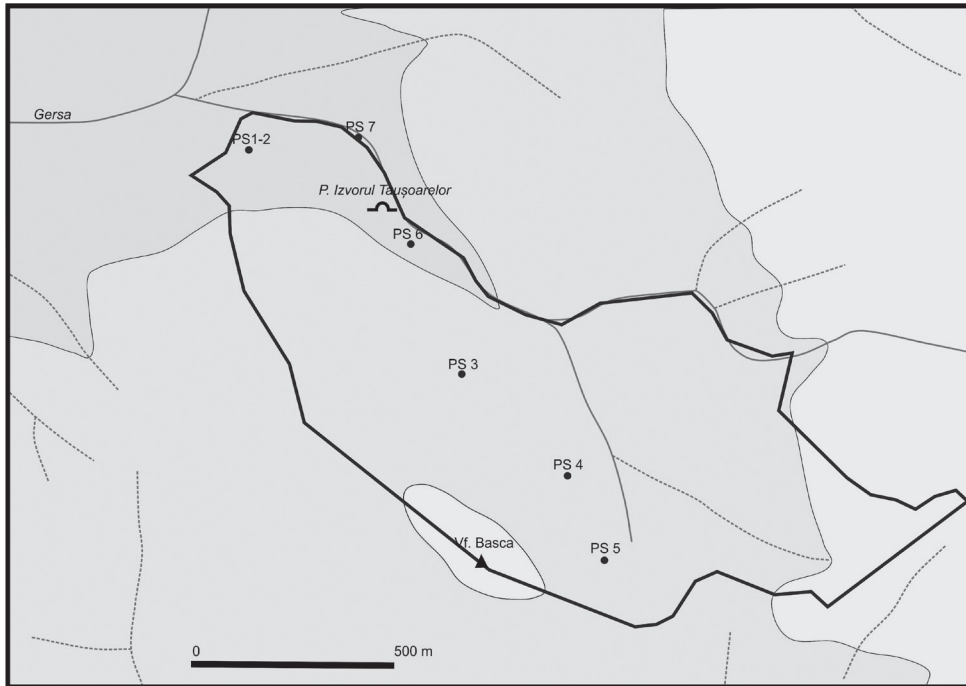
Anexa nr. 8
Harta geomorfologică a ariei naturale protejate de interes național 2.206. Peștera Tăușoare

Procese geomorfologice actuale	Elemente ale reliefului carstic de suprafață	Elemente de morfografie
Șnoire concentrată (rigole)	Lapiezuri slab dezvoltate	rețea hidrografică a-permanentă, b-nepermanentă
Coluvii	Peșteră	izvor permanent
Ogaș	Dolină	Vărf
Prăpășiri, rostogoliri, surpări	Punct de pierdere a apei (difuz)	interfluvii rotunjiți
Alterare puternică a rocii	Perete calcaros	Șa structurală
Grohotiș	Abrupt peritografic	Văle de falie
		Rupturi de pantă în talveg
		Vălcel evazat
		Elemente de relief modelate antropice
		Cămin
		Drum

Anexa nr. 9

Harta tipurilor de sol din aria naturală protejată de interes național 2.206. Peștera Tăușoare

Anexa nr. 10

BUGET PLAN DE MANAGEMENT				
Aria naturală protejată de interes național 2.206 Peștera Tăușoare și situl de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare				Sume în lei
Programe și sub-programe	NECESAR DE FINANȚARE			
	Scenariu critic*		Scenariu optim**	
	Ore lucru	Fonduri	Ore lucru	Fonduri
P1 Managementul biodiversității				
1.1. Inventariere și cartare	1350	12,150	2000	24,300
1.2. Monitorizare stării de conservare	1000	9,050	2011	18,100
1.3. Paza, implementare reglementări și măsuri specifice de protecție	200	790	400	1,850
1.4. Managementul datelor	100	250	200	500
1.5. (Re)introducere specii (extincte)				
1.6. Reconstrucție ecologică				
Subtotal P1 costuri operaționale anuale	2650	22,240	4611	44,750
Investiții P1 – 5 ani (durata planului de management)	13,250	111,200	24,855	222,400
P2 Turism				
2.1. Infrastructura de vizitare	200	1,020	400	2,040
2.2. Servicii, facilități de vizitare și promovarea turismului	100	450	200	900
2.3. Managementul vizitatorilor	30	100	30	200
Subtotal P2 costuri operaționale anuale	330	1,570	630	3,140
Investiții P2 – 5 ani (durata planului de management)	1,650	7,850	3,150	15,700
P3 Conștientizare, conservare tradiții și comunități locale				
3.1. Tradiții și comunități				
3.2. Conștientizare și comunicare	60	1,400	60	2,800
3.3. Educație ecologică	50	1,650	50	3,300
P3 Subtotal costuri operaționale anuale	110	3,050	110	6,100
Investiții P3 – 5 ani (durata planului de management)	550	15,250	550	30,500
P4 Management și Administrare				
4.1. Echipament și infrastructura de funcționare	30	1,500	30	3,000
4.2. Personal conducere, coordonare, administrare	10	50	10	100
4.3. Documente strategice și de planificare	50	300	50	600
4.4. Instruire personal	50	1,500	50	3,000
P4 Subtotal costuri operaționale anuale	140	3,350	140	6,700
Investiții P4 – 5 ani (durata planului de management)	700	16,750	700	33,500
Total costuri operaționale anuale	3230	30,210	5491	60,690
Investiții totale (5 ani)		151,050		302,100
Total finanțare plan de management (5 ani)		302,100		605,550

Anexa nr. 11

Metodologia de vizitare în vederea conservării speciilor de chiroptere și a habitatelor lor din situl de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare și din aria naturală protejată de interes național 2.206. Peștera Tăușoare

În perioada de hibernare a liliecilor (15 octombrie - 15 aprilie) se impune limitarea intrărilor în Peștera Tăușoare, doar la cele în scop de monitorizare a coloniilor de *chiroptere*, cercetare sau alte scopuri special autorizate. Autorizarea se face prin Comisia Patrimoniului Speologic, fiind aprobate ulterior de custode în baza regulamentului și a planului de management. În această perioadă intrarea se poate face în grupuri de maxim 5 persoane, după cum urmează:

a. Vizite de monitorizare din timpul iernii - 2 vizite monitorizare (conform metodologiei standard) x 5 persoane = 10 persoane, la care se adaugă maxim două persoane ghid pentru fiecare intrare, total 14 persoane.

b. Vizite de cercetare sau alte scopuri special aprobate prin procedura legală aflată în vigoare (Comisia Patrimoniului Speologic și Custode în baza regulamentului și a planului de management) - maxim 2 intrări x 5 persoane = 10 persoane, la care se adaugă maxim două persoane ghid pentru fiecare intrare, total 14 persoane.

Totalul persoanelor care pot intra în peșteră în perioada de hibernare a liliecilor este de maxim 28 de persoane.

Limitarea vizităților pe perioada toamnă-primăvară este necesară din cauza vulnerabilității liliecilor și a efectului mai puternic asupra topoclimatului peșterii în această perioadă, ceea ce implicit duce la un efect asupra populațiilor de lilieci în perioadele perihibernale.

În restul anului, respectiv sezonul speoturistic (16 aprilie - 14 octombrie), vizitele în Peștera Tăușoare se pot realiza cu următoarele limitări:

a) **Pentru speoturism** - în medie 2 intrări pe lună, cu un interval minim între vizite de 10 zile. Prin urmare, numărul maxim de speoturisti (activități de turism educativ) admiși pe parcursul sezonului de vară va fi de maxim 120 persoane (12 intrări x 10 persoane=120) excluzând personalul însoțitor (ghidaj asigurat de maxim două persoane/grup). Totalul persoanelor pentru speoturism, 144 persoane.

b) **Pentru vizitele de monitorizare** din timpul verii - 2 intrări monitorizare (conform metodologiei standard) x 5 persoane = 10 persoane, la care se adaugă maxim două persoane ghid per tură. Totalul maxim al persoanelor pentru vizite de monitorizare, 14 persoane.

c) **Pentru vizitele de cercetare sau alte scopuri special aprobate** prin procedura legală aflată în vigoare (Comisia Patrimoniului Speologic și Custode în baza regulamentului și a planului de management) - în limita autorizărilor primite.

Sumarizând, rezultă în perioada hibernării un maxim de 28 persoane, iar pentru perioada de vară un maxim de 158 de persoane.

Totalul vizitatorilor dintr-un an este de maxim 186 de persoane.

Perioada de vizită nu trebuie să depășească 24 ore și se exclud bivouacurile subterane, fără o temeinică justificare științifică. Aceasta înseamnă un maxim permis de 18 intrări x 24 ore = 432 ore, la care se mai pot adauga celelalte solicitări argumentate, din afara perioadei de hibernare.

Perioada de staționare în Sala de Mese nu trebuie să depășească 120 de minute pentru grupuri mai mici de cinci persoane și 60 de minute pentru grupuri mai mari.

De la aceste limitări se exclud intrările pentru cercetare științifică sau alte scopuri speciale, pentru care se admit vizite suplimentare pe tot parcursul anului, numai în condițiile legii, autorizate prin Comisia Patrimoniului Speologic și aprobate de custode în baza regulamentului și a planului de management, precum și intervențiile de urgență realizate ca urmare a unor posibile accidente.

În zona vestibulară, folosită de lilieci pentru hibernare, precum și în zonele cu valoare științifică deosebită (mineralogică, fosiliferă și faunistică) se trasează cu benzi sau prin alte metode traseul turistic și speologic. Marcarea se impune pentru protejarea mirabilității din Sala de Mese, a speleotemelor din tavanul Sălii Bilelor, a oulofolitelor din Galeria Gipsului, a depozitelor fosilifere din Sala cu Oase. Ghidul/custodele veghează asupra respectării potecii turistice marcate, sau consacrate prin tasarea realizată prin vizitarea peșterii, de la descoperire și până în prezent.

Anexa nr. 12

Sectorizarea internă a Peșterii Tăușoare

În vederea realizării unui plan de management conservativ am realizat următoarea încadrare în sectoare de peșteră cu diferite categorii de management:

- 1) Sector de peșteră cu clasă de protecție A;
- 2) Sector de peșteră cu clasă de protecție B.

Sectorizarea internă a Peșterii este prevăzută în Anexa „Harta privind sectorizarea peșterii Tăușoare”.

1. Sector de peșteră cu clasă de protecție A

Acest sector de peșteră include toate galeriile sau sectoarele de galerii care au colonii de chiroptere în perioada în care acestea sunt prezente, respectiv Galeria de Înaintare și diverticulele acesteia, până la Turnul Gotic, la care se adaugă Sala Bilelor, Sala de Mese (parțial), Galeria Florilor de Gips și Sala Ursului de Cavernă.

Sectorul de peșteră cu clasă de protecție A cuprinde segmente de galerie de mare importanță științifică (formațiuni de gips, minerale rare, fosile, specii

protejate de lilieci, speleoteme deosebite), în care nivelul intervenției antropice (speoturism) a fost redus și/sau urmează să fie strict controlat conform prevederilor legale.

În sectorul de peșteră cu clasă de protecție A este interzisă desfășurarea oricăror activități umane, cu excepția activităților de explorare speologică, cercetare științifică, turism speologic specializat sau de documentare, realizate cu avizul Comisiei Patrimoniului Speologic și cu avizul administratorului ariei naturale protejate, cu limitările descrise în prezentul plan de management și în Regulament.

În intervalul 15 octombrie - 15 aprilie, respectiv perioada de hibernare a speciilor de lilieci, este restricționat accesul în aceste sectoare de peșteră, cu excepția situațiilor în care este necesară monitorizarea speciilor de *chiroptere*, privind starea de conservare a acestora sau alte activități științifice.

În restul anului sunt admise activități de explorare speologică, cercetare științifică, turism speologic specializat sau de documentare.

În zona fosiliferă cu valoare paleontologică din Sala Ursului de Cavernă este interzisă deplasarea pe planșeul orizontului fosilifer; excepție de la această interdicție fac cercetătorii care accesează situl paleontologic în interes științific și nu au posibilitatea de a ocoli planșeul orizontului fosilifer din această sală.

Sector de peșteră cu clasă de protecție B

Sectorul de peșteră cu clasă de protecție B cuprinde cele mai valoroase bunuri ale patrimoniului speologic din interiorul ariei naturale protejate și cuprinde cea mai mare parte a galeriilor din Peștera Tăușoare, mai puțin galeriile de peșteră incluse în sectorul cu clasă de protecție A.

Sectorul de protecție B este constituit din toate galeriile și sălile care nu fac parte din clasa de protecție A, adică din tot restul cavernamentului. Aceste sectoare și săli sunt:

Zona vestibulară a intrării, Galeria Paralelă, Galeria de Înaintare de la intersecția cu Galeria Paralelă și până la Sorbul Vechi, cu toate diverticulele, Galeria Vălenaș, Galeria Belgienilor și Sistemul Elevilor, Galeria Celor 700 de pași, Galeria Cosmuța, Galeria Săritorilor, Galeria Kilometru, Sala Muntelui, Galeria Gipsului, Sistemul Nou, Sala Leon Bârte, Galeria Noroioasă, Galeria Albă.

Pe sectorul de peșteră de clasă de protecție B, constituit din Galeria Cosmuța, Galeria Săritorilor, Galeria Kilometru, Sala Muntelui, Galeria Gipsului, Sistemul Nou, Sala Leon Bârte, Galeria Noroioasă, Galeria Albă și Sistemul Elevului, sunt permise activități ecoturistice, în afara intervalului 15 octombrie - 15 aprilie.

În sectorul de peșteră cu clasă de protecție B sunt interzise orice forme de exploatare sau utilizare a bunurilor patrimoniului speologic, precum și orice activități de amenajare, cu excepția celor destinate activităților de cercetare științifică.

În sectorul de peșteră cu clasă de protecție B se pot desfășura următoarele activități:

- a) științifice și educative;
- b) activități de ecoturism care nu necesită realizarea de construcții sau echipări speologice;
- c) activități de explorare speologică în baza aprobării Comisiei Patrimoniului Speologic și a custodelui;
- d) intervenții în scopul reabilitării unor sectoare de galerie degradate, în baza aprobării Comisiei Patrimoniului Speologic și a planului de acțiune elaborat în acest scop de administrator, pe sectorul de peșteră de clasă de protecție B, constituit din Galeria Cosmuța, Galeria Săritorilor, Galeria Kilometru, Sala Muntelui, Galeria Gipsului, Sistemul Nou, Sala Leon Bârte, Galeria Noroioasă, Galeria Albă și Sistemul Elevului.

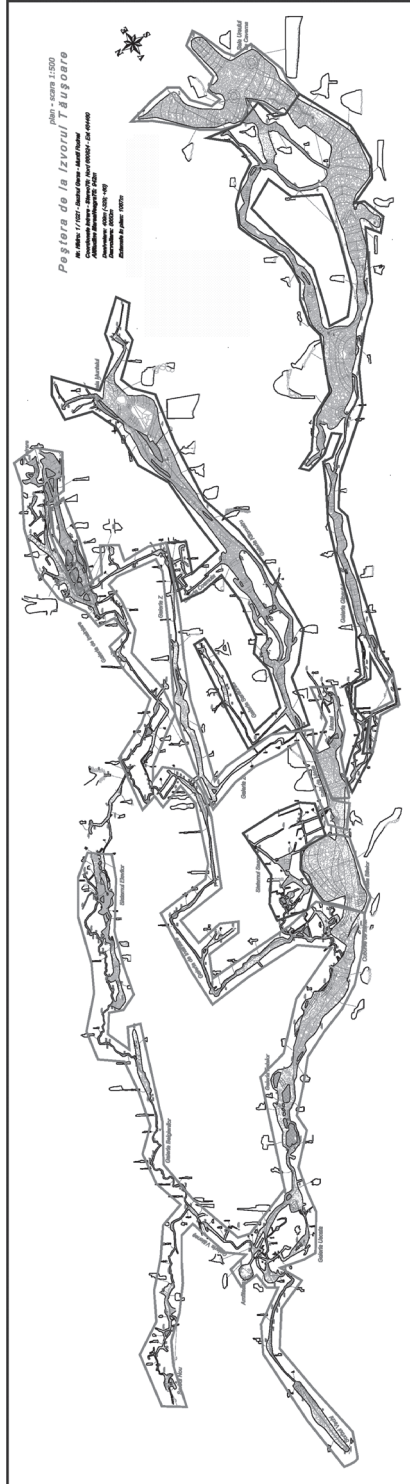
În intervalul 15 octombrie – 15 aprilie, respectiv perioada de hibernare a speciilor de lilieci, este restricționat accesul în aceste sectoare de peșteră, cu excepția situațiilor în care este necesară monitorizarea speciilor de lilieci privind starea de conservare a acestora sau a activităților științifice.

În restul perioadelor din an sunt admise activitățile listate la punctele a) – d), în condițiile stabilite prin Metodologia de vizitare (*Anexa nr. 11 la Planul de management – Metodologia de vizitare în vederea conservării speciilor de chiroptere și a habitatelor lor din situl de importanță comunitară ROSCI0193 Peștera Tăușoare și din aria naturală protejată de interes național 2.206. Peștera Tăușoare*).

Harta privind sectorizarea Peșterii Tăușoare

Anexa nr. 12 la Planul de management

Sectorizarea internă a Peșterii de la Izvorul Tăușoarelor

- Sector de peșteră cu clasa de protecție A
- Sector de peșteră cu clasa de protecție B
- Sector de peșteră cu clasa de protecție B în care sunt permise activitățile ecoturistice în perioada 15 aprilie-15 octombrie

III. RECENZII

**CLAUDIA SEPTIMIA SABĂU, „ȘI NE-AU FĂCUT DIN GRĂNIȚERI,
ȚĂRANI...” MENTALITĂȚI COLECTIVE ÎN SATELE NĂSĂUDENE
FOSTE GRĂNICEREȘTI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI
AL XIX-LEA, CLUJ-NAPOCA, EDITURA MEGA, 2015, 347 P.**

Cu mai bine de un deceniu în urmă, Profesorul Sorin Mitu afirma: „nu există niciun alt exemplu în care un teritoriu atât de mic (făcând referire la cele 44 de comune ale regimentului grăniceresc) să fi generat o cantitate atât de mare de mitologie locală” (Sorin Mitu, „O necesară reparație morală: Posteritatea lui Nestor Șimon” în *Arhiva Someșană*, seria a III-a, vol. III, Cluj-Napoca, 2004). Parafrazându-l, aș completa spunând că sunt puține regiunile din țara noastră cărora să li se fi dedicat o atât de mare cantitate de istoriografie locală. Cu toată această bogată literatură, constatăm că subiectele privind istoria acestui ținut sunt încă departe de a fi epuizate. Numeroase și interesante fapte de istorie petrecute în curgerea timpului sau aspecte referitoare la viața cotidiană din trecutul comunităților năsăudene, foste grănicerești, reușesc să mențină încă trează curiozitatea cercetătorului. Așa cum lucrarea de față demonstrează o dată în plus, încă se mai pot realiza cercetări originale, valide din punct de vedere științific, eferitoare la Țara Năsăudului. Acest lucru își are explicația în existența unui bogat material arhivistic cu privire la acest areal istorico-geografic, material care el însuși este rezultatul tradiției militare a regiunii. Printre principiile transmise din generație în generație în fosta graniță năsăudeană a fost și acela de a se conserva și a păstra într-o ordine exemplară documentele create de-a lungul timpului de către diferite instituții ce au funcționat în zonă.

Lucrarea de față a debutat ca o teză de doctorat, Claudia Sabău-Peteanu desfășurându-și stagiul doctoral în cadrul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca, sub îndrumarea cercetătorului științific Dumitru Suciu. De altfel, lucrarea se deschide cu un „Cuvânt înainte” care poartă semnătura coordonatorului tezei de doctorat, în care sunt subliniate câteva dintre aspectele meritorii ale cercetării, Dumitru Suciu recomandând cu responsabilitate și căldură spre lectură cartea de față. Urmează apoi o succintă introducere în care autoarea cu multă sinceritate redă câteva dintre gândurile sale intime referitoare la modul în care s-a raportat la subiect chiar din primele zile alocate acestei cercetări, până la concluzii succinte cu privire la rezultatele obținute.

Simpla trecere în revistă a cuprinsului acestei lucrări, alcătuită din 5 capitole, o încadrează în mod incontestabil în rândul cercetărilor din sfera istoriei mentalităților colective, o direcție istoriografică care a fost cultivată cu timide date de istoricii români, dar ale cărei roade științifice sunt extrem de benefice pentru a înțelege o epocă istorică în complexitatea ei. A scrie despre mentalul

colectiv nu este o întreprindere facilă, și afirm asta din perspectiva cercetătorului care s-a aplecat puțin, prea puțin aș spune acum, asupra acestei direcții istoriografice. Presupune o lectură extrem de atentă a izvorului, aplicarea principiului interdisciplinarității, folosirea unor instrumente de lucru diverse, preluate dinspre alte discipline umaniste (sociologie, psihologie, antropologie, etnologie), așa cum de altfel procedează și Claudia Sabău. Pe un suport documentar dispersat, lucrarea reconstituie pas cu pas realitățile complexe ale unei micro-regiuni, surprinse în trei momente esențiale ale vieții țăranului năsăudean, personajul principal al investigației științifice: naștere, căsătorie, moarte. Sintetizarea informațiilor a venit în urma unei documentări minuțioase și îndelungate.

Pentru ca un subiect să fie încadrabil istoriei mentalităților, este obligatoriu ca el să se înscrie în durata lungă a istoriei, deoarece mentalitatea se construiește în timp, caracteristica-i fundamentală fiind tocmai stabilitatea. Și din această perspectivă lucrarea poate fi definită ca una de istoria mentalităților, deoarece perioada analizată trece de 50 de ani, dacă avem în vedere faptul că autoarea sondează și perioada de dinainte de mijlocul secolului al XIX-lea, extinzându-se investigația și asupra începutului de sec. XX.

Primul capitol al cărții prilejuiește autoarei ocazia de a-și defini demersul metodologic, de a formula considerații cu caracter general referitoare la categoriile de surse investigate, metodele și metodologia utilizată în analiza subiectului, de a realiza o istoriografie a problemei. Referitor la sursele utilizate se impune să apreciem că acestea sunt numeroase și de o mare diversitate, de la izvoare arhiviste la memorialistică, presa epocii, surse folclorice, literatură medicală, beletristica începutului de secol XX, în rândul căreia se remarcă romanul *Ion* a lui Liviu Rebreanu și poeziile lui George Coșbuc. Principala sursă a fost desigur documentul istoric inedit sau edit, sub multiple forme, de la cel ecleziastic la cel de natură juridică, registrele matricole, poruncile Primăriei năsăudene, contractele de bună-învoire etc., ceea ce dă lucrării un caracter original.

Capitolul II, intitulat simplu *Ținutul năsăudean în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, poate fi considerat, în opinia noastră, capitolul cheie în înțelegerea problematicii abordate, respectiv modul în care s-au construit și care au fost caracteristicile mentalităților colective năsăudene. Urmărind evoluția ținutului năsăudean sub diverse aspecte, autoarea are ocazia de a înțelege modul în care s-a cristalizat la nivelul sensibilității colective a comunităților năsăudene mentalitatea grănicerească, în paralel cu înființarea și funcționarea efectivă a Regimentului II de graniță românesc. De asemenea, surprinde elementele componente ale acestei mentalități (așa-numita *fală grănicerească*), explicându-le pe fiecare în parte. Pentru aceste explicații folosește documentul de epocă, corespondența în care apar secvențe despre felul în care grănicerii sau urmașii lor percep aceste caracteristici, modul în care se auto-delimitează de ceilalți.

Locuitorii acestui ținut s-au bucurat de condiția de oameni liberi încă din Evul mediu, ceea ce a însemnat existența de timpuriu a unei anume conștiințe de sine. Ulterior, înființarea Regimentului de graniță II românesc, apoi

funcționarea instituției grănicerești pentru aproximativ un secol a marcat decisiv și irevocabil viața cotidiană, atitudinile și modul de raportare al grănicerilor năsăudeni, determinând conturarea unei mentalități particulare față de restul locuitorilor transilvăneni. Conștiința specificului lor a dus la nașterea unei puternice individualități locale, a cărei afirmare avea să fie prilejuită de marile evenimente istorice ale Transilvaniei (Revoluția de la 1848-1849, acțiunea memorandistă etc.). Un alt element de individualizare a fost tocmai înțelepciunea, în primul rând a intelectualității locale, de a fi pus bazele unui sistem școlar extins mai de timpuriu, care prin consolidare și dezvoltare a devenit unul exemplar la nivelul întregii provincii.

Această mentalitate grănicerească o regăsim și la românii din Sudul Transilvaniei, la cei din Banat sau la grănicerii secuiei, dar se pare că această puternică conștiință de sine, percepția acestei (auto)individualizări a fost mai puternică la grănicerii năsăudeni, posibil și ca o consecință a faptului că cele 44 comune care au compus Regimentul II românesc de graniță au fost formate exclusiv din grăniceri, pe când celelalte regimente erau formate din comunități mixte (grăniceri și țărani). La care s-ar mai putea adăuga și compoziția confesională destul de omogenă a zonei, majoritar greco-catolică.

Analiza debutează cu un moment extrem de sensibil pentru mentalul colectiv năsăudean, patenta din 31 martie 1851, care anunța desființarea Regimentului grăniceresc, când *i-au făcut din grănițeri, țărani*, ceea ce în sensibilitatea colectivă a echivalat cu o retrogradare, cu o involuție, dar în primul rând cu un act de injustiție. Pierderea statutului social privilegiat și egalizarea lor cu ceilalți locuitori de rând ai provinciei a stârnit nu doar deziluzie, ci chiar resentimente, care pot fi ușor sesizate în documentele elaborate de intelectualii locului, mulți ani după aceea, chiar decenii. Ba chiar s-a căutat și un responsabil pentru această nedreptate, el fiind găsit în patriciatul săsesc din Bistrița, adversarul secular al românilor din regiune, afirmă în pledoaria sa argumentativă, Claudia Sabău.

După desființarea graniței militare și a Regimentului, energia foștilor grăniceri s-a canalizat pe găsirea căilor de a-și menține autonomia, averile și bunurile dobândite în timpul serviciului militar. Deceniul care a urmat actului de la 31 martie 1851 a fost unul al acțiunilor concertate ale intelectualilor năsăudeni pentru a obține drepturi depline asupra fondurilor grănicerești, preluate abuziv de autoritățile de stat, a recunoașterii dreptului de proprietate asupra munților, pădurilor, pământurilor, pentru constituirea unei forme de organizare teritorial-administrative proprii, care să permită realizarea tuturor acestor lucruri și să perpetueze spiritul grăniceresc.

Lupta neîntreruptă pentru îndeplinirea acestor idealuri și-a găsit împlinirea în contextul unui nou regim politic de deschidere liberală în monarhie. Înființarea Districtului autonom al Năsăudului (1861) a fost perceput în sens simbolic ca o acceptare din partea autorităților statale de perpetuare a statutului oarecum privilegiat al locuitorilor din Țara Năsăudului. Interesant este faptul, spune autoarea, că în fond mentalitatea grănicerească este conștientizată, definită mai ales după anul 1851. În fapt foștii grăniceri, reduși după 1851

la statutul de țărani, și prima generație de urmași ai grănicerilor năsăudeni au fost cei care au creionat, conceptualizat și definit caracteristicile: omogenitatea etnico-religioasă, solidaritatea, trecutul comun glorios (prin reiterarea faptelor glorioase ale înaintașilor lor grăniceri), comunitatea de interese economice și culturale (sistemul școlar năsăudean susținut din fostele fonduri școlare grănicerești).

Primele două capitole totalizează 80 de pagini dintr-un total de 307 pagini de text (interpretare) cât are cartea, ceea ce înseamnă că 227 de pagini sunt dedicate reconstituirii familiei năsăudene, cu cele 3 momente esențiale ale ei, fiecare cu o ceremonie specifică: nașterea (botezul), căsătoria (nunta), moartea (obiceiuri de înmormântare). Această parte a doua a cărții, care în fond constituie seva ei, debutează cu capitoul III intitulat *Copiii și copilăria în satele năsăudene*. Claudia Sabău atrage atenția asupra faptului că dacă în general năsăudenii s-au dovedit destul de generoși cu documentele istorice pe care le-au lăsat moștenire cu privire la trecutul lor istoric, la instituțiile politice, școlare economice din regiune, nu același lucru se poate spune despre informațiile referitoare la copii și copilărie. Acest subiect se regăsește foarte lacunar în documentele năsăudene și în scrierile intelectualilor locului. Cu toate aceste minusuri sub aspect documentar, autoarea reușește să introducă cititorul în lumea fascinantă a copilăriei de altădată, în universul „oamenilor mici”, contribuind la sporirea numărului de informații referitoare la istoria copilăriei din spațiul românesc, un subiect aflat în plină dezvoltare în istoriografia noastră.

Astfel, după câteva considerații preliminare, ne sunt prezentate aspecte referitoare la nașterea trupească, iar apoi la nașterea sufletească, respectiv botezul pruncilor în Biserică. Un subiect interesant, care ar putea constitui un subiect de cercetare de sine-stătător în viitor în opinia noastră, este cel referitor la moașe, acele femei care asistau nașterea. În ținutul Regimentului de graniță năsăudean, atât în timpul militarizării, cât și după aceea, moașele aveau un rol deosebit, un statut special recunoscut de atare și de organismele de conducere. Statutul lor special era dat de faptul că aveau un rol fundamental în aducerea în siguranță pe lume a pruncilor și în protejarea vieții și sănătății mamelor. În general aceste moașe erau femei mature, cu experiență de viață, din familii bune, care trebuiau să fi absolvit cursul de obstetrică de la Cluj, să știe să boteze pentru a putea îndeplini această sfântă taină în caz de necesitate. Claudia Sabău atrage atenția asupra unui obicei întâlnit în epocă în zona Năsăudului, acela de a boteza copiii acasă, deși recomandările exprese ale autorităților bisericești era ca această Sfântă Taină să se desfășoare în biserică și, doar în cazuri excepționale, acasă. Cu toate acestea, practica s-a perpetuat în comunele foste grănicerești până în urmă cu câteva decenii.

În mod paradoxal, afirmă Claudia Sabău, cei care au transmis un mesaj istoriei au fost tocmai copiii nedorți, copiii din flori (*șpuri* cum erau numiți în epocă, dar și mai târziu) sau copiii nenăscuți, care prin forța împrejurărilor au ajuns personaje principale în procese de paternitate din epocă sau în alte tipuri de procese. Utilizând atât cu atenție cât și cu prudență informațiile oferite de aceste procese, a căror documentație se găsește în Fondul *Sedriei Orfanale*

a Districtului Năsăud, un fond extrem de valoros aflat în custodia Serviciului Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, autoarea ne propune o incursiune în istoria, puțin investigată în istoriografia românească, a avortului. Fapta era pedepsită la vremea respectivă conform cap. XVI (§§-le 144-148) din Codul penal austriac, în vigoare în Transilvania din anul 1852.

În pofida pedepselor prevăzute de legislația în vigoare, a învățăturilor creștine cu privire la gravitatea faptelor numite avort și pruncucidere și cu toate că rapoartele autorităților civile districtuale în cei 15 ani de funcționare a Districtului năsăudean nu fac nicio mențiune explicită despre practicarea avorturilor, această practică a întreruperii sarcinii a funcționat, așa cum reiese limpede din exemplele pe care Claudia Sabău le prezintă în lucrarea sa. Fetele care rămâneau însărcinate înainte de căsătorie mai puteau opta și pentru păstrarea sarcinii, caz în care copilul adus pe lume se numea copil din flori sau *șpuri* în termeni regionali. Fetele aflate într-o astfel de situație puteau iniția procese de paternitate, care aveau drept scop chemarea în fața instanței judecătorești a presupusului tată, care era obligat să recunoască paternitatea copilului din flori și să plătească pensie alimentară, despăgubiri pentru *durerile facerii* sau morale. Aceste procese „reparau” într-o oarecare măsură greșeala fetelor, însă imaginea lor în comunitate rămânea definitiv compromisă. Mentalitatea colectivă năsăudeană a fost foarte drastică în astfel de situații, așa cum magistral a prezentat scriitorul Liviu Rebreanu în romanul *Ion*, situația dramatică a Anei. În ceea ce privește avortul în rândul femeilor căsătorite, autoarea nu a identificat astfel de cazuri. Chiar dacă ele au existat, se pare că s-a reușit cu dibăcie menținerea secretului, astfel păstrându-se o imagine bună despre moralitatea femeilor căsătorite. De altfel, cred că merită menționat aici faptul că o componentă a așa-numitei *fale năsăudene* este tocmai imaginea bună pe care locuitorii acestui areal au dorit să o transmită despre ei în relațiile cu ceilalți.

O altă preocupare este cea referitoare la atitudinea locuitorilor din ținutul năsăudean față de copii. În general, informațiile sunt destul de puține, ele provenind în principal din documente care surprind măsurile luate de stat și biserică, în scopul asigurării protecției copiilor sau pentru a li se oferi o bună educație școlară și morală. O altă categorie de documente referitoare la copii au un caracter oarecum excepțional, ele fiind rezultatul unor anchete desfășurate în urma unor evenimente tragice, care impuneau atât reacția părinților, a comunității, dar și a autorităților civile și bisericești, în acest sens, fiind reconstituite trei procese de neglijență, crimă și maltratare a copiilor. Se poate observa că în general grănicerii năsăudeni din mediul rural s-au raportat la copii la fel ca oricare țaran din spațiul transilvan, prin urmare în astfel de situații a prevalat mai mult mentalitatea pur țărănească decât mentalitatea pe care noi am numit-o grănicerească.

În anii de după desființarea Regimentului, foștii grăniceri deveniți simpli țărani, preocupați de grija zilei de mâine, de obținerea celor necesare din munca pământului și creșterea animalelor, au fost tentați să nu mai prețuiască utilitatea operei de instruire școlară și beneficiile acesteia, fiind nevoiți să-și folosească pruncii la muncile agricole și gospodărie. A fost meritul autorităților

locale, civile și bisericești, a unui grup de intelectuali locali care au știut să ducă o luptă aprigă în hotarele fostei granițe militare împotriva acestei atitudini, să promoveze ideea susținerii și sporirii școlilor și să determine o bună frecvență școlară, strategie care în cele din urmă a dat roade remarcabile. Datorită acestei politici știința de carte a ajuns să fie în acest areal printre cele mai ridicate din întreaga Transilvanie. O dovadă în acest sens poate fi și faptul că aproape la fiecare familie se găsea câte o carte de rugăciuni și povețe economice, ba chiar și foi românești cu conținut practic, precum „Foaia poporului”, „Gazeta de duminică” etc., ceea ce dovedea o anumită aplecare înspre lectură, dar și deținerea abilității de a citi. Capitolul III se încheie într-un ton optimist, cu un subcapitol intitulat *Viața ca un joc*, în care ne sunt prezentate aspecte din viața cotidiană a elevilor care au urmat școala la Năsăud (în special Gimnaziul) în cea de-a doua jumătate a veacului al XIX-lea, de la impresiile începutului de an școlar, la condițiile de trai ale gimnaziștilor care locuiau în gazdă la Năsăud, la jocurile și activitățile extrașcolare. Iată că după câteva lucrări novatoare dedicate istoriei copilăriei, datorate unor cercetători consacrați în domeniu, precum Adrian Majuru, Nicoleta Roman, Luminița Dumănescu etc., Claudia Sabău prin acest capitol dedicat copilăriei năsăudene, completează fericit informațiile referitoare la copii și copilărie în spațiul românesc în epoca modernă.

Cea mai consistentă parte a cărții o reprezintă capitolul IV, dedicat familiei năsăudene. Acest capitol se încheagă rotund, concretizându-se într-o descriere amplă a familiei năsăudene din momentul ieșirii tinerilor pe „piața matrimonială” cu prilejul primei participări la jocul din sat, la șezători sau clăci, la petrecerile numite „bere”, până la ceremonia „încredințării” sau „fidanțării” (logodnă), urmată de cununia religioasă și apoi de nunta propriu-zisă. Autoarea subliniază faptul că intelectuali năsăudeni socializau și aveau ocazia de a-și cunoaște partenerii într-un alt mod decât țărani, cu ocazia balurilor sau a altor evenimente mondene. Se impune apreciată analiza riguroasă din perspectivă demografică a așa-numitelor „contracte de bunăînvoire”, acte încheiate în fața preotului cununător cu câteva zile înainte de cununie, prin care cei doi miri consimțeau liber la încheierea căsătoriei doar din dragoste și nu din alte interese. Claudia Sabău își întemeiază analiza pe astfel de contracte încheiate în câteva comunități foste grănicerești: Bichigiu, Zagra, Ragla, Ilva-Mică, Tiha-Bârgăului, Monor și Gledin. Analiza acestor contracte/protocoale oferă date variate și importante referitoare la starea civilă a mirilor, vârsta, data încheierii, zestrea fiecăruia.

Se impune precizat faptul că acest capitol referitor la familia năsăudeană și viața conjugală este unul foarte cuprinzător. Pe lângă cele câteva subiecte amintite anterior, Claudia Sabău abordează aspecte referitoare la modul în care se făceau vestirile sau „strigările” în biserică, ne spune ce este aceea și ce anume valorează „țidula” de cununie, care erau perioadele anului propice organizării nunților și cum se desfășura ceremonia, ritualul nunții în satele năsăudene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Un spațiu destul de generos în economia acestui capitol este alocat relațiilor din cadrul cuplului. În pofida apelurilor repetate ale autorităților

bisericești și civile de menținere la cote înalte a moralității familiei, sunt multe cazuri identificate de autoare în care femei și bărbați legați prin căsătorie, cu vârsta între 25 și 52 de ani, se angajează în relații extraconjugale, clandestine. Devin repede protagoniștii unor procese de adulter sau „stricare de casă”, pe care Claudia Sabău le analizează minuțios, prin apelul consistent la sursele inedite și edite, dând acestui capitol, prin talentul scriitoricesc propriu, o savoare aparte. Se adeverește astfel că familia năsăudeană s-a confruntat cu aceleași probleme, ca în întreg spațiul transilvănean, exemplele folosite de autoare relevând aceeași lume plină de contradicții, marcată de bătălia neîncetată dintre dorințele personale și prejudecățile sociale. Capitolul se încheie cu un subcapitol mai scurt, în fapt mai mult o aducere în dezbatere, a problemei delicate și controversate a concubinajului sau a „căsătoriei în afara legii”, un subiect care în ultima vreme a stârnit curiozitate și interes, determinând abordări tot mai serioase dinspre demografie și istoria familiei.

Ultimul capitol al cărții semnate de Claudia Sabău, intitulat *Atitudini în fața morții în satul năsăudean* (cap. V), aduce în dezbatere aspecte, mentalități și atitudini cu privire la moarte specifice arealului menționat. Autoarea și-a propus să reconstituie ritualul de înmormântare specific comunităților năsăudene, începând de la anunțarea decesului în fața preotului, la constatarea decesului de către inspectorul de morți și eliberarea atestatului de deces la organizarea efectivă a ritualurilor de înmormântare: îmbălsămare, priveghi, ceremonia efectivă de înmormântare. Sunt abordate inclusiv chestiuni legate de cheltuielile sau „spesele” survenite, cu înmormântarea, dar și cele plătite în perioada ulterioară pentru liturghiile, sărindarele și sărăcustele pe care preoții trebuiau să le facă, în amintirea și pentru iertarea sufletului celui plecat: Toate aceste slujbe religioase dovedesc o serioasă preocupare a celor din regiunea Năsăudului pentru cei răposați. De asemenea, se remarcă o grijă deosebită pentru buna întreținere și înfrumusețare a cimitirelor, care s-au aflat mereu și în atenția autorităților civile și bisericești. Cel din urmă capitol al cărții se încheie cu câteva date referitoare la „cei care se ucid pe sine”, un alt subiect sensibil atât în viața socială, cât și în istorie, care din lipsă de izvoare a rămas unul marginal în cercetarea istorică. Se impune să remarcăm că acest capitol dedicat etapei care încheie ciclul vieții pământești, vine oarecum în completarea cercetărilor privind o istorie a morții la românii transilvăneni aparținând în primul rând istoricului Marius Rotar, îmbogățind informațiile referitoare la această temă.

Cartea se încheie, cum este și firesc de altfel, cu câteva concluzii logice și argumentate, în care este reiterat conceptul de mentalitate grănicerească năsăudeană, este explicată semnificația anului 1851 în viața comunităților năsăudene, un an de ruptură în viața acestora, puse în situația de a renunța la statutul de comunități grănicerești, obligate de a se adapta la un nou mod de viață, de a accepta noi raporturi sociale. Procesul de adaptare nu a fost unul ușor, a durat mai bine de o jumătate de secol și chiar dacă în cele din urmă s-a acceptat, nu doar *de jure* ci și *de facto*, noul status social, urmașii grănicerilor năsăudeni au moștenit și perpetuat în viața de zi cu zi un tip de mentalitate

colectivă proprie, diferită de cea a altor micro-regiuni din Transilvania, conservând până în ziua de azi o atitudine așa-numită *fală năsăudeană*. În finalul volumului autoarea a atașat un glosar de cuvinte și expresii, menit să faciliteze cititorilor înțelegerea unor arhaisme și regionalisme utilizate în textele citate, precum și cinci anexe documentare.

Lucrarea de față se încadrează, așadar, în seria lucrărilor de microistorie, aducând contribuții substanțiale la reconstituirea istoriei copilăriei, a familiei, a morții în spațiul românesc. Este o apariție editorială binevenită, care vine să completeze o amplă monografie a Țării Năsăudului, proiect științific, care deși nu este unul declarat, se realizează discret, pas cu pas, din dorința unei restituiri cât mai exhaustive, din perspectiva metodologiei moderne actuale, în care își găsesc locul și toate contribuțiile istoriografice anterioare dedicate acestui areal.

Dorim să subliniem totodată spiritul novator al acestei lucrări, determinat pe de o parte de informațiile inedite pe care le pune în circulație, iar pe de altă parte de modalitatea de abordare, care vine dinspre direcția istoriografică a mentalităților și imaginărilor colective, ce propune o interpretare atentă a documentelor edite și inedite din varii perspective. O astfel de interpretare era atât de necesară pentru arealul Țării Năsăudului pentru că ea aduce în dezbatere – cu scopul de a-l face pe cititor să înțeleagă – tocmai cum a apărut, cum s-a constituit și în ce a constat efectiv acea atitudine mentală de superioritate, definită drept mentalitate grănicerească sau *fală năsăudeană*.

Este o carte scrisă cu căldură, din suflet, dar într-un mod obiectiv și științific de către un om al locului, pentru că Claudia Sabău nu este doar un cercetător în știința istoriei, dar este și unul care cunoaște nemijlocit tradiția și cutumele năsăudene și astfel a putut înțelege și explica foarte clar diferențele atitudinii și comportamente ale personajului său colectiv: țărănul român năsăudean în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Întemeiați pe toate aceste considerente, recomandăm călduros această carte spre lectură și „luare-aminte”, atât publicului amator, cât mai ales specialiștilor, care vor găsi în ea informații inedite și originale și, de ce nu, le va putea sugera noi piste de investigație.

Dr. Mirela Popa-Andrei

CLAUDIA SEPTIMIA SABĂU, „ȘI NE-AU FĂCUT DIN GRĂNIȚERI, ȚĂRANI...” MENTALITĂȚI COLECTIVE ÎN SATELE NĂSĂUDENE FOSTE GRĂNICEREȘTI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA, COL. „TEZE DE DOCTORAT”, VOL. XIX, EDITURA MEGA, CLUJ-NAPOCA, 2015, 347 P.

Lucrarea se înscrie în colecția „Teze de doctorat” a Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca. Reprezintă rodul unei munci temeinice și perseverente depuse de dr. Claudia Sabău, care și-a propus „să descifreze sensurile și semnificațiile comportamentelor fostului grănicer în fața vieții și a morții în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, prin analizarea discursului laic, religios, literar și tradițional/folcloric din epocă” (p. 15).

Cartea are o structură logică, bine organizată și trei centre de greutate: nașterea, căsătoria și moartea. Autoarea ne oferă o radiografie a celor trei momente esențiale ale vieții din perspectivă interdisciplinară – istorică, antropologică, etno-folclorică.

Sintetizarea informațiilor a venit în urma unei documentări extrem de minuțioasă și de îndelungată. Sursele istorice inedite sunt bine evidențiate și interpretate în detaliu. Mai mult decât atât, sunt de foarte bună calitate și dau lucrării un caracter inovator. Autoarea cunoaște cu de-amănuntul fondurile arhivistice nășăudene (ecleziastice, juridice, civile) pe care le valorizează într-o manieră personală, cu profesionalism și multă dăruire sufletească.

Claudia Sabău folosește cu pricepere memorialistica și presa vremii, lucrări literare, medicale, monografii, corespondență, folclor (cântece de leagăn, poezii populare, strigături, bocete). A efectuat chiar anchete de teren (mi s-a părut interesantă explicația vrajei „legatu căsătoriei” oferită autoarei de o bătrână de 89 de ani din Zagra, p. 180)!

Din capul locului trebuie precizat că tema aleasă este foarte dificilă. Nu e puțin lucru să explici atitudini și particularități comportamentale, să scoți în evidență tipare sau pattern-uri specifice unei anumite zone și unei categorii sociale bine individualizate: foștii grăniceri nășăudeni, urmașii „cătanelor negre”.

Marele merit al lucrării este că introduce în circuitul științific o cantitate impresionantă de informații, unele în premieră – despre avort, despre procesele de neglijență, crimă și maltratare a copiilor, despre procesele „celor care seucid pe sine”.

Sub aspectul conținutului, structura cărții este logică: cinci capitole plus concluzii, bibliografie, un binevenit glosar de cuvinte și expresii și câteva anexe. Fiecare capitol începe cu un motto ales cu grijă, concis și ilustrativ.

Prefața lucrării este semnată de cerc. șt. I dr. Dumitru Suci, conducătorul științific al tezei de doctorat. Bibliografia folosită este completă și aparatul critic corect întocmit.

Zona supusă investigației se distinge în arealul ardelean prin statutul special de care au beneficiat grănicerii români: libertate socială, privilegiu și scutiri fiscale, un grad înalt de deschidere spre lume, o școlarizare mai largă și mai timpurie, o înzestrare economică net superioară foștilor iobagi. Remarcăm știința de carte ridicată – aproape la fiecare familie se găsea câte o carte de rugăciuni și povește economice, ba chiar și foi românești cu conținut practic, precum „Foaia poporului”, „Gazeta de duminică” și „Revista Bistriței” (p. 74). Apoi, donațiile făcute pentru progresul școlii sătești din Zagra (de Ioan Dâmbul) sau al școlii confesionale din Mocod (de Silvestru Tomi). Moise Panga, directorul Școlii Normale din Năsăud constată la inspecția desfășurată în 1852 progrese școlare „îmbucurătoare” și o frecvență școlară foarte bună în Poiana Ilvei și Prundu Bârgăului (p. 138). Aflăm ce cărți primeau drept premiu elevii din Școala Normală: bisericești, istorice, de geografie, matematică, limba germană, de poezii, de povești sau romane de aventuri (pp. 151–152).

După studiile și cărțile despre copii și istoria copilăriei scrise de Adrian Majuru, Luminița Dumănescu, Ana Grama, Nicoleta Roman, Cătălina Mihalache, Aurora Chițu, iată acum Claudia Sabău abordează acest subiect nou din istoriografia română.

Din universul „oamenilor mici” nu lipsesc date despre „moașe” și „moașe de coșarcă” (p. 89), despre comportamentul mamei și al copilului în primele luni de viață, despre celebrarea botezului și așa-numita „botejiune” sau petrecere organizată cu rudele și prietenii apropiați, la fel cum nu lipsesc jocurile („de-a amicia/hapuciu”, „de-a soldații” practicat de Iuliu Moisil împreună cu prietenii săi, „fuga”/joc cu mingea, „motroașca sau mâța oarbă”, „de-a pusele”, „de-a congaru”, „de-a porcu”) sau balurile („Balul Pruncilor” desfășurat în sala Casinei din Năsăud, urmat de balul „celor mai înaintați în etate”).

În cuprinsul capitolului III facem o incursiune în istoria puțin cunoscută a avortului, faptă pedepsită la vremea respectivă de Codul penal austriac. Pătrundem în intimitatea unor tinere de 20–24 ani, nemăritate, care aleg să întrerupă sarcini nedorite, uneori cu ajutorul unor „femei pricepute” care aveau leac pentru orice. Baza documentară o reprezintă fondul *Sedria districtului Năsăud*, valorificat anterior de arhivistul și istoricul Adrian Onofreiu într-un capitol compact și dens despre justiție din monografia districtului Năsăud, la bază o excelentă teză de doctorat susținută la Institutul de Istorie din Cluj al Academiei Române. Această colecție păstrată la Bistrița relevă un imens tezaur de informații, dovedind o dată în plus nesfârșita bogăție a arhivelor.

În ceea ce privește „criminea avortului”, țăranii nu pierdeau timpul cu meditații morale prinși în angrenajul preocupărilor cotidiene, care nu erau nici ușoare, nici puține. Mai ales că desfășurarea unui asemenea proces putea dura ani de zile: șapte ani în cazul Dochitei Rățoi din Sângeorz (p. 113), doi ani în cazul Savinicăi Girigan și a Cătrinei „Porcarului” (p. 114).

Autoarea reconstituie cu migală trei procese de neglijență, crimă și maltratare a copiilor: o fetiță de șapte luni scăpată într-o oală mare care fierbea pe foc, s-a lovit cu capul de oală și s-a ars pe obraji (p. 125); o fetiță de șase ani din Sângeorz ucisă de poștalionul care venea de la Rodna, singura ei vină fiind aceea că se afla pe marginea drumului (p. 123); un copil orfan, servitor de 12 ani din Zagra despre care se bănuia că a fost maltratată de stăpânul său, dar în realitate a murit de o boală la plămâni (p. 129).

Este de apreciat în mod deosebit imunitatea grănicerilor în fața morții – Nicolae Gălan din Bichigiu, bătrân și bolnav, refuză spovedania spunându-i preotului să nu-și piardă vremea că „el n-a muri încă curând, că moartea lui a rămas în țara francului” (p. 122).

Cea mai consistentă parte a cărții o reprezintă capitolul IV, dedicat familiei. Dincolo de legile scrise laice și ecleziastice ale matrimonului, autoarea subliniază o lege nescrisă: cutuma potrivit căreia tinerii își alegeau perechea din același palier social, bogat cu bogat, sărac cu sărac, intelectual cu intelectual (p. 160).

Pilonii pe care stă acest capitol sunt doi: modelul ideal și comportamentele deviate. Autoarea a căutat răspunsuri la o serie lungă de întrebări. Cum se întâlneau și se alegeau „partenerii ideali” de către țărani năsăudeni? Dar de către intelectualii năsăudeni? Cum se desfășura „încredințarea” sau „fidanțarea”? Cine încheia contractul de căsătorie și „buna învoire”? În ce consta zestrea? Cine realiza vestirile sau „strigările”? Care era timpul propice pentru organizarea nunții? S-a menținut coeziunea și solidaritatea familiei? În ce măsură și de ce au recurs năsăudenii la divorț? Dar la adulter?

Capitolul IV aduce în atenție, în economia încheierii matrimonului, importanța jocului, organizat duminica sau în zi de sărbătoare, berea și lăsata secului, șezătoarea, clăcile, mersul pe uliță. Studenții năsăudeni „de la școlile înalte” participau la baluri, chermeze, petreceri. De exemplu, la banchetul desfășurat la 4 octombrie 1888, când s-au sărbătorit 25 de ani de la înființarea gimnaziului, meniul a constat din „supă, carne cu rasol, *assiette*, varză (curechi umplut), friptură de vițel, aluat, friptură de pui, prăjituri, poame și brânză, cafea neagră „Britanica”, 0,3 litru vin de masă și 0,3 litru vin de desert” (p. 182).

Nu se omite nici facerea de vrăji pentru aflarea celui sortit „Veriguța” făcută în ajunul Sfântului Vasile sau „legatul socului” a fetelor din Maieru. Unele fete apelau la căutători de noroc (pascălieri) pentru a citi în cărți dacă se vor mărita și dacă da, după cine.

Un subiect aparte îl reprezintă superstițiile, practicile necreștine, vrăjitoriile, descântecul (p. 61–64).

O sursă extrem de interesantă se remarcă în capitolul IV: jurnalul elevului Gabriel Precup, intitulat „Suvenir din anul scolastic 1886 la Gimnaziul din Năsăud”. Pe lângă propriile gânduri și însemnările autorului, știri din presă, citate celebre, poezii naționale și de dragoste, apar comentarii ale colegilor de generație. De pildă, viitorul preot din Rebrîșoara, Ștefan Buzilă îi scria: „Frate Gavrilă! Amicii buni se cunosc numai în necazuri. Unde intră cearta în casă, de acolo norocul iese” (p. 185).

Analiza contractelor de căsătorie încheiate în Tiha Bârgăului, Bichigiu, Ragla, Zagra, Ilva Mică, Monor și Gledin impresionează prin minuțiozitate și rigoare. Dintre acestea, la 109 contracte apare inclusiv zestrea primită la căsătorie. Cele trei vestiri sau „strigări” s-au consemnat de preotul Ioan Mani din Zagra într-un „Protocol al vestirilor”. În cursul anului 1885 s-au vestit 13 cupluri, dar s-au cununat doar 10, vestirile s-au făcut în trei sărbători succesive, iar căsătoria s-a încheiat la o zi, două, cel mult o săptămână de la ultima vestire (p. 218). Aflăm că timpul propice organizării nunților era după sărbătorile de iarnă.

„Țidula de cununie” cuprindea elementele standard: numele și vârsta mirilor, dacă existau impedimente la căsătorie, dacă s-au făcut vestirile, dacă mirii s-au spovedit și cuminecat. În plus, apărea o informație interesantă legată de obligativitatea mirelui de a cultiva pomi fructiferi, deoarece „niciun june nu se putea căsători până când nu dovedea că a altoit cu mâna sa patru meri, patru peri și opt pruni” (p. 224).

Tinerii intelectuali își anunțau „finanțarea” printr-o înștiințare tipărită pe o hârtie albă, cartonată, ornamentată, trimisă prietenilor, cum a făcut profesorul Leon Tanco și Valeria Pavelea la 22 iunie 1887. Se păstrează invitații de nuntă din 1868, 1884 și 1887, simple sau cu ornamentații roz și aurii pe margine (p. 235).

Femei și bărbați legați prin căsătorie, cu vârsta între 25 și 52 de ani se angajează în relații extraconjugale, clandestine. Devin repede protagoniști ai unor procese de adulter sau „stricare de casă”, pe care autoarea le analizează cu migală.

Ultimul capitol reconstituie ritualul de înmormântare, inclusiv cheltuielile sau „spesele” survenite, liturghiile, sărindarele și sărăcustele plătite la preoți. Legat de acest subiect nu trebuie uitat că autoarea este și o foarte bună editoare de documente, publicând în 2011 un volum de testamente născute alături de Daniela Deteșan, Adrian Onofreiu și Mircea Prahase.

Claudia Sabău completează preocupările istoricului Marius Rotar despre moarte, cu un subcapitol despre „cei care seucid pe sine”. Dosarele de anchetare ale cazurilor de sinucidere ale unui negustor care zăcea la pat de mult timp (p. 297), unui fost notar care a lăsat scris cu mâna proprie două cuvinte de adio „rămâi sănătos, frate Ioan” (p. 297), sau ale unei femei înnebunite de durerea provocată de moartea unicei fiice (p. 298), impresionează prin dramatism, prin chinurile și suferința umană.

În concluzie, cartea reprezintă un model de analiză pentru investigații similare asupra celorlalte regiuni de graniță din Transilvania sau Banat. În plus, oferă o lectură fascinantă, plină de suspans. Este o radiografie cu totul personală a Claudiei Sabău asupra conștiinței și conduitei foștilor grăniceri, individualizați și cunoscuți în istorie prin așa-numita „fală născădeană” – o conștiință specific grănicerească bazată pe disciplină, rigoare, perseverență, hărnicie, o mentalitate pe care au purtat-o cu mândrie și responsabilitate de-a lungul timpului.

Cluj-Napoca, 29 martie 2016

Dr. Daniela Deteșan

CLAUDIA-SEPTIMIA SABĂU, „ȘI NE-AU FĂCUT DIN GRĂNIȚERI, ȚĂRANI....” MENTALITĂȚI COLECTIVE ÎN SATELE NĂSĂUDENE FOSTE GRĂNICEREȘTI DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA, COL. „TEZE DE DOCTORAT”, VOL. XIX, EDITURA MEGA, CLUJ-NAPOCA, 2015, 347 P.

Despre istoria mentalităților au scris în cea de-a doua jumătate a secolului trecut mai mulți istorici francezi, grupați în jurul revistei *Annales*¹. Modelul lor a fost ulterior preluat și de cercetători din alte spații, care s-au preocupat de acest subiect. În zona Năsăudului însă, specialiștii s-au preocupat cu precădere de valorificarea unor documente sau de prezentarea eveniment-tială, neglijând adesea acest areal important de investigație. În acest context, lucrarea doamnei Claudia-Septimia Sabău, intitulată: „Și ne-au făcut din grănițeri, țărani....” – *Mentalități colective în satele năsăudene foste grănicerești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, apărută la editura clujeană Mega în anul 2015, care are la bază teza de doctorat a autoarei, se constituie într-o operă de pionierat, care va deschide, în mod cert, noi șantiere de cercetare în domeniu.

Structurat pe cinci capitole mari, segmentate la rândul lor în alte unități tematiche, volumul, care își propune reliefarea principalelor mentalități colective din satele foste grănicerești și prezentarea unui tablou complex al acestora și al modului lor de viață, valorifică deopotrivă material inedit, provenit cu precădere din fondurile arhivistice ale Serviciului Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, dar și informații provenite din volume, studii și articole dedicate temei sau convergente ei.

După ce în primul capitol (pp. 19–34) prezintă, așa cum era de așteptat, metodologia folosită și realizează o trecere în revistă a istoriografiei

¹ Pentru o viziune mai largă asupra a ceea ce a însemnat pentru spațiul francez istoria mentalităților, a se vedea și: Marc Bloch, *Regii taumaturgi – studiu despre caracterul supranatural atribuit puterii regale, în special în Franța și în Anglia*, trad. Valentin Panaitescu, col. „Plural M”, Editura Polirom, Iași, 2007; Robert Darnton, *Marele masacru al pisicii și alte episoade din istoria culturală a Franței*, trad. Raluca Ciocoiu, col. „Plural M”, Editura Polirom, Iași, 2000; Roger Daval, *Histoire des idées en France*, col. „Que sais-je?”, Presses Universitaires de France, Paris, 1958; Jean Delumeau, *Păcatul și frica – culpabilizarea în Occident*, vol. 1-2, trad. Mihai Ungureanu, Liviu Papuc, Alexandru Florin-Platon, Cora Chiriac, Ingrid Ilinca, col. „Plural M”, Editura Polirom, Iași, 1997-1998; Georges Duby, *Evol mediu masculin – despre dragoste și alte eseuri*, trad. Constanța Oancea, Stelian Oancea, col. „Biblioteca de artă”, Editura Meridiane, București, 1992; Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou, sat occitan de la 1294 până la 1324*, vol. 1-2, trad. Maria Carpov, col. „Biblioteca de Artă”, Editura Meridiane, București, 1992; Jacques le Goff, *Banii și viața: economie și religie în Evul Mediu*, trad. Ecaterina Ștefănescu, Editura Erasmus, București, 1993; Idem, *La civilisation de l'Occident médiéval*, col. „Les Grandes Civilisations”, Arthaud, Paris, 1964; Idem, *Eroi și minuni ale Evului Mediu*, trad. Gabriela Șiclovan, col. „Cartier istoric 2”, Editura Cartier, Chișinău, 2010.

dedicate temeii, pe care o analizează critic, iar în cadrul celui de-al doilea (pp. 35–80) realizează o trecere în revista imaginii ținutului nășăudean în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, reliefând aspecte privitoare la mentalitatea oamenilor locului, evoluția generală a localităților, la rolul principalelor instituții, Biserica și școala în mentalul oamenilor și prezintă principalele încercări monografice datând din acea perioadă, în cadrul următoarelor trei Claudia Sabău se preocupă de principalele evenimente din viața oamenilor, respectiv nașterea (pp. 81–154), căsătoria și urmarea ei, familia (pp. 155–274), și moartea (pp. 275–300), în jurul cărora se conturează principalele reprezentări ale mentalului colectiv. Dacă cercetătorii care s-au preocupat anterior de aceste subiecte au analizat cu precădere aspecte de demografie istorică, autoarea nu se limitează doar la prezentarea unor cifre sau statistici, ci trece dincolo de ele, încercând să decripteze sensul profund al fiecăruia dintre ele și să arate cum investigarea surselor care oferă informații dedicate lor poate să îl ajute pe cititor să reconstituie aspecte ale unui univers de altădată. Abundența exemplurilor, folosite uneori pe post de studii de caz, are ca scop ilustrarea unor aspecte de viață cotidiană de atunci. Descrierea unor evenimente particulare sau generale, complementară prezentării documentului sau situației concrete, este și ea importantă întrucât îi oferă cititorului informații cu privire la contextul desfășurării vieții și a apariției unor reprezentări mentale.

Depășind exprimările adesea stereotipe sau clișeistice cu care cercetarea contemporană ne-a obișnuit adesea, istoricul nășăudean vorbește în termeni pe alocuri ludici și în formulări clare despre anumite aspecte ale cercetării, transformându-și astfel lucrarea într-una atractivă chiar și cititorului nefamiliarizat cu domeniul dânzei. Iată, de exemplu, cum își începe capitolul dedicat maternității:

„Copiii, sau „oamenii mici”, autori eminamente ai unei istorii orale, nu ne-au spus aproape nimic despre primii lor ani de viață. Surprinderea acestora în documente s-a transformat adesea într-un joc de-a v-ați ascunselea, pe care „l-am jucat” cu adulții: părinți dascăli sau preoți care parcă s-au încăpățânat să îi țină pe copii departe de trecerea timpului și a istoriei, și, implicit, departe de ochii istoricului de astăzi. Iar când ies la iveală, de regulă, o fac în situații limită și pentru a servi intereselor adulților. Paradoxal, cele mai interesante lucruri le-au transmis, „copiii nedoriți și nenăscuți” și „copiii uciși”, ajunși personaje principale în conținutul unor procese de epocă. Astfel, excepție făcând lucrările memorialistice, copiii nășăudeni, din cea de-a doua jumătate a veacului al XIX-lea „au vorbit” prin intermediul adulților, care au încercat să jaloneze limitele comportamentului ideal al acestora” (pp. 81–82).

Aspectele periferice ale vieții cotidiene sau etnografia și folclorul sunt și ele utile Claudiei Sabău, care, valorificând un vast material din folclor, reușește să reconstituie o parte dintre obiceiurile acelor timpuri, arătând cum oglindeau acestea percepția colectivă a oamenilor locului asupra unor evenimente sau

fenomene². Ritualurile nașterii, cele matrimoniale sau cele funerare sunt valorificate în paginile cercetării, alături de folclorul dedicat războiului dragostei sau altor teme, cu scopul de a contura portretul policrom al satului năsăudean din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Vastul material documentar provenit din variatele surse documentare investigate, este, datorită capacității remarcabile de sinteză a autoarei, compilat într-o lucrare bogată în informații, interesantă din punct de vedere al conținutului și facilă lecturii.

Lucrarea Claudiei-Septimia Sabău se constituie așadar, după cum am încercat să arătăm aici, într-un volum interesant, important deopotrivă pentru zona Năsăudului, căruia îi este dedicat, cât și pentru istoriografia contemporană, căreia îi oferă un exemplu reușit de investigare, printr-un alt unghi, a istoriei locale. De aceea, nu putem decât să o felicităm pe autoare, să îi dorim succes în întreprinderile viitoare și să sperăm că lucrarea ei se va regăsi deopotrivă în bibliotecile istoricilor locului și nu numai și în lista bibliografică a cercetărilor ulterioare, devenind dăătoare de ton pentru alte volume similare.

Drd. Maxim (Iuliu-Marius) Morariu

² Iată, de exemplu, cum descrie ea, folosindu-se de folclor, aspecte ale politicii pre-matrimoniale din perioada investigată: „Chiar dacă, aparent, tinerii nu aveau un cuvânt de spus în alegerea partenerului (-ei), odată ajunși la vârsta adolescenței „ieșeau” pe piața matrimonială. Lumea satului dispunea de ocazii variate pentru întâlnire și socializare, precum: participarea la slujbele religioase (duminica și la sărbători), la joc, la nunțile din sat, muncile câmpului, șezătorile, clăcile, târgurile. Această realitate era ilustrată în versurile: „Numai lumea mergând la târg, / Marțea-n șetre târguind, / Miercurea-napoi venind, / Joi seara în șezătoare, / Vinerea plivind la floare, / Da, sâmbăta la polog, / Duminica pe la joc”. Fetele și feciorii aveau astfel ocazia de a cocheta și de a se cunoaște mai bine, legau simpatii și își stabileau criterii pentru alegerea potențialului soț sau a soției”. Claudia-Septimia Sabău, „Și ne-au făcut din grănițeri, țărani...” – *Mentalități colective în satele năsăudene foste grănicerești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, col. „Teze de doctorat”, vol. XIX, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015, p. 161. În alt loc, vorbind despre șezătoare, ea spune: „Desfășurate în lunile de dinaintea cășlegilor, șezătorile erau cele mai bune ocazii pentru întâlnirea și apropierea tinerilor năsăudeni, fapt reținut în versurile: Se bucură fetele / Că-s lungi cășlegile / Doară vor apuca / Și ele a se mărita. / Sara pe la șezători / Își așteaptă peșitori ... / Dacă trec cășlegile, / Se supără fetele / Că vine și postul mare / Și-s cu părul pe spinare”. *Ibidem*, pp. 168-169.

CRISTIAN GĂZDAC, DAN LUCIAN VAIDA (ED.),
ACADEMICIANUL DUMITRU PROTASE LA 90 DE ANI -
MAGISTRUL ȘI OMUL, EDITURA MEGA, CLUJ-NAPOCA, 2016.

Domnul profesor Dumitru Protase, este, așa cum arată istoricii care s-au preocupat de istoria culturii năsăudene, unul dintre cei care „a reînnoțat” șirul academicienilor năsăudeni¹. De aceea, dânsul se numără între personalitățile culturale cu care urbea năsăudeană și zona însăși, se mândresc.

Devenit acum un venerabil nonagenar, a fost onorat de către o parte dintre foștii săi studenți și discipoli, cu un volum anivesar. Structurat pe șase părți, acesta conține o prefață semnată de către academicianul Marius Porumb (pp. 7-8); un subcapitol ce cuprinde texte elogiative semnate de personalități de prim rang ale culturii românești contemporane (pp. 9-11), precum domnul acad. Ioan Aurel-Pop, rectorul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, acad. Emil Burzo, președintele Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, profesorul Nicolae Edroiu, membru corespondent al instituției pomenite, profesorul universitar doctor Mihai Bărbulescu, de la universitatea clujeană, de asemenea membru al Academiei Române etc.; o secțiune intitulată *Opera omnia* (pp. 12-24), în cadrul căreia este oferită o listă detaliată a publicațiilor distinsului profesor, o prezentare ilustrată a principalelor sale repere biografice (pp. 25-64), a operei (pp. 65-70), dar și a meritelor și distincțiilor primite (pp. 71-79), care nu sunt deloc puține, căci, după cum arată domnul academician Marius Porumb în prefața cărții:

„Numeroase premii și distincții științifice i-au încununat cariera: Ordinul „Meritul Științific” (1966), Ordinul Național „Petru Maior” în rang de cavaler (2002), Premiul „Vasile Pârvan” al Academiei Române (1972), Cetățean de Onoare al Municipiului Cluj-Napoca (2000), Doctor Honoris Causa al Universității de Vest din Timișoara (1999), al Universității „Lucian Blaga” din Sibiu (2003) și al Universității „Vasile Goldiș” din Arad (2006). În anul 2003, Adunarea Generală a Academiei Române l-a ales Membru de Onoare al celui mai înalt for științific din România”².

Publicat în condiții grafice extraordinare, conținând informații adunate cu acribie științifică de către cei doi editori, volumul oferă deopotrivă o imagine

¹ Cf. Dumitru Mureșan, Ioan Lăpușneanu, *Cetățeni de onoare ai orașului Năsăud*, ediția a II-a, col. „Identități”, Editura Karuna, Bistrița, 2011, p. 43; Ioan Seni, *Academia Română la 150 de ani (1866-2016). Academicienii năsăudeni*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2016, p. 112.

² Marius Porumb, „Academicianul Dumitru Protase, senior al arheologiei transilvane, dascăl devotat la învățământului universitar românesc”, în Cristian Găzdac, Dan Lucian Vaida (ed.), *Academicianul Dumitru Protase la 90 de ani - magistrul și omul*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016, p. 7.

asupra activității științifice, intense și prodigioase, desfășurate de către ilustrul academician năsăudean, dar și asupra biografiei lui. Lucrarea, ce se dorește un pios omagiu adus ilustrului dascăl de sorginte năsăudeană, reușește să fie totodată și o mărturie privitoare la eforturile depuse de el pe altarul științei și un îndrumar bibliografic atât pentru arheologii ce se vor interesa de cercetările lui, cât și pentru cititorii dornici să cunoască mai îndeaproape biografia ilustrului profesor.

De aceea, nu putem decât să felicităm pe cei doi editori pentru inițiativa avută și materializată, și să dorim domnului academician: Ani mulți și fericiți, cu sănătate și bucurii!

Drd. Maxim (Iuliu-Marius) Morariu

**PR. GAVRILĂ - TUDOR ZINVELIU, IEROM. MAXIM MORARIU,
NOI ASPECTE ALE MARTIRIULUI SFINȚILOR NĂSĂUDENI,
EDITURA RENAȘTEREA, CLUJ-NAPOCA, 2016, 196 P.**

Cartea pe care o avem în față este o lucrare de sinteză, din categoria prolifică a celor care se preocupă de istoria bisericii. În cazul de față este vorba de rememorarea evenimentelor desfășurate în zona Năsăudului în anul 1763. Aceasta este tema principală a volumului, dar sunt oferite și informații privind contextul geo-politic contemporan, precum și date prețioase privind istoria meleagurilor năsăudene.

Încă de la primele pagini, remarcăm aplecarea autorilor către afirmații elaborate și atent documentate. Bogăția aparatului critic al lucrării și folosirea sa inspirată pentru a demonstra punctele de vedere asumate sunt unele dintre meritele ușor de remarcat ale acestui studiu extins.

Preocupările față de acest subiect sunt destul de vechi și numeroase încât să constituie o bază solidă pentru o cercetare de nivel academic – inițiativă deloc facilă dar aducătoare de satisfacții. Martiriul Sfinților năsăudeni, motivele care au dus la acesta, contextul istoric și geo-politic al revoltei năsăudenilor din 1763 constituie tot atâtea teme interesante, abordate cu competență și seriozitate.

Cei patru Sfinți năsăudeni (Atanasie Todoran din Bichigiu, Vasile Dumitru din Mocod, Manu Grigore din Zagra și Vasile Oichi din Telciu) au fost martirizați la 12 noiembrie 1763, la Salva. Autoritățile imperiale încercau să convertească forțat pe locuitorii din arealul năsăudean la greco-catolicism. Sfinții năsăudeni, apărători ai credinței strămoșești, s-au ridicat cu armele pentru păstrarea valorilor lor spirituale tradiționale. Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe a hotărât trecerea lor în rândul sfinților, iar ziua de pomenire a lor este 12 noiembrie.

Personajul asupra căruia se concentrează, în mod special, lucrarea este Sfântul (astăzi) Tănase/Atanasie Todoran. Sunt bine-cunoscute împrejurările în care a avut loc martiriul bătrânului de 104 ani, din Bichigiu. Patriot și păstrător al credinței strămoșești, om de o deosebită statură morală, Sf. Tănase Todoran a avut o vastă experiență de viață, fiind un militant pentru emanciparea socială, politică și culturală a românilor din Transilvania, dar, mai ales, un susținător al credinței ortodoxe. Mucenicul de la Salva s-a ridicat împotriva autorităților, respingând cu hotărâre promovarea ingerințelor în spiritualitatea românilor transilvăneni. Volumul se constituie într-un omagiu adus celor care au luptat pentru apărarea credinței strămoșești a Ortodoxiei în zona năsăudeană.

Sursele consultate de autori sunt variate și numeroase, de la studiile științifice până la creațiile folclorice. Autorii nu s-au mulțumit doar să preia informațiile cuprinse în studiile și articolele anterioare. Întregul material bibliografic este supus unei judicioase analize, în urma căreia concluziile par că se impun de la sine. Intenția celor doi cercetători este de a realiza o contribuție științifică, cu scopul mărturisit de a evidenția aspecte noi privind receptarea martiriului Sfinților năsăudeni în istoriografie, literatură și folclor.

Prezentarea unui corpus de documente editate și inedite, realizarea unor comparații și analize, elaborarea unor concluzii, uneori subiective, toate contribuie la constituirea unei lucrări de ținută academică, utilă celor preocupați de istoriografia spiritualității ortodoxe românești, dar și celor interesați de istoria Transilvaniei.

Si încheiem prezentarea de față cu un paragraf din Acatistul Sf. Atanasie Todoran: „*Sfinte mucenice Atanasie, ostașul lui Hristos, lupta cea bună ai luptat, credința ai păstrat și, calea martirică săvârșind, ai primit de la Dumnezeu cununa cea nevastă a măririi. Pentru aceasta, la prăznuirea ta cea de peste an, minunându-ne de nevoințele tale pe care le-ai răbdat pentru apărarea dreptei credințe în Ardeal, te laudăm și-ți mulțumim, rugându-te să mijlocești la Dumnezeu să mântuiască sufletele noastre*”.

Conf. univ. dr. Dan Jumară

IULIU MARIUS-MORARIU, RESTITUTIO GRIGORE PLETOSU, EDITURA EIKON, CLUJ-NAPOCA, 2014.

Dacă vom deschide *Dicționarul Teologilor Români*, lucrare consistentă, de peste cinci sute pagini, publicată de preot prof. univ. dr. Mircea Păcurariu la Editura Univers Enciclopedic, în 1996, vom găsi un scurt articol bio-bibliografic despre preotul și pedagogul Grigorie Pletosu. Articolul, bine documentat, te face să cugești că informațiile furnizate ar fi suficiente pentru cercetătorul interesat. Iată însă că un lector atent și aplicat a avut curiozitatea de a merge mai departe. Preotul Iuliu-Marius Morariu, căci despre domnia-sa este vorba, cercetând izvoarele privitoare la P C Grigore Pletosu, a avut surpriza să constate că, deși există suficiente izvoare, o lucrare monografică despre preotul și profesorul acesta nu a fost încă scrisă.

Volumul de față prezintă rezultatele unei cercetări asidue în varii fonduri documentare, precum Arhivele Naționale, documentele autorităților religioase din zonele Bistrița – Năsăud și Sibiu, documente provenite de la familia Jarda, Anuarul Universității din Budapesta, arhiva Gimnaziului Grăniceresc din Năsăud, scrieri ale lui George Coșbuc, ale Patriarhului Miron Cristea, ale Mitropolitului Nicolae Balan, ale episcopului Nechita Duma, ale lui Victor Moldovan ori Dionisie Longin. Remarcăm totodată bogăția și consistența notelor de subsol, ele însele constituind o lectură utilă.

De-a lungul anilor Grigore Pletosu a fost adesea subiect al unor studii aplicate, publicate fie în reviste de specialitate, fie în culegeri de studii sau în lucrări de tip enciclopedic. Ca preot, protopopul Ortodox de Bistrița a propovăduit cu dăruire tainele dumnezeiești, militând pentru emanciparea prin cultură a conașionalilor săi. În același timp, ca profesor a influențat profund destinele multor generații de elevi și studenți. Lucrarea de față are și meritul de a inventaria toate articolele pe care preotul le-a publicat în diferite reviste și ziare. Preotul a fost dăruit și cu harul de a descoperi talentul autentic și inteligența și cu dorința de a le pune în valoare. Este deja de notorietate faptul că el a fost cel dintâi care a descoperit și promovat talentul literar al lui George Coșbuc, poetul ardelean nefiind singurul care s-a bucurat de sprijinul personalului nostru.

Născut la 9 iunie 1848, în Chintelnic, jud. Bistrița-Năsăud, P C Pletosu a murit la 4 noiembrie 1934, la Bistrița. A beneficiat de o pregătire școlară de excepție, studiind la Gimnaziul Grăniceresc din Năsăud, apoi la Institutul Teologic din Sibiu și continuând cu studii de filozofie la Leipzig și Budapesta. Încă din tinerețe ierarhul a dovedit vocație pedagogică. Hirotonisit preot în 1892, a parcurs un traseu ecleziastic meritoriu. Grigore Pletosu a avut aplecare

către scris, publicând cărți și articole cu subiecte religioase și didactice, în reviste de specialitate, abordarea sa fiind una foarte interesantă și profundă – mereu influențată de filozofie.

Autorul **restituirii** de față se încumetă să realizeze profilul spiritual al celui căruia îi este dedicată lucrarea. Putem aprecia, fără rezerve, că demersul său este unul reușit, la care a ajuns, după cum singur afirmă, „pe baza analizei activității didactico-pedagogice, pastorale, catehetice și a celei național-bisericești a părintelui (Grigore Pletosu)”.

Pe parcursul întregului său demers, autorul lucrării de față se dovedește a fi un cercetător serios, atent și profund, abordându-și subiectul cu acribie.

Teolog și istoric, Iuliu-Marius Morariu nu se află la prima sa valorificare a cercetărilor întreprinse de-a lungul anilor. P C Morariu este licențiat al Facultății de Teologie Ortodoxă și al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Tânărul Morariu a fost atras, încă din timpul studenției, de activitatea de cercetare. Valorificarea cercetărilor sale s-a concretizat în câteva cărți, dintre care amintim: *Istoria Mănăstirii „Izvorul Tămăduirii” Salva*, 2013; *Stări, momente și personalități ale Ortodoxiei transilvane*, 2013, *Habet sua fata libelli! Antologie de invitații la lectură*, 2014. Se adaugă acestora volumul de față, de o incontestabilă ținută științifică.

Lectură plăcută!

Conf. univ. dr. Dan Jumară

Volumul „*Restitutio Grigore Pletosu*”, semnat de teologul Iuliu-Marius Morariu (părintele Maxim), apărut în cadrul proiectului editorial al Bibliotecii Județene „George Coșbuc” din Bistrița (proiect coordonat de părintele Ioan Pinte) prin colaborarea editurilor clujene Eikon și Renașterea în 2014, este o restituire a imaginii preotului și profesorului Grigore Pletosu, unul dintre marile nume ce au marcat destinul zonei Năsăudului și nu numai, sau așa cum se exprimă părintele Maxim „personajul cercetat se încadrează în două categorii deosebit de importante pentru cultura și spiritualitatea din Transilvania celui de-al nouprezecelea secol și nu numai și acest lucru pentru că de-a lungul timpului dascălii și preoții au reprezentat elementele cele mai importante prin care societatea românească de aici aflată sub asuprire, și-a menținut viu sentimentul național și cel religios” (p. 129).

Cartea are la bază teza de licență a autorului, elaborată sub îndrumarea părintelui Mitropolit Andrei, care în introducere surprinde noutatea acestui demers: „dacă cercetătorii de până acum s-au mulțumit să reproducă despre părintele Grigore Pletosu informații stereotipe, pe care le-au preluat unii de la alții, Iuliu Morariu merge dincolo, la izvor, la sursă: cercetează arhive, consultă membri a familiei”. Așadar, lucrarea oferă cititorului un profil spiritual al personajului cercetat și o inițiere în opera sa. Abordarea, zice autorul, este una de pionerat, atât datorită bazei documentare, cât și datorită simbiozei între istorie și spiritualitate pe care o propune, și care este destul de rar întâlnită în cercetările contemporane” (p. 21).

Prezentarea bio-bibliografică a părintelui Pletosu este așternută în paginile prin care debutează volumul. În cadrul acestui prim capitol sunt reliefate pe scurt viața și activitatea preotului în cadrul Gimnaziului Grăniceresc Năsăudean, unde a predat limba română, limba maghiară, cântare bisericească și filosofia, iar mai apoi în cadrul Consistoriilor de la Sibiu și Cluj, și nu în ultimul rând în cadrul Astrei și a Protopopiatului Bistrița. De asemenea, tot în cadrul acestui capitol este prezentată și activitatea publicistică a profesorului Pletosu, fiind puse în lumină și comentate atât cărțile elaborate de acesta, cât și materialele răspândite în revistele vremii.

„Profilul spiritual al lui Grigore Pletosu reflectat în activitatea sa ca profesor la Gimnaziul Grăniceresc Năsăudean” constituie cel de-al doilea capitol al cărții. În cadrul acestuia, părintele Maxim analizează activitatea protopopului, în calitate sa de catehet pentru religia-greco-orientală dar și activitatea didactică: „Grigore Pletosu era în primul rând un trăitor a celor pe care

le propovăduia de la înălțimea catedrei, cel puțin în ceea ce privește religia. Așa se explică buna receptare a sa în rândul elevilor și dragostea pe care i-au purtat-o ei chiar și după absolvirea studiilor” (p. 74). Tot în paginile acestui capitol este prezentată și activitatea desfășurată în cadrul societății de lectură „Virtus Romana Rediviva” unde „formația de teolog se va vădi la aproape fiecare intervenție a sa și unde a călăuzit destinul unor tineri ce vor deveni apoi nume mari ale românismului, precum George Coșbuc, Miron Cristea sau Nicolae Bălan” (p. 25).

Ultimul capitol al cărții este intitulat „Profilul spiritual al protoiereului Grigore Pletosu reflectat în activitatea pastorală”, în a cărui pagini autorul se apleacă asupra activității acestuia ca părinte și păstor al comunității din Bistrița. Sunt, de asemenea, scoase în evidență, printre altele, respectul reciproc existent între protopopul credincioșilor ortodocși și diriguitorii celorlalte culte co-existente în ținutul Bistriței. Se accentuează și faptul că într-un mediu majoritar unit părintele Pletosu a reușit să formeze „un nucleu de tineri ortodocși, dintre care unii au ajuns apoi personalități ecleziastice: Miron Cristea, Nicolae Bălan, Nichita Duma” (p. 113). Acest fapt, după cum se exprima autorul, spune ceva cu privire la profilul spiritual al protoiereului Grigore Pletosu”.

Din atitudinea protoiereului în anumite situații, din comportamentul său față de elevi, de păstoriți, de subalterni sau de cei apropiați, din opiniile exprimate în cărți și articole, autorul reușește să pună în lumină importante calități ale lui Pletosu, care-i întregesc portretul spiritual: inteligența, credința, blândețea îmbibată uneori cu ironia, dragostea, curajul, discernământul, perseverența și moralitatea.

În altă ordine de idei, după ce parcurgi cu răbdare cartea părintelui Maxim Morariu reușești să înțelegi de ce oameni precum George Coșbuc, Nicolae Bălan sau Miron Cristea i-au purtat un profund respect părintelui și profesorului Grigore Pletosu.

Drd. Grigore-Toma Someșan¹

¹ Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Teologie Ortodoxă.